

«GÜN GƏLƏCƏK AZƏRBAYCAN DÜNYAYA
GÜNƏŞ KİMİ DOĞACAQ».

HEYDƏR ƏLİYEV

HÜQUQİ MÜSTƏVİ

ELMİ-NƏZƏRİ, TƏCRÜBİ JURNALI REDAKSIYA ŞURASININ TƏRKİBİ:

Zaur ƏLİYEV – Redaksiya Şurasının sədri, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Əli HÜSEYNLİ – Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin Sədrinin birinci müavini;

Fərhad ABDULLAYEV – Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin sədri, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Eminə YAZIÇIOĞLU – İstanbul Universiteti Hüquq fakültəsinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru;

İrina SOPİLKO – Ukrayna Milli Aviasiya Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Leonid TİMÇENKO – Ukrayna Dövlət Vergi Xidməti Akademiyası Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəisi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Revol VALEVEY – Kazan Dövlət Universitetinin professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Əmir ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Lətif HÜSEYNOV – İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin hakimi, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Oktay ƏFƏNDİYEV – Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, “İqtisadiyyatın tənzimlənməsi” kafedrası, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

İsaxan VƏLİYEV – Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası “Hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Arif QULİYEV – Kişvər əqli mülkiyyət və hüquq institutu, akademik, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Yaroslav LAZUR – Ujgorod Milli Universiteti Hüquq fakültəsinin dekani, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Yelena BAQREYEVA – Rusiya Federasiyası Hökumətinin yanında Maliyyə Universiteti, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Yesbergen ALAUXANOV – “Qazaxıstanın Elm və Həyatı” beynəlxalq elmi-kütləvi jurnalın baş redaktoru, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Qulu NOVRUZOV – Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasının rəisi, gömrük xidməti general-mayoru, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru;

Etibar ƏLİYEV – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrası, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru.

№3(11)

2020-ci ilin yanvar
ayından çıxır.

*Təsisçi və
baş redaktor:*

Əliyev Etibar Əli oğlu,
hüquq üzrə elmlər
doktoru.

Fəxri təsisçi təşkilat:

Azərbaycan
Hüquqşünasları
Konfederasiyası (AHK)

*Müəlliflə redaksiyanın
mövqeyi uyğun olmaya
bilər.*

**Göndərilən əlyazmalar,
fotolar geri qaytarılmır.**

Redaksiyanın ünvanı:

**AZ1070 Bakı şəhəri,
Yasamal rayonu,
Yeni Yasamal y/sahəsi,
Ş.Bünyadzadə küçəsi, 12.**

Tel.: +99412 533 97 90
mob.: +99450 220-24-42;
+99455 230-24-42

vebsayt: law-plane.az

Elektron poçt:
e-mail: a-etibar@rambler.ru

Nəşrin elektron variantının
internet saytı:
www.law-plane.az
URL: <http://www.law-plane.az>
<http://www.hmj.az/index.php/hmj>

REDAKSIYA HEYƏTİNİN ÜZVLƏRİ:

Elmi redaktor – MƏMMƏDOV R.F. – Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq ümumi hüquq” kafedrasının müdiri, professor, hüquq üzrə elmlər doktoru;

Elmi məsləhətçi – MƏMMƏDOV Ə.Q. – BDU Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının müdiri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsul redaktor – HÜSEYNOVA F.E. – BDU Hüquq fakültəsinin “BXH və Avropa hüququ” kafedrası, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

Məsləhətçi redaktor – ADİLOV N.A. – Azərbaycan Respublikası Mediasiya Şurasının sədri, dosent, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

İnzibatçı redaktor – HƏSƏNZADƏ S.B. – Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, hüquq üzrə elmlər doktoru.

Böyük redaktor: – Zümrüd TURABXANQIZI.

Redaktorlar:

– **ABBASOV A.Q.** – BDU-nun «İngilis dili» kafedrasının müdiri, Əməkdar müəllim, professor, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

– **AĞAKİŞİYEV Ə.Y.** – BDU-nun dosenti, Əməkdar müəllim, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.

– **HÜSEYNOV M.H.** – Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas.

– **ƏLİYEV E.E.** – Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi, əməkdaş, hüquqşünas.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi Milli Gəlirlər Baş İdarəsinin Hüquqi Şəxslərin Dövlət Qeydiyyatı İdarəsində 06.11.2019-cu il tarixdə dövlət qeydiyyatına alınmışdır (dövlət qeydiyyat №-si 1306401681).

30 sentyabr 2022-ci il tarixdə
162 səhifə həcmində çap
olunmuşdur. Tirajı 300 ədəd.

2022

III RÜB

HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ İQTİSADI İNKİŞAF MODELİ

Ötən il Azərbaycanın müstəqilliyinin 30 yaşı tamam oldu. Tarixən, bu, qısa bir dövrüdür, lakin 30 il ərzində Azərbaycan əsrə bərabər yeniləşmə və tərəqqi yolu keçib. Hər şeyin başlanğıcı çətin, mürəkkəb olur. Müstəqilliyin ilk ayları və illəri də xalqımız üçün hamar, rahat olmayıb. Artıq Azərbaycan müstəqil dövlət kimi dünyada tanınır. Bu tarixi uğurun başlanğıcında 1993-cü ilin böhranlı yayında – 15 iyunda ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə Azərbaycanda hakimiyyətə qayıdışı dayanır. Xalqımız 1997-ci ildən – haqlı olaraq, dövlət müstəqilliyimizin xilas günü sayılan həmin tarixi hər il Milli Qurtuluş bayramı kimi qeyd edir.

Azərbaycan xalqı əsrlər boyu azadlıq uğrunda mübarizə aparıb. Zəngin dövlətçilik tariximiz var. 1991-ci ildə Azərbaycan bir əsrdə ikinci dəfə müstəqil dövlət elan olundu. Lakin 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi həyatı çox gərgin idi. Cəmiyyətdə ziddiyyətli proseslər baş verirdi. O illərdə Azərbaycan çox böyük çətinliklərlə üzləşdi. SSRİ kimi dünyanın quru ərazisinin altıda bir hissəsinə sahib olan imperiyadan ayrılaraq, müstəqil dövlət qurmaq, həqiqətən, tarixi hadisə idi. Amma onu qorumaq və saxlamaq da bir o qədər ağırlı və məsul tarixi vəzifə idi. Azərbaycan kimi o qədər də böyük olmayan bir dövlət üçün müstəqilliyi qorumaq, möhkəmləndirmək ikiqat, üçqat ağır idi. Ulu öndər Heydər Əliyev dəfələrlə bu barədə deyib: “Müstəqilliyi qazanmaq çətindirsə, onu qoruyub-

saxlamaq da o qədər çətinidir”. Sonrakı hadisələr, xalqımızın başına gələnlər sübut etdi ki, Azərbaycan xalqı düz yol tutub, bu yolu şərəflə qoruyub.

Müstəqilliyin qazanılması Azərbaycan xalqının, dövlətçiliyinin tarixində böyük dönüş idi, yeni milli eranın başlanması idi. Müstəqillik Azərbaycan cəmiyyətinə yenilik gətirdi. Ölkə artıq dağıdılmış köhnə sistemin əvəzinə təzə sistem yaratmalıydı. Özü də yeni bir siyasi və iqtisadi sis-

tem.

Lakin Azərbaycan xalqının öz taleyinə sahib çıxması ilə barışmayan xarici və daxili qüvvələr birləşib 1993-cü ilin yayında ölkədə kəskin hərbi-siyasi böhran, vətəndaş qarşıdurması yaratdılar. Dövlət müstəqilliyinin və ölkənin ərazi bütövlüyünün itirilməsi təhlükəsi ümummilli fəlakətə gətirib çıxardı. Xalqın öz həqiqi liderinə pənah aparması və ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı, onun dövləti səriştəli idarəetmə məharəti, tətbiq etdiyi çox ciddi, o dövr üçün son dərəcə zəruri olan siyasət Azərbaycanın müstəqilliyinin əsaslarını möhkəmləndirirdi, ölkənin parçalanması təhlükəsini sovuşdurdu.

Azərbaycan o çətin ayları, illəri yaşadı. O dövrdə ölkənin maliyyə vəsaitləri yox idi. Əhalinin vəziyyəti ağırlaşmışdı. Ərzaq

malları, xüsusi ilə də çörək qıtlığı yaranmışdı. Azərbaycan müstəqil dövlət olsa da, hələ də onun suverenliyini tanımayan, bununla hesablaşmayan çoxsaylı ölkələr var idi. Bir tərəfdən də erməni təcavüzü öz işini görürdü. Belə bir şəraitdə Heydər Əliyev ümummilli birliyə və sabitliyə nail oldu, düşmənin bütün cəbhə boyu irəliləməsinin qarşısını aldı. Dahi siyasətçi və mahir dövlət xadimi Azərbaycanın yaxın gələcəyinin iqtisadi təməlinə çevriləcək yeni neft strategiyasını hazırladı.

Lideri olmayan dövlət heç vaxt tərəqqi edə bilməz, heç vaxt tanına, beynəlxalq aləmdə nüfuz qazana bilməz, dinamik və sabit inkişafdan qalar. Dünyanın inkişaf tarixi bütün bunlara əyani sübutdur. Bu gün qloballaşan dünyada ən məşhur siyasətçilər, proqnozlaşdırıcılar şəxsiyyətin təntənəsi faktorunu müasir dövrün ən aparıcı inkişaf amillərindən sayırlar. Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyinin 35 illik bir dövrü əhatə edən hər iki dövründə məhz belə bir lider olduğunu tarix qarşısında sübuta yetirmişdir.

1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbəri seçilən Heydər Əliyev respublika iqtisadiyyatının inkişafına mane olan bir çox məhdudiyyətlərlə, çətinliklərlə üzləşməli oldu. Təşəbbüskar və yüksək enerjili yeni rəhbər, ilk növbədə, iqtisadiyyatda yaranmış ağır vəziyyətin, onu doğuran səbəblərin sistemli təhlilini apardı. İttifaq hökuməti qarşısında respublikanın gələcək iqtisadi həyatı ilə bağlı məsələlər qaldırdı

və qısa vaxt ərzində Sovet hökumətinin respublikamızın inkişafına dair xüsusi qərarının qəbul edilməsinə nail oldu.

İttifaq orqanları ilə əməkdaşlıq formalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində səmərəli addımlar atıldı, məhsuldar əməyə, işin nəticələrinə layiqli qiymət vermək ön plana çəkildi. Bir sözlə, respublika iqtisadiyyatında qaynar həyatın formalaşması üçün bütün imkanlar və vasitələr hərəkətə gətirildi ki, bunlar da öz bəhrəsini verdi: milli gəlir, sənaye, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalındakı 60-cı illərdəki gerilik aradan qaldırıldı, yeni keyfiyyətli inkişafın fundamental əsaslarının möhkəmləndirilməsi üçün xeyli iş görüldü. Azərbaycan dotasiyasız yaşayan bir respublika kimi tanındı.

Bu gün biz böyük qürur hissi ilə deyə bilərik ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni iqtisadi sisteminin yaradılması da Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. XX əsrin ikinci yarısında bir çox ölkələr, o cümlədən müharibədə məğlub edilmiş, eləcə də müstəmləkəçilikdən azad olunmuş dövlətlər seçim qarşısında qalmışdı: hansı model əsasında inkişaf etmək lazımdır ki, dağılmış iqtisadiyyat bərpa olunsun, inkişafa yol açılsın. Dünyanın aparıcı dövlətlərində bu məqsədlə qlobal tədqiqatların genişlənməsi ön plana çəkildi, proqnozlarla məşğul olan araşdırma mərkəzləri yaradıldı. Dünyanın gələcəyi barədə konsepsiyalar hazırlandı. ABŞ liberal inkişaf modelinə, İsveç klassik sosial modelə üstünlük verdi.

Əgər Amerika modeli sərt bazar münasibətlərini, azad rəqabəti, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin minimuma endirilməsini, gəlirlərin diferensiasiyasında köklü fərqlərə laqeyd münasibəti nəzərdə tuturdusa, “İsveç modeli” əksinə, sosial ədalətsizliyin aradan qaldırılmasını, gəlirlərin əhali qrupları arasında yenidən bölüşdürülməsini, iqtisadiyyatda “dövlətin yükü”nün yüksək səviyyədə olmasını əsas götürürdü. Bu inkişaf modellərindən fərqli olaraq, Asiya ölkələri – Cənubi Koreya, Malayziya, Sinqapur və ötən əsrin 70-ci illərinin sonunda Çin, İkinci Dünya müharibəsində məğlub olmuş Almaniya, Yaponiya bir-birini təkrar etməyən inkişaf modellərinə üstünlük verdilər və böyük uğurlar qazandılar. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ulu öndərin rəhbərliyi altında özünün inkişaf modelini seçdi və bu zaman heç bir ölkənin keçdiyi yolu təkrar etmədən milli maraqlara cavab verən inkişaf modelini reallaşdırdı.

Müstəqilliyinin 3 onilliyini arxada qoyan Azərbaycan dövləti qısa zaman kəsiyində böyük inkişaf yolu keçmiş, özünün iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edən, güclü iqtisadiyyata malik olan dövlətə çevrilmişdir. İnkişafın Azərbaycan modelinin uğurla reallaşması ölkədə azad bazar münasibətlərinə əsaslanan yeni iqtisadi sistemin formalaşmasını, iqtisadiyyatda keçid dövrünün başa çatmasını təmin etmiş, xalqın daha firavan yaşaması üçün güclü əsaslar yaratmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı müstəqillik dövrünün ilk illərində həm SSRİ dövründən miras qalmış tənəzzül içində idi, həm də səriştəsiz və məsuliyyətsiz idarəçilik nəticəsində daha sürətlə geriləməkdə davam edərək dərin böhran keçirirdi. Dağlıq Qarabağ problemi və bununla əlaqədar olaraq, Azərbaycanın zorla müharibəyə cəlb edilməsi, torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunması, 1 milyona qədər qaçqın, respublikada siyasi sabitliyin olması, dövlət çevrilişi cəhdləri iqtisadiyyatın ağır vəziyyətə düşməsinə güclü təsir göstərmişdi.

Həmin dövrdə bir ictimai-iqtisadi formasiyadan digərinə keçid dövrünü yaşayan Azərbaycanın hansı iqtisadi modelə üstünlük verəcəyi ilə bağlı çoxlu fikirlər, təkliflər irəli sürülsə də, böyük strateq Heydər Əliyev başqa bir dövlətin təcrübəsinin olduğu kimi milli iqtisadiyyata köçürülməsini düzgün saymadı. Respublikanı ağır fəlakətdən qurtarmaq üçün ulu öndər Azərbaycanın tarixi-iqtisadi xüsusiyyətlərinə, xalqın mentalitetinə, geosiyasi şəraitinə, milli mənafeələrinə uyğun inkişaf strategiyası hazırladı və bu strategiyada neft faktoruna üstünlük verdi.

Belə yanaşma, dünya integrasiyasına qovuşmaq maliyyə imkanları, demək olar ki, tükənmiş respublikaya investisiyaların cəlbi yolu idi. Bu siyasətin həyata keçirilməsinə güclü təzyiqlər, maneələr olsa da, 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası dünyanın 11 böyük neft şirkəti ilə “Əsrin müqaviləsi”ni imzaladı. Neft

siyasətini ümumi inkişaf strategiyası, hüquqi demokratik cəmiyyətin prinsipləri ilə əlaqələndirdi, milli mənafeələr, investisiya mühitinin yaxşılaşması, risk faktorunun azalması üçün zəruri tədbirlər həyata keçirdi.

Ölkədə səmərəli maliyyə, pul, kredit, vergi, qiymət, gömrük siyasətini həyata keçirmək üçün beynəlxalq standartlara cavab verən 100-dən artıq qanun qüvvəyə mindi. Həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsində on minlərlə kiçik müəssisə və digər obyekt özəlləşdirildi, digər özəl struktur obyektləri yaradıldı. Respublikaya xarici investisiyaların cəlb edilməsi, əcnəbi investorların hüquq və mənafeələrinin qanunvericilik yolu ilə müdafiəsi, qarşılıqlı sərfəli əməkdaşlığın təmin edilməsi üçün hərtərəfli iş aparıldı. Nəticədə, Azərbaycanın iqtisadi və sosial tərəqqisinin neft hasil edən bir sıra başqa ölkələrlə müqayisədə xeyli yüksək olması təmin edildi, ölkənin maliyyə imkanları əhəmiyyətli dərəcədə artdı. “Neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya” təsdiq edildi. Ölkəmizin müstəqilliyinin qorunması, onun iqtisadi təhlükəsizliyi üçün çox güclü amil hesab edilən alternativ neft-qaz ixracı marşrutları istifadəyə verildi.

Azərbaycan dövlətinin müəyyən etdiyi inkişaf strategiyasında prinsipial məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, neft məqsəd yox, vasitədir. Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcəyini təkcə neftlə bağlamaq olmaz. Odur ki, qeyri-neft sektorunun daha sürətli inkişafı iqtisadi si-

yasətin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edildi. Azərbaycan hökuməti bu sahədə dönüş yaratmaq üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirdi ki, bu da son illər sənaye istehsalının dinamika-sında pozitiv meyillərin güclənməsi ilə müşayiət olunur. Sənaye strukturunun yaxşılaşdırılması üçün etibarlı zəmin yaradılır, müasir texnologiyalara əsaslanan yeni sənaye müəssisələri tikilir, xalq istehlakı mallarının və digər məhsulların istehsalını genişləndirmək üçün əlavə tədbirlər görülür. Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin, səhmdar cəmiyyətlərin fəaliyyətlərini canlandırmaq, onların keyfiyyət göstəricilərini yaxşılaşdırmaq məqsədilə təkmil iqtisadi mexanizmlərdən istifadə olunması ön plana çəkilir.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafını xarakterizə edən əsas göstəricilərin kompleks təhlili sübut edir ki, respublikanın davamlı inkişafını, əhalinin layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək məqsədi daşıyan dövlət siyasəti müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Son illər Azərbaycan, bütövlükdə, iqtisadiyyatın inkişafın səviyyəsini səciyyələndirən mühüm göstəricinin – ÜDM-in artım sürətinə görə lider ölkələr sırasındadır.

Bir neçə fakta müraciət edək. 1990 – 2000-ci illərdə respublikada ümumi daxili məhsulun orta illik aşağı düşmə sürəti 6,1 faiz təşkil etmişdi ki, bu da bilavasitə müstəqilliyin ilk illərində ölkə iqtisadiyyatının böhran vəziyyətində olması ilə əlaqədar idi. 2000–2008-ci illərdə Azərbaycanda ÜDM-in orta illik artım sürəti

18,1 faizə bərabər olmuşdu ki, bu da nəinki MDB məkanında, eləcə də dünyada ən yüksək göstərici kimi qiymətləndirilirdi. Aşağıdakı rəqəmlər də diqqəti cəlb edir. Müstəqilliyin 20 ili ərzində MDB məkanında ən yüksək artım (1991 – 2011) Azərbaycanda (238,7 faiz) olmuşdur. Bir neçə respublikada (Ukrayna, Gürcüstan, Tacikistan, Moldova) 2011-ci ildə ÜDM-in həcmi 1991-ci ildəki səviyyədən az olmuşdur.

Azərbaycanda əldə edilən yüksək inkişaf sürəti ölkəmizin MDB dövlətləri ilə müqayisədə iqtisadi gücünün və iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir. 1999-cu ildə hər nəfərə düşən ÜDM-in həcminə görə, Azərbaycan MDB dövlətləri arasında 12-ci yeri, 2011-ci ildə 6-cı yeri tuturdu. XX əsrin sonlarında ÜDM-in hər nəfərə düşən miqdarına görə, Azərbaycan, Belarus, Türkmənistan, Özbəkistan, Gürcüstan, Ermənistan, Ukraynadan geri qalırdı 2011-ci ilin yekunlarına görə, ölkəmiz həmin respublikaları xeyli dərəcədə ötüb keçmişdi. Qarşıdakı dövrdə də ən mühüm strateji vəzifələrdən biri ölkədə iqtisadi inkişafın sürətli və keyfiyyətli artımını təmin etməkdən ibarət olacaqdır.

İqtisadiyyatın dinamik inkişafı büdcə gəlir və xərclərinin sürətli artımını, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-də xüsusi çəkisinin 35 faizə yüksəlməsini, dövlətin taleyüklü funksiyalarının yerinə yetirilməsini təmin etmişdir. Belə bir inkişaf meylinin qarşıdakı dövr üçün də saxlanılması

ölkəmizdə keyfiyyətli həyat səviyyəsinin bir sıra göstəricilərinin daha da yaxşılaşması üçün çox vacib şərtlərdən biridir.

Azərbaycan dövləti qlobal dünya böhranı dövründə söylərini ölkədə maliyyə sabitliyinin qorunmasına yönəlmiş, iqtisadiyyatı geri salan, əhalinin sosial vəziyyətini pisləşdirən devalvasiya, defolt və inflyasiyanın sürətlə artması kimi meyllərə yol verməmişdir. Bu məqsədlə Hökumət, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Mərkəzi Bank büdcənin formalaşması və icrasında iştirak edən digər qurumlar dünya maliyyə böhranı şəraitində qlobal dünya iqtisadiyyatında gedən prosesləri diqqətlə izləmiş və böhranın ölkə iqtisadiyyatına təsirini azaltmaq üçün qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirmişlər. Heç şübhəsiz ki, Milli Məclis tərəfindən qəbul olunmuş bir sıra qanunlar, mövcud qanunlara əlavə və dəyişikliklər (“Dövlət borcu” haqqında, “Büdcə sistemi” haqqında, “Mərkəzi Bank haqqında”, “Sığorta fəaliyyəti haqqında”, “Əmanətlərin sığortalanması haqqında”) səmərəliliyin artmasına öz müsbət təsirini göstərdi.

Apardığımız tədqiqat nəticələrinə əsaslanaraq, qeyd edə bilərik ki, son illərdə ölkədə makroiqtisadi göstəricilərin yaxşılaşması fonunda əhalinin sosial rifah halının daha da yüksəldilməsi istiqamətində müsbət nəticələr əldə olunmuş, regionların tarazlı inkişafı, yoxsulluğun

azaldılması istiqamətində irəliləyişlər əldə edilmiş, uğurlu büdcə-vergi və pul-kredit siyasəti həyata keçirilmiş, xarici ticarətdə müsbət saldo yaradılmış, milli valyutanın sabitliyi təmin olunmuş, ölkənin valyuta ehtiyatları 45 milyard dolları ötmüş, büdcə kəsirinin aşağı səviyyədə saxlanması ənənəsi davam etdirilmiş, mühüm əhəmiyyət kəsb edən sosial və infrastruktur layihələri reallaşdırılmışdır.

Ölkədə aparılan iqtisadi siyasətlə bağlı dövlət başçısı İlham Əliyevin fikrini xüsusı qeyd etmək istərdim: “Bəzi hallarda Azərbaycanda maliyyə sektorundakı müəyyən konservativ meyillər beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən tənqid edilirdi. Bəzən bizə tövsiyə olunurdu ki, integrasiya meyillərinə daha da sürətlə qoşulaq, beynəlxalq ticarət qurumlarına integrasiya edək. Ancaq bizim mövqeyimiz bütün zamanlarda çox ehtiyatlı idi. Çünki Azərbaycan iqtisadiyyatı özünü təmin edən iqtisadiyyatdır. Bəzi başqa ölkələr kimi, xarici yardımlardan asılı deyilik. Bizim böyük, zəngin neft-qaz yataqlarımız, əlverişli coğrafi mövqeyimiz var. Artıq çox müasir və möhkəm enerji və nəqliyyat infrastrukturumuz var. Biz neft gəlirlərindən səmərəli istifadə etməklə iqtisadiyyatımızı böyük dərəcədə şaxələndirə bilmişik və Azərbaycanda iqtisadi artımın sürəti bunun bariz nümunəsidir. Ona görə biz əməkdaşlıq məsələlərinə həmişə öz mövqeyimizdən yanaşmışıq”.

Bizim fikrimizcə, dövlət başçısının milli mənafeələr, qloballaşma, integrasiya

proseslərinə qoşulma ilə bağlı mövqeyi, ölkəmizin keyfiyyətli inkişafı onun iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması baxımından fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Axı dünya dəyişir, dünya iqtisadiyyatını idarə etməyin oyun qaydaları da dəyişir. Qlobal böhran göstərdi ki, bir mərkəzdən dünya iqtisadiyyatının idarə olunması ciddi fəsadlara səbəb olur. İntegrasiya əlaqələrinin genişləndiyi bir şəraitdə dövlət özünün milli maraqlarını qorumaq üçün daha çevik siyasət yeritməli, xaricdən verilən tövsiyə və təklifləri bir-mənalı şəkildə qəbul etməməlidir. Bu kimi fundamental məsələ barədə dövlət başçısı İlham Əliyevin baxışları və prinsipial mövqeyi hökumət strukturları ilə yanaşı, iqtisadçı alimlərin də qarşısında vacib vəzifələr qoyur, milli iqtisadiyyatın keyfiyyətli inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, qloballaşma və milli suverenlik problemi arasında tarazlığın qorunmasına xidmət edən sistemli təhlilin aparılmasını zəruri edir.

Yaxın və uzaq gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafını müəyyən edən mühüm amillərdən biri onun malik olduğu qızıl-valyuta ehtiyatlarından səmərəli istifadəsi hesab edilməsidir. Müstəqilliyin ilk illərində dövlət xəzinəsi boş olan, ağır şərtlərlə borc alan bir dövlət bu gün qızıl-valyuta ehtiyatlarına görə dünyanın lider ölkələri arasındadır. Neft Fondunun yaradılması, onun vəsaitlərindən istifadə ilə bağlı düşünülmüş strategiyanın seçilməsi, bütövlükdə, qızıl-

valyuta ehtiyatlarının artmasındakı müsbət dinamika, səmərəlilik problemini də ön plana çəkir.

Valyuta ehtiyatlarının strukturu, istifadəsindəki meyillər, Neft Fondu ilə Dövlət Büdcəsi arasındakı əlaqələrin dinamikasını xarakterizə edən əsas göstəricilərin müqayisəli təhlili bir daha sübut edir ki, ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən Dövlət Neft Fondunun yaradılması çox düzgün və tarixi əhəmiyyət kəsb edən bir qərar idi: “Biz resursları maliyyə resursları, kreditlər, investisiyalar şəklində ölkə iqtisadiyyatına qoymalıyıq ki, həmin layihələr də öz növbəsində, milli gəlir gətirsin və bunun hesabına Azərbaycanın büdcəsi dolsun. Bu istiqamətdə görülmüş işlər təqdirəlayiqdir. Əgər biz çox böyük investisiyaları qoymasaydıq, əgər biz bəzi beynəlxalq məsləhətçilərə qulaq assaydıq və ehtiyatları sadəcə olaraq yığsaydıq, bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatı çox ağır vəziyyətə düşə bilərdi. Biz bu böhrandan məhz ona görə uğurla çıxdıq ki, qeyri-neft sektoru hesabına iş yerləri açıldı, yerli istehsal işə başladı, idxaldan asılılıq azaldı. Biz demək olar ki, ərzaq məhsulları ilə özümüzü maksimum dərəcədə təmin edirik. Əgər kreditləri verməsəydik, infrastruktur layihələrini həyata keçirməsəydik, yolları çəkməsəydik, elektrik stansiyaları tikməsəydik, qazlaşdırma aparılmasaydı onda bunların heç biri də olmazdı”.

Son iki onillikdə respublikamızın dinamik inkişafını təmin edən vacib şərt-

lərdən biri ondan ibarətdir ki, müstəqil Azərbaycan dövləti azad bazar münasibətlərini fetişləşdirmədi, ona bütün problemlərin həlli mənbəyi kimi baxmadı. Ölkədə ictimai mülkiyyətin hökmranlığından qurtarmaq üçün qarışıq mülkiyyət formasına üstünlük verildi. Bu gün respublikada minlərlə özəl müəssisə, səhmdar cəmiyyət, şirkət fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, səmərəli dövlət sektoru vardır. Ən vacib məsələ ondadır ki, dövlət strateji resursları öz əlində saxladı, Dövlət Neft Şirkətini özəlləşdirmədi, dövlət sahibkarlığı institutunu formalaşdırdı, sahibkarlığı iqtisadi inkişafın strateji resursu kimi qiymətləndirdi, ölkədə işgüzar investisiya mühitinin yaradılması üçün ardıcıl və sistemli tədbirlər həyata keçirdi.

XXI əsrdə dünya iqtisadiyyatının qloballaşdığı şəraitdə ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyi problemi getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Proqnozlar göstərir ki, ölkə daxilində siyasi sabitliyin təmin olunduğu şəraitdə belə iqtisadi sahə ilə bağlı xarici təhlükələr heç də azalmır. Çünki beynəlxalq maliyyə bazarı, dünya ticarəti, transmilli şirkətlərin fəaliyyəti genişləndikcə, informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə bu və ya digər ölkələrin iqtisadi təhlükəsizlik problemləri də mürəkkəbləşir.

Azərbaycan dövlətinin iqtisadi təhlükəsizliyini xarakterizə edən əsas göstəricilərin təhlilindən belə nəticə çıxarılır ki, bir çox dövlət başçılarının, siyasi xadimlərin, beynəlxalq ekspertlərin gös-

tərdikləri kimi, yalnız makroiqtisadi sabitliyi, az inflyasiyanı, minimal büdcə kəsirini nəzərdə tutan Vaşinqton konsensusu (Beynəlxalq Valyuta Fondu) real sektora aktiv köməyi, investisiya aktivliyinin artmasını, işsizliyin azalmasını və vacib mikroproblemlərin həllini təmin etmədiyinə görə fəaliyyətini xeyli dərəcədə təkmilləşdirməli və ya yenidən qurmalıdır.

Azərbaycanın inkişafının yeni mərhələsinin əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli integrasiyasına nail olmaqla, uzunmüddətli perspektivdə ölkədə dinamik sosial iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan dövlətinin uğurları bir daha sübut edir ki, ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi və bu gün uğurla reallaşdırılan iqtisadi siyasət xalqın maraqlarına tam uyğundur. Ölkədə aparılan iqtisadi, siyasi islahatlardan sonra dövlətin iqtisadi qüdrəti artmış, liberalizm ideyalarının fətişləşdirilməməsi, dövlətin rolunun heçə endirilməməsi, bütövlükdə, iqtisadi, siyasi, sosial islahatlara sistemli yanaşma nəticəsində Azərbaycan dövləti iqtisadiyyatda böyük nailiyyətlər əldə etmiş, regionun, Avropanın, dünyanın iqtisadi-siyasi həyatında fəal iştirak edən, beynəlxalq aləmdə mövqeyini, imicini ildən-ilə möhkəmləndirən dövlətə çevrilmişdir.

Hazırda Azərbaycan yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bu mərhələnin əsas hədəfi çoxşaxəli, səmərəli və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, əhalinin rifahının layiqli, qabaqcıl beynəlxalq standartlara uyğun səviyyəyə çatdırılması olmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək inkişaf problemlərinin səmərəli həlli iqtisad elmi qarşısında konkret vəzifələr qoyur. İqtisadçı alimlər iqtisadiyyatda keçid dövrünü başa vurmuş ölkədə innovasiyalı iqtisadiyyatın qurulması, real sektorun strukturunun təkmilləşməsi, milli iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsi, ölkənin ixrac potensialının artırılması, regional inkişaf, xarici ölkələrlə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin səmərəliliyi, keyfiyyətli həyat səviyyəsi ilə bağlı tədqiqatlarını genişləndirməlidirlər.

Ölkəmiz Milli Qurtuluş Günü ilə başlayan tarixi dövr ərzində böyük inkişaf yolu keçdi. İqtisadi, siyasi gücümüz artdı. İqtisadi inkişaf sürətinə görə, Azərbaycan dünyada qabaqcıl yerə çıxdı. Borc alan ölkədən borc verən ölkəyə çevrildik. Güclü ordu yaratdıq ki, Azərbaycanın müdafiə qabiliyyətliliyi daha da artsın. İrəmiqyaslı sosial layihələr həyata keçirildi. Bütün bunlar, eləcə də xalq-iqtidar birliyi sayəsində biz torpaqlarımızı erməni işğalından xilas etdik və azad olunmuş ərazilərimizdə sürət və keyfiyyətlə, “Böyük Qayıdış” layihələri reallaşdırılır.

Ziyad SƏMƏDZADƏ,
Milli Məclisin deputatı, akademik.

MÜASİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI – ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN ŞAH ƏSƏRİDİR

Bəhram Zahidov,
Azərbaycan Respublikası Veteranlar
Təşkilatının hüquq və kadrlar şöbəsinin
müdiri, h.e.d., professor;
Üzeyir Həsənzadə,
hüquqşünas.
e-mail: bahram-zahidov@rambler.ru

Məqalədə ulu öndər, ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin dövlət və hüquq tariximizdəki böyük və əvəzsiz xidmətləri elmi-nəzəri baxımdan araşdırılır və təhlil edilir. Onun fəaliyyəti ilə yaxından tanış olduğdan sonra ömrünü millətinə, xalqına həsr etmiş bir insanın imkanlarına, xronologiyasına, canlı salnaməsinə heyran olursan. Bu, yalnız onun xalqına sonsuz və böyük sevgisi sayəsində mümkün olmuşdur. O, görkəmli şəxsiyyət, ümummilli lider, dünya miqyaslı siyasətçi, alovlu vətənpərvər, yorulmaz və fədakar qəhrəman, dərin müdriklik və ləyaqət sahibi, yüksək intellektli ictimai-siyasi xadim idi. Bu, tariximizin qızıl hərflərlə yazılmış şanlı səhifəsinə çevrildi. Bu fəaliyyətin elmi-nəzəri araşdırmaları nümunə kimi diqqətlə öyrənilməli, bu günün və sabahın mənəvi əsasına çevrilməlidir.

Açar sözlər: ümummilli lider, ulu öndər, dövlət xadimi, görkəmli şəxsiyyət, müdrik insan.

Bütün böyük və kiçik millətlərin və xalqların tarixində, ən çətin zamanlarda və ən çətin dövrlərdə xilaskarlıq missiyasını uğurla yerinə yetirməyi bacaran və bununla da tarixə düşən, görkəmli siyasi və dövlət xadimləri olmuşdur. Onlar tarixən həmişə nümunə göstərilmis, nəinki öz milləti

və hətta başqa millətlər tərəfindən də daim minnətdarlıqla xatırlanmış, təqdir edilmiş və sevilmişlər. Əslində, onlar tarix yaratmış və bununla da, özləri də bir tarixə çevrilmişlər. Qürur hissi ilə qeyd edilməlidir ki, ulu öndər, görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının və müstəqil Azərbaycan dövlətinin tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış belə xilas-karlardan birincisi olmaqla, o, tarixə çevrilmiş, əbədi olaraq seviləcək və əbədi olaraq da xatırlanacaqdır. O, eyni zamanda, müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradıcısı və müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyasının yaradıcısı və banisi kimi də tarixə düşmüşdür.

Tarixi faktlar birmənalı şəkildə təsdiq edir ki, ali hüquqi səciyyə daşıyan əsas qanun kimi konstitusiyalar cəmiyyətin müəyyən inkişafının və tərəqqisinin doğurduğu zərurətlərdən yaranır. Bu baxımdan, milli tariximizdə çoxsaylı dövlətlər, xanlıqlar, imperiyalar fəaliyyət göstərsə də, lakin ölkəmizin əsas qanunu kimi, Konstitusiyamız, ilk dəfə olaraq, 1921-ci ildə təşəkkül tapmışdır. Müstəqillik illərinin Konstitusiyası isə ulu öndər Heydər Əliyevin bilavasitə şəxsi fəaliyyətinin, iti zəkasının, müdrik siyasətinin, böyük dövlətçilik təcrübəsinin, nəzəri və təcrübi dühasının təcəssümü kimi tarixə düşmüşdür. Azərbaycan tarixində 1978 və 1995-ci illərdə qəbul edilmiş iki Konstitusiyanın hazırlanması və qəbulunda məhz onun misilsiz və dəyərli xidmətlərinin nəticəsi idi ki, bu da, hər siyasi

xadimə qismət olmayan bir fenomendir. Tariximizlə sıx bağlı olan ən mühüm məsələlər kimi milli Konstitusiya yaradıcılığı elminin əsası da, ən mühüm və məsuliyyətli bir təlim olaraq, məhz onun tərəfindən qoyulmuşdur. Bu, eyni zamanda, ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğunun təməli kimi misilsiz dəyərlərə və əhəmiyyətə malik olması ilə də tarixə düşmüşdür. Konstitusiya yaradıcılığı milli tariximizin və müstəqilliyimizin intibah dövrü kimi qiymətləndirilə bilər ki, bu da ulu öndər Heydər Əliyevin müqəddəs adı ilə bağlıdır.

Məlumdur ki, cəmiyyət üçün həmişə əl-çatmaz olan «hüquqi dövlət» ideyası qədim tarixi köklərə malikdir. Falesin, Pittakin, Perikl, Biantın, Solonun, Kleobulun, Xilonnun, eləcə də Platonun, Aristotelin, Kon Lokkun, Lilbernin, Monteskyenin, Russonun, Volterin və onlarla digər mütəfəkkirlərin hüquqi dövlət ideyaları ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən böyük yaradıcılıqla inkişaf etdirilmişdir. Nəzəri baxımdan, hüquqi dövlətdə ictimai həyat qanunlar, hüquqi prinsiplər və vasitələr əsasında qurulur, dövlət fəaliyyəti konstitusiyada təsbit olunmuş normalarla nizama salınır, qanun qarşısında hamının bərabərliyi və qanunun aliliyi təmin edilir. «Hakimiyyətlərin bölgüsü» prinsipinə əməl edilir, qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti müstəqil fəaliyyət göstərir, onların səlahiyyətlərinin həddi dəqiq müəyyən edilir. Effektiv və səmərəli hüquqi sistem yaradılır, dövlətin və şəxsiyyətin qarşılıqlı məsuliyyəti qanunlarla tənzim olunur. Ədalət meyarı olan hüquq, siyasi həyatın nizamlayıcı norması hesab edilir. Seçkilərin şəffaflığı və azad seçkilərin keçirilməsi təmin edilir. Vətəndaş cəmiyyətinin müstəqilliyi və inkişafı aparıcı mahiyyət daşıyır. Hüquqi dövlətdə

demokratiyanın və insan hüquqlarının təmin olunması önə çəkilir, dövlət tərəfindən qorunur və dövlətin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur; fikir müxtəlifliyi, söz azadlığı təmin olunur. Kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst fəaliyyəti təmin edilir. Formal bərabərlik prinsipinə əsaslanan azadlıq, hüquqi icazələr və hüquqi qadağalar üsulu ilə həyata keçirilir və s.

Bütün bu mürəkkəb, məsuliyyətli və son dərəcə dəyərli ideyaları və nəzəriyyələri dərinlən bilən böyük ictimai-siyasi və görkəmli dövlət xadimi, ulu öndər Heydər Əliyev, ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışının ilk günlərində bəyan edirdi ki, «mənim mövqeyim Azərbaycanda demokratik və hüquqi dövlət yaratmaqdır...» (1). «Mən buraya vəzifə üçün gəlməmişəm. Mən böyük yükü ancaq ona görə çiynimə götürmüşəm ki, xalqın həyatının ən çətin günündə ona ən böyük xidmətimi göstərim» (1). Ulu öndərin bu ideyaları Konstitusiyada özünün hüquqi təcəssümünü tapdı və təcrübi olaraq həyata keçirilməyə başlandı. Onun dövlət-hüquq quruculuğu sahəsində həyata keçirdiyi ən mühüm tədbirlərdən biri müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasının yaradılması sahəsində gördüyü kompleks tədbirlər sistemi idi. Bununla əlaqədar olaraq, Heydər Əliyev hələ 1995-ci ildə deyirdi: «Ölkəmizdə konstitusiya quruculuğunun 80 illik tarixi olsa da, lakin biz elə konstitusiya qəbul etməliyik ki, o, müstəqil Azərbaycan Respublikasının demokratik prinsiplər əsasında, uzun müddət sabit yaşamasını təmin edən əsas qanun, tarixi sənəd olsun... Biz, Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu ilə məşğuluq. Ona görə də konstitusiyamız Azərbaycanda məhz demokratik, hüquqi, dünyəvi, sivilizasiyalı bir dövlət qurmaq üçün əsas yaratmalı, onun əsas qanunu olmalı və hüquqi

dövlət quruculuğunun müvəffəqiyyətlə həyata keçməsinə təmin etməlidir» (2).

Ulu öndərin rəhbərliyi ilə hazırlanan və ən demokratik yolla – referendum yolu ilə qəbul edilən müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası hüquqi və elmi-nəzəri baxımdan, son dərəcə mükəmməl hazırlanmış Konstitusiyalardan biri kimi ölkədə dövlət quruculuğunun, hüquq sisteminin və qanunçuluğun əsaslı surətdə yenidən qurulmasının təməlini qoydu, Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş müddəalar təcrübi olaraq reallaşdırılmağa başlandı.

Müasir dövlətlərin ictimai-siyasi həyatında və idarə olunmasında Konstitusiyaların müstəsna yeri və rolu olduğu heç kimdə şübhə yaratmır. Konstitusiya cəmiyyətin və dövlətin hüquqi təfsiri olmaqla, onun əsas modelini təcəssüm etdirir. Sabitliyin və insan hüquqlarının bərqərar olmasının hüquqi bazası hesab edilir. Demokratik və hüquqi dövlətlərin Konstitusiyaları xalq suverenliyini, xalqı təmsil etmək hüququnu, xalqın vahidliyini və hakimiyyətin mənbəyi institutlarını özündə birləşdirən xalq hakimiyyətini, dövlətin ali məqsədini, dövlət başçısının statusunu, dövlətin ərazi quruluşunu, ordusunu, pul vahidini, dövlət dilini, rəmzlərini, iqtisadi, sosial və mülkiyyət münasibətlərini, beynəlxalq münasibətlərin əsas prinsiplərini, ailə, uşaq və dövlət kimi fundamental institutları, dövlət rəmzlərini özündə ehtiva edir, insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətini özündə birləşdirən dövlət hakimiyyətinin əsaslarını, qanunvericilik sistemini, yerli özünüidarəetmə və digər vacib məsələləri tənzim edir, Konstitusiyaya əlavələr və dəyişikliklər edilməsinin qaydasını özündə əks etdirir, ali səciyyə daşıyan normativ hüquqi akt olmaq etibarilə bu global məsələlərin

tənzimlənməsini yüksək səviyyədə təmin edir. Konstitusiya dövlət və şəxsiyyətin qarşılıqlı münasibətlərini, ölkədə dövlət hakimiyyətinin və yerli özünüidarəetmənin təşkilinin əsaslarını göstərir, qanunvericilik və hüquq sisteminə yaranan ictimai münasibətləri tənzim edir. Bu sənəd insanın cəmiyyətin ən ali dəyəri kimi hüquq və azadlıqlarının sistemini və müdafiə mexanizmlərini müəyyən edir. Ölkədə ali hüquqi statusa malik olan normativ hüquqi akt kimi qanunvericilik piramidasının ən yuxarı iyerarxiyasında dayanır. Ölkədə bütün normativ hüquqi aktlar ona müvafiq olaraq hazırlanır, ali hüquqi qüvvəyə malik olan sənəd kimi cəmiyyətin həyatında aparıcı əhəmiyyət daşıyır. Ölkədə heç bir normativ hüquqi akt Konstitusiyanın müddəaları ilə ziddiyyət təşkil edə bilməz. Onun aliliyi, öz tərkibində və strukturunda təcəssüm etdirilən normalarla müəyyən edilir. Bizim Konstitusiyamız hüquqi dövlət üçün zəruri olan bütün bu tələblərə tam cavab verir. Konstitusiyanın 147-ci maddəsində haqlı olaraq göstərilir ki, Konstitusiya ölkədə ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir və qanunvericilik sisteminin əsasında dayanır. Qeyd edilməsi zəruridir ki, Konstitusiya ölkəmizdə birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olmaqla, ölkə həyatında, bütün dövlət orqanlarının, o cümlədən məhkəmələrin və ayrıca şəxslərin rəhbər tutduğu birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olan və mühafizəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş ən səmərəli mexanizmlərlə təmin olunan sənəd hesab oluna bilər. Konstitusiya ölkə vətəndaşlarının iradəsinin ifadəsi olmaqla, siyasi qüvvələr arasında barışığın, sülhün və konsensusun əsasında dayanır, siyasi qüvvələrin maraqlarını bərabər surətdə təmsil edir. Buna görə də, o, öz mahiyyətinə görə siyasi sənəd kimi səciyyələndirilir.

Hər bir Konstitusiya öz xalqının və mil-lətinin, habelə ayrı-ayrı siyasi qüvvələrin və siyasi xadimlərin hüquqi görüşlərini, baxışlarını, hüquqi şüurunu və hüquq mədə-niyyətini özündə ifadə etməklə, ölkənin və xalqın həyatında ən mühüm və ali dəyərləri – dövləti, ailəni, dini, insan hüquqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyət azadlığını, konstitusiya quruluşunun əsaslarını, mənəvi, əxlaqi və mədəni dəyərləri, bu sahədə mövcud olan dünyəvi görüşlərin və baxışların ifadə forması olduğuna görə, o, həm də mühüm ideoloji səciyyə daşıyan ali hüquqi sənəd hesab edilir. Konstitusiyanın ən mühüm hü-quqi sənəd olması, onun cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında hüquqi funksiyaları tənzim etməsi və onu həyata keçirməyin yollarını təcəssüm etdirməsi özlüyündə, həm də hüquqi və siyasi funksiyaları əks etdirir. Belə mühüm və əhəmiyyətli hüquqi, siyasi, sosial, ideoloji sənəd olmaq etibarilə, Azər-baycan Respublikasının Konstitusiyası ölkədə ictimai-siyasi münasibətlərin reallığına əsas-lanır, öz dəyəri, əhəmiyyəti və legitimliyi ilə yüksəkdə dayanır. Belə ki, bu sənəd ölkə əhalisinin seçkidə təmsil olunan 3.566.277 nəfər seçicisindən 3.267.538 nəfərinin və ya ümumi səs verənlərin 91.9%-nin, referen-dumun suallarına müsbət cavab verməsi nə-ticəsində qəbul edilmiş və xalqın iradə ifa-dəsini təcəssüm etdirən bir sənəd kimi ən yüksək legitimliyə malik olması ilə fərqlənir.

Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından iyir-mi dörd ildən çox bir dövr keçir. Bu günlərdə ən böyük nailiyyətlərimiz sırasında, ölkədə hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində əldə edilmiş uğurlu nailiyyətlər, heç şübhəsiz, bu günlər minnətdarlıqla xatırlanır. Bu mə-nada, müstəqil Azərbaycanda ilk hüquqi dövlətin yaradıcısı olan ulu öndər Heydər Əliyevin ictimai-siyasi, hüquqi və dövlət

quruculuğu sahəsindəki misilsiz fəaliyyətinin elmi-nəzəri baxımdan, dərinlən öyrənilməsinə bu gün böyük zərurət və ehtiyac duyulur. Çünki Azərbaycan xalqının əsirlər boyu arzu etdiyi müstəqil dövlətin yaranması və tə-şəkkülü məhz onun adı ilə bağlıdır və böyük tarixi dərsləri ilə olduqca ibrətamizdir. Əs-lində, bu mənada, müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsası, hələ keçmiş SSRİ dövründə 14 iyul 1969-cu ildən – Heydər Əliyevin Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə birinci katib vəzifəsinə seçil-dikdən sonra qoyulmuşdur.

Heydər Əliyevin Azərbaycan hakimi-yətində olduğu birinci dövrün – 1969-1982-ci illərim siyasi-hüquqi prosesslərin elmi-nəzəri təhlili göstərir ki, ulu öndərin dövlət quruculuğu və hüquq siyasəti, ordu qurucu-luğu və kadr siyasəti, iqtisadiyyat və mədə-niyyət, təsərrüfat və sənaye sahələrindəki ardıcıl və uzaqgörən siyasəti, mahiyyət etibar-ı ilə, Azərbaycan dövlətinin gələcək müstə-qilliyinin əsaslarının yaradılmasına və inki-şafına hesablanmışdır. İttifaq dövlətinin tərkibində olmasına baxmayaraq, böyük və-tənpərvər – ulu öndər Heydər Əliyev Azər-baycanda müstəqil siyasət yeridərək, ölkənin maddi texniki imkanlarının gələcək müstə-qilliyi təmin edəcək səviyədə formalaşması üçün mümkün olan bütün tədbirləri görürdü. Ölkədə qayda-qanun yaradılmasına xüsusi diqqət yetirir, SSR İttifaqında dövlət həyatının və quruculuğunun bütün istiqamətlərində Azərbaycanın nümunəvi olmasına çalışırdı. Bu da, təsadüfi deyildi. Ulu öndər 1941-ci ildən başlayaraq hüquq mühafizə orqanlarında fəaliyyətə başlamış, xüsusi ali təhsil almışdı. Qanun, qanunçuluq, ədalət, prinsiplilik və qətiyyət Heydər Əliyevin böyük fəaliyyətinin əsas xarakterizəedici xüsusiyyətləri idi. «Qoy

ədalət zəfər çalsın!» şüarı həmin illərdə böyük Sovetlər İttifaqında əsil devizə çevrilmişdi, qanunçuluğa, ədalətə çağırış idi. Bu illərdə böyük öndər dövlət hakimiyyətinə, ölkə həyatına, hüquq mühafizə və xidmət qurumlarının fəaliyyətinə, milli kadrların seçilib yerləşdirilməsinə və tərbiyə olunmasına, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin qorunmasına üstünlük verir, haqqın, ədalətin təntənəsinə, təhsilə, elmə böyük diqqət yetirirdi. Ölkənin prokurorluq və daxili işlər orqanlarında, məhkəmə sistemində, ticarət və sosial təminat sahəsində, elm və təhsildə, səhiyyədə, bir sözlə, ölkənin və dövlət quruculuğunun taleh yüklü məsələlərində Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi böyük islahatlar mahiyyət etibarilə müstəqilliyin əsaslarının yaradılmasına istiqamətlənmişdi. Quruculuq işləri ölkənin bütün iqtisadi həyatını əhatə etməklə yanaşı, hüquq sistemi, sözün əsil mənasında, yenidən qurulurdu. 1978-ci ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının Əsas Qanununun – Konstitusiyasının hazırlanması, müzakirəsi və qəbulunda müstəqil dövlət elementlərinin, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması kimi mühüm məsələlərin uğurlu həlli məhz onun böyük xidmətlərinin, uzaqgörən siyasətinin və qətiyyətinin nəticəsi idi. Heydər Əliyev hələ o dövrdə, kommunist ideologiyasının hökmran olduğu bir dövrdə milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına və inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi status qazanması da, məhz onun iradəsi, qətiyyəti və cəsarəti ilə mümkün oldu. Həmin dövrdə rəhbər şəxslərdən başqalarına əsil nümunə göstərmək tələb olunurdu. Bütün bunlar tarixin sonrakı mərhələsində, müstəqil və hüquqi dövlət quruculuğu siyasətinin çətinliklə olsa da, lakin, sona

qədər başa çatdırılması üçün möhkəm tarixi zəmin və əsas rolunu oynadı.

Kommunist partiyasının siyasi səhnədən getməsi vaxtının çatdığını, bəlkə də, hamıdan əvvəl böyük həssaslıqla dərk edən Heydər Əliyev onun sıralarını hələ Moskvada ikən ilk tərk edənlərdən biri oldu. Bakıda törədilən qanlı qırğınlara, ermənilərə göstərilən ədalətsiz himayədarlığa etiraz əlaməti olaraq bu addımın atılması öz dövrü üçün sadə məsələ deyildi. Uzun illər İttifaq miqyasında rəhbər partiya və dövlət işində ən qabaqcıl liderlərdən olan, öz dövründə dünyanın ən böyük imperiyalarından biri olan Sovetlər İttifaqında, hakim partiya kimi Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Siyasi Bürosunda təmsil olunan Heydər Əliyevin hadisələri, siyasi prosesləri dərindən təhlil etməsi, böyük uzaqgörənliyi, müdrikliyi, cəsarəti, qətiyyəti, əsil vətənpərvərliyi onu belə bir düzgün və vaxtı çatmış qərarı qəbul etməyə sövq etdi. Tarixin sonrakı inkişafı bu böyük şəxsiyyətin və siyasi liderin həmin çətin və ağır günlərdə ən düzgün addım atdığını tam təsdiq etdi.

SSRİ-nin içəridən dağılması prosesi başa çatdıqdan sonra, əslində, tarixi baxımdan, 18 oktyabr 1991-ci il müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaradılması tarixi kimi əbədləşdi. Lakin keçmiş Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, ərəzilərin işğalı, formalaşmış idarəçilik strukturlarının iflic vəziyyətə düşməsi, iqtisadi əlaqələrin kəsilməsi, xarici təsirlər, sərəştəsizlik, qabiliyyətsizlik və qeyri-peşəkarlıq şəraitində ölkə böhran vəziyyətinə düşdü. Müstəqillik təhlükə altına alındı. Vətəndaş müharibəsi, qarşıdurmalar, siyasi qətiyyətsizlik ölkəni idarəedilməz bir vəziyyətə saldı. Çıxış yolu isə, ya görünmürdü, ya da yeganə ümid yolu kimi Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışında idi. Vəziyyət

də gündən-günə ağırlaşır və mürəkkəbləşirdi. Belə bir tarixi məqamda xalqın təkidli və ısrarlı tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyevin üzərinə çox ağır və məsuliyyətli vəzifələr düşürdü. Heydər Əliyev Parlamentin 15 iyun 1993-cü il tarixli iclasında – hakimiyyətə qayıdışının ilk günündə deyirdi: «Azərbaycan xalqının tarixi nailiyyəti olan Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini qorumağı, möhkəmləndirməyi, inkişaf etdirməyi özümüm əsas vəzifəm hesab edirəm... Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi ən əsas məsələdir. Müstəqil Azərbaycanda demokratiya inkişaf etdirilməlidir. Siyasi plüarizmə geniş yol verilməlidir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının, qanunların pozulmasına yol verilməməlidir. Dövlət quruculuğu və cəmiyyətin formalaşması məhz demokratik prinsiplər əsasında aparılmalıdır. Siyasətdə və iqtisadiyyatda sərbəstlik, hüriyyət, insan azadlığı, insan haqlarının qorunması, bazar iqtisadiyyatı münasibətləri bərqərar olmalıdır.... Azərbaycanda demokratik, müstəqil respublika qurularaq, sivilizasiyalı cəmiyyət uğrunda mübarizə aparılmalı, ümumi, dünyəvi, bəşəri dəyərlərin hamısından istifadə edilməlidir» (2).

Heydər Əliyev böhran vəziyyətində olan Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin qorunub saxlanması məsələsinin həllinə, hüquq mühafizə sisteminin əsaslı şəkildə yenidən qurulması və möhkəmləndirilməsi işinə xüsusi önəm verdi. Bu istiqamətdə onun ardıcıl, sistemli və qətiyyətli tədbirləri böyük maraq kəsb edir. Ulu öndər ölkədə ordu və dövlət quruculuğunun, hüquq mühafizə sisteminin, xarici siyasətin formalaşması və digər bu kimi tədbirlərlə bərabər, həm də qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi işini olduqca vacib hesab edir və onun real

surətdə həyata keçirilməsini təcrübi olaraq təmin edirdi (4).

Tədqiqatlar göstərir ki, Heydər Əliyev dövlət quruculuğu və hüquq sisteminin müasir tələblər baxımından, qurulmasında yorulmaz fəaliyyət və qətiyyət göstərmişdir. Ümumiyyətlə, onun apardığı islahatlar öz dünyəviliyi, mütərəqqiliyi, bəşəriyyəti, sistemliliyi və mükəmməlliyi ilə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirdi. Ulu öndər, əslində, öz zəngin dövlətçilik təcrübəsindən, yüksək elmi-nəzəri və müasir baxışlarından, informasiya məlumatlarının mükəmməlliyindən və etibarlılığından məcmu şəklində böyük məharətlə istifadə edirdi. O, hər hansı bir sənədi, qanun layihəsini, normativ hüquqi aktı hazırlayarkən, nəzərdən keçirərkən, dünya təcrübəsini, tarixi ənənələri, milli-mənəvi dəyərləri, mütərəqqililiyi dərindən öyrənir, ən mükəmməl qanunlar hazırlanmasına böyük diqqət yetirirdi. Bu baxımdan, onun ilk milli konstitusiya layihəsinin müzakirəsi ilə bağlı keçirdiyi müzakirələr, məsləhətləşmələr, irad və tövsiyələr son dərəcə böyük maraq kəsb edir. Ulu öndər Konstitusiyanın bütün əsas məzmunu, bölmələri, fəsiləri və maddələri ilə bağlı olaraq, ciddi müzakirələr açmış, arqumentləri, iradları səbrlə dinləmiş, onları safçürük etmiş, fikir müxtəlifliyinə, milli dəyərlərə və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, nəticədə ən obyektiv və ədalətli hesab edilən normaların Konstitusiyada əks olunmasını təmin etmişdir. O, Konstitusiyanın layihəsi ilə bağlı çoxsaylı təklifləri, o cümlədən müxalifət yönümlü siyasi qurumların təkliflərini diqqətlə araşdırır, gəlidiyi nəticələri, referendumun müzakirəsinə çıxarılan prinsipial müddəaları həm təhlil edir, həm də onlara aydınlıq gətirirdi. Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda elə bir əmək kollektivi, elə bir yarış yeri yox idi ki, Konstitusiyanın layihəsi

orada müzakirə edilməsin, təkliflər irəli sürülməsin və verilən təkliflər diqqətdən kənarda qalmış olsun. Azərbaycanın dövlət quruculuğu, idarəçilik sistemi, mülkiyyət münasibətləri, konstitusiyanın qəbul qaydası, parlamentin səlahiyyəti, deputatların sayı, seçki sistemi, siyasi partiyaların fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi və digər mübahisəli məqamlarla bağlı ulu öndərin fikir və mülahizələrinin əsaslı və uzaqgörən olduğu ötən tarixi dövr ərzində bir daha sınaqdan çıxdı, ədalətli və mötəbər olduğunu tam təsdiq etdi. Bütün bunlar Heydər Əliyev siyasətinin demokratikliyinə, ədalətliliyinə, hüquq səvərliyinə bariz nümunələrdir (2). 1993-1995-ci illər müasir Azərbaycan tarixinə dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanılması uğrunda mübarizə dövrü kimi yazılmışdır. İctimai-siyasi sabitliyin və qanunun aliliyinin bərqərar edilməsi bu dövrün ən mühüm nailiyyəti oldu və ümummillə liderimizə dövlət quruculuğunda, iqtisadi, sosial və mədəni həyatda böyük işlərə başlamaq, geniş miqyaslı və ardıcıl islahatlar aparmaq üçün əlverişli imkan yaratdı (3).

Hüquq sistemində müstəsna əhəmiyyət kəsb edən ordu quruculuğu, hüquq mühafizə sisteminin təşkilati-hüquqi əsaslarının yaradılması, özəlləşdirmə siyasəti, azad sahibkarlığın hüquqi tənzimlənməsi, vergi və gömrük qanunvericiliyinin, prokurorluğun, polis, milli təhlükəsizlik orqanlarının yaradılması və inkişafında Heydər Əliyevin misilsiz tarixi xidmətləri olmuşdur. Ölkədə baş verən separatizm və dini təmayüllü kriminal proseslər, dövlət çevrilişinə cəhd hadisələri ulu öndərin «böyük hakimiyyət ustası» olduğunu, dövlətçilik təcrübəsinin və peşəkarlığının beynəlxalq səviyyəsi haqqında tam təsəvvür yaradaraq, verilən yüksək qiymətləri bir daha təsdiq etdi. O, ölkə həyatında

baş verən ictimai-siyasi prosesləri hüquq və qanunlar vasitəsilə tənzimlənməsinə böyük üstünlük verməklə yanaşı, öz çıxışları, iradələri və təklifləri ilə proseslərin uğurlu və qanuni məcraya yönəldilməsi yolu ilə həllinə üstünlük verirdi. Ölkənin ən çətin günlərində o, xalqla birlikdə idi. Böyük potensial imkanlara və müasir silahlara sahib olan və qanuni hakimiyyəti devirməyə çalışan qüvvələrlə Heydər Əliyev böyük cəsarətlə üzbəüz gəldi. Bu zaman o, həmişəki kimi, üzünü doğma xalqına tutaraq, «Ayağa qalxın! Azərbaycanı dağıtmaq, məhv etmək istəyirlər!» – çağırışı ilə müraciət etdi. Ulu öndərin bu çətin gündə etdiyi çağırışa on minlərlə həmvətənimiz qoşuldu və Azərbaycanı, sözün əsl mənasında, parçalanmaqdan xilas etdi. O, «xalqın və dövlətin xilaskarı» missiyasını fəth etdi və əsl qəhrəmanlıqla qalib gəlib tarixə çevrildi. «Mən ömrümün qalan hissəsini xalqıma bağışlamışam» – deyən ulu öndər öz müdrikliyi, fədakarlığı, cəsarəti və dəyanəti sayəsində son dərəcə fəlakətli vəziyyətdə olan Azərbaycan xalqını və müstəqil Azərbaycan Respublikasını xilas edə bildi (2).

Heydər Əliyevin qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi, hüquq pozuntuları və cinayətkarlıqla mübarizənin səmərəli təşkilini təmin edən fərmanları, sərəncamları və qərarları ölkədə hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində mühüm əhəmiyyətə malik oldu. Belə ki, ulu öndərin ölkədə hüquq və dövlət idarəetmə sistemində islahatların aparılması haqqında sərəncamları buna misal ola bilər. O, hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına böyük qayğı və diqqət göstərməklə yanaşı, həm də ciddi tələbkarlıq göstərir və məsuliyyət tələb edirdi. Ulu öndərin hüquq islahatları sistemli və ardıcıl həyata keçirilirdi. Ölkə BMT-nin və digər beynəlxalq təşkilatların üzvlüyünə qəbul

edildi, həm də üzərinə götürdüyü öhdəliklərin həyata keçirilməsində etibarlı tərəfdaş olduğunu sübuta yetirdi. «Məhkəmələr və hakimlər haqqında», «Prokurorluq haqqında», «Polis haqqında», «Milli təhlükəsizlik haqqında», «Notariat haqqında», «Bələdiyyələr haqqında» normativ hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi, Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsinin beynəlxalq səviyyədə təşkili ulu öndərin yorulmaz xidmətlərinin nəticəsi idi. Ölkədə üçpilləli məhkəmə sisteminin yaradılması, Azərbaycan Respublikasının Cinayət, Cinayət-Prosessual, Mülki, Mülki-Prosessual, İnzibati Xətalər məcəllələrinin hazırlanması və qəbulu, vəkillik institutunun təkmilləşdirilməsi, «Dövlət qulluğu haqqında» Qanunun qəbul edilməsi, «Sosial təminat hüququ haqqında», «Vidən azadlığı haqqında», «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında», «Özəlləşdirmə haqqında» və onlarla digər qanunların, Torpaq Məcəlləsinin, Əmək Məcəlləsinin, Gömrük Məcəlləsinin, Vergi Məcəlləsinin və başqa normativ hüquqi aktların hazırlanması məhz Heydər Əliyevin yorulmaz fəaliyyətinin, tələbkarlığının və qətiyyətinin nəticəsi idi.

Heydər Əliyevin insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində gördüyü ardıcıl və səmərəli tədbirlər xalqımızın tarixində misilsiz xidmətlər kimi yadda qalmışdır. Ulu öndərin «Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurasının əməkdaşlığının dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» 20 yanvar 1998-ci il tarixli Sərəncamı, «İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında» 22 fevral 1998-ci il tarixli Fərmanı, eləcə də ölüm hökmünün ləğv edilməsi haqqında qərarı xalqımızın tarixində yadda qalan hadisələrdəndir. Azərbaycan Respublikasının referendum yolu ilə qəbul edilmiş Konstitusi-

yasında insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, hətta BMT-nin 10 dekabr 1948-ci il tarixli Bəyannaməsində nəzərdə tutulduğundan da daha mükəmməl və geniş formada təsbit edildi. Bu siyasətin ardıcıl və təcrübi olaraq, sistemli və beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilməsi də məhz onun xidmətləri idi. 1993-cü ilin iyun ayından başlayaraq, ölüm cəzasının icrasına moratorium qoyulmuş, Şərqdə, eləcə də Azərbaycan tarixində, ilk dəfə olaraq, ən ağır cəza – ölüm cəzası 10 fevral 1998-ci ildə ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə əvəz edildi. Ulu öndərin bununla bağlı xalqa etdiyi müraciətində deyilirdi: «Mən cinayət-hüquq siyasətini hərtərəfli təhlil edərək ədalət, azadlıq, humanizm və insanpərvərlik kimi yüksək ideyalara sadıq qalaraq, ölkəmizdə ölüm cəzasının ləğv edilməsi qənaətinə gəlib bu tarixi bəyanatı verirəm» (2). İbtidai həbs yerləri və cəzaçəkmə müəssisələri mülki dövlət qurumu hesab edilən Ədliyyə Nazirliyinə tabe etdirildi, onun təşkilati və hüquqi əsasları yenidən quruldu və maddi bazası möhkəmləndirildi. Azərbaycan Respublikasında İnsan hüquqları üzrə müvəkkil (ombudsman) institutunun və Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması da məhz onun adı ilə bağlıdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev son dərəcə ciddi, qanunsevər, ədalətli, qətiyyətli bir rəhbər olmaqla yanaşı, həm də insanpərvər və humanist bir dövlət xadimi idi. Ölkədə aztəminatlı ailələrin, veteranların, əlillərin sosial məişət şəraitini yaxşılaşdırmaq, sosial təminat hüququnun müasir tələblər səviyyəsində həyata keçirilməsi sahəsində ardıcıl və səmərəli tədbirlər xalqın böyük hörmətinə və məhəbbətinə layiq olan tədbirlər idi. O, hələ Sovet hakimiyyəti illərində Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işlədiyi dövrdə, həmişə haqqın və ədalətin keşiyində ayıq-sayıq da-

yanmış, milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərimizin, millətin ən dəyərli oğullarının əsassız repressiyalardan qorunmasına üstünlük vermiş, bir çox insanların ən yüksək adlarla – Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, SSRİ xalq artisti və s. bu kimi dünya şöhrətli adlarla təltifində əsl fədakarlıq göstərmişdir. Heydər Əliyevin 15 mart 1996-cı il tarixdə «Siyasi repressiya qurbanlarına bəraət verilməsi haqqında» Fərmanına müvafiq olaraq, görülmüş tədbirlər nəticəsində yalnız Azərbaycan Respublikasından repressiyaya məruz qalmış 79852 nəfərin 25524 nəfəri təmizə çıxarılmış və onlara bəraət verilmişdi (2). Ulu öndərin təşəbbüsü ilə hələ 1994-cü ildə «əfv institutu» yenidən bərpa edildi. Onun hakimiyyətdə olduğu dövrdə verilən əfv fərmanları əsasında minlərlə adam azad cəmiyyətə qayıtmış və onların dövlət quruculuğunda iştirak etməsinə şərait yaradılmışdır. Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduğu illərdə qəbul etdiyi amnistiya aktları əsasında isə, yüz minə qədər adam cəzadan azad olunmuş, öz ailəsinə və doğma əmək kollektivinə qayıtmışdır. Bu ənənə, bu gün də, davam etməkdədir.

Ermənistanla münasibətlərdə atəşkəs elan edilməsi və qorunub saxlanması öz dövrü üçün müdrik və optimal bir yol olmaqla, minlərlə həmvətənimizin həyatını mənasız ölümdən xilas etdi, ordu quruculuğu və iqtisadiyyatımız misilsiz dərəcədə möhkəmləndi və xalqın rifahı əsaslı surətdə yaxşılaşdırıldı. Belə tədbirlərin sayını artırmaq da olar. Heydər Əliyev xalqın sevimli rəhbəri və onun ulu öndəri kimi, cəmiyyətdə öz yolundan azmış yetkinlik yaşına çatmamışlara, qadınlara, ahıllara, xalq və dövlət qarşısında xidmətlər göstərmiş insanlara humanist bir yol tutaraq xüsusi qayğı və diqqət göstərmiş, onların cəmiyyətə yenidən qayıtmasına fürsət vermiş və şərait yaratmışdır. Bütün bunlar

ulu öndərin «Mənim üçün hər bir Azərbaycan vətəndaşının hüququnu qorumaq vacibdir» kəlamına münasibətinin bariz nümunəsidir.

Ulu öndərin bilavasitə xidməti nəticəsində Azərbaycan BMT-nin «İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqət alçaldan davranış və cəza növlərinə qarşı», «Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında», «Uşaq hüquqları haqqında» və başqa beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuş, bu sahədə zəruri olan normativ hüquqi aktların yaradılması, qəbulu və tətbiqi təmin edilmişdir.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi dövlətin qurulmasında mütərəqqi və müasir tələblərə cavab verən hüquq sisteminin yaradılmasında və möhkəmlənməsində Heydər Əliyevin xidmətləri misilsizdir. O, sözün əsl mənasında, müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusudur. Hüquq mühafizə sistemi kimi çətin və məsuliyyətli sahənin təşəkkülü, burada işin yüksək səviyyədə təhlilini təmin edən tədbirlər kompleksinin hazırlanması və həyata keçirilməsi də məhz onun adı ilə bağlıdır. Müasir dövrdə Azərbaycanda dinamik inkişaf, siyasi sabitlik və əmin-amanlıq ulu öndərin yorulmaz fəaliyyətinin təcəssümüdür və bu böyük siyasət onun layiqli davamçısı İlham Əliyev tərəfindən bu gün də uğurla davam etdirilir (2).

Artıq nəinki ölkədə, hətta dünya miqyasında Heydər Əliyevin doğum gününün və hakimiyyətə gəlişinin təntənəli surətdə qeyd edilməsi bir ənənəyə, əsl xalq bayramına çevrilmişdir.

Bu gün ulu öndərin müstəqil Azərbaycanın hüquq sisteminin və hüquqi dövlət quruculuğunun təşəkkülündə misilsiz xidmətlərinin dərindən öyrənilməsinə, tədqiq edilməsinə və siyasi kurs kimi istifadə edilməsinə böyük zərurət yaranmışdır. Bu irs gənclərimizə bir

örnek olmalıdır. Bugünkü Azərbaycanda aparılan hüquqi dövlət quruculuğunda Heydər Əliyevin ictimai-siyasi və hüquqi dünyagörüşünün sanballı şəkildə tədqiqini zəruri edir. Çünki belə tədqiqatların aparılması ölkəmizin gələcək inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir, azərbaycançılıq ideologiyasının, məfkurəsinin və milli birliyinin təşəkkül tapması üçün müstəsna rola malikdir. Bütün bunlar haqqında fikirləşərkən, müstəqillik illərində ulu öndər tərəfindən həyata keçirilən böyük dövlət quruculuğu və hüquq siyasəti sahəsindəki tədbirlər insanı heyretə salır. Bu, son dərəcə vətənpərvər, fədakar, cəsarətli və qəhrəman bir rəhbərin yorulmaz xidmətlərinin, böyük zəhmətinin nəticəsi idi. Onun uzaqgörən və müdrik kəlamları, tövsiyə və məsləhətləri ən çətin günlərdə hər birimizə düz yol göstərən mayak, kompas kimidir. Hər il bütün Azərbaycan ictimaiyyətinin ulu öndərin doğum gününü bir el bayramı kimi yüksək səviyyədə qeyd etməsi, onun minnətdarlıqla xatırlanması xalqımıza böyük xidmətlər göstərmiş Heydər Əliyevin ümumxalq sevgisi qazanmasına bariz nümunədir. O, Azərbaycan dövləti yaşadığı və fəaliyyət göstərdikcə həmişə minnətdarlıqla xatırlanacaqdır.

İllər ötür, zaman keçir, bəşəriyyətin və insanlığın tarixinə yeni-yeni səhifələr yazılır. Azərbaycan xalqının və Azərbaycan dövlətinin yaşam tarixində və ömür kitabında Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış bu səhifələr qızıl hərflərlə yazılmışdır. Bizi xoşbəxt sabaha aparan əbədi Azərbaycan, necə deyirlər, memarı və qurucusu olan Heydər Əliyevə ucaldılmış ən gözəl abidədir.

Azərbaycanın bugünkü və gələcək nəsilələrinin Heydər Əliyevin şərəfli adı və ölməz ruhu qarşısında müqəddəs borcu, onun

şah əsəri olan müstəqil Azərbaycan dövlətinin daha da çiçəklənməsi və qüdrətlənməsi, xalqımızın rifahı naminə fədakarlıqla çalışmaq, milli birliyimizə sədaqətlə xidmət göstərməkdir. Bu gün xalqımız ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi varisi – pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar şəxsiyyət kimi dünya siyasətində özünəməxsus yer tutan Azərbaycan Respublikası Prezidenti, cənab İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşmişdir. Yaxın tariximizdə, otuz ilə yaxın müddətdə erməni faşistlərinin əsarətdə saxladığı tarixi torpaqlarımızın qətiyyətli və cəsarətli sərkərdə, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyev tərəfindən və onun rəhbərliyi altında 44 günlük Vətən Müharibəsində qəhrəmanlıqla azad edilməsi, onun bir daha ulu öndər, böyük ictimai-siyasi və dövlət xadimi Heydər Əliyevin layiqli siyasi varisi olduğunu tam təsdiq etdi.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev və qanunçuluq. Bakı, «Adiloğlu nəşriyyatı», 2008.
2. Heydər Əliyev dövlətçiliyi haqqında. Bakı, «Adiloğlu» nəşriyyatı, 2008.
3. Heydər Əliyev: dövlət xalq üçündür. Bakı, «Adiloğlu» nəşriyyatı, 2008.
4. Heydər Əliyev: müstəqil Azərbaycan dövlətinin banisi. Məcmuələr toplusu / Müəllif-tərtibçilər: A.Ə.Əliyeva, F.Ə. Hüseynova. Bakı, SkyE nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2021, 558 s.
5. Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya layihəsini hazırlayan Komissiyanın ilk iclasında çıxışı. Bakı, «Qanunçuluq» jurnalı, 1996, № 1-2.
6. Azərbaycan Respublikası insan hüquqları. Bakı, 1998.
7. «Azərbaycan» qəzeti. Bakı, 4 fevral 1998-ci il.

8. «Azərbaycan» qəzeti. Bakı, 28 aprel 2011-ci il.
9. E.Əliyev. Azərbaycanda XXI əsrin siyasi repressiya qurbanları. Bakı, «Hüquq ədəbiyyatı» nəşriyyatı, 2003.
10. «Qanunçuluq» jurnalı. Bakı, 2008, № 11.
11. «Qanunçuluq» jurnalı. Bakı, 1996, № 1-2.
12. Azərbaycanda Demokratik Dövlət quruculuğu: intibah yoluna hüquqi baxış. Bakı, 2017.

**СОВРЕМЕННАЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА –
ЭТО ШЕДЕВР ВЕЛИКОГО ЛИДЕРА ГЕЙДАРА АЛИЕВА**

**Бахрам Захидов,
заведующий юридического и кадрового отдела Организации Ветеранов
Азербайджанской Республики, доктор юридических наук, профессор;
Узеир Гасанзаде,
юрист.**

В статье рассматриваются и анализируются великие и неоценимые заслуги великого лидера, общественно-политического и современного государственного деятеля Гейдара Алиева в истории нашего государства и права с научно-теоретической точки зрения. Ознакомившись с его деятельностью, поражаешься возможностям, хронологией и живой летописью о личности, которого посвятил свою жизнь своей нации и народу. Это стало возможным только благодаря его бесконечной и большой любви к своему народу. Он был выдающейся личностью, национальным лидером, политиком мирового уровня, пламенным патриотом, неутомимым и самоотверженным героем, высоко-интеллектуально общественно-политическим деятелем, обладающим глубокой мудростью и достоинством. Это вошло в славную страницу нашей истории, написанную золотыми буквами. Научно-теоретические исследования этой деятельности должны быть тщательно изучены как пример и стать духовной основой сегодняшнего и завтрашнего дня.

Ключевые слова: общенациональный лидер, великий вождь, государственный деятель, выдающаяся личность, мудрец.

**THE MODERN REPUBLIC OF AZERBAIJAN IS A MASTERPIECE
OF THE GREAT LEADER HEYDAR ALIYEV**

**Bahram Zahidov,
Doctor of Law, Professor, Head of the Law and Personnel Department
of the Veterans Organization of the Republic of Azerbaijan;
Uzeyir Hasanzadeh,
lawyer.**

The article researches and analyzes the great and invaluable services of the Great Leader, prominent socio-political and statesman HeydarAliyev in the history of our state

and law from the scientific and theoretical point of view. One is getting amazed while getting acquainted with his activity, by the possibility, chronology and living chronicle of the fact that human life can do such great things for his nation and people. Deep intellect, wise logic, pure dignity, national-moral and spiritual dignity of a great personality, a true national leader, a great world politician, an ardent patriot, an indefatigable and selfless hero, a socio-political and state figure and moral strength could have been possible as a result of his endless and great love for his people and his nation. All this has turned into a history of a prominent figure in the person of our Great Leader Heydar Aliyev, Hero of the Fatherland, spiritual and legal master who has written most glorious page of our history in golden letters. The scientific-theoretical research of this activity should be carefully studied as an example and become the sacred spiritual foundation of today and tomorrow.

Key words: national leader, great leader, statesman, prominent person, wise man.

MODERN AZERBAIJAN CUMHURİYETİ – BÜYÜK LİDER HAYDAR ALİYEV'İN ŞAH ESERİDİR

Bahram Zahidov,
Azərbaycan Cümhuriyeti Gaziler Təşkilatı hüquq və personal
dairesi başkanı, h.e.d., profesör;
Üzeyir Həsənzadə,
avukat.

Makale, büyük lider, sosyo-politik ve modern devlet adamı Haydar Aliyev'in devlet ve hukuk tarihimizdeki büyük ve paha biçilmez erdemlerini bilimsel ve teorik bir bakış açısıyla incelemekte ve analiz etmektedir. Hayatını millete ve millete adayan bir insanın imkânları, kronolojisi ve yaşayan tarihçesi karşısında hayrete düşüyorsunuz. Bu, ancak halkına olan sonsuz ve büyük sevgisi sayesinde mümkün oldu. Olağanüstü bir şahsiyet, ulusal bir lider, dünya çapında bir politikacı, ateşli bir vatansever, yorulmak bilmeyen ve özverili bir kahraman, son derece entelektüel bir halk ve siyasi şahsiyet, derin bir bilgelik ve haysiyetle donatılmıştı. Bu, tarihimizde altın harflerle yazılmış şanlı bir sayfa haline geldi. Bu etkinliğin bilimsel ve teorik çalışmaları örnek olarak dikkatle incelenmeli ve bugünün ve yarının manevi temeli haline getirilmelidir.

Anahtar kelimeler: milli lider, büyük lider, devlet adamı, önde gelen kişi, bilge adam.

MİLLİ QURTULUŞDAN HƏRBİ ZƏFƏRƏ GEDƏN YOLUN BAŞLANGICI

Sizin kimi liderlərlə işləmək şansı əldə etdiyimə görə çox məmnunam.

Corc BUŞ,
ABŞ-ın sabiq Prezidenti.

Azərbaycan çox mühüm ölkədir, siz çox görkəmli lidersiniz, Amerikada bunu getdikcə daha dərindən başa düşürlər. Elə buna görə də Azərbaycan – Amerika münasibətlərinin yalnız ikitərəfli deyil, həm də böyük regional, strateji əhəmiyyəti var.

Sizinlə söhbətlərimdən çox bəhrələnmişəm. Çünki ABŞ üçün mühüm olan ölkələr haqqında Sizin geniş məlumatınız var.

Zbigneq BJEZİNSKI,
ABŞ prezidentinin sabiq müşaviri,
məşhur politoloq və siyasi xadimi.

Bizim günlərdə hadisələr çox sürətlə cərəyan edir, qloballaşır, təhlükəsizlik məsələləri xüsusilə gündəlikdə durur. Bu baxımdan Prezident Heydər Əliyev kimi təcrübəli siyasətçi ilə fikir mübadiləsindən çox şey əldə etmək mümkündür. Prezident Heydər Əliyevin müdrik, uzaqgörən siyasəti nəticəsində Asiya ilə Avropa arasında əlaqələr, əməkdaşlıq körpüsü qurulur.

Xavyer SOLANA,
NATO-nun keçmiş baş katibi,
Avropa İttifaqının ali təmsilçisi.

Dünyada çox az prezident olubdur ki, onlarla görüşlərdən sonra mən belə qənaətə gəlmişəm ki, nə isə öyrəndim. Siz sayca çox az olan belə prezidentlərdən birisiniz.

Lourens İQLBERGER,
ABŞ-ın sabiq dövlət katibi.

Mən Azərbaycan və Azərbaycan xalqını Heydər Əliyev qədər sevən ikinci adam tanımıram.

Nikolay BAYBAKOV,
Rusiya – Azərbaycan Dostluq
Cəmiyyətinin sədri.

Heydər Əliyev 30 ildən çoxdur ki, öz ölkəsinin, eləcə də başqa ölkələrin həyatına həlledici, müsbət təsir göstərir. Mən Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra onun oynadığı rolu xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Prezident Heydər Əliyev bu yolla öz xalqına xas təmkin və cəsarətlə gedir. “Əsrin müqaviləsi” ideyasının yaranmasından tutmuş ilkin neftin nəqlinədək bu müqavilənin, əslində, bütün təfərrüatına yaxşı bələd olduğuma görə, Prezident Heydər Əliyevə göstərdiyi müdriklik və uzaqgörənlik üçün minnətdarlığımı ifadə etmək istəyirəm. Bu müdriklik, uzaqgörənlik olmasaydı, belə nəhəng layihə çətin ki, baş tutardı.

Eduard ŞEVARDNADZE,
Gürcüstan Respublikasının
sabiq prezidenti.

Tarix şəxsiyyətlər yetişdirir. Bu, aksiomdur. İsbata ehtiyacı olmayan digər həqiqət isə ondan ibarətdir ki, şəxsiyyətlər də öz növbəsində tarix yaradır. Burada qarşılıqlı asılılıq mövcuddur. Bu asılılığın unikalılığı ondadır ki, tarix özünün mürəkkəb çağlarını yaşayarkən daha səxavətli olur. Dühalar doğulur. Onlar da tarixə borclu qalmırlar. Missiyaları xilas-karlıq olur. Tarixin, dövlətin və millətin xilas missiyası.

Fransa müqavimət hərəkatının lideri Şarl de Qoll faşistlərin viran qoyduğu və xarabazara çevirdiyi Paris şəhərinə 1944-cü ildə qədəm qoyarkən ürək ağrısı ilə bu sözləri söyləmişdi: “Fransada dövlətçilik yoxdur, deməli, heç nə yoxdur”. O, fransızların itirilmiş dövlətçiliyini bərpa etdi, “asayişə-hə, xaosa-yox dedi”. Fransızlar dövlətçilik qarşısında bu misilsiz xidmətinə görə əbədi olaraq Şarl de Qolla minnətdardırlar.

Ümummilli lider Heydər Əliyev də 1993-cü ilin 9 iyununda Bakı şəhərinə qədəm qoyarkən “Azərbaycanda da dövlətçilik itirilmişdi, deməli, heç nə yox idi”. Heydər Əliyev ilk növbədə Azərbaycanın itirilmiş dövlətçiliyini bərpa etdi, ölkəni permanent kaos vəziyyətindən çıxardı, vətəndaş müharibəsinin qarşısını aldı, ölkədə milli barışıqə nail oldu, bütün sahələrdə dinamik inkişaf tendensiyalarının əsasını qoydu. Azərbaycanda siyasi sabitlik və inkişaf dövrü başlandı. Azərbaycan xalqı da dövlətçilik qarşısında müstəsna və misilsiz xidmətlərinə görə zəmanəmizin dühası Heydər Əliyevə əbədi olaraq minnətdardır.

Prezident İlham Əliyev haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, Heydər Əliyevin 1970-ci, 1980-ci illərdə də gördüyü işlər, Azərbaycanın inkişafına verdiyi töhfələr və Sovet İttifaqının dağılması ərafəsindəki fəaliyyəti, cəsarətli addımları, qanlı 20 Yanvar faciəsini pisləməsi, Kommunist Partiyası sıralarının tərk edilməsi, Naxçıvanda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin bayrağının dövlət bayrağı kimi təsis edilməsi, Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının adının dəyişdirilməsi, Sovet İttifaqının saxlanmasına dair referendumun keçirilməməsi – bütün bu amillər əlbəttə ki, xalqda Heydər Əliyevə olan məhəbbəti birə onqat artırırdı.

Təsadüfi deyildir ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi coşğun yüksəliş illəri “Milli intibah dövrü” kimi xarakterizə olunur. Bu dövrün hər iki mərhələsi (1969-1982 və 1993-2003-cü illər) bir-birindən zaman və ictimai-siyasi formasiya baxımından fərqlənsə də, zəmanəmizin dühasının xalqa, Vətənə xidməti və hakimiyyətin hər iki mərhələsində qazandığı böyük uğurlar baxımından olduqca oxşardırlar. Xüsusilə dövlətçilik tariximizdə müstəsna əhəmiyyətə malik olan ikinci mərhələnin ən başlıca nailiyyəti odur ki, ölkəmizin dövlət müstəqilliyi qorunub saxlanmış, daha da möhkəmləndirilmiş və inkişaf etdirilmişdir. Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu, demokratiyanın inkişafı, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması, işlək bazar iqtisadiyyatına keçid istiqamətində mühüm uğurların əldə edilməsi bu çox mürəkkəb və son dərəcə mə-

suliyyyətli dövrün xarakterik cəhətlərindəndir.

Bütün bu uğurların əsasında ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidli xahişi və tələbi ilə hakimiyyətə tarixi qayıdışı və 1993-cü il iyunun 15-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Sədri seçilməsi ilə bağlı olduqca şərəfli və məsuliyyətli qərarı dayanır. Beləliklə, 15 iyun tariximizə Milli Qurtuluş Günü kimi daxil oldu. Xalqın tələbi ilə Milli Məclis 1997-ci ilin iyununda bu günü Milli Qurtuluş Günü kimi bayram elan etdi.

Bu dövr ulu öndərin təbirincə desək, “müstəqilliyin əldə edilməsindən daha çətin olan onun qorunması və möhkəmləndirilməsi” ilə xarakterizə olunurdu. Həmin dövrdə Rusiyanın siyasi-hərbi elitasında formalaşmış mövqeyə görə, ərazisindən hərbi bazaları çıxarılan və birmənalı olaraq Qərbə inteqrasiya xəttini seçən Azərbaycan regionda Kremlin uzağagedən planları üçün birbaşa təhlükə mənbəyi rolunu oynayırdı. Həmin mərhələdə hakimiyyətdə olan Müsavat-AXC cütlüyünün həyata keçirdiyi səbatsız daxili və xarici siyasət kursu Rusiyanın Azərbaycana münasibətdə məlum sərt mövqeyinin formalaşmasında az rol oynamadı. Nəticədə məhz həmin illərdə torpaqlarımızın Ermənistan tərəfindən işğal həyata keçirildi.

Yeri gəlmişkən, burada bir həqiqəti də xüsusi olaraq qeyd edək ki, Azərbaycan xalqının ən ağır dərdi olan Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-1982-ci illərdə həyata keçirdiyi siyasətin nəticəsində bu dövrdə

erməni millətçiləri bir dəfə də olsun ölkəmizə qarşı ərazi iddialarını açıq şəkildə dilə gətirməyə cəsarət etmədilər və buna imkan verilmədi.

Prezident İlham Əliyevin Sumqayıtın 70 illiyinə həsr olunmuş tədbirdə qeyd etdiyi kimi, “1987-ci ildə Heydər Əliyev vəzifədən gedəndən sonra iki həftə keçməmiş erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan ayıraraq Ermənistanı vermək haqqında beynəlxalq mətbuatda və sovet mətbuatında məsələ qaldırmışlar. Artıq Dağlıq Qarabağda separatçı meyillərə elə bil ki, yaşıl işıq yandırıldı. Heydər Əliyev vəzifədən gedəndən 3 ay sonra Sumqayıt hadisələri baş vermişdir. Sumqayıt hadisələri də məkrli planın tərkib hissəsi idi. Plan ondan ibarət idi ki, Heydər Əliyev hakimiyyətdən getsin. Çünki onun Siyasi Büronun üzvü kimi fəaliyyəti erməni millətçilərə imkan vermirdi ki, məsələ qaldırsınlar”.

Bundan savayı, Müsavat-AXC cütlüyünün mövcud şəraitə adekvat olmayan məqamda “Cənubi Azərbaycan” problemini qaldırması nəticəsində İranla da münasibətlər son dərəcə kəskinləşdi. Bu siyasətin nəticəsində faktiki olaraq Azərbaycan həm şimaldan, həm də cənubdan ağır təzyiq altına düşdü. ABŞ Konqresi isə Azərbaycanı dövlət səviyyəsində hər cür yardımdan məhrum edən “907-ci əlavə”ni qəbul etdi.

Bu şəraitdə dövlətçiliyimiz üçün ən təhlükəli proses separatizm və onun nəticəsində ərazi bütövlüyümüzün növbəti dəfə pozulması təhlükəsi ilə bağlı idi. Erməni işğalçılarının aramsız hücumları, cənubda “Talış Muğan Respublikası”nın elan edilməsi, şimalda “Sadval” təşkilatının

ərəzi iddiaları və Gəncədə Surət Hüseynova məxsus hərbi hissənin qanunsuz hərəkətlərə yol verməsi həmin dövrdə ölkəmizin dəhşətli siyasi kataklizmlər mərhələsində olduğunu bir daha təsdiqləyir. Əslində respublikamız real vətəndaş müharibəsi astanasında idi. Ölkədə hakimiyyətsizlik və xaos hökm sürürdü. İnfilyasiya 1992-ci ildə 1174%, 1993-cü ildə isə 1080%-ə çatmışdı. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yalnız ümummilliyə lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın tələbi və xahişi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra hədəfinə çevrildiyimiz bu ağır problemlər öz həllini tapmağa başladı. Lakin bu prosesin özü də hamar yol ilə getmədi. 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart aylarında Azərbaycanın müstəqilliyini istəməyən xarici qüvvələrin himayəsi ilə respublikamızda dövlət çevrilişlərinə cəhdlər edildi. Prezident Heydər Əliyevlə xalqın sarsılmaz birliyi bu sınaqlardan da uğurlu çıxışı təmin etdi. Zəmanəmizin dühası olan Heydər Əliyev xalqımızın və dövlətçiliyimizin tarixində, əgər bir sözlə ifadə etmək mümkünsə, məhz xilaskarlıq missiyasını yerinə yetirdi.

Burada bir haşiyə çıxmaq istəyirik. Məlum olduğu kimi, 1997-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin ABŞ-a ilk rəsmi səfəri zamanı ona bu dövlətin ən məşhur 4 prezidentindən biri olan (C. Vaşinqton, T. Cefferson F.D. Ruzvelt ilə birlikdə) Avraam Linkolnün büstü bağışlanmışdı. Bu, təsadüfi olmayıb, rəmzi mənası olan bir hadisə idi. Prezident A. Linkoln ABŞ-ın bütövlüyünün qorunması naminə separatçı cənub ştatları ilə mübarizə aparmalı olmuş və nəticədə

ölkə miqyasında 600 mindən artıq itkilərin verilməsinə baxmayaraq, dövlətçiliyin məhvinin qarşısını ala bilmişdi. Amerikalılar indiyədək seçdikləri bütün prezidentlər içərisində yalnız 4-nə heykəl qoyublar. Həmin prezidentlərdən biri də məhz A. Linkolndur. Zənnimizcə, amerikalıların Heydər Əliyevlə Avraam Linkoln arasında paralel aparmalarının motivi gün kimi aydındır. Hər ikisi öz xalqları və dövlətlərinin xilaskarlarıdır.

Ümummilliyə lider Azərbaycanda demokratik inkişaf proseslərinin də əsasını qoydu. Məhz onun təşəbbüsü və siyasi iradəsinin nəticəsi olaraq qəbul edilmiş 1995-ci il konstitusiyası və ona edilmiş əlavə düzəlişlər ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prosesində müstəsna rol oynadı. Ölkəmizdə şəxsiyyətin azadlığı və toxunulmazlığı, habelə onların hüquqi müdafiəsi təmin edildi, çoxpartiyalı sistem üçün əsaslar yaradıldı, siyasi plüralizm, vicdan və etiqad azadlığı, azlıqların hüquqları, qanun qarşısında bərabərlik təmin edildi. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında əks olunan, onun ayrılmaz komponenti olan təqsirsizlik prezumpsiyası təmin edildi. Bundan savayı, Konstitusiya Məhkəməsi, üçpilləli məhkəmə sistemi, yeni məhkəmə korpusu yaradıldı, məhkəmələrin müstəqilliyi və prosedur qaydalarının şəffaflaşması təmin edildi, on minlərlə insan amnistiyaya edildi və böyük sayda məhkum bağışlandı, senzura ləğv edildi, KİV-in azadlığı və QHT-nin sərbəst fəaliyyəti təmin edildi.

Bu prosesdə-demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində ümummilli liderin miras qoyduğu irsin öyrənilməsi, təbliği və tətbiqində unikal genetik irsə, zəngin təcrübəyə, böyük intellektə və geniş təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondunun xidmətləri müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, ulu öndərin irsinin öyrənilməsi istiqamətində irimiqyaslı proqramların həyata keçirilməsini dəstəkləmək, Azərbaycan xalqının rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş təşəbbüsləri himayə etmək, ölkədə elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və idmanın inkişafını təmin edən layihələrə yardımçı olmaq, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq gənclərin yetişdirilməsinə və digər mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nail olmaq ölkənin birinci xanımının rəhbərlik etdiyi təşkilatın genişimiqyaslı fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərini təşkil edir və geniş ictimaiyyət tərəfindən olduqca yüksək dəyərləndirilir. Hörmətli Mehriban xanımın qazandığı ümumxalq sevgisinin kökündə dayanan əsas amil insanların inamını qazanması ilə bağlıdır. Mehriban xanım Əliyeva Rusiyanın nüfuzlu "Rossiya-24" kanalına müsahibəsində bu xüsusda haqlı olaraq vurğulayır ki, "Üzərimə düşən məsuliyyət olduqca böyükdür. Mən Prezidentin etimadını doğrultmalıyam və ən başlıcası isə inamı, ümidi olan insanların etimadını doğrultmalıyam."

1993-cü ildən etibarən ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti və gərgin fəaliyyəti nəticəsində 1995-ci

ildən başlayaraq ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı və dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyası sahəsində çox böyük nailiyyətlərə imza atıldı. Ən böyük nailiyyət isə ondan ibarətdir ki, bu dövrdə ölkəmizdə aparılan müstəqil dövlət quruculuğu prosesində iqtisadi islahatların və inkişafın mahiyyət etibarını ilə yeni bir modeli – Azərbaycan modeli yaradıldı.

Dayanıqlı və dinamik inkişaf tempinə əsaslanan bu modeli 3 mühüm parametrlə xarakterizə etmək olar: 1) sərbəst bazar münasibətlərinə əsaslanan və özünüinkişaf qabiliyyətinə malik olan sosialyönümlü bütöv iqtisadi sistemin – müstəqil milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması; 2) ölkədə mövcud olan təbii-iqtisadi, texniki-istehsal və elmi-texniki potensialın fəal surətdə təsərrüfat dövryyəsinə cəlb olunması; 3) milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli şəkildə inteqrasiyasının təmin olunması.

Məhz ulu öndərin siyasi iradəsi və səriştəli rəhbərliyi altında Azərbaycan Respublikasında qeyd edilən modelin gerçəkləşməsinin rəsmi bazası kimi bir çox irimiqyaslı konsepsiya və proqramlar- "Azərbaycanda Kiçik və Orta Sahibkarlığa Dövlət Yardımı Proqramı (1997-2000-ci illər)", "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)", "Azərbaycan Respublikasında maşınqayırma sənayesinin inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)", "Azərbaycan Respublikasında aqrar bölmənin inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2006-cı illər)", "Azərbaycan Respublikasının demoqrafik inkişaf konsepsiyası (2006-2015-ci illər)" və digər irimiqyaslı sənədlər.

siyası", "Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı" qəbul olunmuş və uğurla həyata keçirilmişdir.

Daxili siyasi sabitlik və iqtisadi inkişafa nail olan Heydər Əliyev təkcə düzgün daxili siyasət kursunu deyil, həm də onun davamı və tamamlanması olan uğurlu xarici siyasət strategiyasını müəyyənləşdirdi. Balanslı və çoxvektorlu xarici siyasət kursu kimi xarakterizə olunan bu siyasətin prioritet istiqamətlərindən birini də "yeni neft diplomatiyası" təşkil edirdi.

Azərbaycanın yeni enerji strategiyasının memarı ümummilli lider Heydər Əliyevin ötən əsrin 90-cı illərində müəllifi olduğu iki siyasi qərar ölkəmizin neft-qaz siyasətinin formalaşmasında həlledici əhəmiyyətə malik oldu, eyni zamanda respublikamızın Avropanın enerji təhlükəsizliyinə töhfə verməyə hazır olduğunu nümayiş etdirdi. Daha dəqiq desək, 1994-cü il sentyabrın 20-də dünyanın 8 ölkəsinin 11 şirkətinin iştirakı ilə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ölkəmizin yeni neft strategiyasının başlanğıcı oldu. 1996-cı il iyunun 6-da regionun enerji təhlükəsizliyi sahəsində olduqca mühüm rol oynayan və nəticədə Avropanın enerji təhlükəsizliyində vacib rol oynayan "Şahdəniz" qaz yatağının işlənməsinə dair müqavilənin imzalanması ilə bu proses dönməz xarakter aldı.

Bu gün ölkənin təsdiq edilmiş enerji ehtiyatları 1,5-2 mlrd. tondan artıq neft və 2,6 trln. kubmetr qazdan ibarətdir və 7 kəmərlə Avropa və dünya bazarlarına çatdırılır. Bunlardan 3-ü neft (Rusiya, Gürcüstan və Türkiyə istiqamətləri) 4-ü isə

qaz (Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya və İran istiqamətləri) kəmərləridir. Bunların içərisində Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum (BTƏ) qaz boru kəmərlərinin istifadəyə verilməsi həm regional, həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Təkcə "Şahdəniz" yatağında təsdiqlənmiş qaz yaraqları 1,2 trln. kubmetr təşkil edir. Ümid" yatağında 200 milyard kubmetr, "Babək" yatağında 400 milyard kubmetr, "Abşeron" blokunda aşkar edilmiş yeni böyük qaz yatağında isə 350 milyard kubmetrə bərabər qaz ehtiyatı vardır. Bu reallıqlar fonunda Azərbaycan dövləti qarşısında ya yeni qaz bazarlarına çıxış yolları axtarmaq, ya da ənənəvi istiqamətlər üzrə ixracı artırmaq vəzifəsi dururdu. Elə bu vəzifədən irəli gələrək ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu neft diplomatiyasını uğurla davam etdirən cənab İlham Əliyev müxtəlif obyektiv və subyektiv çətinliklərin öhdəsindən gələrək 2006-cı ilə "Bakı-Tbilisi-Ceyhan, 2007-ci ildə "Bakı-Tbilisi-Ərzurum" kimi nəhəng neft və qaz marşrutlarının reallaşmasına nail oldu. Dövlət başçısının qeyd etdiyi kimi, "neft kəmərlərinin, xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin tikintisi də tarixi hadisə idi. Təkcə ona görə yox ki, ilk dəfə olaraq Xəzər dənizinin nefti Aralıq dənizinin bazarlarına çıxarılırdı. Eyni zamanda, ona görə ki, bu kəmərlər yeni bir yol, yeni bir dəhliz açdı". Söhbət ilk növbədə Cənub Qaz Dəhlizindən gedir. Onun yaradılması istiqamətində ilk addım olaraq 2011-ci ildə Avropa Komissiyası ilə Azərbaycan

arasında Strateji əməkdaşlıq və enerji sahəsində Anlaşma Memorandumu, növbəti ildə isə TANAP-ın çəkilişinə dair Azərbaycan və Türkiyə arasında tarixi saziş imzalandı. Bu prosesdə ən əsas halqalardan biri sərmayə qoyuluşu ilə bağlı idi. 2013-cü ildə bu məsələ də öz müsbət həllini tapdı. “Şahdəniz-2” layihəsinə investisiya qoyuluşuna dair qərar qəbul edildi. 2014-cü ildə isə Cənub Qaz Dəhlizinin Bakıda təməlqoyma mərasimi keçirildi. 2015-ci ildə Qarsda TANAP-ın təməlqoyma mərasimi oldu. 2016-cı ildə analoji addım TAP layihəsi ilə bağlı atıldı. Nəhayət, 2018-ci il mayın 29-da Cənub Qaz Dəhlizinin, iyunun 12-də isə TANAP-ın rəsmi açılış mərasimləri oldu. 2019-cu ilin 30 noyabr tarixində isə TANAP-ın Avropa ilə birləşən hissəsinin açılışı oldu. Cənub Qaz Dəhlizinin son hissəsi olan TAP kəməri üzrə işlər 2020-ci ilin 15 noyabr tarixində tamamlandı. Azərbaycan qazının birbaşa olaraq Avropa bazarına çıxışı tam təmin olundu.

Prezident İlham Əliyev Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin uğurunu təmin edən səbəblərdən bəhs edərkən xüsusi olaraq aşağıdakı amilləri ön plana çəkmişdir: “Birincisi, bu layihə enerji təhlükəsizliyi, enerji şaxələndirilməsi və azad rəqabəti özündə ehtiva edir. İkincisi, bu layihədə istehsalçı, istehlakçı və tranzit dövlətlər arasında balans yaratmağa nail olmuşuq. Yəni burada uduzan tərəf yoxdur. Üçüncüsü, siyasət və enerji bir-birindən ayrı olmalıdır. Enerji siyasi alət kimi istifadə edilməməlidir. Hesab edirəm ki, Cənub Qaz Dəhlizi sazişində göstərdiyimiz nümunə nümayiş etdirir ki,

enerji ilə siyasət ayrılarda uğur əldə edilə bilər.”

Cari ilin 1 iyun tarixində təşkil edilmiş Bakı Enerji Həftəsi çərçivəsində 27-ci Beynəlxalq Xəzər Neft və Qaz Sərgisinin rəsmi açılış mərasimində proqram xarakterli çıxışında Prezident İlham Əliyev xüsusi olaraq vurğuladı ki, “Azərbaycan qazına olan tələbat artmaqdadır. Belə ki, 2021-ci ildə Azərbaycan 22 milyard kub metr təbii qaz ixrac etmişdir. Bu il müvafiq göstərici 24 milyard kub metrə yüksələcəkdir. Yeni reallıqlar fonunda həm təkcə TAP deyil, Cənubi Qafqaz boru kəməri və TANAP sürətli şəkildə genişləndirilməlidir və biz bunun üzərində çalışırıq.”

2017-ci il sentyabrın 14-də beynəlxalq ictimaiyyət Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi sahəsində yeni və tarixi bir səhifə yazdığına şahidlik etdi. Həmin gün Azərbaycanın unikal enerji strategiyasının memarı olan Heydər Əliyevin adını daşıyan mərkəzdə “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqları üzrə yeni sazişin imzalanması ilə bu yataqların işlənilməsi 2050-ci ilə qədər uzadıldı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin müəllifi olduğu və cənab Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi “yeni neft diplomatiyası”nın möhtəşəm nailiyyətlərinin yuxarıdakı təqdimatı sübut edir ki, Azərbaycan bütün sferalarda, xüsusilə də enerji sahəsində regionun həlledici aktoruna çevrilmişdir.

Azərbaycan xalqı artıq 19 ilə yaxındır ki, qəlbində əbədi heykəlini qoyduğu ulu öndərin cismani yoxluğunu onun siyasi

xətti ətrafında daha sıx və monolit birlik nümayiş etdirərək yad edir. Xalqımız Heydər Əliyevin fiziki yoxluğundan nə qədər çox kədərlənsə də, təskinliyini onda tapır ki, bu gün ulu öndərin şah əsəri olan müstəqil Azərbaycan etibarlı əllərdədir, davamlı və dinamik inkişaf tempinə malikdir. Zəmanəmizin dühasından “Ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm”, – qiymətini alan Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın bugünkü və gələcək inkişafının təminatçısıdır. O, Azərbaycanın çağdaş tarixinə yeni missiya ilə daxil olmuşdur. Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan son 19 il ərzində özünün milli dövlət quruculuğu və idarəçiliyinin növbəti şərəfli mərhələsini yaşayır. Bu mərhələ Azərbaycanın siyasi sabitliyində, iqtisadi gücündə, sosial rifahında, uğurlu xarici siyasətində, xüsusilə də tarix yazan güclü ordusunda öz təsdiqini tapır. Bu gün müzəffər Azərbaycan ordusu Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında torpaqlarımızı Ermənistanın işğalçı silahlı qüvvələrindən azad etmək kimi müqəddəs vəzifəni şərəflə yerinə yetirmişdir.

Məhz Ali Baş Komandanımızın böyük sərkərdəlik məharəti, güclü iradəsi və qətiyyəti, müzəffər və yenilməz ordumuzun sücaəti, xalqın Prezidentinə olan birmənalı dəstəyi və onun ətrafında monolit birliyi, Türkiyə kimi güclü qardaş dövlətin Azərbaycanın yanında olması və onun atdığı istənilən addımı müdafiə etməsi, dost Pakistan dövlətinin ölkəmizə kömək etməyə

hazır olduğunu bəyan etməsi, habelə digər tərəfdaş dövlətlərin haqq işimizi müdafiə etməsi Vətən müharibəsində Azərbaycanın tam qələbəsini təmin edən həlledici amillərdir. O qələbə ki, şəhidlərimizin ruhunu şad etmişdir, o qələbə ki, Cəbrayılımızı, Füzulimizi, Zəngilanımızı, Qubadlımızı, Ağdamımızı, Kəlbəcərimizi, Laçınımızı, Hadrutumuzu, Suqovuşanımızı, Şuşamızı və bütövlükdə işğal altındakı bütün ərazilərimizi öz əbədi sahibinə-Azərbaycan xalqına qaytarmışdır.

Bu məqamda Rusiyanın tanınmış ictimai xadimi, Beynəlxalq Avrasiya Hərəkətinin rəhbəri Aleksandr Duqinin fikirlərinə istinad etmək yerinə düşər: “Düşünürəm, hal-hazırda İlham Əliyev dünyada çox nömrəli siyasətçidir. Son illər ərzində heç bir siyasi liderə İlham Əliyev qədər öz xalqı və dövlətinin milli maraqlarının müdafiəsi işinin öhdəsindən belə parlaq səviyyədə gəlmək nəsisb olmamışdır.” Sitatın sonu. Əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Yaşasın Heydər Əliyev siyasi kursu! Yaşasın Xilaskar Ali Baş Komandanımız! Yaşasın Müzəffər Ordumuz! Yaşasın Qalib Xalqımız!

Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!

Elman NƏSİROV,
Milli Məclisin deputatı, YAP Təftiş
Komissiyasının üzvü, Azərbaycan
Respublikası Dövlət İdarəçilik
Akademiyası Siyasi Araşdırmalar İn-
stitutunun direktoru, siyasi elmlər
doktoru, professor.

İMZALAR İÇİNDƏ İMZAMIZI UCALARA QALDIRAN QAYIDIŞIN SOSIAL-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

İyirminci əsrin uzaq iyirminci illərinin əvvəllərində məmləkətimizin dilbər guşəsi Naxçıvanda, Əlirza kişinin ocağında dünyaya göz açan Heydər Əliyev misilsiz istedadı, işgüzarlığı, iradəsi sayəsində Vətəni Azərbaycanın xilaskarı oldu. Ümummilli lider səviyyəsinə yüksəldi, müasir dünyanın rəğbət bəslədiyi siyasi liderlərdən, dövlət başçılarından birinə çevrildi.

Elmdə tarixi zərurət adlandırılan bir kateqoriya var. Dində bu, alın yazısı, yaradanın izn verdiyi məqam kimi təqdim edilir. İstənilən baxımdan verilən belə bir izah bu böyük şəxsiyyətin millətimiz üçün milli sərvət olmasını sübuta yetirir.

Bu, elmi qneseoloji baxımdan o deməkdir ki, Heydər Əliyev dühası Azərbaycan tarixində, onun milli dövlətçilik əsasında, mənəvi, sosioloji inkişafında olmaya bilməzdi. Bu, o deməkdir ki, biz Azərbaycan dedikdə Heydər Əliyev, milli lider Heydər Əliyev dedikdə isə Azərbaycanı düşünürük.

Hər il iyunun 15-i Milli Qurtuluş Günü kimi qeyd edilən və yeni tariximizin ən şanlı səhifələrindən birinə çevrilən bu təqvim xalqımıza ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən bəxş olunub. Dahi şəxsiyyət həmin gün gələcək xoşbəxt həyatımızın təməl daşını qoyub. Həmin gün ulu öndər üçrəngli bayrağımızı işıqlı

İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir

Heydər ƏLİYEV
Ümummilli lider

zəkası, möhkəm iradəsi ilə bir daha etməyəcək ucalıqlara qaldırıb.

Sosial-siyasi sahədə

Ötən otuz il ərzində müdrik siyasətin labüd nəticəsi olaraq, Azərbaycanın milli dövlətçiliyi möhkəmlənib, hərbi qüdrəti artıb, beynəlxalq nüfuzu yüksəlib. Əgər bu belə olmasaydı, xalqımız Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Vətən müharibəsində möhtəşəm qələbə əldə edə bilərdimi? Əlbəttə yox! Çünki ölkəmizin müdrik rəhbəri İlham Əliyev məhz ulu öndərin dövlətçilik strategiyasına sadıq olaraq, ona əməl edərək, xalqımızı bu möhtəşəm uğura çatdırıb.

Milli dövlətçiliyimiz cəmiyyətin hər bir üzvü, dünya azərbaycanlıları üçün ideoloji bünövrə, onları vahid ideya ətrafında birləşdirən, mənafelərini qoruyan, xalqımızın sosial-iqtisadi durumunun daim yüksəldilməsini şərtləndirən qürur mənbəyimizdir. Heydər Əliyev həmişə deyirdi: “Xalq dövlət üçün deyil, dövlət xalq üçündür”. Xalqa xidmət edən, xalqa güvənən bir dövlət dahi cəxsiyyətin hər zaman amalı və istəyi olub. Əbəs deyildir ki, ümummilli lider öz mənalı həyatını

məhz belə bir dövlətin formalaşmasına və inkişafına həsr edib, bu yolda böyük uğurlara nail olub. İndi müasir dünyada ulu öndərin adı Atatürk, Şarl de Qoll, Ruzvelt, Çörçil və digər bu kimi dövlət qurucuları ilə birgə səsləndirilir.

Ümummilli liderin uğurlu nəticəyə hesablanan sosial-iqtisadi siyasəti sayəsində Azərbaycanın milli inkişaf strategiyasının ən mühüm parametrlərindən biri – güclü sosialyönlü iqtisadiyyatın qurulması istiqamətində ciddi uğurlar əldə edilib.

Hələ XXI əsrin ilk ilində dahi şəxsiyyətin müdrikcəsinə söylədiyi – “Azərbaycanın bir çox ağır və çətin məsələlərini həll etdik və qarşıda duran üfüqləri də çox yaxşı görürük. Azərbaycanın böyük təbii sərvətləri, əlverişli coğrafi-strateji mövqeyi, güclü iqtisadi, intellektual potensialı və azərbaycanlıların yüksək mədəni səviyyəsi müstəqil ölkəmizin gələcəyinin çox xoşbəxt və firavan olmasını təmin edəcəkdir. Əmin ola bilərsiniz ki, bu yol, qarşıda duran üfüqlər, perspektiv tam realdır. Apardığı iqtisadi siyasət sayəsində bir neçə ildən sonra Azərbaycan zəngin ölkələrdən biri olacaqdır” fikrinin bu gün nə qədər böyük strateji əhəmiyyət daşıdığını bütün mənə çalarları ilə dərk edirik. Bu baxımdan, ulu öndər Heydər Əliyevin nə qədər dahi və fenomenal bir şəxsiyyət olduğunu təsdiq və sosial rifahımızı ehtiva edən bəzi konkret göstəriciləri xatırlatmaq yerinə düşərdi: 2021-ci ildə ölkəmizdə işsizlik səviyyəsi 5,2 faiz,

orta aylıq əməkhaqqı 750 manat, adambaşına düşən ümumi daxili məhsul (ÜDM) 8 min manat olub, bu və digər göstəricilərimiz də qonşu dövlətlər üçün əlçatmazdır.

Prezident İlham Əliyevin başçılıq etdiyi Azərbaycan dövləti hazırda dayanıqlı və davamlı iqtisadiyyat formalaşdırmağa nail olub və bu möhkəm bünövrə gələcək sosial-iqtisadi proqnozları, prioritet və hədəfləri də uğurla yerinə yetirməyə imkan verib. Elmi cəhətdən əsaslandırılan sosial-iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli öz konkret əksini perspektivin faktiki və proqnoz göstəricilərində də əyani şəkildə sübuta yetirib.

Davamlı və tarixi inkişaf platformasına malik ölkə iqtisadiyyatı 2030-cu ilədək ÜDM-in həcmi, təqribən, 64 milyard ABŞ dollarına, adambaşına düşən daxili məhsulun həcmi isə 5700 dollar səviyyəsində yüksəltməyi nəzərdə tutur. Milli sosial-rifah səviyyəsinin davamlı artması yüksək, dayanıqlı, inklüziv və başlıca olaraq özəl təşəbbüslərə arxalanan Azərbaycanın yeni inkişaf magistralının ideoloji nüvəsini təşkil edir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin başladığı uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi-təşkilati nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər qarşıdakı illərdə Şərqlə Qərbin qovuşduğu məkan olan Azərbaycanın qüdrətinin daha da artacağına əminlik yaradır. Bu imkanlar perspektivdə Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə və müasir həyat standartlarına əsaslanan

yüksək sosial-rifah cəmiyyətinə malik qüdrətli dövlətə çevrilməsinə zəmanət verir. Ona görə də dahi şəxsiyyətin müəyyənləşdirdiyi strategiyaya uyğun olaraq, Azərbaycan dövləti əhalinin rifahının daha da yüksəldilməsi üçün sosialyönlü bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi yolunu diqqətdə saxlayır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin möhkəm əbədi bünövrəsini qoyub və onu güclü əllərə etibar edib. Onun sosial sahə üzrə strategiyası yüksək və ədalətli sosial təminat və inklüziv cəmiyyət modelinə əsaslanıb.

İqtisadi-hərbi sahədə

“İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir”, – deyən ulu öndər gələcək hərbi qələbəmizin də konturlarını ustad dəqiqliyi ilə cızmış oldu. Biz Qarabağın işğaldan azad olunmasında əldə etdiyimiz möhtəşəm zəfərə görə də Heydər Əliyev strategiyasını iftixarla vurğulayırıq. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin “dəmir yumruq” taktikası da ümummilli liderin dahi strateji baxışlarının reallaşdırılmasının praktiki icrası demək idi.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması Heydər Əliyev strategiyasının yerinə yetirilməsində möhtəşəm yer tutur. Bu böyük qələbə vətəndaşlarımızın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmasında və bu əra-

zilərən ölkənin iqtisadi fəaliyyətinə qovuşmasında bir körpü olacaqdır.

Bayram etdiyimiz Milli Qurtuluş Günü'nün ölkə iqtisadiyyatının inkişafı qarşısında açdığı sonsuz imkanlar və çağırışları qeyd etməmək olmaz. 1993-2022-ci illər ərzində ölkə iqtisadiyyatı ən azı 17 dəfə artmışdır.

Milli Qurtuluş Günü'nün ölkəmizin taleyində mühüm cəhətlərindən biri də bundan ibarətdir ki, Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu iqtisadi strategiya nəticəsində Azərbaycan qısa müddətdə yüksək nailiyyətlərə imza atdı. Konkret proqram və layihələr əsasında həyata keçirilən genişmiqyaslı quruculuq işləri paytaxt Bakının və bölgələrimizin sosial-iqtisadi simasını tamamilə yeniləşdirdi, yeni regional siyasət əsasında mərkəzlə regionlar arasında fərq kəskin şəkildə azaldıldı, ölkədə bütün sahələri əhatə edən nəhəng infrastruktur layihələri icra olundu.

Bu illər ərzində Azərbaycanın təhlükəsizliyi təmin edildi, dövlətimizin başçısı tərəfindən ərzaq təhlükəsizliyi məsələsinin həlli prioritet vəzifələrdən biri kimi müəyyənləşdirildi, bu istiqamətdə ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər reallaşdırıldı.

Bu gün Qafqaz regionunun iqtisadi potensialının, təqribən, 2/3 hissəsi məhz Azərbaycanın payına düşür. Ölkəmizin iqtisadiyyatında 2003-cü illə müqayisədə 3 dəfədən çox artım qeydə alınıb. Belə ki, 2003-2021-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasında sənaye istehsalı 2,7

dəfə, kənd təsərrüfatı 2 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 6,4 dəfə, ixrac 7,6 dəfə, qeyri-neft ixracı 5,2 dəfə, valyuta ehtiyatları 27 dəfədən çox artıb. Qeyd edək ki, 2003-cü ildə 1,8 milyard dollar valyuta ehtiyatlarına malik olan Azərbaycan hazırda bu göstəricisini 53 milyard dollara çatdırıb. Bununla da respublikamız birbaşa xarici dövlət borcunu 7,4 dəfə üstələyib. Yoxsulluq səviyyəsi 49 faizdən 6 faizə enib. Azərbaycan iqtisadiyyatına yarısını xarici investisiya təşkil etməklə, 280 milyard ABŞ dolları həcmində sərmayə yatırılıb.

Ümummilli lider Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərdən danışarkən deyirdi: “Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşamında formalaşıbdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz”.

Bu dəyərlərə qayıdışın və gerçək milli anlayışın xalqımız üçün önəmini vurğulayan Heydər Əliyev hər zaman bu məsələni diqqət mərkəzində saxlayırdı. Milli-mənəvi dəyərlərimizin daim qorumasını və inkişafını dəstəkləyən ulu öndər onu təkcə milli varlığımızın deyil, həm də siyasi varlığımızın – dövlət quruculuğu prosesinin vacib amili hesab edirdi.

Milli Qurtuluş Günü bayramının milli dəyərlərə köklənən mühüm cəhətlərindən biri də bundan ibarətdir ki, Azərbaycanın inkişaf strategiyasının dəqiqliklə real-

laşdırılması, dövlət-cəmiyyət-vətəndaş münasibətlərinin keyfiyyətə təkmil məzmunla zənginləşdirilməsi və çağdaş prioritet idarəetmə alətlərinin formalaşdırılması sayəsində milli həmrəyliyin sosial-ideoloji aspektlərinə pragmatik baxışın zənginləşdirdiyi müasir milli və mənəvi birlik modeli real gerçəkliyə çevrilib.

Vətən müharibəsində əldə edilən möhtəşəm qələbədən sonra hazırda ölkəmizdə milli birlik, mənəvi-əxlaqi ədalət hissi, dövlətimizin başçısına olan sonsuz inam, Prezidentin milli sədaqəti, milli ordunun hərbi qüdrəti, şəhidlik zirvəsi, multikultural həmrəylik və digər mənəvi-etik dəyərləri özündə birləşdirən bir substantiv mənəvi mühit formalaşıb. Bütün bunlar isə, öz növbəsində, məhz Azərbaycan xalqının böyük oğlu, dahi şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən, müdrik dühası nəticəsində əldə edilib.

Beləliklə, müasir müstəqil Azərbaycan ulu öndərin söylədiyi “Bu millət və onun qurduğu dövlət bütöv, müstəqil və əbədidir” fikrinin tarix tərəfindən təsdiqlənmiş inkaredilməz reallığıdır.

Əvəz ƏLƏKBƏROV,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Maliyyə və maliyyə institutları kafedrasının müdiri, iqtisad elmləri doktoru, professor, “Professorlar klubu” Rəyasət Heyətinin sədri, BMT-nin Sülh səfiri.

XİLASKARLIQ VƏ QURUCULUQ MISSİYASI

Milli Qurtuluş Günü Azərbaycan xalqı üçün sadəcə təqvim bayramı deyil, böyük ictimai, siyasi və tarixi əhəmiyyətə malik bir epoxanın başlanğıcıdır. 1993-cü il iyunun 15-i xalqımız üçün əsl qurtuluş tarixidir. Bu tarixi yaradan isə Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanmasında, möhkəmlənməsində, inkişafında müstəsna rol oynamış, daim xalqına güvənən, ona arxa-dayaq olan dahi insan – Heydər Əliyevdir.

Ötən əsrin sonlarında müstəqilliyini bərpa etmək kimi tarixi fürsəti qazanan Azərbaycan qısa vaxtdan sonra onun itirilməsi təhlükəsi ilə üzləşdi. Ölkədə hakimiyyət böhranı 1993-cü ilin iyununda kulminasiya həddinə çatdı, xaos və anarxiya respublikanı bürüdü. Vətəndaş müharibəsi dərəcəsinə yüksəlmiş qarşıdurma nəinki dövlət müstəqilliyimizi, hətta milli varlığımızı belə birbaşa hədəfə aldı.

Beləliklə, 1991-1993-cü illər ölkəmizin müasir tarixində hərc-mərclik, özbaşınalıq, avantürist eksperimentlər dövrü kimi xatırlanır. Bütün bunlar isə həmin dövrdə yeni yaradılmış müstəqil dövlətə liderlik xüsusiyyətlərinə malik olmayan, siyasi hadisələrə qiymət vermək, gələcəyi görmək imkanlarından məhrum olan, adi vəziyyətdən belə çıxış yolu tapmağa qadir olmayan şəxslərin rəhbərlik etməsinə görə baş verirdi. Hadisələri düzgün qiymətləndirə bilməyən o vaxtkı iqtidar əhali arasında gündən-günə nüfuzunu itirir, baş vermiş proseslərdən düzgün nəticə çıxara bilmirdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyev müstəqilliyimizin həmin mərhələsini belə xarakterizə edirdi: “Azərbaycan böyük təhlükə qarşısında idi. Çünki Azərbaycanın müstəqil yaşamasının əleyhinə olan həm daxildəki qüvvələr güclü idi, həm də Azərbaycan kimi

böyük coğrafi-strateji əhəmiyyətə, zəngin təbii sərvətlərə malik olan ölkənin tam müstəqil olması başqa ölkələrdə bəzi dəriləri qane etmirdi. Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz və bunun nəticəsində Azərbaycanın zəifləməsi, məğlubiyyətə uğraması, ikinci tərəfdən də daxildə hakimiyyət çəkişməsi 1992-ci

ilin iyun ayında hakimiyyətə gəlmiş qüvvələri bir ildən sonra hakimiyyətdən saldı, xalq özü saldı”.

Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən davamlı işğalı, getdikcə gərginləşən siyasi vəziyyət, əhalinin gündən-günə ağırlaşan sosial durumu ölkəni bu bəlalardan xilas edə biləcək, xalqı öz arxasınca aparmağa qadir liderə ehtiyac olduğunu şərtləndirirdi. Cəmiyyətin bütün təbəqələri əmin idi ki, müstəqilliyini yenidən bərpa etmiş ölkəni düşdüyü bu ağır vəziyyətdən çıxarmağa qadir yeganə şəxsiyyət məhz Heydər Əliyevdir. Əslində, bu, bütün xalqın istəyi idi.

Beləliklə, 1993-cü il iyunun 9-da ulu öndər Heydər Əliyev xalqın çağırışına səs verərək Bakıya qayıtdı və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin taleyindən daha dəhşətli hadisələrin gözlənilmədiyi ölkəmizi bəlalardan, müsibətlərdən xilas etdi. Həmin gün, sözün həqiqi mənasında, ölkəmizin taleyində dönüş anı oldu, Böyük Qurtuluşa doğru mühüm addımlar atıldı. Xalqımızı nicata aparan yol bilavasitə həmin gündən başladı.

İyunun 15-də Heydər Əliyev Azərbaycan Ali Sovetinin Sədri seçildi. Ulu öndər böyük risklərə baxmayaraq, xalqın qurtuluşu missiyasını cəsarətlə öz üzərinə götürdü. “Mənim

həyatım da, fəaliyyətim də yalnız və yalnız Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunub saxlanmasına, ölkəmizin bu ağır vəziyyətdən qalxmasına həsr olunacaqdır”, – deyən ümummilli lider problemlərin həlli üçün ölkədə vətəndaş həmrəyliyi, sabitliyi son dərəcə vacib sayırdı: “Əgər respublikada ictimai-siyasi sabitlik olmasa, sağlam ictimai-siyasi mühit olmasa, heç bir sosial-iqtisadi proqramdan, yaxud problemlərin həll edilməsindən söhbət gedə bilməz”.

Heydər Əliyev öz xilaskarlıq missiyası ilə ölkəmizin müstəqilliyini qorudu, respublikada tüğyan edən ictimai-siyasi böhranı aradan qaldırdı və inkişafın təməlini qoydu. Bununla da ölkədə uzun illər davam edən gərginlik və qarşıdurma səngidi, respublikamız vətəndaş müharibəsindən və parçalanma təhlükəsindən xilas oldu. 1993-cü il oktyabrın 3-də ümummilli lider xalqımızın böyük əksəriyyəti tərəfindən ölkə Prezidenti seçildi.

Milli qurtuluş ideologiyasının təntənəsi bu gün müstəqil respublikamızın davamlı inkişafında özünü büruzə verir, dünyada Azərbaycanın nüfuzu durmadan artır. Ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə baş vermiş sosial-iqtisadi və siyasi inkişaf dövlətimizin möhkəmlənməsində, sivil dünyaya sıx inteqrasiya prosesinə qoşulmasında və xalqımızın strateji mənafeələrini təmin edən modern cəmiyyətin qurulmasında həlledici rol oynadı. Beləliklə, bu mühüm tarixi gün xalqımızın yaddaşına Milli Qurtuluş Günü kimi həkk oldu və 1997-ci ildən etibarən parlamentin qərarı ilə rəsmi bayram kimi qeyd edilir.

Milli Məclisin 1993-cü il iyunun 15-də keçirilən iclasındakı çıxışında ulu öndər Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcək inkişaf

strategiyasını elan etdi və sonrakı illərdə onu həyata keçirdi. Əgər müstəqilliyi qazanmaq ilkin şərt idisə, ikinci vacib məsələ onu qoruyub inkişaf etdirmək idi və bu, ümummilli liderin iradəsi sayəsində reallığa çevrildi. Heydər Əliyev milli dövlətçiliyimizin konsepsiyasını yaratdı. Bütün maneələrə baxmayaraq ən qısa müddətdə ölkədə ictimai-siyasi sabitlik bərpa olundu. Ümummilli liderin şəxsiyyəti, onun özünəməxsus siyasi idarəetmə qabiliyyəti, xarizması, qətiyyəti, uzaqgörənliyi böhrana son qoydu, xalqımız azərbaycançılıq məfkurəsi ətrafında birləşdi. Ulu öndərin müdrikliyi və qətiyyəti sayəsində Azərbaycan müstəqil, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət kimi inkişaf etməyə başladı. Respublikanın qarşısında duran problemlər mərhələlərlə həll olundu, əmin-amanlıq, siyasi sabitlik yarandı. İctimai-siyasi, sosial-iqtisadi, elmi və mədəni həyatda əsaslı dönüş başlandı, xalqımızın bütövlüyü, həmrəyliyi, milli birliyi təmin edildi.

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi təxirəsalınmaz sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni tədbirlərin nəticəsi kimi, bir tərəfdən, Milli Ordunun formalaşdırılması, Azərbaycanın milli mənafeələrini qorumağa qadir olan nizami silahlı qüvvələrin yaradılması, torpaqlarımızın müdafiə olunması ilə bağlı mühüm addımlar atılmağa başlandı, digər tərəfdən, bütün siyasi və diplomatik vasitələrin işə salınması ilə 1994-cü ilin may ayında həyatı əhəmiyyət kəsb edən atəşkəs əldə edildi. Məhz bu müqavilədən sonra ölkəmizin dünya birliyinə inteqrasiyası sürətləndi, öz iqtisadi potensialından səmərəli istifadə edərək dünya bazarına daxil olmağa şərait yaradan beynəlxalq müqavilələr imzalandı. Ölkə daxilində yaranmış nisbi sabitlikdən, həmçinin beynəlxalq aləmdə Azərbaycana münasibətdə

artan inam və maraqdan istifadə edərək 1994-cü ilin sentyabrında “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması və onun gerçəkləşdirilməsi də məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanan və müstəqil Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasının əsasını təşkil edən neft strategiyasının həyata keçirilməsinin parlaq təzahürüdür.

Ulu öndərin rəhbərliyi ilə respublikamız qədim İpək Yolunun bərpası, Bakı–Tbilisi–Ceyhan, Bakı–Tbilisi–Ərzurum neft və qaz xətlərinin çəkilişi kimi qlobal layihələrin fəal iştirakçısına və təşəbbüskarına çevrildi. Həyatın bütün sahələrində tərəqqi və dirçəliş baş verdi. Heydər Əliyev dühasının xidmətləri olan bu nailiyyətlər Azərbaycanı məhv olmaqdan qurtardı, müstəqilliyimizi daimi, əbədi, sarsılmaz, dönməz etdi. Bütün bunlar 1993-cü il 15 iyun tarixinin nailiyyətləridir. Heydər Əliyevin xalqımız və tariximiz qarşısında ən böyük xidmətləri kəskin geosiyasi ziddiyyətlərin mövcud olduğu bir şəraitdə Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etməsində, ölkəmizi parçalanıb yox olmaq təhlükəsindən qurtarmasında idi. Dövlətimizin, azadlığımızın, müstəqilliyimizin qorunub saxlanması isə qurtuluş deməkdir.

Heydər Əliyev Azərbaycanı qüdrətli, nüfuzlu, demokratik dövlət kimi görmək istəyirdi, onun hər addım və hərəkətləri məhz buna yönəlmişdi. Məhz ümummilli liderin uzaqgörən siyasəti nəticəsində 1995-ci ilin noyabrında demokratik, hüquqi dövlətin təməlini təşkil edən Konstitusiya qəbul olundu. Beləliklə, ölkədə daha genişmiqyaslı islahatların aparılması üçün normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılmasına başlandı. Odur ki, Milli Qurtuluş Günü Azərbaycan dövlətçiliyinin xilas günüdür. 15 İyun Azərbaycanın xaosdan, anarxiyadan, hərc-mərclikdən, özbaşnalıqdan,

parçalanma təhlükəsindən qurtulduğu, sabitliyə, əmin-amanlığa, demokratiyaya qovuşduğu gündür. Ümummilli liderin qətiyyəti xalqa ruh yüksəkliyi gətirdi, inamımızı özümüzə qaytardı. Bu tarix həm də Azərbaycanın bu gününü, sabahını müəyyənləşdirdi.

Bu il Azərbaycan müstəqilliyinin 31-ci ilini yaşayır. Ötən illər ərzində Azərbaycan böyük inkişaf yolu keçib. Ölkəmizin inkişaf strategiyası məhz ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilib. Azərbaycanda Heydər Əliyev siyasətinin alternativini yoxdur. Qazanılan bütün nailiyyətlərin əsasında ümummilli lider tərəfindən müəyyənləşdirilən siyasi kurs və Prezident İlham Əliyevin həmin siyasi kursu uğurla davam etdirməsi faktı dayanır. Məhz bu kursla əzmlə irəliləməyin nəticəsidir ki, Azərbaycan bu gün öz gücünə ərazi bütövlüyünü bərpa edərək, Cənubi Qafqazda yeni reallıqların müəllifi kimi çıxış edir. Bu günün fəvqündən baxanda Azərbaycanın gələcəyi daha işıqlı və firavan görünür. Çünki müstəqil Azərbaycanın idarəçilik sükanı ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi varisi Prezident İlham Əliyevin əlindədir. Prezident İlham Əliyevin bu siyasəti uğurla həyata keçirməsi nəticəsində Azərbaycan dünyanın dinamik inkişaf edən, modernləşən, beynəlxalq miqyasda nüfuzu gündən-günə artan dövlətinə çevrilib, ötən dövr ərzində möhtəşəm iqtisadi uğurlara imza atılıb. Bunu təkcə Azərbaycan vətəndaşları deyil, bütün dünya görür və təsdiq edir.

Habil QURBANOV,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Azad Həmkarlar İttifaqının sədri,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor.
e-mail: professorqurbanov@yandex.com

Tel: + 99455 220 00 20

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ – MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

Bəhram Zahidov,
Azərbaycan Respublikası Veteranlar
Təşkilatının hüquq və kadrlar şöbəsinin
müdiri, h.e.d., professor;

Üzeyir Həsənzadə,
hüquqşünas.

e-mail: bahram-zahidov@rambler.ru

Hər şeydən əvvəl, müasir dünyanın son dərəcə aktual və vacib olan problemlərindən birinə – informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı müdafiəsi problemlərinə həsr olunmuş elmi konfransın təşkilatçılarna dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Müasir tədqiqatlar və normativ-hüquqi

aktlar bu günkü müzakirə mövzusunun açarı hesab edilən “informasiya” məfhumunun – şəxslər, əşyalar, faktlar, hadisələr, proseslər, bir sözlə hər şey haqqında məlumatlar sistemi olduğunu təsdiq edir.

Müasir informasiya cəmiyyətində isə informasiyalar – bütün ictimai-siyasi quruluşlarda, bütün ölkələrdə və bütün xalqlarda işləyə bilən universal bir valyuta, dəyərlər sistemi hesab olunur. Reallıq bundan ibarətdir ki, bu gün informasiyanın səviyyəsi və imkanları, ölkələrin inkişaf səviyyəsinin və qüdrətinin əsas göstəricisi kimi xarakterizə olunur. İzahlı lüğətlərdə bir qayda olaraq “təhlükəsizlik” məfhumu “təhlükə olmayan”, “təhlükəni istisna edən vəziyyət” kimi səciyyələndirilir. Milli təhlükəsizlik – milli

mənafeyin təşkilatlanmış formada müdafiəsi hesab edilir. H.Kisincer milli təhlükəsizliyi millətin həyat tələbatının ödənilməsi hesab edirdisə, Z.Bejinski bunu ölkənin hərbi

Qloballaşan dünyada sürətlə artan kibercinayətkarlıqla mübarizə sahəsində ölkəmizdə ardıcıl və sistemli tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bu sahədə informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı müdafiəsinin təmin edilməsi, ölkəmizin geopolitik cəhətdən mürəkkəb bir regionda yerləşməsi, təbii ehtiyatlarının və enerji resurslarının bolluğu, habelə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə ədalətsiz olaraq cəlb edilməsi kontekstində, faktiki surətdə müharibə vəziyyətində olması ilə əlaqədar olaraq, son dərəcə aktual məhiyyət daşıyır.

Statistik məlumatlar ölkəmizdə kibercinayətkarlığın ildən-ilə artmasını və genişlənməsini təsdiq edir. Buna görə də informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı müdafiəsinin hüquqi əsaslarının daha da təkmilləşdirilməsinə, inzibati və cinayət hüquqi vasitələrdən istifadə etməklə onun müdafiəsinə diqqətin artırılmasına və belə kriminal əməllərlə mübarizə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır. Məqalədə bu məsələnin hüquqi aspektləri təhlil edilir və informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı şəkildə müdafiə olunmasını təmin edən normaların və vasitələrin təkmilləşdirilməsinə dair fikir və mülahizələr irəli sürülür.

Açar sözlər: kibercinayətkarlıq, geopolitika, informasiya təhlükəsizliyi, cinayət hüququ, inzibati hüquq, mübarizə mexanizmləri, təkmilləşdirmə, cinayət hüquq normaları, cəza siyasəti.

qüdrətinin iqtisadi, sosial, siyasi, mənəvi inkişafının təmin olunması vasitəsi kimi qiymətləndirirdi. Bunlar dünyanı idarə edən “Roma klubu”nun, “Tavistok insan münasibətləri institutu”nun, “Stenford təhqiqatlar institutu”nun, “Sosial münasibətlər institutu”nun, “Üçyüzlər komitəsi”nin başlıca simalarından hesab edirlər.

Azərbaycan Respublikasının “Milli təhlükəsizlik haqqında” Qanununun 1-ci maddəsində milli təhlükəsizlik – dövlətin müstəqilliyinin, suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün, konstitusiya quruluşunun, xalqın və ölkənin milli maraqlarının, insanın, cəmiyyətin və dövlətin hüquq və mənafelərinin daxili və xarici təhdidlərdən qorunmasının təmin olunması vəziyyəti kimi müəyyən edilmişdir. Həmin Qanunun 7.9-cu maddəsi informasiya sahəsində əsas təhdidlərin istiqamətlərini göstərmiş, 20-ci maddəsi informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyi təmin edən tədbirlər sistemini, “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat haqqında” 3 avqust 2004-cü il tarixli Qanunun 17-ci maddəsi – informasiya təminatının başlıca meyarlarını müəyyən etmişdir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, milli təhlükəsizlik, qlobal institut kimi öz tərkibində bir çox sahə elementlərini ehtiva etsə də, onun başlıca institutlarından biri də geniş mənada informasiya təhlükəsizliyi hesab olunur. Çünki təhlükəsizliyi təmin edən bütün sahələrdə – informasiyanı toplamaq, təhlil etmək, tədqiq etmək, mühafizə etmək kimi fəaliyyət elementləri geniş şəbəkədə istifadə edilir. Başqa sözlə, informasiya təhlükəsizliyini təmin etmədən, ölkənin milli təhlükəsizliyini təmin edilməsi mümkün-süzdür. Buna görə də informasiya təhlükə-

sizliyinin faktiki olaraq təmin edilməsi bu gün müasir millətlərin və dövlətlərin tələyüklü problemlərindən birinə çevrilmişdir. Bu sahədə ABŞ, Rusiya, Almaniya, Böyük Britaniya, Yaponiya, Çin, Cənubi Koreya və digər inkişaf etmiş ölkələr öndə olsalar da, lakin qlobal problem kimi məsələnin aktuallığı, ilk dəfə olaraq ABŞ-da dərinlən təhlil edilmiş və bu sahəyə böyük diqqət yetirilmişdir. Bu da ABŞ-ın hərbi, iqtisadi, texnoloji, elm sahəsində super dövlət, dünyanın güc mərkəzinə çevrilmək arzusundan qaynaqlanmışdır. II Dünya Müharibəsi dünyanın “kommunizm kabusundan qurtarmaq” arzusunu reallaşıdırma bilmədiyi halda, ABŞ-ın rəhbərləri hələ, 1945-ci ildə məşhur “Dalles planı” adlanan yeni ideyanı dövriyyəyə buraxdılar. Məxfi səciyyə daşıyan bu müdhiş plan – “insan şüurunun və təfəkkürünün dəyişdirilməsinin mümkünlüyü” hipotezasına əsaslanırdı. Başqa sözlə, bu təlim “insan obrazının dəyişdirilməsi” (“changing images of man”) proqramı adlanırdı. Dövlət, Amerika elmi qarşısında, insan şüuruna və təfəkkürə idarə olunan xaos təlqin etməklə, insan üçün ən ülvəi dəyərlərin və ideyaların onun beynindən çıxarılması yolu ilə, konkret Mərkəzdən asılı vəziyyətə salmaq, nəticədə bu Mərkəzin sifarişi əsasında, hər hansı bir şəxsin müəyyən bir məqsədə və təyinatə yönəldilməsi ideyasının, kənardan onun şüuruna yeridilməsi və ya təlqin edilməsi sahəsində mükəmməl texnologiyaları hazırlamaq kimi məsul bir vəzifə qoymuşdu. Təsadüfi deyil ki, müəyyən bir müddət keçdikdən sonra Pentaqon rəhbərləri qarşıya qoyulan bu vəzifənin uğurla başa çatdırılmasını obrazlı şəkildə ifadə edərək göstərirdilər ki, biz, inkişafın elə bir səviyyəsinə nail olmuşuq ki,

daha heç kim əsgər olmayacaq, biz hamımız döyüşün birgə iştirakçılarına çevriləcəyik. Tapşırıq belədir: Daha canlı qüvvələri – əsgərləri yox, ümumiyyətlə, əhəlinin dünya-görüşünü və baxışlarını dağıtmaq, solumu birdəfəlik məhv etmək vəzifələrini həll etməliyik. Hazırda dünyada baş verən qlobal proseslər – terrorçuluq, narkobiznes, insan alveri, silah alveri, millətlər, dinlər, nəsillər, cinslər arasındakı münaqişələrin və müharibələrin sürətlə genişlənməsi, transmilli mütəşəkkil cinayətlərin, zorakılığın və qəddarlığın, qeyri-insani və qeyri-əxlaqi hərəkətlərin artması və genişlənməsi, İŞİD, Taliban, Ukrayna hadisələri və s. bütün bunlar, ABŞ və digər super dövlətlərin “Dalles planı”nın artıq həyata keçirilməsi, idarə olunan xaosun dövrüyə buraxılması təəssüratını yaradır. “Yeni dünya nizamı”nın yaradılması, “Mason lojası”nın, Avropanın “Qara aristokratiyası”nın, “Roma klubu”nun, “Vahid dünya hökuməti”nin diktəsi altında – “texnotronika” (Z. Bejinski) vasitəsilə hər bir insanın şüuru və təfəkkürü üzərində biokimyəvi və psixi vasitələrlə sosial və siyasi nəzarətin tam həyata keçirilməsini təmin etməlidir. Bu isə əvvəlcədən düşünülmüş və hazırlanmış xüsusi vasitələrlə – şəbəkə səciyyəsi daşıyan çoxsaylı üsul və vasitələrlə, mübahisəsiz qaydada həyata keçirilə bilər. Beynəlxalq və regional təşkilatlar, NATO, “Mossad”, İnterpol, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi, “Harvard Psixoloji Klinikası”, “Elmi siyasətin tədqiqi institutu”, “Sistemlərin inkişaf korporasiyası” və onlarla digər qurumlar bu işə səfərbər edilmişlər. Sistemli şəkildə həyata keçirilən bu siyasət, eyni zamanda bəşəriyyət əleyhinə müxtəlif səciyyə daşıyan kriminal əməllərlə – narkobizneslə, pornoqrafiya ilə, silah alveri ilə,

informasiya məlumatlarının və texnoloji sirlərin oğurlanması ilə, çirkli pulların yuyulması ilə, münaqişələrin qızışdırılması ilə, müharibələrin, terrorçuluğun, dövlət çevrilişlərinin, rəngli inqilabların həyata keçirilməsi və onlarla digər vasitələrlə reallaşdırılmalı idi. Bu qlobal tədbirlər sisteminin icrasında müasir informasiya texnologiyalarından, kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından geniş istifadə edilir, insan psixikasına və şüuruna təsir edən, asılılıq yaradan vasitələr, təzyiqlər, meyillər şüurlu və məqsədli şəkildə geniş təbliğ olunmanı tələb edir. Super güclərin ciddi nəzarəti altında bu tədbirlər sistemi dünyada əsaslı dəyişikliklərə, dəyərlər sisteminin böhranına gətirib çıxarır. Böyük bir şəbəkə bu işə cəlb edilmişdir. Televiziya, qəzetlər, saytlar, digər kütləvi informasiya vasitələri müxtəlif təyinatlı qrantlar hesabına fasiləsiz olaraq “ödənişli proqramlar” və ya “layihələr” əsasında xüsusi fəallıq göstərir. Böyük və super dövlətlər yeni və kiçik dövlətləri təhdid edir, onların sərvətlərini ələ keçirir və rəngli inqilablar, demokratiya adı altında onları təhdid edirlər. İkili standartlar həyat tərzinə çevrilmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar böyük dövlətlərin diktəsi ilə işləməkdədirlər. Mənəvi-əxlaqi dəyərlərin yüksək olduğu cəmiyyətlərdən fərqli olaraq, pul, kapital böyük qələbə qazanmış və hakim mövqə əldə etmişdir. Bəşəriyyətin əşrəfi olan insan ucuzlaşdırılmış, klonlaşdırılmış, ekvivalent vasitəsinə çevrilmiş, insan hüceyrələri kodlaşdırılmış, qəddarlıq, amansızlıq, əxlaqsızlıq həyat normasına çevrilməyə istiqamətləndirilmişdir. Ekstrasenslərin, psixoloqların, fəalçılardan – insan ruhuna və psixikasına təsir edən aşkar fəallığı, kibercinayətkarlığın şəbəkə imkanlarının tətbiqi və

gözlənilən daha böyük təhlükələr irəli sür-düyümüz müddələrin əsaslılığını qətiyyətlə təsdiq edir. Dünya və bəşəriyyət çox nara-hatdır. Yaşadığımız Yer kürəsi yeni bir mü-haribənin – III Dünya Müharibəsinin təhlükəsi ilə üz-üzədir. Bütün bunlar informasiya təh-lükəsizliyinin etibarlı müdafiəsinə diqqətin artırılmasını bir daha aktuallaşdırmışdır. Elə bu günkü konfrans da məhz bu narahatçılığın nəticəsi hesab oluna bilər.

ABŞ-da, yüksək inkişaf etmiş Yaponiya, Almaniya, İngiltərə, Hollandiya, Rusiya, Cənubi Koreya kimi ölkələrdə “postindus-trial”, “yüksəkəndustrial”, “informasiya-in-dustrial” və “informasiya” cəmiyyətləri öz qlobal inkişafını, daha çox informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının müasir nailiyyətləri əsasında inkişaf etdirirlər. Bu sahədə elektron hesablama maşınlarının, bioelektronik və psixokompyuter texnolo-giyalarının, informasiya-elektron sistemlərinin çeşidli inkişafı dünyada, ümumiyyətlə infor-masiya təhlükəsizliyinin daha etibarlı mü-dafiəsinə zərurət yaratmışdır.

Cəmiyyətin, dövlətin və insanın həyatının və fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada müasir informasiya texnologiyalardan ən müxtəlif istiqamətlərdə və formalarda geniş istifadə edilməsin. Bu proseslər cəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə görə gündən-günə inkişaf edir və dərinləşir. İnsan beyninin, düşüncəsinin və qəlbinin alqoritmlərinin tədqiqi, bu sahədə bioloji və fizioloji proseslərin ultrabənövşəyi şüalara və xarici təsirlərə reaksiyasının, stressin, yorğunluğun, depressiyanın, dezinformasi-yanın, psixotronik texnologiyaların, şüurun və təhtəlüşürün müsbət və mənfi yönüm-lərinin öyrənilməsi, psixikanı dəyişmək,

məhv etmək, insanı zombiləşdirmək, kənardan asılı salmaq, şəxsiyyətin deformasiyasını və kənar təsirlərə tabeçilik mexanizmlərinin tədqiqi və bütün bu proseslərin öyrənilməsi və tətbiqi sahəsində əldə edilən müasir elmi nailiyyətlər insanı həyrətə gətirir. Bu texno-logiyaların əsası, yuxarıda qeyd edildiyi ki-mi, super dövlətlərin güclənməsinə, onların hərbi qüdrətinin artırılmasına xidmət edir. Zaman keçdikcə, onların bir hissəsi mülki həyatda istifadə edilməyə istiqamətləndirilir. Bu gün mobil telefon rabitəsi, televiziya-ötürücü vasitələrin çeşidli imkanları, nüvə və atom fizikası, günəş enerjisi, internet və digər texniki vasitələrin səviyyəsi və geniş miqyasda tətbiqi həyatımızın ayrılmaz his-səsinə çevrilmişdir. Buna görə də bu gün dünya dövlətlərinin inkişaf səviyyəsi orada elm və texnikanın inkişaf səviyyəsi ilə sıx bağlıdır. Alimlər cəmiyyətdə, təbiətdə, dövlətdə və insan həyatında baş verən bütün prosesləri dünyada gedən qloballaşma kon-tekstində izah etməyə çalışırlar. Reallıq isə bundan ibarətdir ki, əslində dünyanın maddi sərhədləri dəyişməzdir.

Bununla yanaşı bu gün dünya məhz elmin inkişafı nəticəsində maddi aləmlə yanaşı, paralel olaraq həm də virtual dünyanın, ruhi, mənəvi, ideal və xəyali aləmin – saysız-hesabsız mərhələləri özündə birləşdirən in-ternet məkanının mövcudluğu haqqında dərin elmi tədqiqatlar aparılmasına zərurət yaratmışdır. Dünyanın elmi mənzərəsini, böyük kəşfləri, elmi uğurları, informasiya sirlərini özündə qoruyub saxlayan resursların ələ keçirilməsi uğrunda mübarizə ge-nişlənmişdir. Başqa planetlərdən gələnlərin axtarılıb tapılması, onlarla ünsiyyətin yara-dılması, texnoloji uğurlarının öyrənilməsi,

yerdən kənarda mövcud olan həyatın dərinədən tədqiq edilməsi kimi tələbatlar təbii sərvətlər uğrunda üstünlüyü əldə etməyə hesablanmışdır. Təbiətdən çətinliklərdən həmişə qaçan, asan və rahat həyata meyilli olan müasir insan texniki vasitələrin köməyi ilə bu gün böyük və geniş imkanlar qazanmışdır. Mürəkkəb sistemlərin, əks əlaqələrin üzvi surətdə vəhdətinə əsaslanan dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində, riyaziyyat, texnika və neyrofiziologiyanın birgə səyi ilə yaradılmış kibernetik idarəçilik metodlarının həyata keçirilməsi, elektron hesablama maşınlarının, müxtəlif təyinatlı kompyuterlərdən istifadə, elektron hökumətin yaradılması insanın bir çox problemlərinin həllini asanlaşdırmaqla yanaşı, həm də ona yeni-yeni problemlər və təhlükələr yaratmaqdadır. Dövlət idarəçiliyinin həyata keçirilməsində, insanın arzu və tələblərinin reallaşmasında, elektron hökumətin, elektron məhkəmənin, elektron ədliyyənin, elektron təbabətin müasir vəziyyəti və s. bu kimi yeni institutların imkanları genişlənməkdə və inkişaf etməkdədir. Az qala insan təfəkkürü ilə rəqabətə girə bilən internet və kompyuter texnologiyalarının imkanları tarixən çox çətin, mürəkkəb və əziyyətli prosedurlardan kəskin surətdə fərqlənən yeni, müasir və asan üsulların tətbiqi, informasiya daşıyıcılarından daha çevik və geniş mənada istifadə etmək imkanları güclənməkdədir. Bu gün elə bir fəaliyyət sahəsi yoxdur ki, orada informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə edilməsin. Reallıq bundan ibarətdir ki, texniki-kommunikasiyalardan istifadə etmək nə qədər rahatlıq və komfort yaradırsa, mütənasib qaydada cəmiyyət, dövlət və insan üçün də yeni-yeni təhlükələr yaratmaqdadır. Bu mənada kompyuter ci-

nayətkarlığı belə geniş yayılmış təzahürlərdən birinə çevrilmişdir. Bu sahədə müxtəlif təyinatlı informasiyaların – siyasi, iqtisadi, elmi, texniki, hərbi və s. məlumatların mühafizəsinin təmin olunması həyatı tələbata çevrilmişdir.

Son illər mütəşəkkil cinayətkarlığın bütün təhlükəli, ağır və geniş yayılmış növlərinin həyata keçirilməsində informasiya mənbələrindən və internet imkanlarından geniş istifadə edilməkdədir. SSRİ miqyasında ilk kompyuter cinayətkarlığı 1979-cu ildə, 78584 rubl məbləğində vəsaitin ələ keçirilməsi məqsədilə Vilnus şəhərində törədilmişdir. Sonralar analoji cinayət Qorki (Nijnıy Novqorod), Moskva, Sankt-Peterburq, Nyu-York, Təl-Əviv, Rotterdam, Lyuksemburq və digər ölkələrdə də surətlə artmışdır. Bu qəbildən olan cinayətlər hazırda MDB ölkələrində, Qərb ölkələrində o dərəcədə artmışdır ki, statistiklər hər 12 saniyədən bir dünyada kibercinayətkarlığın baş verməsi nəticəsinə gəlmişlər. Çirkli pulların yuyulması, bank resurslarının ələ keçirilməsi, saxtalaşdırılması, mənimsənilməsi, plagiat, layihələrin və texnologiyaların, iqtisadi, hərbi sirlərin oğurlanması və milyard ABŞ dolları məbləğində mənimsəmə faktları günümüzün reallığına çevrilmişdir. Bundan daha təhlükəli kompyuter texnologiyalarından istifadə etməklə hərbi sirlərin ələ keçirilməsi, təyyarələrin, atom elektrik stansiyalarının, metroların, nəqliyyat-kommunikasiya sistemlərinin terrorçular tərəfindən öz maraqları xatirinə istifadə edə bilmək imkanları bu gün böyük təhlükələrdən xəbər verir.

Keçən əsrin sonlarından başlayaraq, kompyuter cinayətkarlığı transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın törədilmə vasitələrindən birinə

çevrilmişdir. Rusiya Federasiyasında bu qəbildən olan cinayətlər 1997-ci ildə 33, 2000-ci ildə 800, 2005-ci ildə 10214, 2014-cü ildə isə 20000-dən çox fakt qeydə alınmışdırsa, analoji vəziyyət MDB-nin başqa ölkələrində də, o cümlədən Azərbaycanda da müşahidə edilir. Belə ki, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin məlumatlarından görünür ki, 2007-ci ildə 8 nəfər, 2008-ci ildə 4 nəfər, 2009-cu ildə 32 nəfər, 2011-ci ildə 3 nəfər, 2012-ci ildə 13 nəfər şəxs kibercinayətkarlığa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib, məhkəmə hökmü ilə cəzalandırılmışlar. Buna görə də müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında kibercinayətkarlıqla mübarizə və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində ardıcıl və sistemli tədbirlər kompleks həyata keçirilmişdir. 1996-cı ildə Milli Məclis “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiya təhlükəsizliyi haqqında”, 3 aprel 1998-ci ildə “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”, 9 sentyabr 1998-ci ildə “Məlumat azadlığı haqqında”, 7 dekabr 1999-cu ildə “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında”, 30 sentyabr 2005-ci il tarixdə “İnformasiya əldə etmək” haqqında Qanunlar qəbul etmiş, cinayət və inzibati qanunvericilikdə müəyyən normalar nəzərdə tutulmuşdur. Bu sahədə 7 sentyabr 2004-cü il tarixdə “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi və sonralar onun daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında, Avropa Şurasının 23 noyabr 2001-ci il tarixli “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyasını 30 sentyabr 2009-cu ildə ratifikasiya edilmiş və qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması isti-

qamətində müəyyən işlər görülmüşdür. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 sentyabr 2012-ci il tarixli Fərmanı bu sahədə kompleks tədbirlər müəyyənləşdirmiş, konkret subyektlərin dairəsini, onların hüquq və vəzifələrini və öhdəliklərini müəyyən etmişdir. 23 may 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası təsdiq olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının “Milli təhlükəsizlik haqqında” və “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında” 29 iyun 2004-cü il tarixdə Qanunlar qəbul edilmişdir. Eləcə də “Terrorizmin maliyyələşdirilməsi haqqında” BMT-nin 9 dekabr 1999-cu il tarixli Konvensiyası, BMT-nin və Avropa Şurasının cinayətkarlığın mütəşəkkil formaları ilə mübarizəni təmin edən bütün Konvensiyaları ölkəmizdə ratifikasiya etmiş və öz üzərinə müvafiq öhdəliklər götürmüşdür.

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması və kibercinayətkarlıqla mübarizənin gücləndirilməsi sahəsində görülmüş cinayət hüquqi tədbirlər diqqəti daha çox cəlb edir. Bu gün 30 dekabr 1999-cu il tarixdə təsdiq edilmiş və 1 sentyabr 2000-ci il tarixdən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində “Kibercinayətlər” müstəqil fəsildə, “İctimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan” X bölmənin 30-cu fəslində müstəqil bir sahə kimi ilk dəfə olaraq Məcəlləyə daxil edilmişdir. Bu fəsildə kompüter texnologiyaları sahəsində ictimai münasibətlərə, dəyərlərə və sərvətlərə qəsd edən əməllər cəza təhdidi ilə mühafizə edilir. Belə ki, kompüter sisteminə qanunsuz daxil olmağa görə CM-nin 271-ci maddəsində, kompüter məlumatlarını qanunsuz ələ ke-

çirməyə görə 272-ci maddə və kompyuter sisteminə və ya kompyuter məlumatlarına qanunsuz müdaxiləyə görə 273-cü maddə, beləliklə cəmi 3 tərkib Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulurdu. Lakin sonradan yaranmış zərurətlə əlaqədar olaraq 29 iyun 2012-ci il tarixli qanunlarla həmin fəsilə 2 yeni tərkib də əlavə edilmişdir. Belə ki, kibercinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış vasitələrin dövriyyəsinə görə CM-nin 273-1 və kompyuter məlumatlarının saxtalaşdırılmasına görə məsuliyyət müəyyən edən 273-2 maddəsi CM-nə əlavə edilməklə bu fəsil daha da təkmilləşdirilmişdir. Lakin konkret olaraq CM-nin qeyd edilən fəsilində 5 tərkibdə belə əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizənin təmin olunması xüsusi olaraq qeyd edilməlidir.

Ölkədə və dünyada aparılan təhlillər göstərir ki, bu gün bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda törədilən cinayətlərin əksəriyyətində informasiya texnologiyalarından bu və ya digər dərəcədə istifadə edilir. Aparığımız təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində 20-yə qədər maddə bilavasitə, 25 maddə isə bilavasitə kompyuter texnologiyalarından istifadə edilməklə törədilə bilər. Həmin cinayətlər cəza təhdidi ilə qorunan ayrı-ayrı ictimai münasibətlərə, dəyərlərə və sərvətlərə qəsd etdiyinə görə, CM-nin ayrı-ayrı bölmələrində, fəsillərində yerləşdirilmişdir. Yazışma, telefon danışqları, poçt, teleqraf və digər məlumatların sirrini pozmağa görə məsuliyyət müəyyən edən 125-ci maddə, inteqral, sxem tiptologiyasından istifadəyə müstəsna hüququ pozmağa görə məsuliyyət müəyyən edən 165-1 maddə, məlumat topluların qeyri-qanunu istifadəyə görə 163-3 maddə, poronqrafik materialları və ya əşyaları qanunsuz yaymağa görə məsuliyyət müəyyən edən 242-

ci maddə, komməriya və ya bank sirri olan məlumatları qanunsuz yolla əldə etməyə və ya yaymağa görə məsuliyyət müəyyən edən 202-ci maddə, insayder tərəfindən xidməti məlumatlardan qanunsuz istifadə etməyə görə məsuliyyət müəyyən edən 202-2 maddə, telefon xətlərinə qanunsuz daxil olmaqla danışqlar aparmağa görə məsuliyyət müəyyən edən 189-cu maddə, sertifikatlaşdırılmamış rabitə vasitələrinin satışını təşkil etməyə görə məsuliyyət müəyyən edən 233-2-ci maddə, məzmununda dövlət sirri olan sənədləri itirməyə görə məsuliyyət müəyyən edən 285-ci maddə, dövlət sirrini yaymağa görə məsuliyyət müəyyən edən 284-cü maddə buna misal ola bilər.

Aparığımız təhlillər göstərir ki, Cinayət Məcəlləsinin bir sıra, məsələn, 165, 163, 166, 193-1, 197, 198, 204, 313 və digər bu kimi maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi zamanı da kompyuter texnologiyalarından bir qayda olaraq geniş istifadə edilir. İnzibati Xətlər Məcəlləsində nisbətən az ictimai təhlükə təşkil edən əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. Bu qəbildən olan cinayət və inzibati səciiyə daşıyan əməllərə görə vurulmuş zərərlərin ödənilməsi imkanları da əmək və mülki qanunvericilik ilə müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatlarımız göstərir ki, informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün ölkəmizdə bir çox normativ-hüquqi aktlar yaradılmış, təşkilati-hüquqi tədbirlər və mexanizmlər bu sahəyə səfərbər edilmişlər. Buna baxmayaraq, informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi də məqsədəmüvafiq olardı. Bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında vətəndaşların bir sıra hüquq və azadlıqları fundamental dəyərlər kimi nəzərdə tutulmuşdur. Buna baxmayaraq hesab edirik ki, bu gün belə hüquq və azadlıqlar sahəsində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının “informasiya hüququ” da Konstitusiyada təsbit edilməlidir. Onun məzmununun aşağıdakı kimi verilməsi tövsiyyə edilir:

“Maddə 50-1. İnformasiya hüququ

I. Hər kəsin informasiya hüququ vardır.

II. Bu hüquq əsasında hər kəs, dövlət hakimiyyəti, yerli özünü idarə orqanları, təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatlardan və vətəndaşlardan qanunvericiliklə qadağan edilməyən məlumatları almaq, toplamaq, yığmaq, təhlil etmək, saxlamaq, axtarmaq, yaymaq, istifadə etmək, mühafizə etmək, satmaq, istifadəçisi olmaq hüququna malikdir

III. Dövlət informasiya hüququnun həyata keçirilməsinə təminat verir”.

Bundan başqa “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”, “Dövlət sirri haqqında”, “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında”, “Milli təhlükəsizlik haqqında”, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında”, “Kəşfiyyat və əks-kəşfiyyat fəaliyyəti haqqında” və bir sıra əlaqədar normativ-hüquqi aktların da ayrı-ayrı müddələrinin müasirləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi haqqında tədbirlər görülməlidir. Ölkəmiz “Kibercinayətkarlıq haqqında” 23 noyabr 2001-ci il tarixli beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmasına baxmayaraq, “Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə dələduzluq” əməllərinə görə müstəqil tərkib Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmamışdır.

İnzibati Xətalər və Əmək Məcəlləsində də müvafiq təkmilləşdirilmələrin aparılması zəruridir. Eləcə də bu və ya digər cinayət əməllərinin informasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə törədilməsi halları hesab edirəm ki, ağırlaşdırıcı hallar kimi ayrı-ayrı tərkiblərdə nəzərə alınmalıdır.

İnformasiya təhlükəsizliyinin elmi-nəzəri əsaslarının möhkəmləndirilməsi, təkmilləşdirilməsi və ixtisaslaşmış kadr hazırlığını təmin etmək üçün müstəqil “İnformasiya hüququ” fənninin tədrisinə zərurət yaranmışdır. Belə bir dərsləyin və ya dərş vəsaitinin hazırlanması, orta və ali məktəblərdə tədrisinin daha səmərəli üsullarının tapılması faydalı ola bilər.

İnformasiya təhlükəsizliyinin texnoloji problemləri sahəsində dünya səviyyəsində olmasa da, ölkəmizdə müəyyən işlər görülməkdədir. Bununla yanaşı, informasiya təhlükəsizliyi problemi multidisiplinar yanaşma tələb edir. Bir qlobal problem olaraq onun texniki, fiziki, kimyəvi, bioloji, psixoloji, riyazi, sosial, siyasi, hərbi və hüquq elmləri tərəfindən birgə tədqiqinə hazırda böyük zərurət yaranmışdır. Milli təhlükəsizlik və onun tərkib hissəsi olan informasiya təhlükəsizliyi, virtual dünya məkanının zaman və məkan göstəricisinin müəyyən edilməsinə, bu sahədə ictimai münasibətlərin mükəmməl hüquqi tənzimlənməsinə həyatı zərurət yaratmışdır. Reallıq bundan ibarətdir ki, bu gün müxtəlif elm sahələrini əhatə edən və elmi səyləri birləşdirən kompleks tədbirlər planının hazırlanması çox vacibdir. Bu işə informasiya təhlükəsizliyini təmin edən kompleks tədbirlər planının və mexanizmlərinin hazırlanması sahəsində vahid elmi Mərkəzin yaradılması, hüquqi tənzimlənmənin və hü-

quq maarifçiliyinin planlı şəkildə həyata keçirilməsi son dərəcə vacibdir. Bu işdə yalnız təchizat və təminat məsələsi deyil, habelə orta məktəblərdə informasiya təhlükəsizliyinin tədrisinə diqqət verilməsi günün reallıqlarından irəli gəlir. Xüsusilə qeyd edilməsi zəruridir ki, informasiya təhlükəsizliyinin müxtəlif elm sahələri və müxtəlif ixtisaslardan təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən işlənilib hazırlanması olduqca vacibdir. Əminliklə demək olar ki, belə kompleks tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasına dəyərli töhfələr verə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" 3 aprel 1998-ci il tarixli Qanunu.
2. Təhlükəsizlik xidməti. Normativ-hüquqi aktlar toplusu. B., 2009, s.65.
3. Axundov Ağamusa. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. B., 2005, s.396.
4. Основы национальной безопасности. М., 2014, с.7.
5. Журнал «Правопорядок». М., 2002, № 2, с.3.
6. Новая газета. 2001. 8-11 июня.
7. Российская газета. 2007. 18 сент.
8. Dr. John Coleman. Üçyüzlər Komitəsi (Dünya Hökumətinin sirləri). B., 2011.

INFORMATION SECURITY – AS AN INTEGRAL PART OF NATIONAL SECURITY

Bahram Zahidov, Doctor of Law, Professor, Head of the Law and Personnel Department of the Veterans Organization of the Republic of Azerbaijan;

Uzeyir Hasanzadeh, lawyer.

The consecutive and systematic measures in a sphere of fight against rapidly increasing cybercriminality in globalization world are being taken in our country. Ensuring trustworthy protection of information security in this sphere in connection with location of our country in a complex region from the geopolitical point of view, richness of natural reserves and energetic resources, as well being in fact, in war state in the context of its unjust drawing into Nagorno-Karabakh conflict, acquires even more actuality.

Statistic information testifies to that in our country cybercriminality increases and expands in organized form. Therefore in order to improve more the legal foundations of information security increasing attention to this sphere and improving the fight mechanisms in this sphere using the administrative and criminal law means, are required. In the article the legal aspects of this problem are analyzed and thoughts and views on improving activities are suggested.

Key word: cybercriminality, geopolitics, Information security, criminal law, administrative law, fight mechanisms, improvement, criminal law norms, punishment politics.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – КАК СОСТАВНОЙ ЧАСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Бахрам Захидов, заведующий юридического и кадрового отдела Организации Ветеранов Азербайджанской Республики, доктор юридических наук, профессор;
Узеир Гасанзаде, юрист.

В глобализирующемся мире в борьбе со стремительно растущей киберпреступностью в нашей стране реализуются последовательные и систематические меры. В области обеспечения надежной защиты информационной безопасности, это является более актуальным в связи с размещением нашей страны с геополитической стороны в сложном регионе, обилием природных ресурсов и энергетических ресурсов, а также в контексте привлечения к участию в несправедливом нагорно-карабахском конфликте, по сути нахождения в состоянии войны.

Статистические данные подтверждают рост и расширение в нашей стране организованной киберпреступности. Поэтому, дальнейшее совершенствование правовой базы обеспечения информационной безопасности, с привлечением административных и уголовно-правовых средств, требует большего внимания и совершенствования механизмов борьбы в этой сфере. В статье анализируются правовые аспекты этой проблемы и предлагаются взгляды и мнения для совершенствования деятельности.

Ключевые слова: киберпреступность, геополитика, информационная безопасность, уголовное право, административное право, механизмы борьбы, совершенствование, нормы уголовного права, уголовная политика.

BİLGİ GÜVENLİĞİ – ULUSAL GÜVENLİĞİN AYRILMAZ BİR PARÇASI OLARAK

Bahram Zahidov, Azərbaycan Cumhuriyeti Gazilər Təşkilatı hüquq və personal dairesi başkanı, h.e.d., profesör;
Üzeyir Hasanzadə, avukat.

Hızla küreselleşen dünyada, ülkemizde hızla büyüyen siber suçlarla mücadele için tutarlı ve sistematik tedbirler alınmaktadır. Bu alanda bilgi güvenliğinin güvenilir bir şekilde korunmasının sağlanması, ülkenin jeopolitik olarak karmaşık bir bölgede yer alması, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının bolluğu ve Dağlık Karabağ ihtilafına haksız katılımın sağlanması gerçeği bağlamında son derece önemlidir. savaş durumunda olmasıdır.

İstatistikler, ülkemizde siber suçların büyümesini ve yayılmasını doğrulamaktadır. Bu nedenle, bilgi güvenliğinin güvenilir bir şekilde korunması için yasal çerçevenin daha da iyileştirilmesi, idari ve cezai hukuk yollarının kullanılması yoluyla korunmasına daha fazla dikkat edilmesi ve bu tür suç eylemleriyle mücadele mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekmektedir. diriliş ihtiyacı. Makale, bu konunun yasal yönlerini analiz etmekte ve bilgi güvenliğinin güvenilir bir şekilde korunmasını sağlamak için normların ve araçların iyileştirilmesine ilişkin fikir ve değerlendirmeleri ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: siber suç, jeopolitik, bilgi güvenliği, ceza hukuku, idare hukuku, mücadele mekanizmaları, iyileştirme, ceza hukuku, ceza politikası.

AZƏRBAYCANDA “ELEKTRON DÖVLƏT” QURUCULUĞUNUN HÜQUQİ ƏSASLARI: ELEKTRON HÜQUQUN ƏSASLARI VƏ INTERNET ŞƏBƏKƏSİNDƏ HÜQUQİ TƏNZİMLƏMƏ

Etibar Əliyev,
Azərbaycan Hüquqşünasları Konfederasiyasının üzvü, Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

e-mail: a-etibar@rambler.ru

telefon: +99450 220 24 42

Açar sözlər: elektron dövlət quruculuğu, elektron hökumət, informasiya cəmiyyəti, informasiya hüququ, informasiya münasibətləri, informasiya infrastrukturu, informasiya iqtisadiyyatı, informasiya qanunvericiliyi, dövlət tənzimləməsi, hüquq subyektləri.

Məqalədə müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikasında “elektron dövlət” quruculuğunun hüquqi əsasları kontestində qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin formalaşmasının konseptual aspektləri elmi cəhətdən araşdırılır. Belə bir doktrinal definisiya formulə olunur ki, informasiya cəmiyyətinin sistem şəklində komponentləri aşağıdakı elementlərdən ibarətdir: biliklərə pərəstiş, informasiya infrastrukturu, informasiya əmək bazarı, informasiya iqtisadiyyatı, dövlət idarəetmə və sosial sahələrin informasiyalaşdırılması, informasiya mədəniyyəti və informasiya qanunvericiliyi. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması və sürətli inkişafı ictimai həyatın bütün sferalarını əhatə edir və bu sahədə yaranan ictimai münasibətlərin – informasiya münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsini şərtləndirir.

Azərbaycan Respublikasının milli hüquq sferasında informasiya hüququnun mövqeyi barədə qeyd edilir ki, informasiya hüququ müasir dövrdə dövlətdaxili hüquq sistemində müstəqil hüquq sahəsi kimi formalaşmış iqtisadi hüququn tərkibində yarım sahə statusuna malikdir.

Müasir dövrdə dünyada heç bir cəmiyyəti informasiyasız təsəvvür etmək mümkün deyil. Belə ki, informasiya sferası yeni texnologiyaların hesabına sürətlə dəyişir, integrasiya prosesləri dərinləşir, lokai şəbəkələr qloballaşaraq birləşir, informasiya mübadiləsi genişlənir və informasiya texnologiyaları bazarında canlanma müşahidə edilir. Həmçinin innovasiyaların inkişafında hərəkətverici qüvvə hesab olunan elektron texnologiyalardan effektiv istifadə halları ictimai həyatın və cəmiyyətin bütün sahələrinə ciddi nüfuz etmişdir.

Azərbaycan öz tarixi dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra informasiya sahəsinin də milli təhlükəsizliyin əsas problemlərindən biri kimi qorunması zərurəti meydana çıxdı. Ümummilli lider Heydər Əliyevin söylədiyi kimi, “Dünya inkişafının indiki mərhələsinin başlıca meyilləri mədəni integrasiya və qloballaşmadır” və “Texnika, elm, texnologiyalar böyük sürətlə inkişaf edir. Buna görə də, biz də Azərbaycanda bu inkişafda öz yerimizi tapmağa çalışmalı, onu sürət-

ləndirməli və qabaqcıl ölkələrlə bir sırada olmalıyıq” [2;3;25.1]. Elə bu kontekstdə ulu öndər tərəfindən “İnformasiya, informasiyaləşdirmə və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanunun (1998-ci il) imzalanmasını, xüsusilə, qeyd etməliyik [25.2]. Daha sonra məhz Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin yürütdüyü məqsədyönlü və ardıcıl siyasət nəticəsində ölkədə informasiya-kommunikasiya sahəsində global informasiya cəmiyyətinə integrasiya prosesləri uğurla aparılır, hətta “İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Fərman (2012-ci il), habelə “Rəqəmsal transformasiya sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərman (2021-ci il) imzalanmaqla, demək olar ki, informasiya təhlükəsizliyi üzrə strategiyanın yeni mərhələsi başlanmışdır [25.3; 25.7; 25.8]. Bu o deməkdir ki, informasiya təhlükəsizliyi artıq dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olunmasında informasiya atributu əhəmiyyətli rol oynayır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (1995-ci il) məlumat azadlığı prinsipi (maddə 50) əsas insan hüquqlarından biri kimi təsbit olunmuşdur [1,s.14]. Həmin maddəyə görə, hər kəsin qanuni yolla istədiyi məlumatı axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır; dövlət kütləvi informasiyanın azadlığına təminat verir.

Ölkəmizdə bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatların yeni mərhələsi başlayır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “ən müasir texnologiyalar Azərbaycanda bütün sahələrdə tətbiq edilməlidir” [4;25.6] : “ağıllı şəhər”

(“smart-city”), “ağıllı kənd” (“smart-village”), “elektron bulud” əsaslı texnologiyaların və sairə elektron sistemlərin tətbiqi nəticəsində sosial-iqtisadi problemlərin həllinin asanlaşdırılmasına, dövlət idarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin effektivliyinin yüksəlməsinə, turizm sektorunun sürətli inkişafına nail olunacaq, Azərbaycanın innovasiya-startap mərkəzinə çevrilməsinə və müasir informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına münbit şərait yaranacaq [25.5;25.8].

Azərbaycanda elektron informasiya cəmiyyətinin formalaşması və sürətli inkişafı ictimai həyatın bütün sferalarını əhatə edir və bu sahədə yaranan ictimai münasibətlərin – elektron informasiya münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsini şərtləndirir.

Müasir hüquq ədəbiyyatı səhifələrində informasiyanın 3 forması fərqləndirilir [16, s.51]: bioloji informasiya, maşın informasiyası və sosial informasiya. İnformasiya və cəmiyyətin qarşılıqlı təsiri bütün ictimai həyatın tənzimlənməsində əhəmiyyətli struktur cərəyanların baş verməsi ilə nəticələnir ki, informasiya cəmiyyəti belə dəyişikliklərin ən böyük və parlaq nümunəsidir.

Elektron informasiya cəmiyyətinin sistem şəklində komponentləri aşağıdakı elementlərdən ibarətdir: biliklərə pərəstiş, informasiya infrastruktur, informasiya əmək bazarı, informasiya iqtisadiyyatı, dövlət idarəetmə və sosial sahələrin informasiyaləşdirilməsi, informasiya mədəniyyəti və informasiya qanunvericiliyi.

Qeyd etməliyik ki, elektron informasiya cəmiyyətinin bərqərar olmasında, formalaşmasında və inkişafında yaranan genezis informasiya münasibətləri aparıcı rol oynayır. Bu növ ictimai münasibətlərin nizamına sa-

lınması və tənzimlənməsi müvafiq hüquq normaları vasitəsilə həyata keçirilir ki, həmin hüquq normaları informasiya qanunvericilik aktlarında təsbit olunmuşdur və onların məcmusu informasiya hüququnu formalaşdırır [16,s.15]. Bu kontekstdə göstərə bilərik ki, Azərbaycanda informasiya qanunvericiliyinin təşəkkül tapması proseslərinə aşağıda adları çəkilən normativ hüquqi aktlar əhəmiyyətli dərəcədə pozitiv təsir göstərir. Məsələn, “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə 2003–2012-ci illər üçün Milli Strategiya” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Milli Strategiyanın icrası ilə əlaqədar “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005 – 2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)” və “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010 – 2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)” adlı sənədlər informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) ictimai həyatın bütün sferalarında (elm və təhsil müəssisələri, seçkilərdə səsvermə zamanı, tibbi xidmət və digər idarəetmə və sosial təminat sahələrində) tətbiqini və informasiya cəmiyyəti quruculuğunu əsas məqsəd kimi müəyyənləşdirirdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02.04.2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014–2020-ci illər üçün Milli Strategiya” təsdiq olunmuşdur. Sözügedən sənəd ölkədə artıq formalaşmış informasiya cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsini və müasir dövrdə vətəndaşların ictimai həyatın aktiv üzvünə çevrilməsini əsas hədəf kimi ehtiva edir. Həmçinin Dövlət Başçısı

tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı” (2006-cı il), “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı” (2011-cı il), “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya” (2007-ci il), “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016 – 2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012 – 2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı” və s. bu kimi vacib aktların qəbul olunmasını, xüsusilə, qeyd edirik [14,s.7;16,s.7;25.2;25.4]. Adıçəkilən sənədlər “elektron hökumət”, “elektron cəmiyyət”, “elektron vətəndaş”, “elektron təhsil”, “elektron tibb”, “elektron ticarət”, “elektron sığorta” və s. prioritet sahələrin formalaşmasına, bütövlükdə isə ölkədə vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, habelə vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasına xidmət edir. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının müasir çağırışları və əsas prioritetləri də deyilənləri təsdiq edir [16,s.7;15;23].

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13.07.2012-ci il tarixli 685 nömrəli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi və onun tabeliyində “ASAN xidmət” stasionar və səyyar mərkəzlərinin yaradılması diqqətəlayiqdir [25.2;25.8]. Azərbaycan brendi kimi vətəndaşlara göstərilən bu xidmət növü operativlik, şəffaflıq, nəzakətlik, məsuliyyət, etik davranış qaydalarına nəzarət, rahatlıq və müasir innovasiya vasitələrinin tətbiq edilməsi meyarları əsasında həyata keçirilir. Prezident

İlham Əliyevin müəllifi olduğu bu yeni xidmət modeli qısa müddətdə ölkədə ictimai xidmət sahəsində dönüş yaradaraq əhali arasında o qədər populyarlaşdı ki, bunun davamı olaraq belə xidmət mərkəzlərinin regionlarımızda da yaradılmasına başlanıldı, həmçinin göstərilən xidmətlərin sayı və növü çoxaldı. Hazırda respublikamızda fəaliyyət göstərən 20-dən çox “ASAN xidmət” mərkəzində vətəndaşlara müxtəlif dövlət orqanları, eləcə də özəl şirkət və müəssisələr tərəfindən ümumilikdə 300-dən çox xidmətin həyata keçirilməsi cəmiyyətdə “vətəndaş-məmur” məmnunluğunu təsdiqləyən reallıqdır. Qabaqcıl və səmərəli təcrübə kimi bu modeldən artıq bir sıra xarici ölkələrdə də istifadə olunur.

Eyni zamanda, rabitə və yüksək texnologiyalar sektoru ilə bağlı Azərbaycan Hökumətinin təşəbbüsü kimi BMT tərəfindən dəstəklənən ölkəni tranzit-informasiya məkanına çevirəcək TASİM (Trans Avrasiya Super İnformasiya Magistralı) layihəsinin icrası həyata keçirilir. Frankfurtan Honkonqa istiqamətlənən əsas tranzit xəttinin yaradılmasını nəzərdə tutan bu layihə Avropa və Asiyada ən böyük informasiya mübadiləsi mərkəzlərini birləşdirəcək Çin, Qazaxıstan, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədən keçərək Almaniyaya qədər uzanacaq, eləcə də ehtiyat Şimal tranzit xətti Rusiya, Ukrayna və Polşadan keçəcəkdir [25.2;16,s.66].

Qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin formalaşması və informasiya qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıda göstərilən normativ hüquqi aktlar diqqətə layiqdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12.09.2018-ci il tarixli 263 nömrəli Fərmanı ilə “Dövlət informasiya

ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, integrasiyası və arxivləşdirilməsi Qaydaları” (bundan sonra – Qaydalar) təsdiq edilmişdir [25.2;25.3]. Adıçəkilən aktda informasiya cəmiyyəti kontekstində işlədilən terminlərə normativ anlayış verilir, onların məna yükü açıqlanır, informasiya sisteminin formalaşdırılmasının ümumi prinsip və tələbləri müəyyənləşdirilir. Sözügedən Qaydalarda onun məqsədləri üçün istifadə olunan, elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edən əsas anlayışlar ehtiva edilir. Məsələn, Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi (EHİS) dedikdə qurumların informasiya ehtiyatlarının və sistemlərinin əlaqələndirilməsini, həmin ehtiyat və sistemlərdə olan sənədlərin, habelə informasiyanın qanunla müəyyən edilmiş qaydada əldə edilməsini, elektron xidmətlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada təqdim olunmasını və subyektlərin onlardan istifadəsini təmin edən dövlət informasiya sistemi başa düşülür.

Qaydalarda təsbit olunduğu kimi, dövlət informasiya ehtiyatı və sistemi qurumların hüquqlarının həyata keçirilməsi, funksiyalarının və vəzifələrinin icrası və ya elektron xidmətlərin təşkili məqsədilə aşağıdakı prinsiplər nəzərə alınmaqla formalaşdırılır: mötəbərlik, unikalıq, dayanıqlılıq, təhlükəsizlik, modulluq və miqyaslılıq, integrasiya imkanı, effektivlik, səmərəlilik və s.

Təhlükəsizlik prinsipi – sertifikatlaşdırılmış proqram təminatından və proqram-texniki vasitələrdən istifadə edilməsi, məlumatlarla, o cümlədən fərdi məlumatlarla bağlı informasiya mübadiləsi zamanı normativ hüquqi aktların tələblərinə riayət edilməsi, təşkilati, texniki və texnoloji tədbirlər həyata keçirməklə informasiyanın mühafizəsinin təmin edilməsini ifadə edir.

Müasir elektron informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında və müvafiq ictimai münasibətlərin tənzimlənməsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarıda adıçəkilən 12.09.2018-ci il tarixli 263 nömrəli Fərmanı əhəmiyyətli rol oynayır. Həmin Fərmana uyğun olaraq, dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərində müvafiq sahə üzrə toplanan məlumatların sistemliyini təmin etmək, dövlət informasiya ehtiyatları və sistemləri arasında məlumat mübadiləsinin səmərəliliyini artırmaq və əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsində idarəetməni optimallaşdırmaq məqsədi ilə Elektron Hökumət İnformasiya Sisteminin ilkin olaraq aşağıdakı altsistemləri yaradılmışdır:

- kommunal sahədə idarəetmənin təmin edilməsi üçün zəruri olan məlumatların toplanıldığı və emal edildiyi informasiya sistemlərinin və ehtiyatlarının inteqrasiyasını, monitorinqlərin və analitik təhlillərin aparılmasını, proqnozların hazırlanmasını və qeyd edilən sahədə mərkəzləşdirilmiş elektron xidmətlərin göstərilməsini təmin edən – Kommunal Xidmətlər Vahid İnformasiya Sistemi;

- sosial xidmətlər sahəsində idarəetmənin təmin edilməsi üçün zəruri olan məlumatların toplanıldığı və emal edildiyi informasiya sistemlərinin və ehtiyatlarının inteqrasiyasını, monitorinqlərin və analitik təhlillərin aparılmasını, proqnozların hazırlanmasını və qeyd edilən sahədə mərkəzləşdirilmiş elektron xidmətlərin göstərilməsini təmin edən – Sosial Xidmətlər Vahid İnformasiya Sistemi;

- kənd təsərrüfatı sahəsində idarəetmənin təmin edilməsi üçün zəruri olan məlumatların toplanıldığı və emal edildiyi informasiya sistemlərinin və ehtiyatlarının inteqrasiyasını, monitorinqlərin və analitik təhlillərin apa-

rılmasını, proqnozların hazırlanmasını və qeyd edilən sahədə mərkəzləşdirilmiş elektron xidmətlərin göstərilməsini təmin edən – Aqrar Xidmətlər Vahid İnformasiya Sistemi.

Qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin formalaşması ictimai həyatın və dövlət idarəetmə sisteminin bütün sferalarını əhatə edir: sosial-ictimai, inzibati, hərbi, elmi-texniki, mədəni, nəqliyyat, təhsil, səhiyyə, kənd təsərrüfatı, aqrar sektor və s.

Ən parlaq nümunə kimi göstərə bilərik ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı 2020-ci il sentyabrın 27-dən başlayan növbəti hərbi təcavüzünə cavab olaraq, Azərbaycan xalqı işğal altındakı torpaqlarımızın azad edilməsi məqsədilə Vətən müharibəsinə başladı. Haqq və Şərəf işimiz olan, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda gedən mübarizədə qəhrəmanlıq göstərən əsgər və zabitlərimiz, Müzəffər Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin ətrafında “Dəmir yumruq” kimi birləşərək düşməninə qarşı sarsıdıcı zərbələr endirildi və torpaqlarımız işğaldan azad olundu [10,s.9-16]. 44 günlük Vətən müharibəsinin zəfərlə başa çatmasında ən müasir innovativ texnologiyalardan çevik və səmərəli istifadə edilməsi bu qələbəyə nail olunmasında öz töhfəsini verdi.

İqtisadi fəaliyyət sferasında rabitə-informasiya münasibətlərinin tənzimlənməsində tətbiq olunan yeni texnologiyalar sistemi təqdirəlayiqdir [12,s.574-576]. Bu kontekstdə “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2005-ci il), “Rabitə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1997-ci il), “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2004-cü il), “Kommersiya sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu

(2001-ci il), “Fərdi məlumatlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2010-cu il), “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” (2000-ci il) və digər normativ hüquqi aktlar əhəmiyyətli rol oynayır.

İctimai asayişin qorunması və cinayətkarlığa qarşı aparılan mübarizə tədbirlərində ən yeni innovasiya vasitələrindən səmərəli şəkildə istifadə edilir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 29.04.2010-cu il tarixli 253 nömrəli əmri ilə “DİN-in Vahid Məlumat-Axtarış Sistemini yaradılması ilə əlaqədar təşkilati tədbirlərə dair” müvafiq təlimatlar təsdiq edilmişdir və onlar polis orqanlarında Vahid Məlumat-Axtarış Sistemindən istifadə qaydalarını müəyyənləşdirir. Sözügedən sistem özündə cinayətkarlıqla mübarizə, asayişin mühafizəsi, yol hərəkəti təhlükəsizliyi sahəsində zəruri məlumatları cəmləşdirir; bu Sistemə həm də şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər, axtarışda olan şəxslər, avtonəqliyyat vasitələri, sürücülük vəsiqələri, odlu silahlar və s. haqqında informasiyalar daxildir; o, həm də Məlumat Portalı adlanır. Bundan başqa, aşağıdakı aktlar da polis-informasiya hüququ üçün əhəmiyyətlidir: “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il), “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il), “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998 -ci il), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.04.2008-ci il tarixli 744 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Giriş-çıxış və qeydiyyat” idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi haqqında Əsasnamə”, “Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotlarının təşkili və aparılması qaydaları barədə” Təlimat (2012-ci il), “Cinayət və hadisələr barədə əməliyyat

məlumatlarının hazırlanması və təsdiq edilməsi qaydalarına dair” Təlimat (2015-ci il), “Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında veb saytların işinin təşkili qaydalarına dair” Təlimat (2008-ci il), “DİN-in Təhlükəsiz Şəhər və “102” xidmətlərinin əsasnamələri” (2009-cu il) və s. [13,s.512-517].

Gömrük işi sahəsində informasiya sistemlərinin və informasiya texnologiyalarının tətbiq olunması, eləcə də gömrük orqanlarının fəaliyyətində elektron məlumat sistemlərindən effektiv istifadə edilməsi xüsusilə qeyd ediləlidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında malların gömrük sərhədindən keçirilməsi barədə məlumatların toplanması, təhlili, elektron üsullarla işlənməsi yolu ilə xarici ticarətin gömrük statistikasını aparılır. Göstərilən sahədə gömrük-informasiya münasibətlərinin nizama salınmasında aşağıdakı aktlar mühüm rol oynayır:

– “Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi” (2011-ci il);

– “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2004-cü il);

– “Xarici ticarətin gömrük statistikasının nəşr olunması Qaydası” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə qəbul edilmişdir, 2012-ci il);

– “Gömrük işində informasiya sistemlərindən, informasiya texnologiyalarından və onların təminat vasitələrindən istifadə Qaydaları” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə qəbul edilmişdir, 2012-ci il);

– “Azərbaycan Respublikası – Rusiya Federasiyası arasında keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barədə ilkin məlumat mübadiləsinin təşkilinə dair” Azərbaycan

Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Federal Gömrük Xidməti (Rusiya Federasiyası) arasında Protokol (Bakı, 2017-ci il – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 06.09.2017-ci il tarixli 1595 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir);

– “Azərbaycan Respublikası və Qazaxıstan Respublikası arasında keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri haqqında ilkin məlumat mübadiləsinin təşkili barədə” Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi arasında Saziş (Bakı, 2017-ci il – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23.02.2017-ci il tarixli 1266 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir) və s. [17, s.394-427].

Vətəndaşların müraciət etmək hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində də elektron informasiya sistemlərindən səmərəli istifadə olunur. Bu sırada aşağıdakı normativ hüquqi sənədləri göstərə bilərik:

– “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2015-ci il);

– “Dövlət orqanlarında, dövlət mülkiyyətində olan və paylarının (səhmlərinin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərdə və büdcə təşkilatlarında vətəndaşların müraciətləri ilə bağlı kargüzarlığın aparılmasına nəzarətin həyata keçirilməsi Qaydası” (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23.06.2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir);

– “Yerli icra hakimiyyəti orqanlarında vətəndaşların müraciətləri üzrə vahid elektron informasiya sistemindən istifadə Qaydaları” (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29.04.2015-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir);

– “Telefon müraciət xidməti vasitəsilə şifahi müraciətlərin edilməsi, qəbulu, qeydiyyatı və cavablandırılması Qaydası” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 01.09.2016-cı il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir);

– “Dövlət orqanlarında çağrı mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili Qaydaları” (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 25.02.2015-ci il tarixli Qərarı ilə qəbul edilmişdir) və s. [22, 136 səh.].

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21.08.2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə ictimai xarakter daşıyan kommunal, yol və nəqliyyat problemləri, infrastrukturun cari təmiri, abadlaşdırılması və təmizliyi ilə bağlı şikayətlərin elektron xəritə üzərində qeyd edilməklə operativ surətdə aidiyyəti dövlət qurumlarına göndərilməsini və həmin şikayətlərə baxılmasının nəticələrinin izlənilməsini təmin edən “ASAN müraciət” informasiya sistemi yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi sözügedən informasiya sisteminin operatoru müəyyən edilmiş və onun mobil tətbiqi formalaşdırılmışdır. “Dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, integrasiyası və arxivləşdirilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi və elektron hökumətlə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12.09.2018-ci il tarixli 263 nömrəli Fərmanına uyğun olaraq, “ASAN müraciət” informasiya sisteminin digər dövlət informasiya ehtiyatları və sistemləri ilə Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə əlaqələndirilməsi, habelə yerli icra hakimiyyəti orqanlarının “ASAN müraciət” informa-

siya sisteminə çıxışı təmin olunmuşdur [25.3;25.5].

Həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 01.06.2020-ci il tarixli Fərmanı ilə “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir. Bu Əsasnamə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin formalaşdırılmasının, aparılmasının, digər qurumların informasiya sistemləri və ehtiyatları ilə Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi vasitəsilə integrasiyasının, habelə İnformasiya sistemi ilə bağlı mühafizə tədbirlərinin təmin edilməsinin hüquqi, təşkilati və texnoloji əsaslarını müəyyən edir. İnformasiya sisteminin tətbiqi insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsinə, məhkəməyə müraciət imkanlarının genişlənməsinə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin və şəffaflığının artırılmasına, süründürməçilik və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına, aşkarlığın və operativliyin təmin edilməsinə, məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarətin effektivliyinin artırılmasına, elektron kargüzarlığın və elektron sənəd dövriyyəsinin təmin olunmasına xidmət edir. Təqdirəlayiq haldır ki, hazırda məhkəmə və proses iştirakçıları tərəfindən ərizə, şikayət və digər sənədlərin elektron formada tərtib edilməsi, göndərilməsi, qəbulu, sənədlərin elektron qeydiyyatı və elektron dövriyyəsi Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 10-1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir [25.2]. Həmçinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12.10.2021-ci il tarixli 307 nömrəli Qərarı ilə “Elektron notariat” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir. Səyyar

xidmətlərə tələbatın artması ilə əlaqədar olaraq, xüsusi “elektron notariat çantası” və “mobil notariat” vasitələri tətbiq edilir [25.8].

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 04.06.2010-cu il tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidmətinin vahid miqrasiya məlumat sistemi haqqında Əsasnamə” təsdiq olunmuş, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13.02.2021-ci il tarixli Fərmanı ilə “Elektron su təsərrüfatı” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmiş, eləcə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03.03.2022-ci il tarixli Fərmanı ilə “Elektron prokurorluq” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir [25.3; 25.7] və s.

Müasir dövrdə “Sosial aktivlik” milli layihəsi çərçivəsində aparılan işlər nəticəsində ölkə əhalisinin müəyyən hissəsi könüllülük fəaliyyətinə cəlb olunmuşdur [25.5]. Bu məqsədlə təhsil, səhiyyə, gənclər, ekologiya, mədəni irsin qorunması, sosial xidmət, yoxsulluğun azaldılması və s. sahələrdə müvafiq layihələr həyata keçirilir. Hazırda ölkəmizdə dövlətin ciddi dəstəyi və cəmiyyətin sosial sifarişli nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi (ASAN xidmət), Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyi (DOST), Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin (KOBİA) “KOB Dostu” şəbəkəsi yaradılmışdır. Sözügedən sosial xidmət müəssisələri çərçivəsində “ASAN xidmət” mərkəzləri (stasionar və səyyar), “myGov”, “ASAN viza”, “ASAN imza”, “ASAN könüllüləri”,

“Könüllü DOST”, “Gənc DOST”, “Gümüşü DOST”, “Virtual DOST”, “Məzun evi” və s. layihələr fəaliyyət göstərir və bu hərəkətlər müasir gəncliyin avanqardına çevrilmişdir. Təqdirəlayiq haldır ki, əhaliyə xidmət, əmək, məşğulluq, sosial müdafiə və sosial təminat sahələrində əksər xidmətlər artıq tam elektronlaşdırılmışdır. Belə ki, hazırda “e-xidmətlər”, “e-satınalma”, “e-aqro”, “e-sosial”, “İNNOLAND”, “Əmək müqaviləsi bildirişi”, “Ünvanlı yardım” (VEMTAS), “Əlillik” (TSERAS), “Sığorta”, “Pensiya”, “Məşğulluq”, “e-arayış” və s. sistem/altsistemlər vasitəsilə qeyd olunan istiqamətlərdə xidmətlər elektron şəkildə formalaşdırılaraq, fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilmişdir. Eləcə də vətəndaşların müraciətləri və onların məlumatlandırılması məqsədilə 101, 102, 103, 112, 142, 161, 195, 902, 961 və s. çağır mərkəzləri və qaynar xətlər fəaliyyət göstərir.

Qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılması istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman, sərəncam və tapşırıqlarının icra vəziyyətinə nəzarətin elektron qaydada həyata keçirilməsi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyətinin səmərəlilik göstəriciləri əsasında qiymətləndirilməsini təmin edən “Dövlət Nəzarəti İnformasiya Sistemi” yaradılmışdır. “Dövlət Nəzarəti İnformasiya Sisteminin iş Qaydası” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30.01.2021-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir [25.2;25.6;25.7]. Bu Qayda İnformasiya sisteminin formalaşdırılmasının, aparılmasının və ondan istifadə edilməsinin, habelə İnformasiya sistemi ilə bağlı mühafizə

tədbirlərinin təmin edilməsinin hüquqi, təşkilati və texnoloji əsaslarını müəyyən edir.

Informasiya təhlükəsizliyi sahəsində mövcud olan təhdidlərin qarşısının alınması məqsədilə dövlətlərin əməkdaşlıq etməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Rusiya Federasiyası Hökuməti arasında beynəlxalq informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında” Saziş buna parlaq nümunə kimi göstərilə bilər [25.2;25.8].

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, qloballaşma dövründə Azərbaycan Respublikasında səmərəli və effektiv fəaliyyət göstərən və ictimai həyatın, eləcə də dövlət idarəetmə orqanlarının bütün sferalarını əhatə edən elektron informasiya cəmiyyətinin formalaşması və internet məkanında hüquqi tənzimləmə prosesləri uğurla davam edir [20;21]. Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları artıq hamı üçün o qədər əlçatandır ki, istənilən ictimai proseslə bir andaca tanış olmaq və xidmətdən yararlanmaq mümkündür. Bəzi müəlliflər tərəfindən informasiya cəmiyyəti quruculuğu kontekstində “İnformasiya Məcəlləsi”nin yaradılması problemi də nəzərdən keçirilir [16,səh.13]. Perspektivdə belə məcəllələşdirilmiş aktın qəbul edilməsi sözügedən sahədə informasiyanın axtarışı, əldə edilməsi, istehsalı, yenidən emalı, istehlakı üzrə yaranan və dövlət tərəfindən qorunan ictimai münasibətlərin tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «N» nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Heydər Əliyev. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Bakı: XXI əsr – yeni nəşrlər evi, 2001, 55 s.

3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 1 – 46 kitab / Buraxılışa məsul: R.Ə.Mehdiyev. Bakı: Azərənşr, 1997-2013.
4. İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir. 1 – 118 kitab / Bakı: Azərənşr, 2003-2022.
5. İmanov K.S. «Əqli mülkiyyət: çıxış və prezidentasiyalarda». Toplu. Bakı, 2012, s. 4.
6. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti / Ağamusa Axundovun redaktəsi ilə. Bakı, "Lider nəşriyyat", 2004, 728 s.
7. Aynurə Əliyeva, Fatimə Hüseynova, Etibar Əliyev. Azərbaycanda "COVID-19" pandemiyası: tibbi və hüquqi aspektlər // Hüquqi müstəvi e.n.t. jurnalı. Bakı, 2020, № 4, s.65-76.
8. Hüquq ensiklopedik lüğəti / Müəlliflər kollektivi. Baş redaktor – M.F.Məlikova. Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası, 1991, 544 s.
9. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslik / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, I cild, ümumi hissə, 752 s.; II cild, xüsusi hissə, 704 s.
10. Elçin Babayev. Bizi məharətli idarəçilik, birlik və həmrəylik xilas edir // Hüquqi müstəvi e.n.t. jurnalı. Bakı, 2020, № 4, s.9-16.
11. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı: «QHT nəşriyyatı» MMC, 2013, 614 s.
12. Əliyev E.Ə., Hüseynova F.E., Qəmbərov H.D. İqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 624 s.
13. Əliyev E.Ə. Polis hüququ. Dərslik. Yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmiş II nəşr. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, 552 s.
14. Əliyev Ə. İ. İnsan hüquqları. Dərslik. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
15. Fatimə Etibar qızı Hüseynova. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, "Koope-rasiya" nəşriyyatı, 2016, 232 s.
16. İnformasiya hüququ. Dərslik / Kollektiv müəlliflər: Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədralı Ş.S. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 448 s.
17. Qulu Novruzov, Heydər Qəmbərov, Fatimə Hüseynova. Gömrük hüququ. Dərslik / Məsul redaktor – Etibar Əliyev. Bakı, "Zərdabi Nəşr" MMC nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2021, 592 s.
18. Konstitusiya və hüququn əsasları. Dərslik. 8-ci nəşr / Allahverdiyev S.S.. Bakı, «Hüquq Yayın Evi», 2018, 452 s.
19. Müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə istifadə edilən terminlər. Xarici iqtisadi birləşmələrə dair azərbaycanca – rusca – ingiliscə lüğət – məlumat kitabı / Müəllif-tərtibçilər: Əfəndiyev O.F., Əliyev E.Ə. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2005, 676 s.
20. Rəşad Əzizov. Elektron hüququn əsasları. elaw/az. Bakı, "Ziya" nəşriyyatı, 2009, 148 s.
21. Rəşad Əzizov. İnternet məkanında hüquqi tənzimləmə: tarix, nəzəriyyə, komparativizm. Monoqrafiya. Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2021, 352 s.
22. Vətəndaşların müraciətləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Normativ hüquqi aktlar toplusu / Buraxılışa məsul: Kərimli B.C. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2017, 136 s.
23. Алиева Айнура Этибаровна. Синдром сухого глаза. Монография (на русском языке). Баку, изд-во "Кооперация", 2016, 154 с.
24. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.: Юринформ-центр, 2005, 972 с.
25. Elektron informasiya resursları (URL – Uniform Resource Locator):
 25.1. www.aliyev.by.ru
 25.2. www.e-qanun.az;
 25.3. www.president.az;
 25.4. www.kabmin.gov.az;
 25.5. www.sosial.az;
 25.6. www.azerbaijan-news.az;
 25.7. www.respublika-news.az;
 25.8. www.xalqazeti.com.

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЭЛЕКТРОННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
СТРОИТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: формирование информационного
общества в эпоху глобализации**

Этибар Алиев,
член Конфедерации юристов Азербайджана, профессор кафедры ЮНЕСКО
«Права человека и информационное право» юридического факультета Ба-
кинского государственного университета, доктор юридических наук.
электронная почта: a-etibar@rambler.ru
телефон: +99450 220 24 42.

В статье автор с научного точки зрения исследует концептуальные аспекты формирования информационного общества в условиях глобализации в контексте правовых основ «электронного правительства» в Азербайджанской Республике. Сформулировано такое доктринальное определение, что системные компоненты информационного общества состоят из следующих элементов: поклонение знанию, информационная инфраструктура, информационный рынок труда, информационная экономика, информатизация государственного управления и социальной сферы, информационная культура и информационное законодательство. Становление и быстрое развитие информационного общества охватывает все сферы общественной жизни и определяет правовое регулирование общественных отношений – информационных отношений.

Что касается положения информационного права в сфере национального права Азербайджанской Республики, то отмечается, что в современную эпоху информационное право имеет статус подотрасли в структуре экономического права, сформировавшегося как самостоятельная отрасль права в отечественной правовой системе.

Ключевые слова: учреждение электронного государства, электронное правительство, информационное общество, информационное право, информационные отношения, информационная инфраструктура, информационная экономика, информационное законодательство, государственное регулирование, юридические лица.

**LEGAL FUNDAMENTALS OF ELECTRONIC STATE BUILDING IN
AZERBAIJAN: formation of information society in the era of globalization**

Etibar Aliyev,
Member of the Azerbaijan Lawyers Confederation, Professor of the UNESCO
Chair "Human Rights and Information Law", Faculty of Law, Baku State
University, Doctor of Law.
e-mail: a-etibar@rambler.ru
phone: +99450 220 24 42

The author scientifically examines the conceptual aspects of the formation of the information society in the era of globalization in the context of the legal basis of "e-

government" in the Republic of Azerbaijan. Such a doctrinal definition is formulated that the system components of the information society consist of the following elements: worship of knowledge, information infrastructure, information labor market, information economy, informatization of public administration and social spheres, information culture and information legislation. The formation and rapid development of the information society covers all spheres of public life and determines the legal regulation of public relations – information relations. The formation and rapid development of the information society covers all spheres of public life and determines the legal regulation of public relations – information relations.

Regarding the position of information law in the sphere of national law of the Republic of Azerbaijan, it is noted that information law has a semi-field status in the structure of economic law formed as an independent branch of law in the domestic legal system in modern age.

Keywords: e-government building, e-government, information society, information law, information relations, information infrastructure, information economy, information legislation, state regulation, legal entities.

AZERBAIJAN'DA ELEKTRONİK DEVLET BİNASININ YASAL TEMELLERİ: küreselleşme çağında bilgi toplumunun oluşumu

Etibar Aliyev,

Azərbaycan Avukatlar Konfederasyonu Üyesi, UNESCO "İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku" Kürsüsü Profesörü, Hukuk Fakültesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Doktoru.

e-posta: a-etibar@rambler.ru

telefon: +99450 220 24 42.

Makalede yazar, Azərbaycan Cumhuriyetinde "e-devlet" in yasal dayanağı bağlamında küreselleşme bağlamında bilgi toplumunun oluşumunun kavramsal yönlerini bilimsel olarak incelemektedir. Böyle bir doktrinsel tanım, bilgi toplumunun sistem bileşenlerinin şu unsurlardan oluştuğu formüle edilmiştir: bilgiye tapınma, bilgi altyapısı, bilgi işgücü piyasası, bilgi ekonomisi, kamu yönetimi ve sosyal alanların bilgilendirilmesi, bilgi kültürü ve bilgi mevzuatı. Bilgi toplumunun oluşumu ve hızlı gelişimi, kamusal yaşamın tüm alanlarını kapsar ve halkla ilişkiler – bilgi ilişkilerinin yasal düzenlenmesini belirler.

Azərbaycan Cumhuriyeti milli hukuku alanında bilişim hukukunun konumuna gelince, modern çağda iç hukuk sisteminde bilgi hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak oluşturulan ekonomik hukuk yapısında bilgi hukukunun yarı alan statüsüne sahip olduğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: e-devlet kurumu, e-devlet, bilgi toplumu, bilgi hukuku, bilgi ilişkileri, bilgi altyapısı, bilgi ekonomisi, bilgi mevzuatı, devlet düzenlemesi, tüzel kişilikler.

BEYNƏLXALQ HƏRBİ TİBB KOMİTƏSİ: ANLAYIŞI, TİBBİ VƏ HÜQUQİ ASPEKTLƏR

Aynurə Əliyeva,

**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi
Tibb Xidməti İdarəsinin Mərkəzi Hospitalı, həkim-
oftalmoloq, tibb elmləri üzrə fəlsəfə doktoru.**

e-mail: draynura@hotmail.com

telefon:+99412 404 08 08

Fatimə Hüseynova,

Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsi “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ kafedrası”nın dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com

telefon:+99450 206 24 42

Elvin Əzizov,

**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi
Tibb Xidməti İdarəsinin Mərkəzi Hospitalı, həkim-
otolarinqoloq, tibb elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
tibb xidməti baş leytenantı.**

e-mail: elvin26.84@mail.ru

telefon:+99450 395 03 43

*dekabr tarixində düzəliş edilmiş
“Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitə-
sinin Nizamnaməsi”nə qoşulmuş-
dur.*

*Müasir dövrdə silahlı qüvvələr
sektorunda hərbi tibb və təbabət
fəaliyyətinin həyata keçirilməsində,
eləcə də bu istiqamətdə dövlət-
lərarası beynəlxalq əməkdaşlığın
möhkəmləndirilməsində Beynəlxalq
Hərbi Tibb Komitəsi özünə-
məxsus əhəmiyyətli rol oynayır.*

Açar sözlər: silahlı qüvvələr,
hərbi tibb, insanların sağlamlığı,
tibb xidmətləri, hərbcilər, mülki
əhali, təhlükəli xəstəliklər, tibbi
müayinə, tibbi yardım.

*Məqalədə müəlliflər tərəfindən Beynəlxalq
Hərbi Tibb Komitəsinin anlayışı, tibbi və
hüquqi aspektləri barədə məsələ elmi cəhətdən
nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, adıçəkilən
Komitə hüquqi statusuna görə hərbi tibb
üzrə hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatdır.*

*Hazırda 112 dövlətin üzv olduğu Beynəlxalq
Hərbi Tibb Komitəsinin əsas vəzifəsi
hərbi tibb sahəsində texnoloji və elmi təcrübə
mübadilələrini təşviq etməkdən ibarətdir.
Azərbaycan Respublikası da Hindistanın
paytaxtı Nyu-Dehliyə keçirilən Beynəlxalq
Hərbi Tibb Komitəsinin 42-ci Ümumdünya
Kongresində BHTK-nın tamhüquqlu üzvü
seçilmişdir (2017-ci il). Bununla bağlı olaraq,
Azərbaycan Respublikası 27 iyun 2019-cu
il 1613-VQ nömrəli qanunla 2013-cü il 9*

Hər şeydən əvvəl, qeyd et-
məliyik ki, dünyada möv-
cud olan hər bir ölkənin Əsas Qanununda
əhalinin layiqli həyat səviyyəsinin təmin
olunması məqsədilə müvafiq göstərişlər təs-
bit edilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Res-
publikasının Konstitusiyasında (1995-ci il)
göstərilir ki, hər kəsin sağlamlığını qorumaq
və tibbi yardım almaq hüququ vardır. Dövlət
müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət
göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı
üçün zəruri tədbirlər görür, sanitariya-epide-
miologiya salamatlığına təminat verir, tibbi
sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar
yaradır (Maddə 41. Sağlamlığın qorunması
hüququ).

Məlum olduğu kimi, beynəlxalq aləmdə
insanların sağlamlığının qorunması, təhlükəli

xəstəliklərə qarşı mübarizə aparılması və səhiyyə sahəsində digər istiqamətlərdə fəaliyyət universal səviyyədə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşmış təsisatlarından biri olan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) tərəfindən həyata keçirilir. ÜST-nin fundamental məqsədləri kontekstində müvafiq tədbirlər ictimai həyatın müxtəlif sferalarında aparılır. Müasir dövrdə silahlı qüvvələr sektorunda hərbi tibb və təbabət fəaliyyətinin realizasiyasında digər qurumlarla yanaşı, Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin (BHTK) adını, xüsusilə, çəkməliyik.

İlkin olaraq, 1921-ci il 21 iyul tarixində Brüsseldə Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Konqreslərinin Daimi Komitəsinin əsası qoyuldu. Təsisçi ölkələr Belçika, Braziliya, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya, İspaniya, İsveçrə və Amerika Birləşmiş Ştatları idi. Cenevrə Konvensiyalarının ruhuna uyğun olaraq, Daimi Komitə öz məqsədini “missiyası sülh və ya münaqişə zamanı silahlı qüvvələrin xəstə və yaralı heyətinin qayğısına qalmaq, onların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq və ağrıların azaltmaq yollarını araşdırmaqdan ibarət olan dünya üzrə şəxslər arasında davamlı peşəkar əməkdaşlıq əlaqələrini qoruyub saxlamaq və gücləndirmək” kimi müəyyən etmişdir. Bu məqsəd Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Konqresinin Daimi Komitəsinin inkişaf etdiyi dövrdən bugünədək eyni olaraq qalır.

Sonralar, 1938-ci ildə Daimi Komitənin adı hər bir dövlətin milli nümayəndəsi tərəfindən təmsil edilməklə, dünyanın bütün ölkələrinin qoşula biləcəyi Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Komitəsinə dəyişdirildi. Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Komitəsi İkinci Dünya müharibəsinin (1941 – 1945-ci illər) yaratdığı çətinliklərə tab gətirdi.

Komitənin Lyejdə yerləşən Baş Katibliyi müharibə başa çatan kimi öz fəaliyyətini bərpa etdi.

Daha sonra, 1952-ci il 21 may tarixində Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Komitəsinin hərbi-tibbi məsələlər üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq qurum kimi tanıdı. 1990-cı il 28 aprel tarixində isə Beynəlxalq Hərbi Tibb və Əczaçılıq Komitəsinin adı dəyişdirilərək, Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi (BHTK) adlandırıldı. Hazırda 112 dövlətin üzv olduğu Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin əsas vəzifəsi hərbi tibb sahəsində texnoloji və elmi təcrübə mübadilələrini təşviq etməkdən ibarətdir. Azərbaycan Respublikası da Hindistanın paytaxtı Nyu-Dehliyə keçirilən Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin 42-ci Ümumdünya Konqresində BHTK-nın təmhüquqlu üzvü seçilmişdir (2017-ci il). Bununla bağlı olaraq, Azərbaycan Respublikası 27 iyun 2019-cu il 1613-VQ nömrəli qanunla 2013-cü il 9 dekabr tarixində düzəliş edilmiş “Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Nizamnaməsi”nə qoşulmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, ötən əsrin sonlarında beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklərə səbəb olan hadisələrin gedişatı prosesində BHTK 1990-cı il 28 aprel tarixində keçirilən Baş Assambleya zamanı Nizamnaməsini yenidən nəzərdən keçirdi və hazırda 9 dekabr 2013-cü ildə edilmiş düzəlişlər redaksiyasında qüvvədədir. Yeni Nizamnamə, əsasən, 1921-ci ildə Daimi Komitə təsis edilərkən təməlini təşkil edən və hələ bugünədək Beynəlxalq Komitənin bütün fəaliyyətlərini tənzimləyən fundamental prinsiplərə əsaslanır. Hüquqi statusuna görə, BHTK hərbi tibb üzrə hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatdır.

(Nizamnamə, maddə 1); onun Baş Katibliyi Belçikada yerləşir.

BHTK-nın Nizamnaməsində təsbit olunduğu kimi (maddə 2), onun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- bütün dövlətlərin silahlı qüvvələrinin tibb xidmətlərinin üzvləri arasında peşəkar əməkdaşlıq əlaqələrini qoruyub saxlamaq və gücləndirmək;

- mütəmadi olaraq Beynəlxalq Hərbi Tibb Konqreslərini təşkil etmək, eləcə də hərbi tibb üzrə maraqlı mövzularda beynəlxalq elmi sessiyalar, xüsusilə, tibb xidmətlərinin gənc zabitləri üçün beynəlxalq təkmilləşdirmə kursları təşkil etmək;

- xüsusilə, silahlı münaqişələrə tətbiq edilən, silahlı qüvvələrin tibb xidmətlərinin üzvləri üçün nəzərdə tutulan beynəlxalq humanitar hüquq üzrə kurslar təşkil etmək və ya dəstəkləməklə öz imkanları daxilində və fəaliyyəti çərçivəsində beynəlxalq humanitar hüquqa hörməti və onun tətbiqini təşviq etmək;

- hərbi tibb və ya tibbi-hüquq sahəsində aparılan innovativ xarakterli işləri əks etdirən aparıcı kitablar, məqalələr və ya hesabatlarla görə mütəmadi olaraq, mükafatlarla, xüsusilə də, “Jules Voncken” mükafatı ilə təltif etmək;

- silahlı qüvvələrin yaralı və xəstə üzvlərinin taleyi və mühafizəsi ilə məşğul olan müxtəlif beynəlxalq qurumlarla əlaqəni təmin etmək;

- həm hərbcilər, həm də mülki əhali arasında çoxsaylı yaralı və xəstə olduğu zaman tibbi yardıma tətbiq olunan tibbi doktrinaların yayılmasını təşviq etmək və milli suverenliyə hörmət göstərməklə müxtəlif milli səhiyyə xidmətləri arasında əməkdaşlığa yardım etmək;

- silahlı qüvvələrin genişmiqyaslı fəlakətlərdə humanitar müdaxiləsi zamanı əlaqə və koordinasiya qurulmasına kömək göstərmək;

- tibbi biliyin azad mübadiləsi və beynəlxalq tibbi əməkdaşlıq üçün sülhün fəal təşviqi ilə geniş qarşılıqlı anlaşmanı, tolerantlığı və birgə mövcudluğu gücləndirmək və s.

BHTK Nizamnaməsində “hərbi tibb” anlayışı formulə olunmuşdur (maddə 3). Belə ki, hərbi tibb həm müharibə şəraitində, həm də sülh dövründə həyata keçirilən, aşağıda sadalanan fəaliyyətlər kimi başa düşülməlidir:

- hərbi heyətə aid olan fərdlərin və ya qrupların faydası üçün bütün ixtisaslar üzrə həyata keçirilən diaqnostik, müalicəvi tibbi və cərrahi fəaliyyətlər;

- hərbi mühitdə profilaktik tibb, gigiyena və peşə tibbi;

- müxtəlif hərbi fəaliyyətlər üçün tələb olunan fiziki və zehni bacarığın qiymətləndirilməsi üsulları;

- bütün hərbi məsələlərlə bağlı tibbi müəyyin;

- kütləvi tibbin spesifik formaları;

- hərbi mühitdə odontostomatologiya;

- hərbi mühitdə əczaçılıq;

- yuxarıda sadalanan insana aid tibbin formalarına təsir edən, xüsusilə, hərbi mühitdə qidanın gigiyenası, zoonozun qarşısının alınması və ya heyvan fiziopatologiyası üzrə baytarlıq elmi ilə bağlı fəaliyyətlər;

- hərbi tibbin müxtəlif sahələrinə aid olan tapşırıqlarla əlaqədar inzibati, təşkilati və logistik fəaliyyətlər;

- yuxarıda sadalanan fəaliyyətlərlə bağlı tədqiqat və araşdırma tədbirləri.

Təbii ki, bu fəaliyyət növlərinin bəziləri mülki əhali üçün də faydalı ola bilər.

Sözügedən Nizamnamənin 4-cü maddəsi “Beynəlxalq Konqreslər”, 5-ci maddə isə “Qaydalar” adlanır. Beynəlxalq Konqres, adətən, hər iki ildən bir BHTK-ya üzv-dövlətdə keçirilir.

Adıçəkilən Nizamnamənin 6-cı maddəsi “Üzv dövlətlər. Qəbuletmə və xaricətmə” münasibətlərinə həsr edilmişdir. Belə ki, BHTK Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olan və ya Birləşmiş Millətlər Təşkilatında müşahidəçi statusuna malik, yaxud Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına üzv olan dövlətlərdən ibarətdir. BHTK-ya üzv-dövlət kimi qəbul edilmək üçün iddiaçı dövlətlər:

a) hazırkı Nizamnaməyə qoşulmalı;

b) onların qəbulu Baş Assambleyada Komitə iclasında elan olunan lehinə səsvermə ilə təsdiq edilməlidir (bu məqsədlə adi səs çoxluğu tələb olunur).

BHTK çərçivəsində hər hansı üzv-dövlətin təyin edilməsi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən istifadə olunan qaydaların eynisidir. Fəal üzvlük qəbul ediləndən və ya ödəməməyə icazə verilmə sertifikatlaşdırıldıqdan sonra mütəmadi maliyyə töhfəsinin ödənilməsi tələb olunur.

Hər bir üzv-dövlət öz hökuməti tərəfindən rəsmi olaraq təyin edilmiş milli nümayəndə ilə təmsil olunur. Üzv-dövlət BHTK ilə öz milli nümayəndəsi vasitəsilə, hökuməti maraqlandıran məsələlərlə bağlı isə Belçika Xarici İşlər Nazirliyi vasitəsilə əlaqə saxlaya bilər.

6. Birdən artıq hökumət eyni dövləti təmsil etməyi iddia edərsə, Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qəbul etdiyi və tanıdığı qurumu bu dövlətin qanuni hökuməti və Beynəlxalq Hərbi Tibb

Komitəsində təmsil edilməyə uyğun yeganə qurum hesab edir. Bu dövləti təmsil etməyi iddia edən hər hansı digər hökumət BHTK-da bu dövlətin nümayəndəsi üçün ayrılmış yeri tutmaq hüququnu bununla itirmiş olur.

Qeyd etməliyik ki, üzv-dövlətlər aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

a) Baş Assambleyanın görüşlərində iştirak etmək, çıxış etmək və səs vermək hüququna malik milli nümayəndə ilə təmsil olunmaq;

b) beynəlxalq konqreslər, hərbi tibb günləri, seminarlar və ya silahlı qüvvələrin tibbi xidmətlərinin gənc zabıtları üçün təkmilləşdirmə kurslarını təşkil etmək.

Üzv-dövlətin səlahiyyət verilmiş hökumət qurumu tərəfindən Baş Katibliyə istefası ilə əlaqədar təqdim etdiyi sənədə uyğun olaraq, həmin dövlət BHTK-dan çıxsa bilər. İstefa sənədi Baş Assambleyadakı Komitənin iclasında baxılmağa göndərilir və sonuncusu sözügedən istefanı qeydiyyatda alır. Nizamnaməyə riayət olunmadığı təqdirdə, üzv-dövlət BHTK-dan xaric edilə bilər. Xaric edilmə ilə bağlı hər hansı təklif BHTK-nın Baş Assambleyasının gündəliyinə əvvəlcədən daxil edilir. Bu məsələ ilə bağlı müzakirədən, ehtiyac olarsa, vəziyyətə uyğun yaradılan “ad hoc” komissiyanın məsləhəti alındıqdan sonra üzv-dövlətin xaric edilməsinə dair qərar Baş Assambleyada təmsil olunan üzv-dövlətlərin ən azı yarısının səsverməsi və bu məqsəd üçün tələb olunan üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Maliyyə töhfəsi ilə bağlı öhdəliyini yerinə yetirə bilməyən üzv-dövlətə Qaydaların xüsusi müddəaları şamil edilir. Hər hansı tutarlı səbəb olmadan üzv-dövlətin öz maliyyə töhfəsini verə bilməməsi aşağıdakılara səbəb ola bilər:

– onun Baş Assambleyada və ya plenar sessiyalarda çıxış etmə və səs vermə hüququnun dayandırılması;

– BHTK adından Beynəlxalq Hərbi Tibb Konqresi və ya tibb günləri, yaxud seminarlar və ya silahlı qüvvələrin tibb xidmətlərinin gənc zabitləri üçün təkmilləşdirmə kurslarını təşkil etmək hüququnun itirilməsi.

Üzv-dövlət dörd il ərzində ardıcıl olaraq BHTK qarşısındakı maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirə bilmədiyi təqdirdə, Komitə bu dövləti müvafiq hesab etdiyi şərtlərə uyğun olaraq, xaric etmək qərarını qəbul edə bilər. BHTK qarşısındakı öhdəliklərini tam yerinə yetirən hər hansı dövlətin üzvlüyü Baş Assambleyanın səs verməsi ilə BHTK-nın üzv-dövləti kimi müvafiq imtiyazlarla birlikdə Komitə tərəfindən bərpa edilə bilər.

Eyni zamanda, BHTK-nın Nizamnaməsində təşkilata üzv olmayan dövlətlərin nümayəndələri, müşahidəçilər və əlaqələndiricilər barədə müvafiq tənzimləyici hüquq normaları yer almışdır. Belə ki, Nizamnamənin 13-cü maddəsi BHTK-ya üzv olmayan dövlətlərin nümayəndələri, 14-cü maddə beynəlxalq təşkilatların və ixtisaslaşmış institutların nümayəndələri, 15-ci maddə üzv-dövlətlərin rəsmi nümayəndə heyətlərinin tərkib hissəsi olmayan tibb xidmətlərinin hərbi və mülki üzvləri və 16-cı maddə əlaqələndirici üzvlərin təşkilat çərçivəsində fəaliyyətlərinə dair münasibətlərin nizama salınmasına həsr edilmişdir.

BHTK-nın rəsmi orqanlarına dair müvafiq müddəalar da Nizamnamədə əsaslı şəkildə təsbit olunmuşdur: Komitənin tərkibi (maddə 17), Məşvərət Şurası (maddə 18), Elmi Şura (maddə 19), Texniki Komissiyalar (maddə 20), Komitənin Bürosu (maddə 21), Planlaşdırma və proqramlaşdırma üzrə “ad hoc”

işçi qruplar – beynəlxalq və regional işçi qruplar (maddə 22), BHTK-nın Baş Katibliyi (maddə 23).

Komissiya BHTK-nın ali məşvərətçi orqanıdır və aşağıdakılardan ibarətdir:

a. Komitənin görüşləri zamanı çıxış etmək və səs vermək hüququna malik olan BHTK-nın Sədri və BHTK-nın iki sədr müavini;

b. Komitənin görüşləri zamanı çıxış etmək və səs vermək hüququna malik olan hər bir üzv-dövlətin milli nümayəndəsi;

c. Komitənin görüşləri zamanı çıxış etmək və səs vermək hüququna malik olan Elmi Şuranın Sədri;

d. Komitənin görüşlərinə məsləhətçi qismində qatılan fəxri sədrilər (keçmiş sədrilər) və fəxri üzvlər;

e. məsləhətçi qismində qatılan BHTK-nın Baş Katibi;

f. məsləhətçi qismində qatılan BHTK-nın Baş Katibinin müavini;

g. məsləhətçi qismində qatılan texniki komissiyaların sədriləri;

h. məsləhətçi qismində qatılan Fəxri Baş katiblər;

i. məsləhətçi qismində qatılan və fəaliyyət müddəti Konqresin açılışı ilə başlayan və növbəti Konqresin açılışı ilə başa çatan Beynəlxalq Konqresin Baş direktoru.

Məşvərət Şurası BHTK-nın Sədri və ya Baş Katib tərəfindən qaldırılan məsələlərə məsləhət vermək səlahiyyətinə malikdir. Aşağıda qeyd olunan məsələlər Məşvərət Şurasının səlahiyyətlərinə daxildir:

– Nizamnamənin müddələrinin təfsiri və düzəlişlə bağlı təkliflər də daxil olmaqla, Nizamnamə və Qaydalarla bağlı məsələlər üzrə rəylər, Nizamnamədə qeyd olunmayan hallarla, yaxud Nizamnamə və ya Qaydalarla bağlı hüquqi məsələlərə dair qərarlar;

– BHTK-nın üzvlərinin qərarverici orqanları arasında və ya qurumları ilə bu orqanların düzgün fəaliyyətinə zərər vura biləcək fikir ayrılığına səbəb olan məsələlərə dair rəylər və ya arbitraj və s.

Məşvərət Şurasının tərkibi aşağıdakılardan ibarətdir: BHTK-nın bütün fəxri sədrləri, bütün fəxri Baş katiblər, BHTK-nın Baş Katibinin müavini. Həm də, qeyd etməliyik ki, Məşvərət Şurasının debat və müzakirələri məxfidir. Bu cür debatların yalnız yekunları yazılı şəkildə formalaşdırıla və ictimaiyyətə açıqlana bilər. Poçt vasitəsilə və ya etibarnamə əsasında səs verməyə icazə verilir.

Elmi Şura Baş Katibin sədrliyi ilə BHTK-nın bütün elmi və texniki fəaliyyətlərinə cavabdehdir. Elmi Şura öz məsləhət və təklifləri ilə gələcək konqreslərin və digər elmi sessiyaların elmi proqramlarının hazırlanmasında və davam etdirilməsində, beynəlxalq təkmilləşdirmə kursları üçün proqramların hazırlanmasında və BHTK-nın elmi siyasi kursunda iştirak edir. Elmi Şura texniki komissiyaların elmi fəaliyyətlərini əlaqələndirir. O, texniki komissiyaların təkliflərini alır və onları öz texniki məsləhətləri ilə birlikdə Baş Katibə göndərir.

Baş Assambleyada Komitə iclası, Elmi Şura Sədrinin təklifi və cavabdehliyi çərçivəsində və Baş Katibin razılığı ilə tibbin xüsusi texniki aspektlərinin nəzərdən keçirilməsi məqsədilə texniki komissiyaların yaradılmasına icazə verilir. Sözügedən texniki komissiyaların sayı tələblərə və büdcə vəsaitinə uyğun olaraq Elmi Şuranın Sədri tərəfindən müəyyən olunur. Bu komissiyaların iş fəaliyyəti Elmi Şura tərəfindən əlaqələndirilir.

Komitənin Bürosu Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Sədrindən, Beynəlxalq Hərbi

Tibb Komitəsinin sədrinin iki müavini, Elmi Şuranın Sədrindən, Baş Katibdən və Baş Katibin müavini ibarətdir. Komitənin Bürosu Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Sədrinin çağırışı ilə toplanır. Komitə Bürosunun fəaliyyəti aşağıdakı tədbirlərdən ibarətdir:

– Komitənin iclaslarının gündəliklərini hazırlamaq;

– Komitənin iclaslarını həyata keçirmək;

– adətən, xaric edilmiş şəxslərin Komitənin bütün iclaslarına və ya iclasların bir hissəsinə qatılmaqla bağlı ərizələrini təsdiq etmək və ya etməmək;

– Komitə tərəfindən qəbul edilmiş qərarların Nizamnaməyə uyğun olduğuna əmin olmaq.

Baş Katib öz cavabdehliyi çərçivəsində aşağıdakı məsələlərlə bağlı əlavə məsləhət almaq üçün zəruri hesab etdiyi zaman “ad hoc” işçi qruplar yarada bilər:

– öz cavabdehliyi çərçivəsinə daxil olan tədbirlərin planlaşdırılması və proqramlaşdırılması ilə bağlı məsələlər;

– Baş Katibin qərar qəbul etməsi baxımından çox spesifik texniki mürəkkəbliyə malik və ya təcili məsələlər.

“Ad hoc” işçi qrup yalnız müraciət ediləcək məsələlər üzrə bilik və bacarığa malik olan və hazırda maliyyə töhfəsi verən üzv-dövlətə məxsus Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin hazırkı və / və ya keçmiş üzvlərindən ibarətdir. “Ad hoc” işçi qrup öz sədrini, iş metodunu və iş yerini seçir. “Ad hoc” işçi qrupun fəaliyyət müddəti təsis edildiyi zaman ona Baş Katib tərəfindən verilmiş xüsusi tapşırığın başa çatdırılması ilə məhdudlaşır. Prinsip etibarilə, bu müddət bir sessiyalararası toplantının keçirilmə müddətindən artıq olmamalıdır. Buna baxmayaraq, Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi ilə razılaş-

dırılaraq, əgər tapşırığın yerinə yetirilməsi başa çatmayıbsa, o zaman onun fəaliyyət müddəti növbəti sessiyalararası müddətə qədər uzadıla bilər.

Beynəlxalq işçi qrup (BİQ) BHTK-nın hər bir konqres sessiyası arasındakı fəaliyyətini təkmilləşdirmək üçün Baş Katibə yardım etmək məqsədilə yaradılır. BİQ Baş Katiblə üzv-dövlətlərin nümayəndələri arasında əlaqələndirici rol oynayır. O, Baş Katib və ya Baş Assambleya üzvlərindən biri tərəfindən təqdim edilən hər hansı layihəni və ya məsələni araşdırır və fikir irəli sürür. BİQ yalnız məsləhətçi roluna malikdir və onun təklifləri əsasında üzv-dövlətlər siyasi məsələlərə cəlb olunmur.

Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin fəaliyyət istiqamətlərini regional ehtiyaclara uyğunlaşdırmaq məqsədilə, coğrafi cəhətdən yaxın olan müəyyən sayda üzv-dövlət könüllü şəkildə xahiş etdiyi zaman, Baş Katibin cavabdehliyi ilə regional işçi qruplar (RİQ) yaradıla bilər. Bir dövlət birdən artıq RİQ-ə qoşula bilər. Hər bir ölkənin regional qrupa qoşulmaq və ya qoşulmamaq seçimi vardır. Baş Katib bu qrupları onların yaradılmasından sonra ilk Baş Assambleya zamanı təqdim edir. RİQ elmi və texniki istiqamətlərə yönəlməlidir. RİQ BHTK-nın Elmi Şurası ilə birlikdə istənilən regional tədbirləri (konqresləri, kursları və ya simpoziumları) keçirə bilər. İkitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr digər üzv-dövlətlərlə təkmilləşdirilmiş əlaqələrin inkişaf etdirilməsində faydalıdır.

BHTK-nın Baş Katibliyi Baş Katibdən, Baş Katibin müavinindən və sayı fəaliyyətlərin funksiyasından asılı olan daimi heyətdən ibarətdir. Baş Katibliyin təcili ehtiyacları olduqda, Baş Katib tərəfindən ixtisaslaşdırılmış heyətin müvəqqəti yardımı tələb edilə

bilər. Baş Katibliyin funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir:

- Baş Katibliyin cavabdehliyində olan inzibati və idarəçiliklə bağlı tapşırıqları həyata keçirmək;

- hərbi-tibbi məlumatı mərkəzləşdirmək və dövr etdirmək;

- “Silahlı Qüvvələrin Tibb Xidmətlərinin Beynəlxalq İcmalı”na nəzarət və onu nəşr etdirmək;

- tibb günlərinin, seminarların, beynəlxalq təhsil sessiyalarının və Silahlı Qüvvələrin tibb xidmətlərinin gənc zabitləri üçün beynəlxalq təkmilləşdirmə kurslarının təşkilini təşviq etmək və s.

BHTK-nın fəaliyyəti ilə bağlı qeyd etməliyik ki, Komitə Baş Katibin çağırışı əsasında, Komitə Bürosu ilə məsləhətləşdikdən və onun icazəsindən sonra Baş Assambleya və ya Plenar, yaxud Növbədənəkar Sessiya formatında toplanır. Toplantı ilə bağlı qeydlər bu toplantıların təyin olunmuş tarixindən ən azı üç ay əvvəl təqdim edilməlidir (maddə 24). Komitə mütəmadi olaraq, hər bir Beynəlxalq Hərbi Tibb Konqresi münasibətilə Baş Assambleya formatında toplanır. Baş Assambleya Komitənin Bürosu tərəfindən ona yönəldilən məsələlərə baxır. Baş Assambleyanın səlahiyyəti çərçivəsində olan məsələlər Nizamnamədə müəyyənləşdirilmişdir (maddə 2).

Komitə Baş Assambleya keçirilmədiyi illər ərzində və ya BHTK-nın icazəsi və dəstəyi ilə üzv-dövlət tərəfindən təşkil edilən hərbi tibb üzrə elmi günlər, seminarlar və ya simpoziumlar münasibətilə Plenar Sessiya formatında toplanı bilər.

Komitə Bürosunun müvafiq hesab etdiyi zaman Komitə Növbədənəkar Sessiya formatında da toplanı bilər. Toplantı ilə bağlı

üzv-dövlətlərin milli nümayəndələrinə göndərilən bildirişlərə Növbədənəkar Sessiya zamanı nəzərdən keçiriləcək bütün məsələlərin gündəliyi daxil edilməlidir.

Xüsusilə qüvvədə olan müddəalar və ya tələb olunan çoxluq və kvorum üzrə qaydalarla bağlı məsələlər istisna olmaqla, Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi iştirak edən üzvlərin sayından asılı olmayaraq, sadə səs çoxluğu əsasında qərar qəbul edir. Yeni üzvlərin qəbul edilməsi üçün iştirak edən nümayəndələrin sadə səs çoxluğu tələb olunur. Üzvlükdən çıxarma və Nizamnaməyə düzəlişlər etmək üçün üçdə iki səs çoxluğu və 50% kvorum tələb olunur. Səslər eyni sayda olduğu halda, Sədr həlledici səsə malikdir.

Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin rəsmi dili fransız və ingilis dilləridir. Sessiya zamanı BHTK-nın üzvlərinin iclasına təsdiq üçün təqdim edilməli Nizamnamə, daxili qaydalar və mütəmadi olmayan düzəlişlər ən azı iki dildə, fransız və ingilis dillərində hazırlanır. Fransız dilində olan mətn üstün versiya hesab edilir. Müvəqqəti və ya daimi əsasda, fransız və ingilis dillərindən başqa, hər hansı digər dilin istifadəsi BHTK adından Baş Katib, dövlətin nümayəndəsi və ya aidiyyəti dövlətlər qrupu tərəfindən imzalanan və qəbul edilən protokolun predmeti sayılır. Baş Katib sözügedən protokolun məzmunu ilə bağlı Komitə üzvlərinə Baş Assambleyanın və ya Plenar Sessiyanın iclasında müvafiq məlumat verir.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, silahlı qüvvələr sektorunda hərbi tibb və təbabət fəaliyyətinin həyata keçirilməsində, eləcə də bu istiqamətdə dövlətlərarası beynəlxalq əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsində Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi özünəməxsus əhəmiyyətli rol oynayır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «N» nəşriyyatı, 2015, 52 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild / Ağamusa Axundovun redaktəsi ilə. Bakı, "Çİ-RAQ" nəşriyyatı, 1999, 412 s.
3. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslik / E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, II cild, xüsusi hissə, 704 s.
4. Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsinin Nizamnaməsi – 2013-cü il redaksiyasında (<https://e-qanun.az/framework/42976>).
5. Əliyev Ə. İ. İnsan hüquqları. Dərslik. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşr. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s.
6. Əzizov E.H. Fotohemoterapiyanın tətbiqi ilə ağırlaşmış sinusitli xəstələrin cərrahi müalicəsinin optimallaşdırılması // Tibb elmləri namizədi elmi dərəcəsinin alınması üzrə dissertasiyanın avtoreferatı. Kiyev, 2014, 19 s.
7. Fatimə Etibar qızı Höseynova. Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-höquqi tənzimlənməsi və milli qanunvericilik. Bakı, "Kooperasiya" nəşriyyatı, 2016, 232 s.
8. Mustafazadə A.İ., Aslanov Z.N. Tibb hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, "ELM" nəşriyyatı, 2017, 204 s.
9. Алиева Айнура Этибаровна. Синдром сухого глаза. Монография (на русском языке). Баку, изд-во "Кооперация", 2016, 154 с.
10. Ахмедбейли Р.М. Профилактика кариеса зубов: простое решение сложной проблемы фторид-йоддефицита в Азербайджане. Монография (на русском языке). Баку, «Шарп-Гарб», 2022, 288 с.
11. Elektron informasiya resursları (URL – Uniform Resource Locator):
11.1. www.e-qanun.az;
11.2. www.president.az;
11.3. https://azertag.az/xeber/Azerbaycan_Beynelxalq_Herbi_Tibb_Komitesinin_tamh_uquqlu_uzvu_sechilib-1117753;
11.4. <https://www.medicina.az/azerbaycan-beynelxalq-herbi-tibb-komitesinin-uzvu-sechilib>.

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ВОЕННО-МЕДИЦИНСКИЙ КОМИТЕТ:
понятие, медицинские и правовые аспекты**

Айнура Алиева,

Центральный госпиталь Управления медицинской службы Государственного таможенного комитета Азербайджанской Республики, врач-офтальмолог, доктор философии медицинских наук.

электронная почта: draynura@hotmail.com

телефон: +99412 404 08 08;

Фатима Гусейнова,

Бакинский государственный университет, Юридический факультет, Кафедра международного частного права и европейского права, доцент, доктор философии по праву.

э-почта: lawyer.fatima85@gmail.com

тел. +99450 206 24 42;

Эльвин Азизов,

Центральный госпиталь Управления медицинской службы Государственного таможенного комитета Азербайджанской Республики, врач-оториноларинголог, доктор философии медицинских наук, старший лейтенант медицинской службы.

э-почта: elvin26.84@mail.ru,

телефон: +99450 395 03 43

В статье авторы с научной точки зрения рассматривают понятие Международного военно-врачебного комитета, его медицинские и правовые аспекты. Отмечается, что вышеупомянутый Комитет является межправительственной международной организацией по вопросам военной медицины в силу своего правового статуса.

Основной задачей Международного военно-медицинского комитета, в состав которого в настоящее время входят 112 государств, является содействие обмену технологическим и научным опытом в области военной медицины. Азербайджанская Республика также была избрана полноправным членом МВМК на 42-м Всемирном конгрессе Международного военно-медицинского комитета, состоявшемся в Нью-Дели, столице Индии (2017 г.). В связи с этим Азербайджанская Республика присоединилась к «Уставу Международного военно-врачебного комитета», измененному 9 декабря 2013 года законом № 1613-VQ от 27 июня 2019 года.

В современное время особо важную роль в осуществлении военной медицины и врачебной деятельности на участке вооруженных сил, а также в укреплении межгосударственного международного сотрудничества в этом направлении играет Международный военно-врачебный комитет.

Ключевые слова: вооруженные силы, военная медицина, здоровье населения, медицинское обслуживание, военнослужащие, гражданское население, опасные заболевания, медицинское обследование, медицинская помощь.

**INTERNATIONAL MILITARY MEDICAL COMMITTEE:
definition, medical and legal aspects**

Aynura Aliyeva,

Central Hospital of the Medical Service Department of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan, doctor-ophthalmologist, doctor of philosophy in medical sciences.

e-mail: draynura@hotmail.com

phone: +99412 404 08 08;

Fatima Huseynova,

Baku State University, Faculty of Law Department of International Private Law and European Law, Associate Professor, doctor of philosophy in the field of law.

e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com

phone: +99450 206 24 42;

Elvin Azizov,

Central Hospital of the Medical Service Department of the State Customs Committee of the Republic of Azerbaijan, doctor-otolaryngologist, doctor of philosophy in medical sciences, chief lieutenant of medical service.

e-mail: elvin26.84@mail.ru

phone: +99450 395 03 43.

In the article, the authors scientifically consider the concept of the International Military Medical Committee, its medical and legal aspects. It is noted that the aforementioned Committee is an intergovernmental international organization on military medicine due to its legal status.

The main task of the International Military Medical Committee, which currently has 112 member states, is to promote the exchange of technological and scientific experience in the field of military medicine. The Republic of Azerbaijan was also elected a full member of IMMC at the 42nd World Congress of the International Military Medical Committee held in New Delhi, the capital of India (2017). In this regard, the Republic of Azerbaijan joined the "Charter of the International Military Medical Committee" amended on December 9, 2013 by Law No. 1613-VQ of June 27, 2019.

In modern times, the International Military Medical Committee plays a particularly important role in the implementation of military medicine and medical activities in the sector of the armed forces, as well as in the strengthening of interstate international cooperation in this direction.

Key words: armed forces, military medicine, people's health, medical services, military personnel, civilian population, dangerous diseases, medical examination, medical assistance.

**ULUSLARARASI ASKERİ TIP KOMİTESİ:
tanımı, tibbi ve yasal yönleri**

Aynura Aliyeva,
Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Tibbi Hizmet Bölümü Merkez Hastanesi, doktor-oftalmolog, tıp bilimlerinde felsefe doktoru.

e-posta: draynura@hotmail.com

telefon: +99412 404 08 08;

Fatima Hüseynova,
Bakü Devlet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Özel Hukuk ve Avrupa Hukuku Anabilim Dalı,doçent, hukuk alanında felsefe doktoru.

e-posta: lawyer.fatima85@gmail.com

telefon: +99450206 24 42;

Elvin Azizov,
Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Tibbi Hizmet Bölümü Merkez Hastanesi, doktor-kulak burun boğaz uzmanı, tıp bilimlerinde felsefe doktoru, tibbi hizmet baş teğmeni.

e-posta: elvin26.84@mail.ru

telefon: +99450 395 03 43.

Makalede yazarlar, Uluslararası Askeri Tıp Komitesi kavramını, tıbbi ve yasal yönlerini bilimsel olarak ele almaktadır. Bahsi geçen Komitenin hukuki statüsü gereği askeri tıp alanında hükümetlerarası uluslararası bir kuruluş olduğu belirtilmektedir.

Halihazırda 112 üye ülkeye sahip olan Uluslararası Askeri Tıp Komitesi'nin temel görevi, askeri tıp alanında teknolojik ve bilimsel deneyim alışverişini teşvik etmektir. Azərbaycan Cumhuriyeti de Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de düzenlenen Uluslararası Askeri Tıp Komitesi 42. Dünya Kongresi'nde (2017) UATK'ya tam üye seçildi. Bu bağlamda, Azərbaycan Cumhuriyeti 9 Aralık 2013 tarihinde 27 Haziran 2019 tarih ve 1613-VQ sayılı Kanunla değiştirilen "Uluslararası Askeri Tıp Komitesi Şartı"na katılmıştır.

Modern zamanlarda, Uluslararası Askeri Tıp Komitesi, silahlı kuvvetler sektöründe askeri tıp ve tıbbi faaliyetlerin uygulanmasında ve ayrıca bu yönde devletlerarası uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesinde özellikle önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: silahlı kuvvetler, askeri tıp, halk sağlığı, sağlık hizmetleri, askeri personel, sivil nüfus, tehlikeli hastalıklar, tıbbi muayene, tıbbi yardım.

QADIN CİNAYƏTKARLIĞININ PROFİLAKTİKASI

Səidə Həsənzadə,
hüquq üzrə elmlər doktoru, Hüquq və
İnsan Haqları İnstitutunun aparıcı
elmi işçisi.
 e-mail: saidahasan@gmail.com

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə ölkə əhalinin 1 yanvar 2013-cü il tarixə olan sayı 9356.5 min nəfər olmuşdur. Əhalinin 4966.2 min nəfəri və ya 53.1%-i şəhər,

4390.3 min nəfər və ya 46.9%-i kənd yerlərində yaşamışdır. Ölkə əhalisinin 4648.8 min nəfərini və ya 49.7%-ni kişilər, 4707.7 min nəfərini və ya 50.3%-ni qadınlar təşkil etmişlər. Bu da onu göstərir ki, qloballaşma kontekstində cəmiyyətdə baş verən ciddi iqtisadi, siyasi, sosial və digər proseslər nəticəsində kənd əhalisinin sayı tədricən şəhər əhalisinin sayına yaxınlaşdığı halda, qadınların sayı son illər kişilərin sayını üstələmişdir. Əhalinin orta gözlənilən ömür uzunluğu ölkə üzrə 73.9 il olduğu halda, kişilərin ömür uzunluğu 71.3 il, qadınların ömür uzunluğu 76.6 il təşkil etmişdir. Bu da dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələri ilə müqayisədə orta ömür yaşının ölkəmizdə əhəmiyyətli dərəcədə art-

Beynəlxalq hüquqda qadınların hüquqlarının qorunması və müdafiəsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu problemlə bağlı milli hüquq sistemində də bir çox təşkilati-hüquqi tədbirlər həyata keçirilmişdir. İndiyədək bu problem beynəlxalq cinayət hüququnun tələbləri fonunda öz həllini tapmayıb. Qadın və uşaqların hüquqlarının pozulması ilə bağlı lazımı tədbirlər görülməli və beynəlxalq hüquq tərəfindən pislənilməlidir. Müstəqillik illərində hərbi vəziyyət zamanı ekstremal şərait üçün ən zəruri hüquqi aktların qəbulu üçün baza yaradılmışdır. Bu sənədlərin hər biri toxunulmuş məsələləri tənzimləyir və qadınların təhlükəsizliyinin və hüquqlarının müdafiəsinin müəyyən aspektlərinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Ölkəmizdə qadınların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi sahəsində məqsədyönlü və sistemli şəkildə həyata keçirilən tədbirlər müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, qadın hüquqlarını xarakterizə edən xüsusiyyətlərin öyrənilməsi aktualdır. Bu səbəbdən də bu gün qadınla kişi arasındakı fərqlərin genetik, bioloji, fizioloji və hüquqi kontekstdə öyrənilməsi, qadınlara məxsus hüquqlar kompleksinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalədə ən son elmi metod və metodologiyaların tətbiqi ilə qadınlara insan kateqoriyası kimi yeni konsepsiyası verilmişdir və onların sosial rolu göstərilmişdir. Bu səbəbdən qadın cinsinin fərdiliyinə, qadınların hüquq və azadlıqlarına dair beynəlxalq standartların müəyyən edilməsi, habelə dövlətin daxili hüquq sistemində təsbit edilməsi son dərəcə vacibdir. Məqalədə qadınları kompleks şəkildə səciyyələndirən xüsusiyyətlər araşdırılmış və bu məsələyə baxılması üçün yeni üsullar tətbiq edilmiş, qadın cinayətlərinin statistikasi verilmişdir.

Açar sözlər: profilaktika, statistika, cinayətkarlıq, ailə, qadın, uşaq.

dığını göstərir.

Təhlil edilən dövrdə ölkə əhalisinin sa-

yılda əmək qabiliyyətli insanların ümumi sayı 6473.6 min nəfər təşkil etmişdir. Bunun da 3263.5 min nəfəri və ya 50.4%-i kişilərin, 3210.1 min nəfəri və ya 49.6%-i qadınların payına düşür. Bütün bunlar onu göstərir ki, ölkədə dinamik şəkildə inkişaf edən tərəqqi ölkə əhalisinin sosial həyatında qadınların rolu əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş, ölkənin ictimai-siyasi, sosial və iqtisadi həyatında onların rolu artmışdır. Təhlillər göstərir ki, ölkədə illik əhali artımı bu dövrdə 119.5 min nəfər və ya hər min nəfərə düşən artım 13 nəfər, doğulanların sayı ildə 174.5 min nəfər və ya hər min nəfərə 19 nəfər təşkil etmişdir. Bu dövrdə rəsmi nikahların sayında əvvəlki illərə nisbətən azalma baş vermişdir. Ümumiyyətlə, hər min nəfərə düşən nikahların sayı əvvəlki illə müqayisədə təxminən 1.1% azalmışdırsa, boşananların sayı 2013-cü ildə 0.4 nəfər artmışdır. Buna münasib olaraq ölkədə hər min nəfərə düşən boşananların sayı faiz etibarı ilə cüzi də olsa, artmağa meyilli olmuşdur.[1, 12-34]

Təhlil edilən dövrdə dövlət həyatında, cəmiyyətdə və ailə münasibətlərində baş verən müsbət proseslər ayrı-ayrı təzahürlərə, sosial və kriminal proseslərə bu və ya digər dərəcədə öz təsirini göstərmişdir. Baş verən dəyişikliklər ailədə, o cümlədən qadınlar və uşaqlar tərəfindən törədilən cinayətlərin dinamikasında özünü göstərir. Məlumatlarından görünür ki, 1990-cı ildə 1075, 1991-ci ildə 935, 1992-ci ildə 670, 1993-cü ildə 727, 1994-cü ildə 902, 1995-ci ildə 1171, 1996-ci ildə 1172, 1997-ci ildə 1339, 1998-ci ildə 1296, 1999-cu ildə 1102, 2000-ci ildə 1180, 2001-ci ildə 1693, 2002-ci ildə 2419, 2003-cü ildə 2217, 2004-cü ildə 2358, 2005-ci ildə 2520, 2006-cı ildə 2675, 2007-ci ildə 2505, 2008-ci ildə 2573, 2009-cu ildə 2665, 2010-cu ildə 2318, 2011-ci ildə 2074, 2012-

ci ildə 1677, 2013-cü ildə isə 1012 cinayət hadisəsi qadınlar tərəfindən törədilmişdir. Strukturuna görə qadınlar tərəfindən törədilən cinayətlərin 36.1%-i dələduzluq, 14.1%-i sağlamlığa qəsdən yüngül zərər vurmaq, 8.6%-i oğurluq, 7.7%-i insan alveri, 4.9%-i narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi, 3.9%-i xuliqanlıq, 1.4%-i qaçaqmalçılıq və qalanları digər növ cinayətlərə aid olmuşdur. Açılması təmin edilmiş cinayət işləri üzrə kriminal əməllərin 92.9%-i insan alveri, 61.4%-i fahişəliyə cəlb etmə, 25%-i dələduzluq, 10%-i qaçaqmalçılıq, 7.7% xuliqanlıq, 4.5%-i sağlamlığa yüngül zərər vurma, 3.8%-i oğurluq olmaqla qadınlar tərəfindən törədilmişdir. [1, 29- 30]

Təhlillərdən aydın olur ki, qadınlar tərəfindən törədilən cinayətlərin sayı ən az 213 hadisə olmaqla 1992-ci ildə, ən çox isə 2675 cinayət hadisəsi olmaqla 2006-cı ildə baş vermişdir. Məhkumluğun vəziyyəti təhlil edilərkən aydın olur ki, 1990-cı ildə 451, 1991-ci ildə 441, 1992-ci ildə 213, 1993-cü ildə 392, 1994-cü ildə 551, 1995-ci ildə 775, 1996-ci ildə 780, 1997-ci ildə 965, 1998-ci ildə 777, 1999-cu ildə 709, 2000-ci ildə 810, 2001-ci ildə 1293, 2002-ci ildə 1659, 2003-cü ildə 1146, 2004-cü ildə 1319, 2005-ci ildə 1272, 2006-cı ildə 1392, 2007-ci ildə 1380, 2008-ci ildə 1368, 2009-cu ildə 1189, 2010-cu ildə 1673, 2011-ci ildə 866, 2012-ci ildə 717, 2013-cü ildə isə 911 nəfər qadın müxtəlif cinayət əməlləri törətdiklərinə görə ölkənin məhkəmə orqanlarının hökmləri ilə müxtəlif cəzalara məhkum edilmişlər. Göründüyü kimi, məhkum edilmiş qadınların ən az sayı 213 nəfər olmaqla 1992-ci ildə, ən çox sayı isə 1392 nəfər olmaqla 2006-cı ildə məhkum edilmişdir. Bütün bunlara müvafiq olaraq qadınlar tərəfindən törədilən cinayət hadisələri adam-

başına düşən hadisələrin sayına və adambaşına düşən məhkumluq göstəricilərinə müənasib olaraq artmış və ya müvafiq olaraq azalmışdır. Qadınlar tərəfindən törədilən oğurluq, dələduzluq, narkotik vasitələrin satışı, qəsdən adam öldürmə, qəsdən bədənə xəsarət yetirmə, insan alveri kimi cinayətlərin artması tendensiyası müşahidə edilmişdir.

Son illər ölkədə ilk dəfə olaraq qadınlar tərəfindən törədilən narkotik cinayətlərin sayı azalmağa meyl etsə də, lakin onlar tərəfindən törədilən xuliqanlıq və dələduzluq kimi cinayətlərin intensiv surətdə artması müşahidə edilmişdir. Xuliqanlıq hərəkətlərinin baş verməsində sərxoşluğa meylli qadınların rolu fəaldırsa, dələduzluqla məşğul olan qadınların bu fəaliyyətə təhrik edilməsində kişilərin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Ümumiyyətlə, təhlil edilən dövrdə qadınlar tərəfindən törədilən cinayətlərin ümumi kütləsinin yarısından çoxu oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, dələduzluq və s. bu kimi tamah niyyəti ilə törədilən cinayətlər kateqoriyasına aid olmuşdur. Bu da, bazar münasibətlərinə keçid şəraitində işsizliyin və yoxsulluğun artması kontekstində qadınların müxtəlif yollarla özgə əmlakını talamağa sövq edilməsi kimi özünü göstərir və cinayətlərin mühüm səbəblərindən biri kimi çıxış edir. Qeydə alınmış cinayətlərin və cinayət törətmiş şəxslərin struktur göstəricilərinə görə təhlili göstərir ki, 2010-cu ildə məişət zəminində törədilən 1480 cinayət hadisəsinin 1157-i döymə, 208-i qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma, 33-ü qəsdən sağlamlığa az zərər vurma, 30-u qəsdən adam öldürmə və ya adam öldürməyə cəhd, 9-u işgəncə vermə və s. bu kateqoriyadan olan cinayət əməllərinə aid olmuşdursa, 2011-ci ildə məişət zəminində törədilən 1782 cinayət hadisəsinin 1324-ü döymə, 313-i qəsdən sağlamlığa yüngül zərər

vurma, 53-ü qəsdən sağlamlığa az zərər vurma, 39-u qəsdən adam öldürmə və ya adam öldürməyə cəhd, 11-i qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma, 6-ı işgəncə vermə əməllərinə aid olmuşdur.

Görülmüş müəyyən kompleks tədbirlər nəticəsində 2012-ci ilə məişət zəminində baş verən hadisələrin sayı azalmış və bu qəbildən olan cəmi 1327 hadisə qeydə alınmışdır. Bunlardan da 375 hadisə qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma, 49-u qəsdən sağlamlığa az zərər vurma, 27-i qəsdən adam öldürmə və ya adam öldürməyə cəhd, 10-u qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma və s. kimi cinayət əməllərinə aid olmuşdur. Təhlillər göstərir ki, kişi və qadın hüquqlarının bərabər olması konstitusional norma kimi təsbit edilməsinə baxmayaraq, işsizlik, yoxsulluq, sərxoşluq və digər amillər münasibətlərdə qadının rolunu fəallaşdırır. Bu gün Azərbaycan qadınının işləməyən, bütün gününü sərxoşluğa və tüfeyliyə sərf edib, ailəyə qayıtdıqda isə öz həyat yoldaşına və ya ailənin digər üzvlərinə qarşı zorakılıq edən, onları fasiləsiz olaraq incidən, təhqir edən, alçaldan kişilərin “şiltaqlıqları”na dözmək niyyətinin olmadığı müşahidə edilməkdədir. “Səbir kasası” dolan qadınlar, həyat yoldaşlarını qətlə yetirməkdən belə çəkinmirlər. 2010-cu ilin ilk on ayı ərzində öz ərinə öldürən qadınların sayı 30-u keçmişdir. Oxşar vəziyyət 2014-cü ilin birinci yarım illiyində də müşahidə edilməkdədir. Bu dövrdə zorakılığa dözməyərək, ərin öldürülməsi faktları artmağa meyilli olmuşdur.

Qəsdən adam öldürmə və adam öldürməyə cəhd hadisələri ilə əlaqədar olaraq 2010-cu ildə 39, 2011-ci ildə 30, 2012-ci ildə isə 27 hadisə məhz məişət şəraitində – evdə, ailədə törədilmişdir. 2012-ci ildə törədilmiş cinayətlər üzrə zərər çəkmiş 10391 nəfərin 3759 nəfərini və ya 36,2%-ni, 2013-cü ildə 18565

nəfər zərər çəkmiş şəxsin 5110 nəfəri (364 nəfər ölmüşdür) və ya 27.5%-i qadınlar, 634 nəfəri və ya 3.4%-i yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər təşkil etmişlər.

Təhlillər göstərir ki, 2012-ci ildə məhkum edilmiş 1677 qadının 22 nəfəri qəsdən adam öldürmə və qəsdən adam öldürməyə cəhd, 92 nəfər xuliqanlıq, 211 nəfəri tamah motivi ilə, o cümlədən oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, dələduzluq, 45 nəfər narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olduğuna görə, 22 nəfər yol-nəqliyyat hadisələri törətdiklərinə görə məsuliyyətə cəlb edilmişlər. Təhlillər göstərir ki, 14-18 yaşlı uşaqlar arasında 1995-ci ildə 23, 2000-ci ildə 15, 2005-ci ildə 27, 2008-ci ildə 16, 2009-cu ildə 28, 2010-cu ildə 25, 2011-ci ildə 1, 2012-ci ildə 18, 2013-cü ildə isə 16 nəfəri yetkinlik yaşına çatmamış qız uşaqları olmuşlar. Bu uşaqlar içərisində hər iki valideyni olan və ailə tərbiyəsi almış uşaqlar əhəmiyyətli dərəcədə artmış, işləməyən, oxumayan və qrup formasında törədilən cinayətlər içərisində qızlar tərəfindən törədilən kriminal əməllərin sayı artmışdır. Bir fakta diqqət yetirmək əhəmiyyətlidir ki, 1996-cı ilə 393, 2000-ci ildə 186, 2005-ci ildə 56, 2008-ci ildə 61, 2009-cu ildə 86, 2010-cu ildə 60, 2011-ci ildə 62, 2012-ci ildə 45, 2013-cü ildə isə 51 nəfər qadın yalnız narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar olaraq cinayət əməlləri törətdiklərinə görə məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. [2]

İqtisadi sahədə cinayət törətmiş məhkumların sayında qadınlar 1995-ci ildə 8.3%, 2000-ci ildə 8.4%, 2005-ci ildə 4.1%, 2008-ci ildə 12.6%, 2009-cu ildə 8%, 2010-cu ildə 7.1%, 2011-ci ildə 7.4%, 2012-ci ildə 8.6%, 2013-cü ildə isə 9.2% təşkil etmişdir. Müvafiq olaraq həmin dövrdə məhkum olunmuş qadınların sayı da mütənasib qaydada

artmağa meyilli olmuşdur. Təhlillər göstərir ki, 2012-ci ildə birinci instansiya məhkəmələrinə daxil olan 164283 sənədin 1264-ü qadınların evdən köçürülməsinə, 1138-i evə köçürməyə, 39213-ü aliment alınmasına dair olmuşdur. Əgər birinci instansiya məhkəmələrinin icraatına 2005-ci ildə daxil olan 8727 iş ailə münasibətləri ilə əlaqədar mübahisələrə aid olmuşdursa, bu rəqəm artaraq 2012-ci ildə 17074 təşkil etmişdir. Bunlardan 10063-ü nigah müqaviləsi, 1035-i atalıq faktının tanınması, 5144-ü ailə münasibətlərinin digər məsələləri ilə əlaqədar olan mübahisələrə aid olmuşdur. Bu da onu göstərir ki, ailə və nigah münasibətləri ilə əlaqədar olaraq məhkəmə mübahisələrinin sayı sürətlə artmaqdadır. Vətəndaşlıq vəziyyətinin akt qeydiyyatının olmamasına dair məhkəmələrdə 2005-ci ildə 325, 2008-ci ildə 312, 2009-cu ildə 319, 2010-cu ildə 242, 2011-ci ildə 268, 2012-ci ildə 346, 2013-cü ildə 412 iddia qaldırılmış və ya iddiaların sayı ildən-ildə artmışdır. Bu da onun göstərir ki, ailə və nikah münasibətlərində maarifləndirmə tədbirlərinin gücləndirilməsinə böyük zərurət vardır. Təhlillər göstərir ki, bu qəbildən olan iddialar daha çox rayon və kənd yerlərində yaşayan şəxslər tərəfindən verilir. Ailə münasibətlərinin və mübahisələrinin məhkəmədən kənar, ağsaqqalların və ictimai təşkilatların rolu ilə həll edilməməsi nəticəsində, eləcə də münasibətlərin vaxtında qarşısının alınmaması üzündən ailələr dağılır, bəzən insanların həyatına son qoyulur, qətlə yetirilən kişi ölür, qadın həbsxanaya düşür və nəticədə ailə bütünlüklə dağılır, uşaqlar kimsəsiz qalır və müxtəlif hüquq pozuntularına yol verilməklə cəmiyyətin özündə ziddiyyətlər kəskinləşməyə və dərinləşməyə meyilli olur. Təcrübə göstərir ki, ailə münasibətləri birdən-birə baş vermir. Mübahisələr və muna-

qışələr uzun müddət davam edir. Tərəflər müxtəlif hüquq-mühafizə, hakimiyyət və idarəçilik orqanlarına, məhkəmələrə müraciət edirlər. Son vaxtlar hətta müxtəlif televiziya və radio kanalları da belə münəqişələrə silsilə şəklində verilişlər həsr etməyə həvəs göstərir. Müəyyən ailələrdə münəqişələr əsasən həll edilsə də, bəzən münəqişələr ailələrin dağılmasına gətirib çıxarır. Münəqişələrin ağır nəticələr verməsi halları da vardır. 25 may 2014-cü il tarixdə Masallı rayonunun Qəriblər kəndində illər uzunluğunun zülmünə və zorakılığına məruz qalan üç uşaq anası Q. nəhayət ki, onu bıçaqla qətlə yetirməklə ərinin fasiləsiz vəamansız zülmünə son qoymuş, özünü polis orqanlarına təslim etmişdir. İllər uzunluğunu davam edən bu zorakılıq hərəkətləri barədə ailə üzvləri, kənd ictimaiyyəti, hüquq-mühafizə orqanları kifayət qədər məlumatlı olsalar da, səmərəli profilaktiki tədbirlərin görülməməsi ağır nəticələr vermişdir. Münəqişəli ailələrin uçotu çox vaxt tam aparılmır. Onlarla səmərəli profilaktiki tədbirlər həyata keçirilmir. İctimaiyyətin bu problemə münasibətində laqeydlilik müşahidə edilir. Mövcud olan imkanlardan heç də tam, sona qədər və səbirlə istifadə edilmir.

Uşaqların və qadınların hüquqlarının etibarlı şəkildə qorunmaması, ailədaxili münəqişələrin şiddətlənməsinə və son nəticədə ailələrin dağılmasına gətirib çıxarır. Əgər şəhər mühitində ictimai nəzarətin zəifliyi üzündən belə münəqişələr çox vaxt uğursuzluqla nəticələnirsə, rayon və kənd yerlərində münəqişələrin “ağsaqqallar” tərəfindən həllində tarixi ənənələr öz müsbət rolunu oynayır. Təəssüf ki, belə müsbət təcrübədən az istifadə edilir. Hüquqi baxımdan çevik mexanizmlərin olmaması və bu sahəyə birbaşa gündəlik diqqətin həyata keçirilməməsi

üzündən boşanmalar şəhər yerində daha çox artmaqdadır. Qanunvericilik eyni cinsdən olan şəxslərin evlənməsini qadağan etmir. Əxlaqsızlıq, əyyaşlıq, fahişəlik cəmiyyətdə az da olsa, müəyyən yer tutsa da, hələ ki sözün geniş mənasında ciddi qınaqla üzləşmir. Bütün bunlar ailə münasibətlərində müəyyən böhran vəziyyətinin yaranmasına əlverişli şərait yaradır. Ailə cəmiyyətin özəyi olmaqla, ər-arvad arasında sabit ictimai birlik kimi hüquqi, əxlaqi, psixoloji, bioloji, təsərrüfat, estetik, məişət dəyərləri əsasında formalaşan ittifaq kimi müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Mütərəqqi ictimai-siyasi quruluşlarda ailənin cəmiyyətin təşəkkülündə və inkişafında əvəzsiz rolu yüksək dəyərləndirilir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (maddə 17) ailənin cəmiyyətin əsas özəyi kimi dövlətin xüsusi himayəsində olduğu təsbit olunmuşdur [3, 10].

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqları baxımından, ailə münasibətlərinin yaranması, möhkəmlənməsi, nikahın qeydi və xitam verilməsinin prinsipləri, ailə münasibətlərinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, dövlət orqanlarının bu sahədəki əsas vəzifələri, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınmasının hüquqi kontekstdə tənzimlənməsi 28 dekabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi tərəfindən həyata keçirilir [4, 4-7].

Son illərdə Məcəlləyə müvafiq dəyişikliklər və əlavələr edilməklə, o, daha da müəmmələşdirilmiş, təkmilləşdirilmiş və beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılmışdır. İnsan hüquq və azadlıqlarına xüsusi önəm verildiyi müstəqillik illərində Azərbaycan qadınının hüquqları sferası, sözün əsl mənasında, əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmiş, ailədə və cəmiyyətdə qadınların rolu artmışdır.

Bu gün çox hörmətli və nüfuzlu ailələr, nəsillər hər birimizin qürur yerinə çevrilmişdir. Çox təəssüf ki, mənfi hallar da az deyildir. Vaxtilə milli-mənəvi dəyərlərimizə uyğun olaraq öz həyat yoldaşına özündən yüksək “təbəqə” kimi baxan, ona müticəsinə təbəçilik göstərən, ailə münasibətlərində ərin şəriksiz üstünlüyünü qəbul edən Azərbaycan qadını, son illər cəmiyyətdə gedən qlobal proseslər kontekstində ciddi dəyişikliklərə məruz qalmış, cəmiyyətdə və ailədə bir tərəfdən onun fəallığı son dərəcə artmış, digər tərəfdən isə ailə münasibətlərində, az da olsa, tənəzzül prosesləri sürətlənmişdir. İndi qadın nəinki öz həyat yoldaşından bərabərlik və üstünlük istəyir, habelə cəmiyyətdən daha geniş hüquqlar, vəzifələr, mövqelər tələb edir. Təəssüf ki, bəzi qadınların daha çox azadlığı, daha çox sərbəstliyi onların istədiyini etməyə hesablanır. “Açıq cəmiyyət” ənənələrinə sürətlə uyğunlaşmaq istəyən qadın özünə sərbəst olaraq həyat tərzini seçir, xaricə sərbəst gedir, özünə müsbət imic formalaşdırmağa çalışır. Bununla yanaşı və təəssüf ki, o, həm də milli adət-ənənələrimizə uyğun olmayan həyat tərzinə tədricən öyrəşir, sevgisində daha “müstəqil” olmağa çalışır. Bu gün çox-arvadlılıq və çoxsevgililik, çoxərliklik və ya çoxməşuqluluq kimi mənfi hallara cəmiyyətdə az da olsa, rast gəlmək mümkündür. Kütləvi informasiya vasitələrinə konkret bir dövr ərzində diqqət yetirilərsə, dediklərizə dair onlarla fakta rast gəlmək mümkündür. Belə münasibətlərin son nəticəsi bəzən ağır cinayətlərə gətirib çıxarır. Başqa qadınlarla nikahsız münasibətlərin, nikahdan kənar gizli əlaqələrin bir gün üstü açıldıqda isə qətilər baş verir. Ən yaxşı halda isə boşanan tərəflərin nəticə etibarilə ailələri dağılır, tələlər çox vaxt pozulur və uşaqlar sahibsiz qalırlar [5, 34-40].

Mövcud qanunvericilik və hüquq-mühafizə sistemi bu münasibətləri ədalətli tənzim etməyə yetərli deyil. Eyni zamanda, təəssüf hissi ilə qeyd edilməlidir ki, cəmiyyətimizdə bütün bu proseslərin diqqətlə, elmi cəhətdən öyrənilməsi, bu münasibətlərin nizama salınması, düzgün məcraya yönəldilməsi istiqamətində işlər o qədər də səmərəli və effektiv aparılmır. Ailələrin dağılmasının səbəbi fəlakət baş verdikdən sonra öyrənilməyə başlanır ki, bu zaman da artıq hər şey gec olur, müsbət nəticə vermir və ailələrin dağılmasına gətirib çıxarır. İnsan alveri cinayətlərində, uşaqlara qarşı törədilən müxtəlif kriminal əməllərdə, fahişəliyə cəlb etmədə qadınların rolu az da olsa artmaqdadır. Bununla belə son illər qadınlara qarşı törədilən zorakılıq cinayətləri də çoxalmışdır. Yalnız 2009-cu ildə qeydə alınmış cinayətlər üzrə zərərçəkən 11851 nəfərin 5248 nəfəri və ya 44%-i, ölən 1235 nəfərin 303 nəfəri və ya 24.5%-i, baş vermiş qətl hadisələrində ölən 192 nəfərin 70 nəfəri və ya 36.4%-i qadınlar olmuşlar. 2009-cu ildə insan alveri ilə bağlı qeydə alınmış 320 cinayət faktının 325 şəxs tərəfindən törədildiyi müəyyən edilmişdir [6, 39]. Bunlardan 5 nəfəri və ya 1.6%-i yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər, 188 nəfəri və ya 60.1%-i qadın, 6 nəfəri və ya 1.9%-i xarici ölkə vətəndaşları olmuş, 9 cinayət və ya 2.9%-i əvvəllər məhkum olunmuş şəxslər tərəfindən təkrar törədilmişdir. Əgər Bakı şəhərində 2008-ci ildə insan alveri ilə sıx bağlı olan 220 fakt, o cümlədən onlardan 48 fakt bilavasitə insan alveri, 163 fakt fahişəliyə cəlb etmə və ya əxlaqsız yuvalar saxlama olmuşdursa, 2009-cu ildə insan alveri ilə sıx bağlı olan qeydə alınmış 143 faktın 38-i bilavasitə insan alveri, 103 fakt fahişəliyə cəlb etmə və ya əxlaqsız yuvalar saxlama əməllərinə aid olmuşdur. Bu da keçən ilin

eyni dövrünə nisbətən insan alveri ilə sıx bağlı olan cinayətlərin 77 və ya 35 %, insan alveri cinayətlərinin 10 və ya 20.8%, fahişəliyə cəlbətmə və ya əxlaqsız yuvalar saxlama isə 60 və ya 36.8% azalmışdır. 2008-ci ildə bu qəbildən olan cinayətlərin açılma faizi 96.4% olmuşdursa, 2009-cu ildə 93.3% olmuş və ya bu cinayətlərin açılması vəziyyəti pisləşmişdir. 2009-cu ildə qeydə alınmış insan alveri ilə sıx bağlı olan cinayətlərdən 83-ü və ya 59.3% cinayət, o cümlədən insan alveri cinayətlərindən 28-i və ya 96.6% cinayət, fahişəliyə cəlbətmə və ya əxlaqsız yuvalar saxlama cinayətlərindən 52-si və ya 49.1% cinayət, qadınlar tərəfindən 6-sı və ya 4.3% cinayət xarici ölkə vətəndaşları, 5-i və ya 3.6% cinayət əvvəllər məhkum olmuş şəxslər tərəfindən törədilmişdir. Bunlardan 1-i və ya 0.7% cinayət törədərkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər olmuşlar [6, 39-40].

Yetkinlik yaşına çatmayan 250-yə qədər gənc qızın cinayət törətməsi, yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında qrup alında sərxoşluq və narkomanlıq zəminində törədilən cinayətlərin artması müşahidə edilir. Ailə himayəsindən məhrum olan və valideynləri olmayan yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlər artmağa meyillidir. Ümumiləşmələr göstərir ki, 2001-ci ildən sonra 400-ə qədər qadın adam oğurluğunun, 1000-dən çox qadın isə insan alverinin qurbanı olmuşdur.

Məhkum edilən qadınların ümumi cinayətkarlıqda payı 5.6%-dən 9.7%-ə qalxmışdır. Əgər 2000-ci ildə məhkəmədə baxılan ümumi işlərin 2260-ı aliment tələbi ilə əlaqədar olmuşdursa, 2009-cu ildə bu rəqəm 3 dəfədən çox artaraq 7526 olmuş, ailə münasibətlərinə dair məhkəmələrdə baxılan iddiaların sayı 11192 təşkil etmişdir. Bunlardan 552-si atalıq

faktının tanınmasına, 662-si övladlığa götürmə və ya onun ləğvi, 113-ü valideynlik hüququndan məhrum etmə, 42-si valideynlik hüququnun məhdudlaşdırılması, 2297 iş isə ailə münasibətlərinin digər məsələlərinə aid olmuşdur. Göründüyü kimi əvvəlki illə müqayisədə məhkəmələrdə nikah müqavilələrinin pozulması və etibarsız hesab edilməsi, atalıq faktının müəyyən edilməsi, valideyn hüquqlarından məhrum etmə, valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması sahəsində iddialar da əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bütün bunlar onu göstərir ki, ailədaxili münasibətlər heç də asan yolla getmir, mübahisə və münaqişələrin artması ildən-ilə yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Yalnız bunu göstərmək kifayətdir ki, 2009-cu ildə məhkəmələrə daxil olmuş sənədlərdən 20220-si aliment alınmasına, 1048 iş isə nikah münasibətlərinin pozulması ilə əlaqədar olaraq evə köçürməyə dair olmuşdur [6, 71].

Bütün bu təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında 22 iyun 2010-cu il tarixdə "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun qəbul edilməsi, beynəlxalq öhdəliklərdən qaynaqlansa da, lakin ailədaxili zorakılığın qarşısının alınması istiqamətində səylərin birləşdirilməsinə zərurət yaratmışdır. Bu gün ölkədə ailəyə və qadına münasibətdə aparılan düzgün siyasət problemlərin həll edilməsində və qanun pozuntularının qarşısının alınmasında ailənin, o cümlədən ananın rolunun artmasına böyük tələbat yaradır. Bu isə cəmiyyətdə bütün qüvvələrin bu istiqamətdə səfərbər edilməsinə, ailənin rolunun artırılmasının olduqca əhəmiyyətli olduğunu bir daha təsdiq edir.

Məişət zəminində qadın cinayətkarlığının artması cəmiyyətdə və sosial mühitdə qadının rolunun və hüququnun genişləndirilməsi,

mühüm sosial tənzim etmə institutu kimi adət və ənənələrin ciddi dəyişikliyə uğraması, işsizlik və yoxsulluğun artması, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin tənəzzülü, psixoloji sarsıntılar, kütləvi informasiya vasitələrində yabançı meyllərin təbliği, kişi nüfuzunun get-gedə aşağı düşməsi nəticəsində ənənəvi ailə başçısı rolunun azalması, ağsaqqallıq institutunun şəhər mühitində zəif işləməsi, ailə münasibətlərinin maddi çətinliklər və yoxsulluq üzündən artması, hüquq mühafizə sistemində profilaktiki tədbirlərin tədricən zəifləməsi və digər çoxsaylı səbəblər bu kateqoriyadan olan kriminal əməllərin artmasına şərait yaradır. Buna görə də məişət zorakılığına qarşı mübarizədə ailənin və cəmiyyətdə qadının rolunun artırılması olduqca zəruri və aktualdır. [7, 587-588; 8, 56-60; 9 23-27; 10, 1-17]

“Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının yeni Qanunu bu sahədə problemin hüquqi tənzimlənməsi, xüsusilə belə zorakılıqların qarşısının alınması sahəsində ən mükəmməl normativ-hüquqi aktlardan biridir. Hər şeydən əvvəl qanun ilk dəfə olaraq “məişət zorakılığı”na, onun ayrı-ayrı növlərinə aydınlıq gətirmişdir. Göstərmişdir ki, məişət zorakılığı dedikdə, yaxın qohumluq münasibətlərindən birgə və ya əvvəllər birgə yaşamaqlarından sui-istifadə etməklə, bir şəxs digər şəxsə qarşı qəsdən fiziki və mənəvi zərər vurmaya başa düşülür. Bu zorakılığın fiziki, psixi, cinsi, iqtisadi və s. formaları fərqləndirilir. Qanun məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində əsas prinsipləri müəyyən edərkən, bu zaman insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə, qadınlara qarşı ayrıseçkiliyin qadağan olunmasına, şəxsi və ailə həyatına müdaxilənin yolverilməzliyinə, konfidentziallığa riayət edilməsinə, zərərçəkmiş şəxslərin pozulmuş hüquqlarının bərpasına, bu

sahədə dövlət və qeyri-dövlət qurumlarının qarşılıqlı əməkdaşlığına xüsusi önəm verir.

Ən müsbət cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, qanunvericilik yolu ilə məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədbirlərin növləri, o cümlədən hüquqi, sosial, qabaqlayıcı və digər tədbirlər sistemi müəyyən edilmiş, təşkilati-hüquqi formalar təkmilləşdirilmişdir. Məişət zorakılığı barədə ərizə və müraciətlərin baxılması və həll edilməsi qaydasını nəzərdə tutan yeni meyarları dövlət orqanlarının əsas vəzifələrini konkret olaraq müəyyənləşdirmişdir. Bu zaman cinayətprosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tədbirlərlə yanaşı, bu məzmunlu şikayətlər üzrə məişət zorakılığı ilə bağlı dövlətin görməli olduğu vəzifələrin sistemi konkretləşdirilmişdir. Qanunun icrası ilə bağlı ölkə prezidenti, cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu sahədə məlumat bankının, reabilitasiya mərkəzlərinin, sığınacaqların, digər yardım mərkəzlərinin yaradılması, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində nəzərdə tutulan tədbirlər heç şübhəsiz öz faydalı nəticələrini verəcəkdir. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, məişət zorakılığı sahəsində profilaktiki tədbirlərin gücləndirilməsi cəmiyyətdə ailənin və qadının nüfuzunun yüksəldilməsinə mühüm təsir göstərəcəkdir. Cəmiyyətin əsas özəyi olan ailə özündə qadın və uşaqla yanaşı, həm də kişiləri birləşdirməklə, əslində bütün cəmiyyəti əhatə edir.

Ailədaxili münasibətlər yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsini pozur, onların gələcək taleyini şübhə altında qoyur. Belə münasibətlər ailəni pozur, sərxoşluğa, narkomanlığa, tamah və zorakı cinayətlərin artmasına münbit şərait yaradır, əmək məhsul-

darlığına mənfi təsir göstərir, cəmiyyətdə stabillik və sakitliyi pozur. Psixoloji sarsıntılar, əsəb gərginliyi, intihar və qətiillər yaradır. Ailəsi xoşbəxt olmayan cəmiyyətin mahiyyət etibarilə özünün xoşbəxtliyi mümkün deyildir. Buna görə də son illər ailə münafişələrinə qarşı mümkün olan bütün profilaktiki tədbirlərin görülməsinə diqqət artırmaqdadır. Bu gün ailə və qadın problemləri ciddi surətdə, vaxtaşırı olaraq, sistemli şəkildə öyrənilməli və onların düzgün istiqamətə yönəldilməsi üçün qətiyyətli tədbirlər görülməlidir. Bu problemə qadının, ailənin, uşağın problemləri kimi yox, cəmiyyətin və Azərbaycan dövlətinin problemləri kimi baxmaq zəruridir. Ailədaxili münafişələrin və mübahisələrin hüquqi tənzimlənməsi hər şeydən əvvəl qadın hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması, etibarlı müdafiəsi və mühafizəsi problemlərinə diqqətin artırılmasını prioritet kimi qarşıya qoyur.

Cəmiyyətin özəyini təşkil edən ailənin, habelə qadın və uşaqların hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, mənafeələrinin gözlənilməsinə diqqət artırılmalı, təşkilati-hüquqi tədbirlər və bu istiqamətdə dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir. Yalnız belə olduqda bu sahədə uğurlar əldə etmək mümkündür. Buna görə də aşağıdakılara diqqət yetirilməsi təklif olunur:

– Ailə, Qadın və Uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin statusu artırılmalı, Komitənin rayon və şəhərlərdə, habelə regionlarda müvafiq səlahiyyətli qurumlarının yaradılması zəruridir;

– ölkədə ailə, qadın və uşaq problemlərinin elmi-nəzəri tədqiqini mütəmadi olaraq tədqiq edən, öyrənən və müvafiq tövsiyələr verən xüsusi qurumun – elmi şöbənin, elmi mərkəzin və ya ailə problemləri institutunun

yaradılması məsələsi nəzərdən keçirilməlidir;

– ailə, qadın və uşaq hüquqlarının müdafiəsini təmin edən qanunların daha da təkmilləşdirilməsi və onun beynəlxalq hüquq normalarına implementasiyası istiqamətində tədbirlər görülməlidir;

– beynəlxalq səviyyədə müsbət təcrübə öyrənilməli və tətbiq edilməlidir;

– ailə, qadın və uşaq hüquqlarının pozulması ilə bağlı vəziyyət vaxtaşırı olaraq təhlil edilməli, səbəb və şərait öyrənilməli, profilaktiki tədbirlərin gücləndirilməsinə diqqət artırılmalıdır;

– kütləvi informasiya vasitələrində, xüsusilə televizyalarda və radiolarda ailə, qadın və uşaq hüquqları sahəsində maarifləndirici və hüquq təbliğati xarakterli verilişlərin təşkilinə diqqət artırılmalıdır;

– cəmiyyətdə ailə, qadın və uşaq problemlərinin hüquqi, fəlsəfi, psixoloji, sosioloji baxımdan elmi-nəzəri tədqiqinə xüsusi yer ayrılmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycanda qadınlar və kişilər, Bakı, 2013.
2. “Reytinq” qəzeti. Bakı, 23 yanvar 2011-ci il.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2011.
4. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2011.
5. Zahidov B.S. Qısqanclıq motivi ilə qəsdən adam öldürmə, onun cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 1998.
6. Azərbaycanda cinayətkarlıq və hüquqpozmalar. Bakı, 2010.
7. Криминалогия. М., «Норма», 2010.
8. Aile Şurası “Aile ve Yoksulluk” bildirimleri. Ankara. 18-20 Mayıs 2004.
9. Qadın hüquqları: beynəlxalq və milli qanunvericilikdə. Bakı, 2002.
10. Ailə Məcəlləsinin yozumu. Bakı, “Qappoliqraf”, 2005.

О ПРОФИЛАКТИКЕ ЖЕНСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ**Саида Гасанзаде**

Международное право особенное внимание уделяет охране и защите прав женщин. В связи с этой проблемой в национальной правовой системе также проведено множество организационно-правовых мероприятий. До сих пор эта проблема не нашла своего решения в свете требований международного уголовного права. По поводу нарушения права женщин и детей должны быть предприняты необходимые меры и осуждение международным правом.

В годы независимости была создана база самых необходимых нормативно-правовых актов для экстремальных условий в период военного положения. Каждый из этих документов, регулирует вопросы и выполняет важную роль в области обеспечения отдельных аспектов безопасности и защиты прав женщин. Меры целенаправленно и системно проводимые в нашей стране в сфере усиления защиты прав и свобод женщин имеют исключительно важное значение.

С этой точки зрения, исследование особенностей, характеризующих права женщин, носит актуальный характер. По этой причине, на сегодняшний день исследование различий между женщинами и мужчинами с генетической, биологической, физиологической и правовой точки зрения, а также четкое определение системы прав, принадлежащей женщинам имеет очень важное значение. В статье, с творчеством применяя новейшие научные методы и методологии было дано новое понятие женщины, как представителя человеческого вида. Была указана социальная роль женщины, как представителя человеческого вида.

По этому исключительно важное значение имеет установление международных стандартов индивидуальности женского пола, прав и свобод женщин, а также закрепление их во внутренней правовой системе государства. В статье были исследованы особенности, в комплексе характеризующие женщин и применены новые методы рассмотрения данного вопроса, а также дано статистика о женской преступности.

Ключевые слова: профилактика, статистика, преступность, семья, женщина, ребенок.

ABOUT PREVENTION OF WOMAN'S CRIME**Saida Hasanzada**

The international law pays a particular attention to protection and defence of women and children rights. In connection with this problem in the national law system the numerous organization – law measures have been undertaken. Up to now this problem has not found its solution in the light of the requirements of international criminal law. As regards to violation of women and children rights there should be undertaken the measures and condemned by the international law.

Systematical and complex measures have been implemented in the determining of the wide system of the woman rights and freedoms, in the implementation of the norms of international law to national legal norms after restoring the state independence of Azerbaijan.

The Azerbaijan Republic Constitution has been accepted by referendum way, the rights and freedoms have been reflected in law documents. The creation of the national law system anew and forming of the mechanisms of defence continue today. In the system of this law the systematic work has been carrying out for reflectine the rights and freedoms of women in the national legislation according to international law. In the article the documents and referred the investigation work. For the first time the typical features of the rights of women have been shown in the article.

The investigation of this problem proves that this problem has not been researched on the scientific level. In the article have been shown basic elements of the project of law about woman rights and the project of law have been presented to the experts. In the article has been clarified the urgent problems of the rights of women in the international and national law have and the offers given. It is possible to say by assurance the article is important as the investigation of the woman rights and freedoms.

Key words: prevention, statistics, crime, family, woman, child.

KADIN SUÇLARININ ÖNLENMESİ

Saida Hasanzadeh

Uluslararası hukuk, kadın haklarının korunmasına ve korunmasına özel önem vermektedir. Bu sorunla bağlantılı olarak ulusal hukuk sisteminde birçok kurumsal ve yasal önlem alınmıştır. Şimdiye kadar bu sorun, uluslararası ceza hukukunun gerekleri ışığında çözülmedi. Kadın ve çocuk hakları ihlallerine karşı gerekli tedbirler alınmalı ve uluslararası hukuk tarafından kınanmalıdır. Bağımsızlık yıllarında sıkıyönetim sırasındaki aşırı koşullar için en gerekli yasal işlemlerin kabul edilmesi için bir temel oluşturuldu. Bu belgelerin her biri gündeme getirilen konuları düzenlemekte ve kadınların güvenliğinin ve haklarının korunmasının belirli yönlerinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Ülkemizde kadın hak ve özgürlüklerinin korunmasını güçlendirmek için alınan maksatlı ve sistemli tedbirler son derece önemlidir. Bu bağlamda, kadın haklarının özelliklerinin incelenmesi önemlidir. Bu nedenle günümüzde kadın ve erkek arasındaki farklılıkları genetik, biyolojik, fizyolojik ve yasal bağlamda incelemek, kadın hakları kompleksini net bir şekilde tanımlamak önemlidir.

Makale, kadınları en son bilimsel yöntem ve metodolojilerin uygulanmasıyla yeni insan kategorisi kavramıyla tanıstırıyor ve toplumsal rollerini gösteriyor. Bu nedenle kadının bireyselliği, kadın hak ve özgürlükleri için uluslararası standartların oluşturulması ve bunların devletin iç hukuk sisteminde yer alması son derece önemlidir. Makale, kadınları karmaşık bir şekilde karakterize eden özellikleri incelemekte, bu konuyu ele almak için yeni yöntemler uygulamakta ve kadın suçlarına ilişkin istatistikler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: önleme, istatistik, suç, aile, kadın, çocuk.

AVROPA İNSAN HÜQUQLARI MƏHKƏMƏSİNİN PRESEDENT TƏCRÜBƏSİNİN VƏRƏSƏLİK MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ YERİ

**Qafarova Xanımına Rüstəm qızı,
Bakı Dövlət Universiteti “Beynəlxalq
xüsusi hüquq və Avropa hüququ”
kafedrasının dissertantı.**

e-mail: xanim84.84@mail.ru;
mobil telefon: +994 50 310 89 19

Məqalədə müəllif tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin vərəsəlik münasibətləri sahəsindəki presedent hüququna dair məsələ təhlil edilir. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və ona əlavə olan Protokollarda dolayı və ya birbaşa formada özündə vərəsəlik hüququnu təsbit edən maddələr nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: presedent hüququ, mülkiyyət hüququ, vəsiyyətnamə, vərəsələr.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və bu konvensiyaya əlavə edilmiş protokollar insan hüquqlarının müdafiəsi sferasında qəbul edilmiş sənədlərdən fərqli xüsusiyyətə malikdir. Belə ki, sözügedən Konvensiya özündə üzv dövlətlərin ərazisində mövcud olan müdafiə mexanizmindən əlavə bir müdafiə mexanizmi nəzərdə tutur. Konvensiyanı fərqləndirən özəlliyi sənədlə müdafiəsi nəzərdə tutulan hüquqların müdafiə mexanizmini özündə ehtiva etməsidir. Yəni fiziki şəxslər Konvensiya ilə qorunan hüquqlarının pozulması ilə bağlı Avropa

İnsan Hüquqları Məhkəməsinə (AİHM) müraciət etmək hüququ əldə etmiş olurlar.

Beynəlxalq vərəsəlik münasibətlərinin və ya ümumiyyətlə vərəsəlik münasibətlərinin müdafiəsi AİHM tərəfindən hansı formada həyata keçirilir? Bildiyimiz kimi, AİHM-ə şikayətlər Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında və həmin konvensiyaya əlavə olan 1, 4, 6, 7 sayılı Protokollarda nəzərdə tutulan hüquqlardan ola bilər. Adlarını çəkdiyimiz sənədlərdə isə vərəsəlik hüququ nəzərdə tutulmamışdır. AİHM qəbul etmiş olduğu müxtəlif səpkidə olan qərarları nəzərdən keçirdikdə belə bir nəticə çıxır ki, məhkəmə vərəsəlik, miras hüququnu birbaşa deyil, dolayı yoldan digər hüquqların müdafiəsini həyata keçirməklə etmiş olur. Bildiyimiz kimi vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququnun törəmə bir növüdür. Elə AİHM-in vərəsəlik hüququnun müdafiəsində əsas götürdüyü maddələrdən biri də məhz mülkiyyət hüququnun müdafiəsi ilə bağlıdır. Belə ki məhkəmə praktikasını araşdırdığımızda onun Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsini yəni mülkiyyət hüququnun müdafiəsi hüququnu rəhbər tutaraq vərəsəlik hüququnu müdafiəsini həyata keçirir. Məhkəmə vərəsəlik hüququnu müdafiəsini həyata keçirərkən rəhbər tutduğu digər maddələr Konvensiyanın 8 (şəxsi ailə həyatına hörmət) və 14-cü (ayrı seçkiliyin qadağan olunması)[6] maddələridir.

Qeyd etdiyimiz maddələri əsas götürərək AİHM-in vərəsəlik hüququnun qorunması sferasında qəbul etmiş olduğu qərarları müxtəlif cür qruplaşdırma bilərik. Birinci qrup məhkəmə qərarlarına qeyri-rəsmi nikah və ya zina nəticəsində dünyaya gələn uşaqların vərəsəlik hüququnun müdafiəsini göstərə bilərik.

AİHM-in bu istiqamətdə olan qərarları sırasında Marckx Belçikaya qarşı (13.06.1979, № 6833/74), İnza Avstriyaya qarşı (28.10.1979, № 8695/79), Mazurek Fransaya qarşı (01.02.2000, № 34406/97), Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı (3.10.2000, № 28369/95), Pla və Puncernau Andorraya qarşı (13.07.2004, № 69498/01), Brauer Almaniyaya qarşı (28.05.2009, № 3545/04) qərarını göstərə bilərik. Qeyd olunan məhkəmə işlərində, mahiyyət etibarı ilə, fərqlər mövcud olsa da, onları birləşdirən oxşarlıq hər birində qeyri-rəsmi nikah və bu birgə yaşayışdan dünyaya gələn uşaqların vərəsəlik hüququdur. Məhkəmə qərarları ümumilikdə üç maddə əsasında, Konvensiyanın 8 və 14 maddələrinin və 1saylı Protokolun 1-ci maddəsi əsasında qəbul edilmişdir. Lakin işin hallarına uyğun olaraq qeyd etdiyimiz məhkəmə işlərinin bir qisminə 8 və 14 maddələri, digər qisminə Protokolun 1-ci maddəsi və Konvensiyanın 14 maddəsi əsas götürülərək məhkəmə qərar qəbul etmişdir.

Mazurek Fransaya qarşı məhkəmə işini digərlərindən fərqləndirən xüsusiyyət burada bir rəsmi, digər qeyri rəsmi nikahdan doğulmuş iki uşağın analarının mirasından pay alması ilə bağlıdır. Belə ki, həmin dövrdə mövcud olan qanunvericiliyə əsasən qeyri-rəsmi nikahdan doğulmuş uşaqlar

digərlərinə münasibətdə mirasdan iki dəfə az pay almaq hüququna malik idilər. Məhz buna görə iddiaçı AİHM-ə iddia ərizəsi ilə müraciət edir. Məhkəmə qərarında konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə birlikdə 1 saylı Protokolun 1-maddəsinin də pozulduğu nəticəsinə gəlmişdir. Qeyd etmişdir ki, nikahdankənar doğulmuş uşaqlar özlərindən asılı olmayan səbəblərdən dolayı cəzalandırıla bilməz. Nikahdankənar olduğu üçün onun mülkdən az pay alması onun bir mənada cəzalandırılması deməkdir. Bu isə, yolverilməzdir (bənd 54-55) [8].

Brauer Almaniyaya qarşı və Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı hər iki məhkəmə işində uşaqlar nikahdankənar doğulduğu üçün atalarının vərəsəsi qisminə çıxış edə bilmirlər. Brauer Almaniyaya qarşı məhkəmə işində uşaq doğulduqdan bir müddət sonra atası tərəfində rəsmi olaraq qəbul edilir. Lakin Almaniyada mövcud olan 1969-cu il “Nikahdankənar doğulmuş uşaqların hüquqi statusu” haqqında Qanununa əsasən, 1949-cu ilə qədər doğulmuş uşaqlara münasibətdə qeyri-rəsmi nikahdankənar doğulmuş uşaq statusu qüvvədə qalır [12]. Kemp və Bourimi Niderlanda qarşı məhkəmə işində isə ata uşağı rəsmi olaraq qəbul etmədən öldüyü üçün qanuni vərəsə qisminə çıxış edə bilmir. Lakin bir müddətdən sonra uşaq rəsmi olaraq tanınsa da, məhkəmə qərarının geriye qüvvəsi olmadığı üçün o yenə də atasının vərəsəsi kimi çıxış edə bilmir. AİHM-ə konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozulması ilə bağlı müraciət edilmişdir. Lakin məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığına, uşaq və atanın ailəsi arasında münasibətin yaranmamasının dövlətin müdaxiləsi nəticəsində baş vermədiyini əsas-

landırmışdır. Bunun əksinə, konvensiyanın 14-cü maddəsinin pozulduğunu nikahdankənar doğulmuş uşaqla rəsmi nikahdan doğulmuş uşaq arasında ayrı seçkilik qoyulduğu qərarını vermişdir (bənd 26-28) [11]. Qərar da, eyni zamanda, məhkəmə bildirir ki, 8-ci maddə vərəsəlik hüququnun müdafiəsinə təminat vermir. Lakin vərəsəlik hüququ ailə birliyi ilə bağlı olduğu üçün məhkəmə yaxın qohumlar arasındakı vərəsəlik münasibətinin bir mənada 8-ci maddə ilə bağlı olduğunu qeyd edir (bənd 35). Məhkəmə eyni məzmununda qərarı Brauer Almaniyaya qarşı işində də qəbul etmişdir. Belə ki, qərar da qeyd olunur ki nikahdankənar uşaqlara göstərilən ayrı seçkiliyə hər hansı əsasın məhkəmə tərəfindən qəbul edilməsi yol verilməzdir. Məhkəmə konvensiyanın 114-cü maddəsinin pozulmuş olduğu qərarını vermişdir [12]. Qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarları ilə yanaşı Haas Niderlanda qarşı (13.01.2004, № 36983/97) məhkəmə qərarını göstərə bilərək ki, digərlərindən fərqli olaraq, burada məhkəmə 8-ci maddənin pozulmadığı qərarına gəlir. Eyni zamanda, bu səpkidə olan məsələlərdə vərəsəlik hüququnun hər zaman 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşmədiyini müəyyən edir. Bu məhkəmə işinin də predmeti nikahdankənar doğulan uşaqların vərəsəlik hüququ və atalıq tanınmamasıdır. İddiaçı AİHM-nə 8-ci maddədə nəzərdə tutulan hüququnun pozulduğu və nikahdankənar doğulan uşaq olduğu üçün atasının mirasından pay ala bilmədiyini qeyd etmişdir (bənd 27-28) [11]. Lakin məhkəmə qərar da qeyd edir ki, hazırkı məhkəmə işi 8-ci maddənin əhatə dairəsinə daxil deyildir. Belə ki, iddiaçı məhkəmədən qeyri-rəsmi

nikahdan doğulmuş uşaq kimi tanınmasını mirasdan pay bölgüsünü almaq üçün tələb edir. Lakin konvensiyanın 8-ci maddəsi vərəsəlik hüququnun tanınması üçün şəxsin miras qoyan şəxsin vərəsəsi kimi rəsmi surətdə tanınmasını tələb etmir. Eyni zamanda, məhkəmə yuxarıda adını çəkdiyimiz Marckx Belçikaya qarşı işinə istinad edərək qeyd edir ki, vəsiyyətnamə olmadan ailə üzvləri arasında vərəsəlik münasibətlərinin olması üçün sıx ailə bağları olmalıdır. Qeyri-mütəmadi olan əlaqə, münasibət ailə sayılmağa əsas vermir (bənd 43).

Konvensiyanın qeyd edilən maddələrində 8-ci maddə, bildiyimiz kimi, şəxsi həyata, ailə həyatına hörmət edilməsi hüququnu nəzərdə tutur. Bu maddənin altında ailə birliyi deyilən zaman rəsmi nikah, qeyri-rəsmi nikah, dini nikah, ənənəvi və ya qeyri-ənənəvi nikahların nəzərdə tutulduğunun şahidi olur. Vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququ və ailə hüququ ilə bir-birinə bağlanan bir hüquq münasibətidir. Yəni vərəsəlik münasibətini tərkib elementləri miras qoyan şəxs, miras əmlak və vərəsələrdir. Qanuni vərəsələr isə bildiyimiz kimi ailə üzvləridir. Burdan belə nəticə çıxır ki, ailə dediyimiz zaman yalnız mənəvi əlaqələr deyil vərəsəlik kimi mülkiyyətlə bağlı münasibətlər də əsas hesab edilir. Məhz bu baxımdan, AİHM vərəsəlik hüququnun müdafiə edilməsinin müdafiəsini həyata keçirən zaman əsas tutduğu hüquqlardan biri ailə həyatına hörmət edilməsidir. Bunun bariz nümunələri kimi yuxarıda qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarlarını göstərə bilərək.

Digər maraqlı məhkəmə presedenti kimi AİHM-in Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı

(02.11.2010, 3976/05) məhkəmə qərarı ilə Karner Avstriyaya qarşı (24.07.2003, № 40016/98) məhkəmə qərarını göstərə bilərik. Hər iki məhkəmə qərarının predmeti qeyri-rəsmi birgə yaşayışdır. Lakin ortaq predmetin birgə yaşayış olmasına baxmayaraq mahiyyət etibarı ilə bir-birindən fərqli cəhətlərə malikdirlər. İlk olaraq Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı işinin mahiyyəti haqqında qısa olaraq deyə bilərik ki, xanım 26 il boyunca dini nikah adı altında vətəndaş nikahında yaşamışdır. Bu nikahdan onların 6 övladı olmuşdur. Uşaqlardan beşi rəsmi olaraq qeydiyyatata atalarının soyadı ilə alınmış, bunun əksinə sonuncu uşaq anasının soyadı ilə qeydiyyatata alınmışdır. Şərifə Yiğit iddia ərizəsində onun və sonuncu övladı Əminənin həyat yoldaşının pensiya təminatı və tibbi sığorta hüququndan məhz dini nikahda olduğu üçün yararlanma bilmədiyini, bunun isə konvensiyanın 8-ci maddəsinin pozduğunu vurğulayır (bənd 9-17) [8]. Digər qeyd etdiyimiz məhkəmə qərarı Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə presedentidir. İddianın əsasını həmcinslərin birgə yaşadıqları mənzilin kirayə müqaviləsinin ev sahibi tərəfindən xitam etdirilməsi təşkil edir. Belə ki, Avstriya Ali Məhkəməsi “İcarə haqqında” Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən, mülkiyyətçinin iddiasını təmin edərək ailə anlayışının homoseksualların birgə yaşayışını özündə ehtiva etmədiyinin və bu baxımdan, onun ölmüş şəxsin partnyoru olaraq həmin kirayə müqaviləsinə vərəsəlik hüququ əldə etmədiyini qeyd etmişdir. İddiaçı onun konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrində nəzərdə tutulan hüququnun pozulduğunu qeyd etmişdir. Lakin 2000-ci ildə iddiaçı dünyasını dəyişmişdir (bənd

9-17) [16]. Qeyd etdiyimiz kimi, hər iki məsələ özündə qeyri-rəsmi birgə yaşayışı təzahür etdirir. Burada önəmli olan əsas məsələ onların vətəndaş və ya dini nikahda olan tərəfdaşlarının vərəsəsi sayılıb-sayılmamasıdır. Lakin, maraqlı məqam ondadır ki, tərəfin vərəsəlik hüququnu qəbul etmədən öncə onun vərəsə kimi tanınıb-tanınmamasını aydınlaşdırmaq lazımdır. Artıq bu zaman ilkin kollizion məsələ kimi həm dini nikahın, həm homoseksualların birgə yaşayışının rəsmi nikah kimi tanınıb tanınmaması məsələsini həll etmək gərəklidir. İlk öncə, dini nikahla bağlı məsələdə uzun müddət nikahlarını rəsmiləşdirmədən ailə adı altında birlikdə yaşamışlar. Bu zaman sual yaranır: bu nikahın hər hansı hüquqi əsası varmı? Məhkəmə işi Türkiyə qanunvericiliyi ilə bağlı olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin (AR AM) 1.5 maddəsinə əsasən də, dini nikahların heç bir hüquqi əsası yoxdur [3]. Deməli, bu nikahlar özündə heç bir hüquqi nəticə yaratmır. Elə AİHM qərarı da məhz bu istiqamətdə olmuşdur. Belə ki, məhkəmə tərəflərin uzun müddət bir yerdə yaşadığını, lakin buna baxmayaraq nikahın rəsmiləşdirilməsinə ehtiyac duymadıklarını bildirmişdir. Eyni zamanda, qərarda qeyd olunur ki, rəsmi nikahların əsas hesab olunduğu bir dövlətin, dini nikahların tanınması üçün xüsusi rejim yaratmaq vəzifəsi yoxdur. Məhz bu baxımdan, AİHM iddianı təmin etmir. Münasibəti tənzimləyən qanunvericilik normasına əsasən iddiaçı ölmüş şəxsin vərəsəsi hesab edilmir. Yekunda konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrinin pozulmadığı qərarını verərək iddianı təmin etməmişdir (bənd 102-103) [17]. Maraqlı nüans

yuxarıda haqqında danışdığımız Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə işindədir. Belə ki, işin ümumi məzmunu haqqında ümumi məlumat verdik və qeyd etdik ki, iddiaçı AİHM-də iddia qaldırdıqdan sonra dünyasını dəyişmişdir. İddiaçının ölməsinə baxmayaraq, məhkəmə bu məsələnin insan hüquqlarının müdafiəsi baxımından, önəmli bir məsələ olduğu, məhz bu baxımdan işin yekunlaşdırılması qərarına gəlmişdir. Yekunda məhkəmə qərarda bildirir ki, dövlət “İcarə haqqında” Qanunun 14-cü maddəsinin düzgün olmadan, məhdud çərçivədə tövsif etmişdir. Məhz bu baxımdan, konvensiyanın 8 və 14-cü maddələrinin pozulduğu qərarını qəbul etmişdir. Hər iki məsələ qeyri-rəsmi nikahda və ya vətəndaş nikahında olan şəxslərin tərəfdaşının vəərəəsi qismində iştirak edib-etməməsi ilə bağlıdır. Həmcinslərin birgə yaşayış faktını nəzərə almasaq hər iki şəxsin iddiası vəərəə qismində tanınıb-tanınmamaqla bağlı məsələdir. Bu zaman belə bir sual yaranır: məhkəmənin hər iki məhkəmə işi ilə verdiyi qərar diskriminasiyaya yol vermək deyilmi? Çünki birgə yaşayışların heç biri hüquqi olaraqdan rəsmiləşdirilməmişdir. Bəs, onda bu münasibətləri fərqləndirən cəhət nədir? Hansı səbəblə dini, yəni islam qaydalarına uyğun olaraqdan münasibətlərini əsaslandıran şəxslər bir-birinin vəərəəsi qismində çıxış edə bilmədiyi halda homoseksualların birgə yaşayışındakı tərəfdaşları bir-birinin vəərəəsi qismində çıxış edə bilər. Fikrimizcə, bu elə öz-özlüyündə ayrı-seçkiliyə, diskriminasiyaya yol verilmənin özüdür. Başqa istiqamətdən yanaşsaq, daha doğrusu, AİHM-in hər iki qərarını əsaslandırmağa çalışsaq, düşünürük ki, bunu yalnız bir formada

əsaslandırma bilərik. Yəni Şərifə Yiğit Türkiyəyə qarşı işində həmin tərəflərin birgə yaşayışını rəsmiləşdirmək üçün dövlətin qanunvericiliyində müvafiq norma mövcud olduğu halda, Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə işində isə həmcinslərin münasibətini tənzimləmək üçün qanunvericilikdə müvafiq normanın olmaması həmin münasibəti rəsmiləşdirməyə imkan verməmiş bu isə həmin tərəflərin ailə adı altında birgə yaşayışını rəsmiləşdirmək hüququnun müəyyən mənadada məhdudlaşdırılması deməkdir. Şərifə Yiğit məhkəmə presedentinə AR qanunvericiliyinin yavaşmasını bildirdiyimiz kimi düşünürük ki Karner Avstriyaya qarşı məhkəmə işini də milli qanunvericiliyimiz baxımından, araşdırsaq maraqlı olardı. Dedik ki, vəərəəlik hüququ tanınmazdan öncə vəərəə kimi tanınıb-tanınmamaq məsələsi həll olunmalıdır. Yəni ilkin kollizion məsələ kimi həmin bigə yaşayışın tanınıb-tanınması məsələsi ilk öncə həll edilməlidir. Tutaq ki, AR məhkəməsinə bu məzmununda bir məhkəmə işi daxil olmuşdur. Deyək ki, AR vətəndaşı həmcinslərin nikahının rəsmiləşdirilməsinə yol verən başqa dövlətin ərazisində və başqa dövlətin vətəndaşı ilə münasibətini rəsmiləşdirmiş, daha sonradan ölüm faktı baş vermiş və nəticədə vəərəəliklə bağlı məsələ yaranmışdır. Bu zaman AR məhkəmələri ilk öncə nə etməlidir? İlk növbədə, həmin münasibətin dövlətimiz tərəfindən tanınıb-tanınmaması məsələsi aydınlaşdırılmalıdır. Lakin qanunvericiliyimizdə bununla bağlı konkret norma yoxdur. Belə ki, yalnız AR AM 2.3-cü maddəsində kişi və qadın ifadələrindən istifadə edilərək, qeyd olunmuşdur ki, nikah kişi və qadın arasında olan birlikdir [3]. Bunun

əksinə olaraq, Konstitusiyamızda kişi və qadın yerinə ər və arvad ifadələrindən istifadə olunmuşdur. Bununla yanaşı, AR AM-in 148-ci maddəsinə də nəzər salaq. Həmin maddədə qeyd olunur ki, həm dövlətimizin vətəndaşları, həm vətəndaşlarımız ilə əcnəbilər arasında xarici dövlətin ərazisində, həmin dövlətin qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun bağlanmış və AR AM-in 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallardan hər hansı biri olmadıqda tanınır. AR AM-in 12-ci maddəsində isə nikahın kişi və qadın arasında bağlanması ilə bağlı hər hansı bir müddəə nəzərdə tutulmamışdır [3]. Yəni belə bir nəticə meydana gəlir ki, həmin nikah münasibəti AR məhkəmələri tərəfindən tanınır. Həmcinslərin nikahının tanınmasını yalnız AR AM-in 157-ci maddəsi ilə əsaslandırmağımız mümkün olardı. Belə ki, həmin maddədə qeyd olunur ki, xarici dövlətlərin AR-in hüquq qaydasına zidd olan normaları dövlətimiz tərəfindən qəbul edilmir [3]. Yəni hüquq qaydamıza, ümumi qaydamıza zidd olan normaların tətbiqi yolverilməzdir. Lakin, məcəlləmizin bu maddəsinin etibarlılığını AR BXH haqqında Qanununun 4-cü maddəsi şübhə altına qoyur. Belə ki, Qanunun həmin maddəsində xarici hüququn tətbiqinin məhdudlaşdırılması yalnız konstitusiyamıza və referendumla qəbul olunmuş aktlarımıza zidd olarsa məhdudlaşdırıla bilər [10]. Bu araşdırmanın nəticəsi olaraq qeyd edə bilərik ki, qanunvericiliyimizdə bu məsələ ilə bağlı boşluqlar mövcuddur. Bu məsələnin həlli müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Yəni hakim ilk öncə ənənvi qayda yəni müvafiq qanunun müvafiq norması əsasında münasibəti tənzim etməli, işlə

bağlı yekun qərar qəbul etməlidir. Ənənəvi qaydanın həyata keçirilməsi mümkün olmadığı halda məhkəmə qanunun və hüququn analogiyasına müraciət edir. Yəni hakim münasibətlə bağlı analogi normalara müraciət edir. Bu hal mövcud olmadıqda isə, nəhayət, hakimlər məhkəmə qərarlarına, məhkəmə təcrübəsinə istinad etməlidirlər. Hazırkı məsələ ilə bağlı qanunvericiliyimizdə analogi normanın mövcud olmadığı nəzərə alsaq, düşünürük ki, AİHM presedent hüququna mürəit olunması məqsədmüvafiq olardı. AİHM presedent hüququna, qərarlarına hakimlərin qərarlarında istinad edə bilməsi ilə bağlı “Məhkəmə qətnaməsi haqqında” AR Ali Məhkəməsinin 24 noyabr 2005-ci il tarixili Plenumun Qərarını və AR-də məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “AR-nın bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” AR Prezidentinin Fərmanını [14] göstərə bilərik. Belə ki, həmin qərarın 2.2 maddəsində qeyd olunur ki, hüquqda boşluq olduqda məhkəmə oxşar normaları tətbiq edə bilər. Belə normalar olmadıqda isə AİHM təcrübəsinə və presedent hüququna istinad edərək qətnamə qəbul edə bilərlər [9]. Fikrimizcə, AİHM-in təcrübəsi “şərh presedenti” olaraq qəbul edilməli, hər hansı yaranan münasibətlə bağlı müvafiq norma olmadığı zaman onun presedent hüququna ikinci dərəcəli mənbə kimi istinad edilməlidir. Yəni AİHM-in qərarları mənbə olaraq qəbul edilməlidir.

AİHM-in təcrübəsində deyə bilərik ki, dünyada maraq doğuran qərarlardan biri Molla Salih Yunanıstana qarşı (19.12.2018, 20452/14; 18.06.2020 ədalətli kompensasiya haqqında) qərarıdır [8]. Bu məhkəmə işini

bu qədər önəmli və əhəmiyyətli edən nədir? Molla Salih işində dünyəvi hüquq sistemi ilə islam hüququnun normaları qarşı-qarşıya gəlir. Yəni dünyəvi hüquq sisteminə uyğun olaraq həyata keçirilmiş hüquqi bir akt islam hüququnun normalarına görə etibarsız sayılır. Digər bir maraqlı məsələ isə beynəlxalq hüququn prinsiplərindən olan şəxsin iradə azadlığı prinsipinin gözdən çıxarılmasıdır və sonda digər maraqlı bir məqam vəsiyyətnamənin mülkiyyətdən istifadə edə bilmənin bir forması kimi 1 sayılı Protokolun 1 maddəsinin tənzim etmə dairəsinə aid olduğudur. Məhkəmə işi haqqında qısa məlumat versək Yunanıstanın Trakya ərazisində yaşayan türk kökənli müsəlman yunan vətəndaşının Yunanıstan Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – YMM) qaydalarına uyğun olaraq notarial qaydada vəsiyyətnamə tərtib edərək bütün daşınar və daşınmaz miras əmlakını arvadına vəsiyyət edir. 2008-ci ildən şəxs dünyasını dəyişir. Prosedur qaydalara uyğun olaraq mərhumun arvadı həmin ildə birinci instansiya məhkəməsinə müraciət edərək ölmüş şəxslə yaxın qohumluq münasibəti sübut edərək 2010-cu ildə rəsmi olaraq mirası qəbul edir. Lakin, 2009-cu ildə mərhumun iki bacısı Apelyasiya məhkəməsinə müraciət edərək onların və ölmüş qardaşlarının islam dininin təmsilçiləri olduqları və onların vərəsəlik münasibətləri mülki qanunvericilik yox, islam normaları ilə tənzim edilməli olduğunu bildirdilər. Şikayətdə qeyd edilmişdir ki, islam vərəsəlik münasibətlərində isə vəsiyyətnamə əsas hesab edilmədən qanun üzrə vərəsəliklə münasibətlər nizama salınmalıdır. Onlar, eyni zamanda, şikayətlərində qeyd etmişlər ki, müsəlmanlara

münasibətdə 1923-cü Lozan müqüaviləsinin 42 və 45-ci maddələrində nəzərdə tutulduğu kimi islam hüququ tətbiq olunmalı və vəsiyyətnamə etibarsız hesab olunmalıdır. Lakin Apelyasiya məhkəməsi bacıların iddiasını təmin etmir və beynəlxalq müqavilənin şəxslərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün nəzərdə tutulan bir sənəd olduğunu qeyd edir. Apelyasiya məhkəməsinin əksinə Kasasiya məhkəməsi bacıların iddiasını təmin edir. Belə ki, hakim qərar verir ki bəli vəsiyyəti tərtib edən şəxs müsəlman idi. Həm Afina, həm Lozan sazişlərindən nəzərdə tutulan normalara əsasən onlara islam hüququ tətbiq olunmalı, vərəsəlik məsələləri məhkəmədə yox müftilər tərəfindən tənzimlənməlidir (bənd 9-18). İşdə maraqlı olan bir digər maraqlı məsələ vəsiyyət edilən daşınmaz miras əmlakın yalnız Yunanıstanda deyil, eyni zamanda Türkiyə ərazisində də yerləşməsidir. Kasasiya məhkəməsinə qərarı birinci instansiya məhkəməsinin qərarını qüvvədən salır. Mərhumun arvadı sonuncu məhkəmə qərarına əsasən miras əmlakının üç hissəsini itirir. Mirasdan sadəcə bir hissə ona, digər hissələr isə bacı və digər qohuma çatır. Yunanıstan məhkəməsinin qərarından sonra şəxsin bacılar 2011-ci ildə Türkiyə məhkəmələrinə vəsiyyətin Türkiyə qanunvericiliyinə uyğun tərtib edilmədiyinə görə etibarsız hesab edilməsi ilə bağlı iddia qaldırırlar. Lakin Türkiyə birinci instansiya Bakırköy məhkəməsi iddianı təmin etmir. Belə ki Türkiyə məhkəməsi Türkiyənin Beynəlxalq xüsusi hüququna əsasən Yunanıstanın Kasasiya məhkəməsinin qərarını tanıyır və məsələyə yenidən baxmağa ehtiyac görmədiyini bildirir (bənd 16). Hər

iki tərəf birinci instansiyanın qərarından İstanbul Apelyasiya məhkəməsinə şikayət verir. Məhkəmə işi davam edir.

Nəhayət, Yunanıstan Kasasiya məhkəməsinin qərarından miras qoyan şəxsin arvadı AİHM-nə şikayət edir. AİHM qadının şikayətini konvensiyanın 14-cü maddəsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə əsaslandırır. AİHM xüsusi ilə vurğulayır ki, miras qoyan şəxsin və ya vəsiyyətnamə üzrə vəərəsə olan xanımın vəziyyəti dini bir qrupa mənsub olması səbəbindən ağırlaşdırılmışdır. Məhkəmə işində maraqlı nüanslardan biri də AİHM-in Türkiyədə olan daşınmaz mirasla bağlı məsələyə heç bir halda toxunmamasıdır. Baxmayaraq ki, ölmüş şəxsin vəsiyyətində bütövlükdə daşınar və daşınmazlar vəsiyyət edilmişdir. Məhz bu baxımdan, məhkəmənin bu işlə bağlı qərarına yanaşmalar bir mənalı deyildir. Bəzi fikirlərə görə, həmin məhkəmə qərarı özündə bir çox problemlərin həllini gətirmədi. Nəhayət, AİHM hazırkı məsələdə konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə bəirləkdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozulduğu qərarını vermişdir (bənd 162). Qeyd etdiyimiz kimi, AİHM bu işlə bağlı əsas və əlavə qəbul etmiş olduğu qərarların heç birində Türkiyədə olan mirasla bağlı heç bir məsələyə toxunmamışdır. Düşünürük ki, bunun yalnız açıqlaması onun daşınmaz əmlak olduğu, eyni zamanda, başqa dövlətin ərazisində olduğu, başqa dövlətin hüququna tabe olduğu ola bilər. Yəni belə nəticə çıxır ki, Türkiyədə yerləşən əmlak başqa bir məhkəmə mübahisəsinin predmeti çevrilə bilər. Türkiyə və Yunanıstandan olan mirsa məsələsindən önəmli məsələ düşünürük ki, vəsiyyətnamənin etibarsızlığı məsələsidir.

Belə ki, yunan vətəndaşı olan bir şəxsin mülki qanunvericiliyin tələblərinə uyğun hazırlamış olduğu əqdin etibarsız sayılması nə qədər düzgün hesab oluna bilər? Yəni şəxsin müsəlman olması onun mülki qanunvericilikdən istifadəsini məhdudlaşdırırmı? Yunanıstan Konstitusiyasının 4-cü maddəsində qeyd olunur ki, yunan vətəndaşları qanun qarşısında bərabərdir[15]. Lakin Kasasiya məhkəməsinin qərarı bunun əksini özündə ehtiva edir. Digər bir əsas kimi kasasiya məhkəməsi “İslam dini şəxslərinə aid olan 24 dekabr 1990-cı il tarixli qanunvericilik aktının ratifikasiyası haqqında” 1920/1991-ci il Qanunun 5.2 maddəsini göstərir. Həmin qanunun qeyd olunan maddəsində konkret olaraq göstərilir: “Müftilər öz səlahiyyətlərini müsəlman yunan vətəndaşlarının nikah, boşanma, himayə, qəyyumluq, islam hüququna uyğun vəsiyyətnamə və qanun üzrə vəərəsəlik münasibətlərində həyata keçirə bilərlər”. Bəli, kassasiya məhkəməsinin qeyd etdiyi kimi, vəərəsəlik münasibətlərinin tənzimlənməsi Yunanıstanda olan müsəlmanlara münasibətdə, qanunda da qeyd edildiyi kimi, müftilərə məxsusdur. Lakin kiçik bir nüans var qanunda qeyd olunur ki islam hüququna uyğun tərtib olunan vəsiyyətnamə və ya qanun üzrə vəərəsəlik. Vəsiyyətnamə olduğu üçün qanun üzrə vəərəsəlikdən söhbət gedə bilməz. Vəsiyyətnaməyə gəldikdə isə, miras qoyan şəxsin vəsiyyətnaməsi mülki qanunvericiliyə uyğun, notarial qaydada tərtib olunmuş bir vəsiyyətnamə idi. Deməli bu vəsiyyətnamə artıq müftinin səlahiyyət çərçivəsinə daxil deyil. Digər əsas kimi Kassasiya məhkəməsi Lozanna sazişini rəhbər tutur. Lozana sazişini ümümlilikdə

nəzərdən keçirdikdə həmin sazişin 37-44 maddələri bütövlükdə türk və yunan azlıqlarının hüquqlarının müdafiəsinə həsr olunduğunun şahidi oluruq. Sazişin 42-ci maddəsində qeyd olunur ki, Türkiyə hökuməti qeyri-müsəlman azlıqlara münasibətdə onların ailə, şəxsi statusları ilə bağlı məsələlərdə milli adət normalarının tətbiqinə icazə verir [7]. Növbəti 45-ci maddədə isə, qeyd olunur ki, qeyri-müsəlmanlara Türkiyədə şamil olunan bu hüquq Yunanıstanda olan türk müsəlman azlıqlara da şamil olunmalıdır. Düşünürük ki, müqavilənin maddələrini oxuyub düzgün şərh etdiyimiz zaman həmin maddələrdə islam hüququnun maddələrinin vərəsəlik münasibətlərinə vəsiyyət edən şəxsin son iradəsini pozaraq məcburi olaraqdan islam hüququnun qaydalarını şamil etməklə bağlı heç bir fikir bildirilməmişdir. Əksinə, diqqətlə oxuduğumuz zaman azlıqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasını, onların hüquqlarının qorunmasını özündə əks etdirdiyinin şahidi oluruq.

Şərh etdiklərimiz və məhkəmənin yekun qərarına əsasən, belə nəticə çıxara bilərik ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin əhatə etdiyi mülkiyyət münasibətlərinin predmetinə vərəsəlik və vəsiyyətnamə daxil edilir. Çünki məhkəmə yalnız konvensiyanın 14-cü maddəsinin deyil, onunla birlikdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin də pozulduğunu vurğulamışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, AİHM-in presedent hüququ məhkəmələr üçün mənbə sayılmalı, tənzim olunan ictimai münasibətlə bağlı hüquqda boşluq olduğu zaman hakimlər tərəfindən istinad olunmalıdır.

İstifadə edilmiş mənbələr

1. Abdullayev, F.S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri / F.S.Abdullayev. – Bakı: Zərdabi LTD MMC, – 2013. – 664 s.
2. Allahverdiyev, S.S. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq xüsusi (mülki) hüquq kursu. Dərslük. II nəşr / S.S.Allahverdiyev. – Bakı: Hüquq Yayın Evi nəşriyyatı, – 2021. – 840 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi: [Elektron resurs] // 28 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<http://e-qanun.az/framework/46946>
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası: [Elektron resurs] // 12 noyabr 1995-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<https://e-qanun.az/framework/897>
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi: [Elektron resurs] // 28 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin hüquqi aktların vahid elektron bazası. URL:<https://www.e-qanun.az/framework/46944>
6. <https://www.coe.int/az/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>
7. <http://ua.mfa.gov.tr/>
8. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-188985%22%7D>
9. <http://supremecourt.gov.az/post/view/567>
10. <https://e-qanun.az/framework/509>
11. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-58456%22%7D>
12. <http://www.echr.ru/documents/doc/2468612/2468612-005.htm>
13. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Childrens
14. <https://e-qanun.az/framework/11357>
15. <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>
16. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-61263%22%7D>
17. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-101579%22%7D>

**МЕСТО ПРЕЦЕДЕНТНОЙ ПРАКТИКИ ЕСПЧ В РЕГУЛИРОВАНИИ
НАСЛЕДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Ханумана Рустам кызы Кафарова,
диссертант кафедры «Международное частное право и европейское
право» Бакинского государственного университета.
Э-почта: xanim84.84@mail.ru

В статье со стороны автора проанализировано прецедентное право Европейского суда по правам человека в области наследственных отношений. В статье также определены статьи Европейской конвенции о правах человека и прилагаемых к ней протоколах, прямо или косвенно предусматривающие право наследования.

Ключевые слова: прецедентное право, право собственности, завещание, наследники.

**THE PLACE OF THE CASE-LAW OF THE ECHR
IN THE REGULATION OF HEREDITARY RELATIONS**

Kafarova Khanimana,
Dissertator of the “International Private Law and European Law”
Department of Baku State University.
e-mail: xanim84.84@mail.ru

By the author in the article analyzes the case law of the European Court of Human Rights in the field of inheritance relations. The article also defines the provisions of the European Convention on Human Rights and its annexed protocols, directly or indirectly providing for the right of inheritance.

Key words: case law, property law, will, heirs.

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ MAHKEMESİ'NİN EMSAL
DENEYİMİN MİRASININ DÜZENLENMESİNDE YERİ**

Gafarova Xanumana Raustam kızı,
Baku Eyalet Üniversitesi "Uluslararası Hukuk ve Avrupa Bakanlığı"nın tezi.
E-posta: xanim84.84@mail.ru

Makale, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin miras ilişkileri alanında emsal yasalar konusunu analiz etmektedir. Protokollere ek olarak Avrupa İnsan Hakları ve Protokoller Sözleşmesi dolaylı ve ya doğrudan aşağılık şeklinde kabul edilir.

Anahtar Kelimeler: emsal hukuk, mülkiyet hakları, ahit, mirasçılar.

BANK FƏALİYYƏTİ: ANLAYIŞI VƏ NİZAMASALMA PREDMETİ

Aytən Pənəliyeva,
Qərbi Kaspi Universitetinin
I kurs tələbəsi.

e-mail: aytenpenaliyeva@gmail.com;
mobil telefon: +994 51 557 85 17.

Məqalədə müəllif tərəfindən bank fəaliyyətinin anlayışı və onun nizamasalma predmeti nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, bank fəaliyyəti dedikdə ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslərə xüsusi xarakterli əmtəə olan bank xidmətinin göstərilməsinə yönələn və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən hərəkətlər başa düşülür.

Açar sözlər: bank fəaliyyəti, fiziki şəxslər, hüquqi şəxslər, bank xidmətləri, bank münasibətləri, kredit münasibətləri, depozit münasibətləri, hesablaşma-köçürmə münasibətləri.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, bank fəaliyyəti iqtisadi fəaliyyət növlərindən biri sayılır. Belə ki, bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində müxtəlif növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Məsələn, bank hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxsə kredit verir ki, bu zaman bank və həmin şəxslər arasında kredit münasibəti yaranır. Yaşadığımız həyatda əksər vətəndaşlar bu və ya digər banka əmanət kimi pul vəsaiti qoyurlar. Bu kimi hallarda bank və vətəndaş arasında depozit münasibəti (bank əmanəti münasibəti) əmələ gəlir və s. Kredit, depozit və digər münasibətlər bank fəaliyyətinin hə-

yata keçirilməsi zamanı yaranır. Odur ki, onlar ümumən bank fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər sayılır (1).

Əlbəttə, bank fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər müvafiq hüquq normaları vasitəsi ilə tənzimlənir; məhz belə normaların sistemi bank hüququ adlanır. İqtisadi ədəbiyyat səhifələrində göstərilir ki, bank hüququ dedikdə bank fəaliyyəti ilə bağlı kredit təşkilatları və ayrı-ayrı şəxslər (müşətilər) arasında yaranan ictimai münasibətləri nizama salan hüquq normalarının məcmusu başa düşülür (2). Bu, obyektiv mənada

bank hüququna verilən elmi (doktrinal) anlayışdır. Obyektiv mənada bank hüququnun əsas funksiyası bank fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsini həyata keçirməkdən ibarətdir.

Bank fəaliyyəti dedikdə isə məqsədyönlü şəkildə edilən elə hərəkətlər başa düşülür ki, bu hərəkətlər ayrı-ayrı şəxslərə xüsusi xarakterli əmtəə olan xidmət (bank xidməti) göstərilməsinə yönəlmişdir. Ayrı-ayrı şəxslərə göstərilən bank xidməti müxtəlif növlərdə olur. Söhbət bankların həyata keçirdikləri fəaliyyət növlərindən gedir. Bankların həyata keçirdikləri fəaliyyət növləri isə «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının 16 yanvar 2004-cü il tarixli 590-IIQ nömrəli Qanununun 32-ci maddəsində sadalanır (3). Bu maddəyə görə, bank fəaliyyətinin növləri bunlardan ibarətdir: 1) kreditlər vermək; 2) depozitlər (əmanətlər) və digər qaytarılan vəsaitlər cəlb etmək; 3) şəxslər üçün hesab açmaq və onları aparmaq; 4) köçürmə və

kassa-hesablaşma xidmətləri göstərmək; 5) lizing; 6) faktoring; 7) forfeytinq və s. İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrini maliyyələşdirən banklar hal-hazırda həddən artıq fəaliyyət növlərini həyata keçirirlər. Odur ki, bankların fəaliyyəti çoxşaxəlidir (4).

İqtisadi hüququn hər bir struktur tərkibinin ayrıca nizamasalma predmeti vardır. Bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində də kredit təşkilatları (banklar) və şəxslər (müşətilər) arasında müəyyən növ ictimai münasibətlər əmələ gəlir. Bank fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin nizamasalma predmetini də məhz həmin ictimai münasibətlər təşkil edir. Odur ki, bank fəaliyyətinin, başqa sözlə, bank hüququnun nizamasalma predmeti belə fəaliyyətin həyata keçirilmə prosesində əmələ gələn ictimai münasibətlərdən ibarətdir; onlar bank münasibətləri adlanır. Bank münasibətləri, sözsüz, bank hüququ (bank hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları) vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bunun nəticəsində iqtisadi xarakterli həmin bank münasibətləri «bank-hüquq münasibətləri» kimi hüquqi forma alır.

Bank münasibətləri dedikdə bank-hüquq normaları ilə tənzimlənən elə ictimai münasibətlər başa düşülür ki, bu münasibətlərin iştirakçıları subyektiv hüquqlara malik olub, hüquqi vəzifələr daşıyırlar. Başqa sözlə, bank münasibətlərinin iştirakçıları subyektiv hüquq və hüquqi vəzifə daşıyırlar.

İstənilən hüquq münasibəti kimi, bank-hüquq münasibəti də quruluşca üç elementdən ibarətdir: 1) subyekt; 2) məzmun; 3) obyekt. Bank-hüquq münasibətinin subyekt dedikdə həmin münasibətin iştirakçısı başa düşülür. Kredit təşkilatları bank-hüquq münasibətinin əsas subyektidir. Bank-hüquq münasibətinin

subyekt qismində həm də müştəri çıxış edir. Müştəri dedikdə bank xidmətinin istehlakçıları (fiziki və hüquqi şəxslər) başa düşülür. Onlar, yəni kredit təşkilatları və müştərilər bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquq münasibətinin iştirakçıları (subyektləri) hesab olunur.

Bank-hüquq münasibətinin subyekt (iştirakçısı) qismində həm də Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası çıxış edir. Onlar bank fəaliyyətini dövlət tənzimləməsi və ona nəzarət olunması ilə bağlı bank-hüquq münasibətlərinin subyektləridir.

Bank-hüquq münasibətinin məzmunu dedikdə həmin münasibətdə iştirak edən subyektlərin hüquq və vəzifələri başa düşülür. Subyektlərdən birinin malik olduğu hüquqlar digər subyektin daşdığı vəzifələrə uyğun gəlir. Yaddan çıxarmamalıyıq ki, hüquq və vəzifələrin bir-birinə uyğun gəlməsi hüququn əsas (ümumi) prinsiplərindən biri sayılır. Məsələn, bank-hüquq münasibətinin bir növü olan kredit-hüquq münasibəti öz məzmununa görə bankın və müştərinin (kredit alanın) hüquq və vəzifələrindən ibarətdir. Bank müştəriyə kredit vermək vəzifəsi daşıyır; kreditin qaytarılmasını tələb etmək onun hüququdur. Müştəri bankdan kredit verilməsini tələb etmək hüququna malikdir; krediti banka qaytarmaq isə onun vəzifəsidir və s.

Bank-hüquq münasibətinin obyekt dedikdə pul vəsaiti və borclunun davranışı başa düşülür. Obyekt bank-hüquq münasibətinin növündən asılıdır: məsələn, bank əmanəti münasibətinin obyekt pul vəsaitindən ibarətdir və s.

Subyektin hakimiyyət səlahiyyətinə malik olması kimi meyara görə bank-hüquq münasibətinin iki növü mövcuddur: 1) bank

fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və ona nəzarət olunması ilə bağlı bank-hüquq münasibəti (bu münasibətdə hakimiyyət səlahiyyətinə malik olan Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası iştirak edir); 2) bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı bank-hüquq münasibəti (bu növ hüquq münasibətində kredit təşkilatları çıxış edir ki, onların hakimiyyət səlahiyyəti yoxdur).

Obyekt kimi meyarə görə bank-hüquq münasibəti aşağıdakı növlərə bölünür: 1) obyekt pul vəsaiti olan bank-hüquq münasibəti (məsələn, kredit- hüquq münasibəti); 2) obyekt qiymətli kağız olan bank-hüquq münasibəti və s.(5).

Bank münasibətləri həm də digər meyarlara görə hüquqi təsnif edilir. Məsələn, məzmun kimi əlamətə görə bank münasibətləri aşağıdakı növlərə bölünür: kredit münasibətləri, depozit münasibətləri, hesablaşma – köçürmə münasibətləri və s.

Deməli, qeyd edə bilərik ki, bank tələb olunduqda geri götürülə bilən əmanətləri qəbul edən qanuni təşkilatdır. Bank işi fiziki şəxslərdən və digər qurumlardan əmanət qəbul edən və sonra bu pulu kreditlər təklif etmək, investisiya qoymaq və mənfəət əldə etmək üçün istifadə edən bir sıra maliyyə institutları vasitəsilə həyata keçirilə bilən bir çoxşaxəli fəaliyyətdən ibarətdir. Bankların əsas vəzifəsi əmanət götürmək və kredit verməkdir. Lakin banklar geniş çeşiddə müvafiq məhsul və xidmətlər təklif edə bilər, o cümlədən:

- depozit hesabları, əmanət hesabları;
- kreditlər, o cümlədən ipoteka, avtomobil və fərdi kreditlər;
- kredit kartları;

- çeklərin nağdlaşdırılması xidmətləri;
- sığorta xidmətləri və s.

Bəs, bank depozitləri necə işləyir?

Qeyd etməliyik ki, əmanətin özü bankın əmanətçi qarşısında borclu olduğu bildirən öhdəlik formasıdır. Bank depozitləri depozitə qoyulmuş faktiki vəsaitlərə deyil, bu öhdəliyə istinad olunmasını ehtiva edir. Kimsə bank hesabı açıb nağd pul yatırırdıqda, o, nağd pulu qanuni hüququnu verir və o, bankın aktivinə çevrilir. Öz növbəsində, hesab bank qarşısında öhdəlikdir.

Kredit mahiyyətə kreditör (borc verən) və borcalan (borclu) arasında formalaşan sosial münasibətdir. Borclu borc verənə tez-tez faizlə ödəyəcəyini və ya maliyyə və ya qanuni cəzalarla üzləşəcəyini vəd edir. Kreditin uzadılması min illər əvvələ, bəşər sivilizasiyasının başlanğıcına təsadüf edən və formalaşan bir təcrübədir. Kreditin müxtəlif formaları mövcuddur. Ən populyar forma bank krediti və ya maliyyə kreditidir. Bu kredit növünə avtomobil kreditləri, ipoteka kreditləri, imza kreditləri və kredit xətləri daxildir. Əslində, bank istehlakçıya borc verdikdə, pulu gələcək tarixdə qaytarmalı olan borcalana kredit verir.

Kredit kartı bir maliyyə qurumu, adətən, bank tərəfindən buraxılan kartdır və kart sahibinə həmin qurumdan vəsait götürmək imkanı verir. Kart sahibləri təşkilatın şərtlərinə uyğun olaraq pulu faizlə geri ödəməyi qəbul edirlər.

Sığorta, sığortaçının başqa bir şəxsə müəyyən gözlənilməz hadisələrdən və ya təhlükələrdən dəyən zərərləri ödənilməsi barədə müvafiq müqavilə ilə rəsmiləşdirilir.

“Bank” termini bir sıra müxtəlif maliyyə institutlarını əhatə edən geniş anlayışdır.

Bankların müxtəlif növləri fərqləndirilir, çünki onların hamısı təmin etdikləri xidmət və ya məhsullarda və xidmət etdikləri funksiyalarda eyni deyildir. Bəziləri istehlakçı ilə bağlıdır, yəni onlar birbaşa geniş ictimaiyyətə xidmət edir. Digərləri iqtisadiyyatda pul axınında daha strateji rol oynayır.

Bank çətininin altına nəzər saldıqda aşağıdakılar müşahidə edilir:

- mərkəzi bank;
- pərakəndə banklar;
- kommersiya bankları;
- investisiya bankları;
- törəmə banklar;
- əmanət və kredit assosiasiyaları;
- kredit ittifaqları və s.

Mərkəzi banklar bir ölkə və ya ölkələr qrupu üçün pul təklifini idarə edir. Bu banklar pul siyasətinin müəyyən edilməsi, valyutanın hərəkətinə nəzarət və faiz dərəcəsinin əsas göstəricilərinin müəyyən edilməsi üçün məsulyyət daşıyırlar.

Kommersiya bankları, adətən, biznes sferasına və ya korporasiyalara xidmət göstərir, baxmayaraq ki, onlar fərdi bank müştərilərinin ehtiyaclarına da xidmət edə bilirlər. Kommersiya bankları, ümumiyyətlə, geniş çeşiddə xidmətlər göstərir. Məsələn, kommersiya bankı daşınmaz əmlak kreditləri və ya biznes avadanlığı kreditləri verə bilər, borcalanlardan pul götürmək imtiyazına görə faizlər və komissiyalar tələb edə bilər və s.

İnvestisiya bankları qiymətli kağızların ticarətində iştirak edə, investor hesablarını idarə edə və ya hər ikisini qismən idarə edə bilər. İnvestisiya bankı qiymətli kağızların alqı-satqısına kömək etməklə bazarlara pul qoymaq istəyən investorlar üçün vasitəçi rolunu oynaya bilər.

Pərakəndə banklar, yəqin ki, əksər insanların bankçılıq dedikdə təsəvvürünə gələn bir şeydir. Bu banklar gündəlik müştərilərə, o cümlədən kiçik biznes sahiblərinə kreditlər, depozit hesabları və digər bank xidmətləri təklif edirlər.

Törəmə və ya kölgə bankların fəaliyyət sferası ənənəvi banklarda olduğu kimi deyildir. Bu, bank olmayan kredit təşkilatları, maliyyə institutları və s. qurumlar, ilk növbədə, ən çox kredit və borc alətlərinə investisiyaların cəlb edilməsinə diqqət yetirirlər. Onlar, bəzən, kvazibank (bankaoxşar, bankabənzər) anlayışı ilə əhatə edilir. Kölgə bankçılıq və kölgə bankları 2008-ci ildə baş verən maliyyə böhranında cəmiyyətdə bank münasibətlərinin nizama salınmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Bu maliyyə institutları insanlara artıq sahib olduqları evi almaq və ya yenidən maliyyələşdirmək üçün borc pul götürməyə kömək etməkdə ixtisaslaşır.

Kredit ittifaqı mənafe ümumiliyi əsasında könüllü birləşən fiziki şəxslərin və (və ya) kiçik sahibkarlıq subyekti olan hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərini cəmləşdirmək yolu ilə özlərinin qarşılıqlı kreditləşdirilməsi üçün yaratdıqları bank olmayan kredit təşkilatıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR

1. Bank fəaliyyəti anlayışı, onun təşəkkül tapması və inkişaf tarixi barədə bax: məsələn, Тарасенко О.А., Хоменко Е.Г. Банковское право: учебник для бакалавров. М., 2013, с.13-18; Mirzəyeva A.Q. Maliyyə hüququ. Dərslik. Bakı, 2008, s. 221-226 (XII fəsil. Azərbaycan Respublikasında bank fəaliyyətinin hüquqi tənzimi.) və s.

2. Əliyev Etibar Əli oğlu, Hüseynova Fatimə Etibar qızı, Qəmbərov Heydər Dəmir oğlu. İqtisadi hüquq. Dərslik / Məsul redaktor – E.Ə.Əliyev. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2019, səh.291-292.
3. <https://e-qanun.az/framework/5825> (20.09.2022-ci il).
4. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Dərslik. Bakı, 2003, s.3.
5. Bank-hüquq münasibətinin növləri barədə bax: Банковское право. Учебник / Отв. ред. Л.Г.Ефимова, Д.Г.Алексеева. М., 2015, с.22-23.

БАНКОВСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: понятие и предмет регулирования

Айтен Паналиева

электронная почта: aytenpenaliyeva@gmail.com

В статье автор рассматривает понятие банковской деятельности и предмет ее регулирования. Отмечается, что под термином «банковская деятельность» понимаются действия, направленные на оказание банковских услуг специального характера физическим и юридическим лицам и осуществляемые целенаправленно.

Ключевые слова: банковская деятельность, физические лица, юридические лица, банковские услуги, банковские отношения, кредитные отношения, депозитные отношения, расчетно-переводные отношения.

BANKING ACTIVITY: concept and subject of regulation

Ayten Panaliyeva

e-mail: aytenpenaliyeva@gmail.com

In the article, the author reviews the concept of banking activity and the subject of its regulation. It is noted that the term "banking activity" refers to actions aimed at providing banking services of a special nature to individual and legal entities and carried out purposefully.

Key words: banking activity, natural persons, legal entities, banking services, bank relations, credit relations, deposit relations, settlement – transfer relations.

BANKACILIK FAALİYETLERİ: kavram ve düzenleme konusu

Ayten Panaliyeva

e-posta: aytenpenaliyeva@gmail.com

Makalede yazar, bankacılık faaliyeti kavramını ve düzenlemesinin konusunu ele almaktadır. "Bankacılık faaliyeti" teriminin, gerçek ve tüzel kişilere özel nitelikte bankacılık hizmetleri sunmayı amaçlayan ve maksatlı olarak gerçekleştirilen eylemleri ifade ettiği belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: bankacılık faaliyeti, gerçek kişiler, tüzel kişiler, bankacılık hizmetleri, banka ilişkileri, kredi ilişkileri, mevduat ilişkileri, takas – devir ilişkileri.

PSIXOLOGİYA : ANLAYIŞI VƏ PREDMETİ

Həsənli Aysel Vüqar qızı,
Sumqayıt Dövlət Universiteti, Filologiya
fakültəsi, II kurs tələbəsi.

e-mail:ceyhunhesenli499@gmail.com
 mobil telefon: +99499 841 41 45

Məqalədə müəllif tərəfindən psixologiya, onun anlayışı və predmeti barədə məsələ nəzərdən keçirilərək elmi cəhətdən araşdırılır. Qeyd edilir ki, psixologiya dedikdə şəxsiyyətin psixi durumunu və psixi prosesləri, eləcə də insanın psixi vəziyyətini və onun fəaliyyətini öyrənən elm sahəsi başa düşülür.

Açar sözlər: psixologiya, şəxsiyyətin psixi durumu, psixi proseslər, insanın psixi vəziyyəti, psixologiyanın sahələri.

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995-ci il) insanların sağlamlığına təminat verir. Belə ki, Konstitusiyanın 41-ci maddəsi “Sağlamlığın qorunması hüququ” adlanır və bu istiqamətdə fəaliyyətin həyata keçirilməsində digər faktorlarla yanaşı, psixoloji amil də əhəmiyyətli rol oynayır.

“Psixologiya” termininin özü yunanca psixika, ingiliscə psychology sözündən götürülüb, hərfi mənada “həyat” və ya “nəfəs” deməkdir. Sözün törəmə mənalarına “can” və ya “mən” anlayışları da daxildir.

Müasir dövrdə psixologiya insan haqqında ən mühüm elmlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Hazırda insan həyatı və

fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, psixologiya elmi ora nüfuz etməsin. Mühüm elm sahəsi olan psixologiya başqa elmlərdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onlarla vəhdətdə mövcuddur. Bəs, elmlər sistemində psixologiya elmi hansı yeri tutur, onun başqa elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi nədir?

Elmlər sistemini qruplaşdıran alim B.M.Kedrov burada psixologiyanın roluna xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun fikrincə, psixologiya bir tərəfdən fəlsəfə elmləri, digər tərəfdən təbiət elmləri, başqa tərəfdən isə humanitar elmlər ilə əlaqəlidir. Psixologiya bu elmlərin məlumatlarını özündə birləşdirir. Bununla bərabər onlara təsir etməklə insan haqqında elmlərin modelinə çevrilir.

Müasir dövrdə psixologiyanın müvafiq sahələri kimi aşağıdakıları göstərə bilərik (ətraflı bax – <https://qarisiqisler.blogspot.com/2020/12/psixologiya-elmininsahlri-salam-dyrli.html>):

- Klinik psixologiya (ing. Clinical psychology);
- Sosial psixologiya (ing. Social psychology);
- Təcrübi psixologiya (ing. Experimental psychology);
- Fizioloji psixologiya (ing. Physiological psychology);
- İnkişaf psixologiyası (ing. developmental psychology);

- Sənaye və Təşkilat psixologiyası (ing. Industrial & Organizational psychology, aka IO psychology);
- Təhsil psixologiyası (ing. Educational psychology);
- Hüquqi psixologiya (ing. Juridical psychology) və s.

Psixologiya insan düşüncəsini, davranışını, inkişafını, şəxsiyyətini, emosiyasını, motivasiyasını və s. aspektlərin tədqiqini əhatə edən geniş elm sahəsidir. Göstərilənləri nəzərə alaraq, qeyd edirik ki, psixologiya dedikdə şəxsiyyətin psixi durumunu və psixi prosesləri, eləcə də insanın psixi vəziyyətini və onun fəaliyyətini öyrənən elm sahəsi başa düşülür. Formulə etdiyimiz bu lakonik anlayışa əlavə edə bilərik ki, psixologiyanın mühüm predmeti insan psixikasının və onun yüksək forması olan şüurun yaranma, inkişaf və təzahür etmə qanunauyğunluqlarından ibarətdir.

Psixologiyanın ictimai inkişaf prosesləri nəticəsində yaranmış bəzi müxtəlif alt sahələr və ixtisas sahələrini fərqləndirmək mümkündür:

- anormal psixologiya anormal davranış və psixopatologiyaları öyrənir. Bu ixtisas sahəsi müxtəlif psixi pozğunluqların tədqiqi və müalicəsinə yönəlib və psixoterapiya və klinik psixologiya ilə əlaqələndirilir;
- bioloji psixologiya (biopsixologiya) bioloji proseslərin ağıl və davranışa necə təsir etdiyini öyrənir. Bu sahə nevrologiya ilə sıx bağlıdır və beyin zədəsi və ya beyin anormallıqlarına

baxmaq üçün MRT və PET skanları kimi alətlərdən istifadə edir;

- koqnitiv psixologiya diqqət, yaddaş, qavrayış, qərar qəbul etmə, problem həll etmə və dil mənimsəmə daxil olmaqla insanın düşüncə proseslərini öyrənir;
- müqayisəli psixologiya heyvanların (fauna aləminin) davranışını öyrənən psixologiyanın bir sahəsidir;
- məhkəmə psixologiyası hüquqi və cinayət ədaləti sistemində psixoloji tədqiqat və prinsiplərdən istifadə etməyə yönəlmiş tətbiqi sahədir;
- şəxsiyyət psixologiyası şəxsiyyətin necə inkişaf etdiyini, eləcə də hər bir fərdi unikal edən düşüncələrin, davranışların və xüsusiyyətlərin nümunələrini anlamağa yönəlmişdir və s.

Eyni zamanda, elmi dövriyyədə və qanunvericilik massivində psixologiya anlayışı müxtəlif mənalarda işlədilir:

- obyektiv mənada psixologiya;
- qanunvericilik mənasında psixologiya;
- elm mənasında psixologiya;
- tədris kursu mənasında psixologiya.

Obyektiv mənada psixologiya dedikdə, bir qayda olaraq, psixoloji fəaliyyətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən normaların sistemi başa düşülür; onları psixoloji fəaliyyəti tənzimləyən hüquq normaları adlanır. Buna görə də, obyektiv mənada psixologiya müvafiq hüquq normalarından ibarətdir; bu normaların əsas təyinatı və başlıca funksiyası psixoloji fəaliyyətlə bağlı

yaranan ictimai münasibətləri tənzimləməkdir.

Qanunvericilik mənasında psixologiya dedikdə psixoloji fəaliyyətlə bağlı ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktların məcmusu başa düşülür. Konstitusiya, qanunlar, qanunqövvəli aktlar, müvafiq əsasnamə, təlimat, rəqlament və digər sənədlər qanunvericilik mənasında psixologiya sferasına daxildir.

Elm mənasında psixologiya dedikdə, psixoloji fəaliyyətin həyata keçirilməsinə aid olan məsələlər (psixoloji fəaliyyətin anlayışı, predmeti, metodu, mənbələri, subyektləri, prinsipləri və digər məsələlər) barədə fikirlərin, ideyaların, nəzəriyyələrin, konsepsiyaların, postulatların və s. mülahizələrin məcmusu başa düşülür. Elm mənasında o, psixologiya elmi və ya doktrina adlanır. Psixologiya doktrinası psixoloji fəaliyyətə aid olan məsələləri elmi cəhətdən tədqiq edir, öyrənir.

Tədris kursu mənasında psixologiya dedikdə tələbələrə və oxucu auditoriyasına psixoloji fəaliyyətin həyata keçirilməsi barədə müvafiq biliklər və sistemləşdirilmiş informasiya verən tədris fənni başa düşülür; bu mənada ona ali təhsil müəssisələrində tədris olunan psixologiyaya dair tədris fənni deyilir.

Ümumiyyətlə, qeyd etməliyik ki, psixologiya fərdlərə, eləcə də bütövlükdə cəmiyyətə fayda verən həm tətbiqi, həm də akademik sahədir. Psixologiyanın böyük bir hissəsi psixi sağlamlıq problemlərinin diaqnozu və müalicəsinə həsr olunur; lakin bu, psixologiyanın təsir sferasına gəldikdə,

aysberqin yalnız görünən hissəsidir.

Hər bir elmin predmetini özünəməxsus hadisələr və bu hadisələrlə yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir. Bu hadisələrdən bəziləri olduqca mürəkkəb, çətin dərk olunan hadisələrdir. Psixologiya elminin predmetini təşkil edən hadisələr də məhz özünün mürəkkəbliyi və çətin dərk olunması ilə fərqlənir. Həmin hadisələr hələ qədim zamanlardan insanların diqqətini cəlb etmiş, bu sahədə müxtəlif fikirlərin, görüşlərin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Psixologiyanın öyrəndiyi bu hadisələr psixi hadisələr adlandırılmışdır. Psixi hadisələrin təsnifi və onun strukturu müxtəlif mövqelərdən şərh olunmuşdur. Bu sahədə daha çox diqqəti cəlb edən psixi hadisələrin üç qrupa ayrılması ilə bağlı olan fikirlər mövcuddur: psixi proseslər, psixi hallar, psixi xassələr.

Psixi proseslər insan davranışının ilkin tənzimləyicisi kimi meydana çıxır. Psixi proseslərə duyğu, qavrayış, hafizə, diqqət, təfəkkür, təxəyyül, hissləri və iradəni daxil edilir. Psixi proseslərin müvafiq başlanğıcı, gedişi və sonu vardır. Məhz buna görə də, psixoloqlar psixi proses termininin psixi faktın prosesuallığını nəzərə cərpdirəməyini qeyd edirlər. Psixi prosesləri üç qrupa ayırırlar: idrak prosesləri, emosional proseslər və iradi proseslər.

İdrak prosesləri gerçəkliyi dərk etmək, gerçək aləm haqqında məlumatların qavranılması və işlənməsi ilə bağlı olan psixi proseslərdir. Bunlara duyğular, qavrayış, hafizə, diqqət, nitq, təfəkkür, təxəyyülü aid etmək olar.

Emosional proseslərə insanların gerçəkliyə münasibətləri ilə bağlı olan hisslər daxildir. Gerçək aləmdə baş verən hər hansı bir hadisə insanda müsbət və mənfi emosiya yarada bilər ki, bu da, onun fəaliyyətinə müvafiq təsir göstərir.

İnsanın həyat və fəaliyyətində iradi proseslərin də rolu az deyildir. İradi proses özünü insanın qərar qəbulu, çətinlikləri aradan qaldırmaq, öz davranışını idarə etmə şəraitində aydın şəkildə göstərir.

Psixi hallara gəldikdə onlar bütövlükdə insanın psixi vəziyyətini xarakterizə edir. Onlar da, psixi proseslər kimi, özlərinin dinamikliyinə, istiqamətinə, nisbi davamlılığına, intensivliyinə görə fərqlənilir. Bununla yanaşı olaraq, psixi hallar psixi proseslərin gedişinə və nəticələrinə təsir göstərə, fəaliyyəti gücləndirə və ya ləngidə bilər. Psixi hallara dirçəliş, məyusluq, qorxu, ümitsizlik, ruhdan düşmə, gümrəhlik və s. aid etmək olar.

Psixi hadisələrin üçüncü qrupuna şəxsiyyətin psixi xassələri aid olunur. Şəxsiyyətin psixi xassələri özlərinin yüksək davamlılığı və sabitliyi ilə fərqlənir. Psixi xassələrə şəxsiyyətin istiqamətini, temperament, xarakter və qabiliyyətini aid edirlər. Psixoloqlar belə qənaətə gəlmişlər ki, bu xassələrin inkişaf səviyyəsi, eləcə də psixi proseslərin aktiv inkişaf tempi və psixi halların üstünlüyü insanın təkrar olunmazlığını, fərdiyyətini təmin edir.

Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq, psixologiyaya bir elm sahəsi kimi belə bir definisiya vermək olar: psixologiya obyektiv gerçəkliyin beyində əks olunmasından

ibarət psixi hadisələr, onların yaranma və inkişaf qanunları haqqında elmdir.

Müasir dövrdə psixologiya insan haqqında ən mühüm elmlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Təsadüfüdür ki, hazırda insan həyatı və fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, psixologiya elmi oraya nüfuz etməsin. Mübaligəsiz demək olar ki, hazırkı dövrdə bütün dünyada hər cür fəaliyyətin və insan münasibətlərinin səmərəliliyini psixoloji biliklərin tətbiqində görürlər. Lakin, nəzərə almaq lazımdır ki, mühüm elm sahəsi olan psixologiya başqa elmlərdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, onlarla vəhdətdə mövcuddur və fəaliyyət göstərir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, elmlər sisteminin təsnifatını verən B.M.Kedrov bu sistemdə psixologiyanın rolunu ayrıca fərqləndirir. Onun təqdim etdiyi «elmlər üçbucağı»nda bunu aydın görürük. Alim belə zənn edir ki, psixologiya bir tərəfdən fəlsəfə elmləri, digər tərəfdən təbiət elmləri, üçüncü tərəfdən humanitar elmlər içərisində aralıq mövqe tutur.

Psixologiya bu elmlərin məlumatlarını özündə birləşdirir və eyni zamanda, onlara təsir etməklə yanaşı, insan haqqında elmlərin konstruktiv modelini ehtiva edir. Psixologiyanın başqa elmlərlə əlaqəsinə diqqət çəksək, məlum olur ki, insan psixikası və davranışını onun təbii və sosial mövcudluğu haqqında zəruri biliklər olmadan başa düşmək mümkün deyildir. Ona görə də, psixologiyanın öyrənilməsi insan biologiyası, onun ali sinir sisteminin quruluşu və fəaliyyəti haqqında biliklərə

vişələnməyi tələb edir. Psixi hadisələr və mərkəzi sinir sisteminin fəaliyyəti arasındakı əlaqə haqqında biliklər ali sinir fəaliyyətinin fiziologiyasında öz konkret əksini tapmışdır. Təsadüfə deyil ki, psixologiyanın təbii elmi əsaslarından danışarkən, məhz ali sinir fəaliyyətinin qanunlarına istinad edilir.

Psixologiya cəmiyyətin tarixi və mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Belə ki, insanda ali psixi funksiyaların inkişafında sivilizasiyanın əsas tarixi nailiyyəti olan əmək alətləri və işarə sistemi həlledici rol oynamışdır.

İnsan psixikasının dərinədən öyrənilməsinə, onun anlaşılmasına sosiologiyanın əsasları haqqında biliklər də imkan yaradır. Bunu sosial psixologiyanın sürətlə inkişafı bir daha təsdiq edir. Müasir dövrdə sosial psixologiya insan münasibətlərinin bütün sahələrinə nüfuz etməklə insanın sosial-bələdləşmə davranışının psixi xassələrə necə vişələnməsini aydınlaşdırmağa imkan verir.

Psixologiya fəlsəfə elmi ilə ciddi, necə deyirlər, “qohumluq əlaqəsi”nə malikdir. Bu, təsadüfə xarakter daşımır. Məlum olduğu kimi, psixologiya müstəqil bir elm sahəsi kontekstində fəaliyyət göstərənə kimi fəlsəfənin daxilində təşəkkül taparaq, formalaşmağa başlamışdır. Şübhəsiz, şəxsiyyətin psixoloji «ölçülərini» insan, onun spesifik həyat şəraiti, gerçəkliyi dərk etməsi və fəaliyyət haqqında fəlsəfi biliklərə istinad etmədən müəyyənləşdirmək və öyrənmək mümkün olmazdı. İnsanlar tez-tez klinik psixoloq və psixiatr arasındakı

fərqlər haqqında çaşqın olurlar. Psixoloqlar insanların daha yaxşı fəaliyyət göstərməsinə kömək etmək, habelə psixi və fiziki sağlamlıqda problemlərin inkişafının qarşısını almaq üçün gündəlik həyat fəaliyyətində və ya iş mühitində bu məsələlərlə məşğul olurlar.

Hesab edirik ki, psixiatrlar psixi xəstəliklərin müalicəsində ixtisaslaşmış həkimlərdir. Onların tibb sahəsində müvafiq təhsilə malik olması o deməkdir ki, müalicə zamanı effektiv tədbirlər görə bilirlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ MƏNBƏLƏR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: “PG” nəşriyyatı, 2014, c.12-13.
2. Əliyev R.İ. Məktəbə psixoloji xidmətin aktual məsələləri. Bakı, 2004.
3. Əlizadə Ə.Ə. Məktəbə psixoloji xidmət: problemlər, düşüncələr // Bakı, Azərbaycan məktəbi, №3, 1993.
4. Həmzəyev M.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991, s.242-291.
5. Həmzəyev M.Ə. Yaş və pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003, s.212-257.
6. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, «Русский язык», 1988, 750 с.
7. Словарь иностранных слов / Под ред. И.В. Лехуна, С.М.Локшиной, Ф.Н.Петрова. М., 1985, с.512.
8. Юридическая энциклопедия. Издание 5-е, дополненное и переработанное / Под ред. М.Ю.Тихомирова. М.:Юринформцентр, 2005, с.725, 950.
9. <https://qarisiqisler.blogspot.com/2020/12/psixologiya-elmininsahlri-salam-dyrli.html>

ПСИХОЛОГИЯ: ПОНЯТИЕ И ПРЕДМЕТ

Гасанлы Айсель Вугар кызы,
Сумгаитский государственный университет, филологический
факультет, студентка второго курса.

В статье автор рассматривает вопрос о психологии, ее понятие и предмет и тема исследуется с научного точки зрения. Отмечается, что психология относится к области науки, изучающей психическое положение личности и психические процессы, а также психическое состояние человека и его деятельность.

Как многоаспектное понятие использование психологии в научном обороте подчеркивается в четырех смыслах: психология в объективном смысле, психология в законодательном смысле, психология в смысле науки, психология в смысле учебного курса.

Ключевые слова: психология, психическое состояние личности, психические процессы, психическое положение человека, отрасли психологии.

PSYCHOLOGY: CONCEPT AND SUBJECT

Hasanli Aysel Vugar girl,
Sumgayit State University, Faculty of Philology, second year student.

In the article, the author considers the issue of psychology, its concept and subject, and the topic is studied from a scientific point of view. It is noted that psychology refers to the field of science that studies the mental state and mental processes of a person, as well as the mental state of a person and his activities.

As a multifaceted concept, the use of psychology in the scientific circulation is emphasized in four senses: psychology in the objective sense, psychology in the legislative sense, psychology in the sense of science, psychology in the sense of educational course.

Key words: psychology, mental state of personality, mental processes, mental state of a person, fields of psychology.

PSİKOLOJİ: KAVRAM VE KONU

Hasanlı Aysel Vugar kızı,
Sumgayit Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, 2 sınıf öğrencisi.

Makalede yazar, psikoloji konusunu, kavramını ve konusunu ele almakta ve konu bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Psikolojinin, bir kişinin zihinsel durumunu ve zihinsel süreçlerini, ayrıca bir kişinin zihinsel durumunu ve faaliyetlerini inceleyen bilim alanını ifade ettiği belirtilmektedir.

Çok yönlü bir kavram olarak psikolojinin bilimsel dolaşımında kullanımına dört anlamda vurgu yapılmaktadır: nesnel anlamda psikoloji, yasama anlamında psikoloji, bilim anlamında psikoloji, eğitim dersi anlamında psikoloji.

Anahtar Kelimeler: psikoloji, kişinin zihinsel durumu, zihinsel süreçler, kişinin ruhsal durumu, psikolojinin alanları.

«ЗОДЧИЙ – ТВОРЕЦ, ХРАНИТЕЛЬ ВЕЧНОСТИ И ЕГО ПЕЧАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ...»

*Посвящается памяти архитектор З. Ахмедбекова по случаю
установления на его памятнике мемориальной доски*

В XX веке произошло много событий в различных областях жизни нашего древнего государства. В то время родился и творил и первый азербайджанский дипломированный архитектор, подаривший Азербайджану ряд шедевров, по сей день удивляющие и покоряющие своей красотой и изяществом. Имя его – Зивярбек Ахмедбеков.

Справедливости ради, должен отметить, что слова, вынесенные в заголовок, взяты из статьи моего покойного старшего брата Джангира, который ещё в далёком 1986г. первым стал активно и объективно изучать истинную роль и значение вклада нашего замечательного деда, как в развитие национальной архитектуры Азербайджана в целом, так и в архитектурном формировании г. Баку, начавшееся по утверждению известных специалистов-ученых, в первую очередь академика Ш.С. Фатуллаева, с середины XIX века. И как писал мой брат «случилось так, что Зивярбек, родившийся в г. Шемахе в 1873 г. (точная дата рождения, к сожалению, не известна) родился за год до смерти выдающегося по тем временам, своего земляка, азербайджанского зодчего – Касымбека Гаджибабабекова (1811-1874 г. г.). «Судьба как бы позаботилась о том, чтобы «архитектурная эстафета» азербайджанского зодчества не осталась бы без наследника...».

Краткая история такова, что, как известно, город получил название Шемахи после арабского завоевания, и являлся, по тем временам, широко-признанным политическим, культурным и экономическим (торговым) центром, за свою длительную и бурную историю пережила немало, главным образом стихийных бедствий, в результате чего в городе почти не сохранилось древних памятников. Тем не менее, существующие различные источники свидетельствуют о величии столицы Ширвана, Шемаха была городом так называемого «открытого типа», без обычных укреплений крепостных стен. А находясь ещё тогда на оживлённом караванном тракте, город быстро восстанавливался, застраивался и славился своими крупными мечетями, медресе, красивыми банями, караван-сараями, торговыми рядами, ещё тогда привлекая сюда массу иностранцев.

Примечательно, что этот город с богатым и славным прошлым, сохранил до наших дней свой единственный памятник – Джума-мечеть, воздвигнутую в XIII в., поражающая своими куполами, фонтанами и бассейнами, росписями стен, орнаментальным убранством куполов, что придавало ей величественность и особую красоту. Однако, после землетрясения в 1902 г. она окончательно разобрана и на её месте гражданские инженера – Зивярбек

и российский архитектор И.К. Плошко, на старом фундаменте, построили новую мечеть.

Достоверно известно и то, что детские годы Зивярбека, мечтавшего стать зодчим, возводящим архитектурные сооружения, прошли в родном городе, исторической колыбели азербайджанской цивилизации, и дом, и улица, где он родился, квартал Сарыторпаг, поныне можно увидеть на прежнем месте. Его семья, как и многочисленный род отличались стремлением к наукам, просвещению. Так, мать – Тойфе ханум была широко образованной по тем временам женщиной, связанной с литературой, писала стихи; как и отец – Герайбек, занимавшийся просветительской работой и учительством. Последним из его девяти детей был и будущий архитектор, творивший во времена Азербайджанской демократической Республики.

Возводить архитектурные сооружения, строить новые города, прославлять национальные элементы древнего ширванского зодчества, обогащая архитектурное наследие своего народа – вот к чему стремился Зивярбек.

Важно подчеркнуть, что в формировании его мировоззрения огромную роль сыграла сама Шемаха – один из древних и прославленных научных и культурных центров нашего государства. Город, который был родиной Хагани, Ширвани, Сабира и других выдающихся азербайджанских ученых и поэтов. Так, он часто обращался к мысли Хагани, считавшим Шемаху «кладезю национального богатства».

В личных дневниках и записях Зивярбека сохранилось ряд свидетельств тому,

что он немало знал исторических документов и описаний важнейших городов Азербайджана, в частности, описания немецкого врача Э. Кэмпфера (1683 г.): «Баку имеет фигуру почти квадрата...»; русского ориенталиста И. Березина (1840 г.): «Баку – город совершенно восточный...»; записи писателя А. Писемского (1856 г.): «Город ещё не покинул пределы крепостных стен...»; ученого Д. Менделеева (1863 г.): «Во многих местах кругом «Атешгах» горятогни...», композитора П. Чайковского, проведшего один день в Баку (в мае 1887 г.): «Баку правильно и красиво отстроено...» путевые записи А. Дюма о таких исторических памятниках, как дворец Ширваншахов, Девичья башня, и др.

Но чтобы реализовать все свои познания и творческие замыслы, преумножить славу достижения национальной культуры Зивярбек понимал, что нужно упорно добиваться необходимых знаний, получить высшее образование, что было необычным по тем временам, но диктовалось как внутренней потребностью, так и огромным желанием... И молодой Зивярбек, настояв на своём, уезжает далёкую Россию, Петербург, чтобы стать образованным и высоко профессиональным архитектором, гражданским инженером, приобщиться к европейской цивилизации, науке и прогрессу.

Разумеется, по воспоминаниям его современников и земляков, например, академика Азада Эфенди-заде, профессора Эмина Эфендиева, родственников (племянники Энвер Ахмедбеков-инженер, Алескер Садыхов – библиотекарь, и многих других) Зивярбек был человеком боль-

шой целеустремлённости, эрудированным, музыкально образованным (великолепным исполнителем на скрипке) и др.

Позже в формировании его профессионализма и творческого мировоззрения важную роль, естественно, сыграли профессор и преподаватели Петербургского института гражданских инженеров, известные архитекторы, сама социальная, историческая и художественная среда этого города – колыбели классической культуры и зодчества.

Прошли годы учёбы и зрелость творчества и мастерства были обретены Зивярбеком Ахмедбековым (1873-1925 г.г.) – первый азербайджанец, получивший в 1902 г. высшее архитектурное образование в одно из престижнейших и старинных вузов, в Петербургском институте инженеров гражданского строительства, и в 1918-1925 г. г. бывшим главным архитектором г. Баку, принявший этот пост от выдающегося азербайджанского государственного деятеля Наримана Нариманова, именно по его указу, после переезда в 1910 г. в Баку и работы участковым архитектором городской управы, после апрельской демократической революции 1920 г. и её подъёма, Зивярбек стал первым главным архитектором столицы Азербайджана.

Не случайно в одном из документов Зивярбек писал в 1903 г. одному из своих другу-коллеге: «...цивилизованность народов доказывают их постройки...».

Как видно, уместно отмечал в своих памятных записях о дедушке мой брат Джангир, ссылаясь на исследователя истории азербайджанской архитектуры Л. Бретаницкого в монографии «Баку» (Ле-

нинград, 1965, стр. 163), в «предреволюционном Баку, не говоря уже о других городах Азербайджана, не было ни одного азербайджанца-архитектора со специальным образованием».

Парадоксально, однако, начиналась творческая жизнь молодого зодчего у себя на родине, когда, вернувшись в родную Шемаху, Зивярбек застал свой любимый и древний город после разрушительного землетрясения (январь 1902 г.) в тяжелейших развалинах и руинах. А как же иначе?! Ведь судьба родного города всегда его волновала и беспокоила. По велению судьбы, именно здесь он получает своё первое «профессиональное крещение», и становится в 1907 г. главным архитектором Шемахи, оставаясь преданным её культурному и духовному наследию.

Примечательно и то, что в 20-е годы прошлого столетия, по инициативе З. Ахмедбекова было создано «Общество «Ени Ширван», целью которого было восстановление памятников архитектуры, развитие города на основе прогрессивных по тем временам идей градостроительства при полном сохранении архитектурного, национального и культурного наследия, хотя такая работа осуществлялась им долго создания этого общества.

По вполне достоверным данным, это землетрясение в Шемахе разрушило не только десятки зданий, но и некоторые шедевры архитектурного искусства, наследия, среди которых была и известная Джума-мечеть. Поэтому, неслучайно, в 1909 г. Зивярбек получает заказ от Комитета по восстановлению на новый проект этой мечети, и вместе с гражданским инженером И.К. Плошко, который высоко

оценил профессиональную, плановую конструкцию сооружения, разработанную Зивярбеком, завершает её строительство.

В те же годы он спроектировал и сам руководил строительством ряда других общественных зданий, а также крупных жилых домов, построек и сооружений, в которых выразительными прогрессивными, архитектурными средствами пытался достичь высоких эстетических результатов при их строительстве. Эти идеи и их реализация, по мнению современных специалистов, прежде всего академика Ш.С. Фатуллаева, нашли своё воплощение в таких его памятниках архитектуры, как жилой дом у метро «Низами», гигантский по тем временам корпус детской больницы в классических формах (бывшая ул. Полухина, 201), о котором ещё в 1915 г. газета «Каспий» писала, что «это одно из замечательных и наиболее выдающихся сооружений в Баку»; корпус роддома (по бывшей ул. Басина); жилой дом на Чемберикенде, в котором я родился и где жила наша семья до 1969 г.; школа «Саадат» (бывшая глазная больница) и многие другие архитектурные объекты.

Наряду с ними, венцом его архитектурного творчества, в котором Зивярбек применил, совершенствуя классические и национальные традиции и достижения, является уникальные мечети Тезе-пир (1905-1914 годы) и Хаджи (1912-13 годы) по ул. Самеда Вургуня. Особо значение имел и факт приглашения для завершения строительства мечети Мухтарова (1909 г.) в Амираджанах, проект купола и минарета которого так же были созданы Зивярбеком.

Согласно его идее, замысла Тезе-пир является монументальным сооружением, которое должно было завершиться каменным массивным куполом и стройными, устремлёнными в небо двух – ярусными минаретами. Как писал в своих трудах Ш.С. Фатуллаев: «При такой трактовке, мечеть, расположенная на повышенных отметках Бакинского амфитеатра, явно доминировала бы над городом, чего не могла допустить губернская администрация, добивавшаяся возведения минаретов только до первого яруса. Из-за сокращения второго яруса минаретов утратилась острота эстетического восприятия всего здания». Однако, свою мечту Зивярбек всё-таки осуществил при строительстве мечети в упомянутых Амираджанах.

По мнению специалистов, немало он сделал и в области реставрации и сохранения национальных реликвий в архитектуре того времени, упорно отстаивая мысль, что оставлять памятники старины в руинах, это значит допустить, чтобы историческое богатство материальной и духовной культуры народа в конце концов для народа и погибло. Как отмечал слова деда в своих записях старший внук Зивярбека, «...исторический, моральный и патриотический смысл реставрации заключается в том, чтобы сохранить память истории и дать народу бесценную возможность всегда соприкасаться с великим и вечным в искусстве».

Особенно беспокоила Зивярбека судьба комплекса дворца Ширваншахов, по причине которой ещё в 1917 г., совместно с гражданским инженером Омаром Абуевым, он создал «Общество по охране

памятников архитектуры», позже преобразовавшееся в «Мусульманское археологическое общество», посвятив ему немало сил и энергии. В те годы Зивярбек, будучи главным архитектором города, не только предостерегал от посягательств на национальную культуру, но и заложил начало генерального плана развития Баку, развития дачного хозяйства, расширения садов и парков как в городе, так и на Апшероне.

Нельзя не вспомнить и тот достоверный факт, что он, будучи видным азербайджанским просветителем, приложил большие усилия для открытия в 1912 г. библиотеки в Шемахе, по поводу чего наш великий поэт М.А. Сабир писал: «Для мусульман очень важно иметь свою библиотеку и типографию. Основатели такой библиотеки – инженер Зивярбек Ахмедбеков и Мешади Солтан Мустафаев. Наш народ относится к этому с великой благосклонностью и выражает им свою беспредельную благодарность».

Как бы продолжая эту тему, можно от себя подчеркнуть, что Зивярбек постоянно уделял внимание просвещению и пополнению фондов библиотеки сокровищам национальной и классической литературы и поэзии, зарубежными, в первую очередь, европейскими изданиями, в основном из Франции и Германии, в конечном счёте передавая в дар этой библиотеке.

Вместе с тем, представляет особый интерес судьба и обширной библиотеки самого Зивярбека, а также живописных полотен, привезённых им из Петербурга и в последствии из Европы. Долгие годы, вплоть до 1969 г., т.е. до сноса дома Зивярбека, всю эту уникальную коллекцию

книг и картин бережно хранила его единственная дочь, наша мама – Франгиз ханум Ахмедбекова – Эфендиева, рождённая от брака бабушки с Шовкет ханум. Но, к сожалению, Зивярбек не смог воплотить в жизнь мечты, связанные с дочерью... Эта обширная библиотека, как помню, занимала огромную комнату в доме, построенном бабушкой в 1914-1916 годах, в которой также хранились некоторые замечательные полотна и скульптуры, устраивались музыкальные вечера и другие просветительные встречи.

Удивительна и печальная судьба этого мемориального дома Зивярбека в районе Нагорного парка, к нашему глубокому сожалению, снесённого в 1969 г., несмотря на то, что за год до этого было принято постановление Совета министров республики (от 2 апреля 1968 г.) наш дом, построенный по проекту Ахмедбекова был признан памятником азербайджанского зодчества и поставлен под охрану закона... В связи с этим вопиющим фактом беззакония и несправедливости – сноса архитектурного памятника, дома Ахмедбековых – стал вопрос о судьбе его библиотеки и картинах.

По воле и желанию Франгиз-ханум, решено был всю библиотеку Зивярбека, включавшую, в частности, многотомную архитектурную энциклопедию XIX века Г.Н. Барановского (1908 г.), множества бесценных альбомов по истории восточной и классической архитектуры, а также каталоги по архитектурным деталям, научные и иллюстрированные издания, в том числе на иностранных языках, передать в дар Фундаментальной библиотеке АН Азербайджана.

В этой связи от Института архитектуры и искусства АН Azerbaijan (в декабре 1967 г.) за подписью академика М. Усейнова дочери Зивярбека поступило следующее признательное письмо: «Глубокоуважаемой семье азербайджанского зодчего Зивярбека Ахмедбекова. Институт архитектуры и искусства АН Azerbaijan, получив от Вас в дар личную библиотеку главного архитектора г. Баку в советский период, Зивярбека Ахмедбекова выражает глубокую признательность и благодарность Вам за переданные книги и считает своим долгом отметить, что дарственные книги выделены в институтской библиотеке в особый фонд З. Ахмедбекова».

Относительно живописного полотна, музейного характера, знаменитого художника XIX в. Геллерта, из-за размеров полотна, Франгиз ханум решила передать в дар Музею искусств им. Р. Мустафаева, где оно зарегистрировано с табличкой: «из личной коллекции архитектора З. Ахмедбекова».

Вместе с тем, в творческом арсенале зодчего, наряду с национальными традициями важное значение имел и европейский классицизм, о чем свидетельствуют монументальные сооружения в Баку, которые всесторонне были исследованы упомянутым академиком Ш.С. Фатуллаевым, в частности, в его капитальных трудах по истории градостроительства Баку и Azerbaijan XIX- XX веков. В них архитектурному наследию Зивярбека было уделено заслуженное внимание, поскольку в его замыслах регулярно высказывались соображения относительно перспектив-

ного развития и строительства архитектурных сооружений Баку.

Одним из таких сооружений являлся жилой дом Зивярбека, где он жил с семьей, а в последствии жила семья его дочери, и который до 1969 г., как памятник архитектуры, охранялся законом. Этот злополучный дом был, как известно, сооружен им в 1914-1916 годах, в почти необжитой по тем временам части города (Чемберкенде), т.е. между двумя городскими кладбищами тех лет. Хотя этот шаг зодчего был тогда воспринят негативно, но Зивярбек настоял на своём решении и разъяснял его соответствующим образом: «...я решил соорудить жилой дом меж двух кладбищ, но будущее этой части города – жемчужина, которую мне удалось обнаружить...». Примечательно, что ещё при начале строительства этого дома Зивярбек писал, что «...не всякий фазтон решается отвезти меня на стройку, особенно по вечерам, ибо суеверные мусульмане боятся поздно вечером оказаться меж двух кладбищ».

Не вдаваясь в некоторые сомнительные причины и обстоятельства трагической смерти в 1925 г. Зивярбека, не причастного к политическим событиям, можно отметить, в том числе, и имеющиеся ещё в те годы армяно-азербайджанские распри и противостояние, от чего зодчий находился под постоянным давлением от формирующейся советской власти, что создавало неблагоприятные и тяжелые условия для его нормальной работы.

Так или иначе, прошли десятилетия и, как доказало время, тем более настоящая панорама города, этот дальновидный про-

гноз деда был гениально предвиден и полностью оправдался.

Продолжая рассуждения о воплощении и реализации его замыслов, на правах младшего внука и не считая себя специалистом в области архитектуры, тем не менее, хотелось бы отметить некоторые тенденции в развитии нашего современного градостроительства. Несмотря на его широкий размах важно, чтобы Баку не утратил бы, а наоборот, сохранил свое уникальное лицо и колорит, продолжал бы, в частности, сочетать и беречь «крепостную древность» с ультра – современными архитектурными сооружениями, дорожил бы красотой и благоустроенностью. Это важно хотя бы по той простой причине, что из года в год растёт в нашем городе не только собственное население, но и число гостей и туристов, причём как своих, так и зарубежных.

Поэтому установка в эти дни беспрецедентной для нас, долгожданной таблички, на азербайджанском и английском языках, как это принято в цивилизованных странах, на постаменте великолепного памятника Зивярбеку, открытого в присутствии многоуважаемого Президента Азербайджана И. Алиева в центре нашей столицы в 2011 г. – выдающееся событие, неординарный подарок деду от внука... Создателем этого замечательного памятника является всемирно-известный скульптор Натиг Алиев.

Вошедший и навсегда оставшийся в истории национальной архитектуры своими творениями З. Ахмедбеков, можно сказать, отдал всю свою сознательную жизнь монументальности, красоте, искусным архитектурным решениям, во-

площадь в свои сооружения, которые по праву являются архитектурными жемчужинами нашего города. Логика и общемировая практика, со всей очевидностью подтверждают и подсказывают, что такие основные данные и факты о его жизни и деятельности должны быть известны не только узкому кругу специалистов, но и широкой национальной, и иностранной общественности.

Особое чувство любви и гордости за своего деда, учитывая его активную деятельность в демократическом движении и фундаментальные заслуги перед азербайджанским народом в области архитектуры, вызывает факт награждения меня Президентом И. Алиевым юбилейной медалью в честь столетия “Народной Республики Азербайджана (1918-2018)”; документ за подписью Президента И. Алиева от 27 мая 2019 г. (удостоверение N 1-144; указ N 1205).

Пользуясь случаем, в очередной раз хочу подчеркнуть, что благодаря активным усилиям многоуважаемых нашего Президента господина И.Г. Алиева и его супруги, госпожи Мехрибан ханум, стало более, чем очевидным превращение Азербайджана в подлинно цивилизованное современное государство. В том числе, это касается их последовательной заботы о богатом историческом наследии нашей страны, о чём я ещё раз выражаю им свою искреннюю, глубокую признательность и благодарность.

**Внук Зивярбека Ахмедбекова –
профессор, доктор юридических наук
Октай Ф. Эфендиев.
e-mail: oktay001@rambler.ru**

*LAYİHƏ***HÖRMƏTLİ OXUCULAR!**

Budur, artıq “Hüquqi müstəvi” elmi-nəzəri, təcrübi jurnalının 11-ci növbəti nömrəsi nəşrə hazırlanmaqdadır. Qürur hissi ilə qeyd etməliyəm ki, jurnalın yaradıcı kollektivinin və hüquq ictimaiyyətinin gərgin əməyi nəticəsində, ötən dövrdə jurnalımız ölkəmizin hüquq ictimaiyyətinin stolüstü nəşrinə çevrilmiş, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə verdiyi dəyərli tövhlərlə fərqlənmişdir. Təsadüfi deyil ki, onun hər bir növbəti nömrəsinin nəşri artıq oxuyucuların səbrsizliklə gözlədiyi hadisəyə çevrilmişdir.

Məlumat üçün qeyd edirəm ki, qadın hüquqlarının mühafizəsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının təqdim etdiyi layihə BMT-nin müvafiq komissiyasında müsbət qiymətləndirilərək qəbul edilmiş, Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin şöbə müdiri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Elgün Səfərov isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə” Komitəsinin sədr müavini seçilmişdir. Bütün bu uğurlar münasibəti ilə Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Bahar xanım Muradovanı və şöbə müdiri Elgün Səfərovu ürəkdən təbrik edərək, əməkdaşımız, jurnalımızın inzibati redaktoru, hüquq üzrə elmlər doktoru, “Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin tabeliyində Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun şöbə müdiri Səidə Həsənzadənin redaksiyamıza təqdim etdiyi “Azərbaycan Respublikasında qadın hüquqları və azadlıqları haqqında Qanun” layihəsi diqqətinizə çatdırmaqla bildirirəm ki, bu məzmunlu qanun layihəsi beynəlxalq səviyyədə ilk dəfədir ki, Azərbaycan Respublikasında hazırlanmışdır. Layihə barədə rəy, təklif, fikir və mülahizələrinizi redaksiyamıza göndərə bilərsiniz.

Etibar Əliyev,
“Hüquqi müstəvi” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ”
UNESCO kafedrasının professoru, hüquq üzrə elmlər doktoru.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA QADIN HÜQUQLARI VƏ AZADLIQLARI HAQQINDA QANUN

Bu qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, BMT-nin Baş Assambleyasının 20 dekabr 1952-ci il tarixli 640 sayılı Qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş "Qadınların siyasi hüquqları haqqında" Konvensiyasına, BMT-nin "Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" 18 dekabr 1979-cu il tarixli Konvensiyasına, BMT-nin 20 dekabr 1993-cü il tarixli 48/104 sayılı qətnaməsi ilə təsdiq edilmiş "Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması haqqında" Bəyannaməsinə və digər bu kimi beynəlxalq hüquq normalarına müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasında qadınların statusu, hüquqlarını və azadlıqlarını, qadınlar haqqında dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, istiqamətlərini, qadın hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində dövlət orqanlarının, digər hüquq və fiziki şəxslərin əsas vəzifələrini müəyyən edir.

BİRİNCİ FƏSİL ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Qanunun məqsədi

Bu Qanunun əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında qadın hüquqlarının, azadlıqlarının və vəzifələrinin əsas dairəsini müəyyən etmək, bu hüquqların və azadlıqların qorunmasını, müdafiəsini və mühafizəsini təmin etmək, habelə bu sahədə dövlət orqanlarının, hüquq və fiziki şəxslərin vəzifələrini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Maddə 2. Bu qanunda istifadə edilən əsas anlayışlar

2.0. İnsan – yer üzündəki canlıların ən yüksək və ali təbəqəsi, tarixi proseslərin, maddi və mənəvi mədəniyyətin yaradıcısı və inkişafının subyekti, həyatın digər formaları ilə ge-

netik cəhətdən bağlı olan, əmək alətləri və maddi nemətlər istehsal etmək qabiliyyətinə, aydın nitqə, təfəkkürə, şüura, zəkaya, cəmiyyətdə ictimai-siyasi rola malik olan fərdi, emosional, psixi və fiziki xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən bioloji, fizioloji, morfoloji, genetik, anatomik əlamətlərin məcmusunu özündə ehtiva edən, öz nəslini artırmaq kimi bioloji funksiyasını yerinə yetirməyə qadir olan, biososial və intellektual varlıqdır.

2.0.1. Qadın – yaşından, milliyyətindən, irqindən, dinindən, nikaha daxil olub-olmamasından asılı olmayaraq ailədə və cəmiyyətdə qadın kimi sosial rolu, anatomik, genetik, fizioloji, morfoloji, emosional, psixi, fiziki xüsusiyyətləri, cinsiyyət vəzilərinin dışı histoloji quruluşu, qadın cinsinə mənsub olan hormonlar ifrazetmə qabiliyyəti, cinsi və hormonal xromosomları, dünyaya uşaq gətirmək, analığın başqa keyfiyyətlərini özündə əks etdirən və ana kimi səciyyələndirilə bilən kompleks xüsusiyyətlərin məcmusunu özündə ehtiva edən biososial insan cinsi.

2.0.2. Qız – tibbi baxımdan qızlıq bəkarətinin tamlığı pozulmayan və fizioloji baxımdan qadın cinsinə mənsub olan şəxs.

2.0.3. Kişi – ailədə və cəmiyyətdə kişi kimi sosial rolu, anatomik, genetik, fizioloji, morfoloji, emosional, psixi və fiziki xüsusiyyətləri, cinsiyyət vəzilərinin erkək histoloji quruluşu, kişi cinsinə mənsub olan hormonlar ifrazetmə qabiliyyəti, cinsi və hormonal xromosomları, qadının dünyaya uşaq gətirmək sahəsindəki fəaliyyətində aktiv erkək rolu olan, habelə kişi kimi səciyyələndirilə bilən başqa xüsusiyyətlərin məcmusunu özündə ehtiva edən biolooloji şəxs.

2.0.4. Uşaq – 18 yaşına çatanaq və ya yetkinlik yaşına çatmamış və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən qızlar və oğlanlar uşaq hesab edirlər. 7 yaşınaq olan uşaqlar körpə, 7-14 yaşınaq olan uşaqlar yeniyetmə, 14-16 yaşınaq olan uşaqlar azyaşlı, 18 yaşınaq olan və yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər isə uşaq hesab edirlər.

2.0.5. Gender – ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrində kişi və qadın münasibətlərinin hüquqi və faktiki bərabərliyini təmin edən ideyaların məcmusudur.

2.0.6. Bərabər imkanlar dedikdə, insan hüquqlarının həyata keçirilməsində qadınlar və kişilər üçün yaradılan bərabər imkan, şərait və bərabər təminatlar sistemi başa düşülür.

2.0.7. Gender bərabərliyi – qadın və kişilərin hüquq bərabərliyi və bu hüquqların həyata keçirilməsi üçün bərabər imkanlar və onların cəmiyyətdə bərabər sosial vəziyyətinin təmin olunması.

2.0.8. Cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik-seksual qışnama, cinsi əlamətə görə hüquqların bərabər həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran və ya inkar edən istənilən fərq, istisna və ya üstünlük.

2.0.9. Qadına qarşı zorakılıq – qohumluq və yaxınlıq münasibətlərindən və ya birgə yaşamalarından sui-istifadə etməklə qadına qarşı qəsdən fiziki və ya mənəvi zorakılıq – döymə, sağlamlığına zərər vurma, işgəncə vermə, azadlığının məhdudlaşdırılması və ya bu məzmunlu təhdid.

2.0.10. Nikah – kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatla alınan könüllü ittifaqı, könüllü birliyi.

Maddə 3. Qadın hüquqları barəsində milli qanunvericilik

I. Qadın hüquqları haqqında milli qanunvericilik – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan və digər normativ hüquqi aktlarından ibarətdir.

II. Normativ hüquqi aktların normaları qadınların bu qanunla müəyyən edilmiş hüquqlarını və azadlıqlarını məhdudlaşdırma bilməz.

Maddə 4. Qadın hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi vəziyyəti

I. Qadın hüquqlarının və azadlıqlarının, onlara layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi Azərbaycan dövlətinin ali məqsədlərindən biridir.

II. Bu Qanunda, eləcə də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq tətbiq edilir.

Maddə 5. Qadın hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi

I. Hər bir qadının qanunla qadağan olunmayan üsullarla və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Dövlət, hər bir qadının hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Maddə 6. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi

I. Hər bir qadının doğulduğu andan tozunulmaz, pozulmaz, alınmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.

II. Qadının hüquqları və azadlıqları, onun cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətinin və vəzifələrinin məcmusunu əhatə edir.

Maddə 7. Qadın barəsində dövlət siyasəti

I. Azərbaycan Respublikasında qadın hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasını, müdafiəsini və mühafizəsini müvafiq hakimiyyət, məhkəmə və prokurorluq orqanları, ictimai birliklər, qeyri-hökumət və həm-karlar ittifaqları təşkilatları, fiziki və hüquqi şəxslər təmin etməyə borcludurlar. Azərbaycan Dövləti hər bir qadının rifahının yüksəldilməsinin, onun sosial müdafiəsinin və layiqli həyat səviyyəsinin qayğısına qalır.

II. Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. Uşaqların qayğısına

qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin – ərin və arvadın borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə, qadın hüquqlarının qorun-masına, müdafiəsinə və mühafizəsinə dövlət nəzarət edir.

Maddə 8. İşğəncələrin və zorakılığın qadağan edilməsi

Heç bir qadın işğəncəyə, qeyri-insani, zorakı hərəkətlərə, belə təhdidlərə, ləyaqəti alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qalmamalıdır.

Maddə 9. Köləliyin və məcburi əməyin qadağan edilməsi

I. Heç bir qadın köləlikdə və ya asılılıqda saxlanılmamalıdır.

II. Heç bir qadın qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallar istisna edilməklə, məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır.

Maddə 10. Qadının insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı

I. Qadına münasibətdə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasını, müdafiəsini və mühafizəsini təmin etmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin borcudur.

II. Qadına münasibətdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsini heç bir şəxs qanunsuz olaraq məhdudlaşdırma bilməz. Hər bir qadının hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında və bu qanunda müəyyən edilmiş əsaslarla, habelə digərlərinin hüquqları və azadlıqları ilə məhdudlaşır.

III. Müharibə, hərbi vəziyyət və fəvqəladə vəziyyət, habelə səfərbərlik elan edilərkən qadına münasibətdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəlikləri nəzərə alınaraq və yalnız qanunun yol verdiyi həddə qismən və müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırıla bilər.

Həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılan hüquqlar və azadlıqlar haqqında əhaliyə qabaqcadan məlumat verilir.

IV. Qadın heç bir halda din, vicdan, fikir və əqidəsini açıqlamağa məcbur edilə bilməz və bundan imtinaya görə təqsirləndirilə bilməz.

V. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və bu Qanunun heç bir müddəasını, qadına münasibətdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz.

VI. Qadına münasibətdə beynəlxalq və milli hüquq normaları ilə müəyyən edilmiş insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları haqqında normalar Azərbaycan Respublikası ərazisində birbaşa qüvvədədir.

VII. Qadına münasibətdə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar olan mübahisəni məhkəmə həll edir.

VIII. Heç bir qadın törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır. Hüquq pozuntusu törədildikdən sonra yeni qanunla bu cür hərəkətlərə görə məsuliyyət aradan qaldırılmışsa və ya yüngülləşdirilmişsə, yeni qanun tətbiq edilir.

IX. Qadın qanunla qadağan olunmayan hərəkətlər edə bilər. Heç bir qadın qanunla nəzərdə tutulmayan hərəkətləri etməyə məcbur edilə bilməz.

Maddə 11. Qadının hüquqlarının və azadlıqlarının ədalətli məhkəmə təminatı

I. Hər bir qadının hüquqlarının və azadlıqlarının ədalətli məhkəmə müdafiəsinə təminat verilir.

II. Hər bir qadın onun mülki hüquqları və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, əqləbatan müdafiə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.

III. Hər bir qadın dövlət orqanlarının, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin qərarla-

rından və hərəkətlərindən (yaxud hərəkətsizliyindən) məhkəməyə şikayət edə bilər.

Maddə 12. Hüquqi yardım almaq və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək hüququ

I. Hər bir qadının keyfiyyətli və peşəkar hüquqi yardım almaq və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etmək hüququ vardır.

II. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda qadına hüquqi yardım ödənişsiz və ya dövlət hesabına göstərilir.

III. Hər bir qadının səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törətməkdə ittiham olunduğu andan müdafiəçisinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır.

Maddə 13. Məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsinə yol verilməməsi

Hər bir qadının onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə baxılması hüququ vardır. Qadının öz razılığı olmadan onun işinə başqa məhkəmədə baxılmasına yol verilmir.

Maddə 14. Bir cinayətə görə təkrar məhkum etmənin yolverilməzliyi

Heç bir qadın bir cinayətə görə təkrarən məhkum edilə bilməz.

Maddə 15. Məhkəməyə təkrar müraciət etmək hüququ

Məhkəmənin məhkum etdiyi hər bir qadının haqqında çıxarılmış hökmə, qanunla nəzərdə tutulan qaydada yuxarı məhkəmədə yenidən baxılması, özünün əfv edilməsi və cəzasının yüngülləşdirilməsi haqqında müraciət etmək hüququ vardır.

Maddə 16. Qohumların əleyhinə ifadə verməyə məcbur etmənin yolverilməzliyi

Heç bir qadın özünə, ərinə, övladlarına, valideynlərinə, qardaşına, bacısına qarşı ifadə verməyə məcbur edilə bilməz. Əleyhinə ifadə verilməsi məcburi olmayan qohumların tam siyahısı qanunla müəyyən edilir.

Maddə 17. Tutulan, həbsə alınan və ya cinayət törədilməsində təqsirləndirilən qadının hüquqları

I. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində təqsirləndirildiyi hər bir qadına dərhal onun hüquqları bildirilir, tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir.

II. Cinayət törədilməsində təqsirləndirilən hər bir qadın məhkum edilməzdən əvvəl dinlənilməlidir.

Maddə 18. Zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququ

I. Cinayət əməli, habelə hakimiyyətdən sui-istifadə etmə nəticəsində zərər çəkmiş qadının hüquqları qanunla ədalətli şəkildə qorunur. Zərər çəkmiş qadının ədalət mühakiməsində iştirak etmək və ona vurulmuş zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır.

II. Hər bir qadının dövlət orqanlarının, yaxud onların vəzifəli şəxslərinin qanuna zidd hərəkətləri və ya hərəkətsizlikləri nəticəsində vurulmuş zərərin dövlət tərəfindən ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır.

Maddə 19. Azərbaycan Respublikasının Əmək, Ailə, Mülki, Mülki-Prosessual, Cinayət, Cinayət-Prosessual, İnzibati-Xətalər, İnzibati-İcraat, İnzibati-Prosessual Məcəllələri ilə, digər normativ hüquqi aktlarla, eləcə də Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş hüquqlarından və azadlıqlarından istifadə etmək hüququ və məsuliyyət daşıması vəzifəsi

Hər bir qadın, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Əmək, Ailə, Mülki, Mülki-Prosessual, Cinayət, Cinayət-Prosessual, İnzibati-Xətalər, İnzibati-İcraat, İnzibati-Prosessual

Məcəllələri ilə, digər normativ hüquqi aktlarla, eləcə də Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş hüquqlarından, azadlıqlarından sərbəst istifadə edir və vəzifələrini icra etməməyə görə məsuliyyət daşıyır.

İKİNCİ FƏSİL QADIN HÜQUQLARI

Maddə 20. Qadının yaşamaq hüququ

I. Hər bir qadının yaşamaq hüququ vardır, bu hüquq toxunulmazdır və qanunla qorunur.

II. Dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü və qanunla nəzərdə tutulmuş digər xüsusi hallar istisna olmaqla, hər bir qadının yaşamaq hüququ toxunulmazdır.

III. Müstəsna cəza tədbiri kimi ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzası qadınlara tətbiq edilmir.

IV. Qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla, qadına qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir.

Maddə 21. Əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan qadının hüquqları

I. Əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan qadın Azərbaycan Respublikasında olarkən, qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə, başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər bütün hüquqlardan istifadə edir.

II. Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayan və ya müvəqqəti qalan əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan qadının hüquqları və azadlıqları yalnız beynəlxalq hüquq normalarına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 22. Qadının sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ

I. Hər bir qadının sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ vardır.

II. Hər bir qadın ətraf mühitin əsil vəziyyəti haqqında məlumat toplamaq və ekoloji hüquqpozma ilə əlaqədar olaraq onun sağlamlığına və əmlakına vurulmuş zərərin əvəzini almaq hüququ vardır.

III. Heç bir qadın ətraf mühitə, təbii ehtiyatlara qanunla müəyyən edilmiş hədlərdən artıq təhlükə törədə və ya zərər vura bilməz.

IV. Dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına, yabani bitkilərin, ağacların, quşların və vəhşi heyvanların qanunla müəyyən edilmiş növlərinin qorunmasına təminat verir.

Maddə 23. Qadının təhlükəsiz yaşamaq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ

I. Hər bir qadının təhlükəsiz yaşamaq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.

II. Qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, qadının həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işlətmək qadağandır.

III. Hər bir qadının şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan xüsusi hallardan başqa, qadının şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər bir qadının şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır.

IV. Hər bir qadın öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirrinə hörmət hüququna malikdir. Müstəsna və qanunda nəzərdə tutulan xüsusi hallar istisna edilməklə, bu hüququn həyata keçirilməsinə hakimiyyət orqanlarının müdaxiləsi yolverilməzdir.

V. Öz razılığı olmadan qadının şəxsi həyatı haqqında məlumatların toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər bir qadın onun xəbəri olmadan və ya etiraz etdiyi halda izlənilə bilməz,

video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu kimi hərəkətlərə məruz qoyula bilməz.

VI. Hər bir qadının yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların sirrini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

VII. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər bir qadın onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər bir qadının onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya dövrüyyədən çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır.

Maddə 24. Qadının sağlamlığının qorunması hüququ

I. Hər bir qadının sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır.

II. Dövlət müxtəlif mülkiyyət növləri əsasında fəaliyyət göstərən səhiyyənin bütün növlərinin inkişafı üçün zəruri tədbirlər görür, sanitariya-epidemiologiya salamatlığına təminat verir, tibbi sığortanın müxtəlif növləri üçün imkanlar yaradır. Qadın, o cümlədən uşaq qadın beynəlxalq əmək təşkilatının müəyyən etdiyi bütün güzəşt-lərdən, standartlardan və şərtlərdən istifadə etmək hüququna malikdir.

III. Qadının həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə törədən faktları və halları gizlədən vəzifəli şəxslər qanun əsasında məsuliyyətə cəlb edirlər.

Maddə 25. Qadının nikah və analıq hüququ

I. Hər bir qadının qanunla nəzərdə tutulmuş yaşa çatdıqda ailə qurmaq, nikah münasibətinə girmək, ana olmaq, uşaq doğmaq, saxlamaq, böyütmək və tərbiyə etmək hüququ vardır.

II. Nikah, qadının könüllü razılığı əsasında bağlanılır və dövlət orqanlarında qeydə alınır. Hər bir qadın zorla ərə verilə bilməz.

III. Ailə dövlətin himayəsindədir. Analıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çoxuşaqlı qadınlara yardım göstərir.

IV. Qadının əri ilə hüquqları bərabərdir. Uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək hər bir ananın həm hüququ, həm də vəzifəsidir.

V. Anaya hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq uşaqların borcudur. 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli övlad, əmək qabiliyyəti olmayan anasını saxlamağa borcludur.

Maddə 26. Qadının mənzil və mənzil toxunulmazlığı hüququ

I. Hər bir qadının mənzil və mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır.

II. Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna edilməklə, mənzildə yaşayan qadının iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz.

III. Heç bir qadın yaşadığı mənzildən və evindən qanunsuz olaraq məhrum edilə bilməz.

IV. Dövlət yaşayış binalarının və evlərin tikintisinə rəvac verir, qadınların mənzil hüququnu gerçəkləşdirmək üçün xüsusi tədbirlər həyata keçirir.

V. Uşağı olan qadının mənzillə təmin edilməsinə dövlət qayğı göstərir.

Maddə 27. Qadının təhsil hüququ

I. Hər bir qadının təhsil almaq hüququ vardır.

II. Dövlət hər bir qadının və qızın pulsuz, icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin edir.

III. Təhsil sisteminə dövlət tərəfindən nəzarət edir.

IV. Maddi vəziyyətindən asılı olmayaraq istedadlı qadının (qızın) təhsilini davam etdirməsinə dövlət zəmanət verir və şərait yaradır.

V. Minimum təhsil standartlarını dövlət müəyyən edir.

Maddə 28. Qadının mülkiyyət və əqli mülkiyyət hüququ

I. Hər bir qadının mülkiyyət və əqli mülkiyyət hüququ vardır.

II. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Qadının mülkiyyət hüququnun, xüsusi mülkiyyət hüqu-qunun, müəlliflik hüququnun, ixtiraçılıq və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur.

III. Hər bir qadının mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak, eləcə də əqli mülkiyyət hüququnun obyektləri ola bilər. Mülkiyyət hüququ, qadın mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir.

IV. Heç bir qadın məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Qadının əmlakının tam müsadirəsinə yol verilmir. Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar üçün qadına məxsus mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilir.

V. Dövlət qadının vərəsəlik hüququna təminat verir.

Maddə 29. Qadının əmək hüququ

I. Əmək, qadının fərdi və ictimai rifahının əsasıdır.

II. Hər bir qadının öz əmək qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır.

III. Heç bir qadın zorla işlədilə bilməz.

IV. Qadın əmək müqaviləsini sərbəst surətdə bağlayır. Heç bir qadın əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz.

V. Qadın müstəsna hallarda, məhkəmə qərarı əsasında, şərtləri və müddətləri qanunla nəzərdə tutulan məcburi əməyə cəlb edilə bilər.

VI. Hər bir qadının təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək, heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan öz işinə görə dövlətin müəyyənləşdirdiyi minimum əmək haqqı miqdarından az olmayan haqq almaq hüququ vardır.

VII. İşsiz qadının dövlətdən sosial müavinət almaq hüququ vardır.

VIII. Dövlət qadın işsizliyinin aradan qaldırılması üçün bütün imkanlardan istifadə edir.

IX. Hər bir qadın Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdə, konvensiyalarda, sosial xartiyalarda və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının müvafiq sənədlərində nəzərdə tutulmuş hüquqlardan və azadlıqlardan istifadə edir.

Maddə 30. Qadının azad sahibkarlıq fəaliyyəti hüququ

I. Hər bir qadın qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər.

Maddə 31. Qadının azad sahibkarlıq fəaliyyəti hüququ

Hər bir qadın qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər.

Maddə 32. Qadının istirahət hüququ

I. Hər bir qadının istirahət hüququ vardır.

II. Əmək müqaviləsi ilə işləyən qadına, qanunla müəyyən edilmiş, lakin gündə 8 saatdan artıq olmayan iş günü, istirahət və bayram günləri, ildə azı bir dəfə 21 təqvim günündən az olmayan ödənişli məzuniyyət verilməsi təmin edilir.

Maddə 33. Qadının tətıl hüququ

I. Hər bir qadının təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə tətıl etmək hüququ vardır.

II. Əmək müqaviləsi əsasında işləyən qadının tətıl etmək hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda məhdudlaşdırıla bilər. Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində

və digər silahlı birləşmələrdə xidmət edən qadın tətıl edə bilməz.

III. Qadının fərdi və kollektiv əmək mübahisələri qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada həll edilir.

Maddə 34. Qadının birləşmək hüququ

I. Hər bir qadının başqaları ilə birləşmək hüququ vardır.

II. Hər bir qadın istənilən birlik, o cümlədən siyasi partiya, həmkarlar ittifaqı və digər ictimai birlik yaratmaq və ya mövcud birliyə daxil olmaq hüququna malikdir. Bütün birliklərin sərbəst fəaliyyətinə təminat verilir.

III. Heç bir qadın hər hansı birliyə daxil olmağa və ya onun üzvlüyündə qalmağa məcbur edilə bilməz.

Maddə 35. Qadının sosial təminat hüququ

I. Hər bir qadının sosial təminat hüququ vardır. Bu hüququn icrasına nəzarət dövlət tərəfindən həyata keçirilir.

II. Yardıma möhtac olan qadına kömək etmək, ilk növbədə, onun ailə üzvlərinin borcudur.

III. Hər bir qadın qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısına və əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat almaq hüququna malikdir.

IV. Qadın üçün nəzərdə tutulan təqaüdlərin və sosial müavinətlərin minimum məbləği qanunla müəyyən edilir.

V. Dövlət qadının xeyriyyəçilik fəaliyyətinin, könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkan yaradır.

Maddə 36. Qadının mədəniyyət hüququ

I. Hər bir qadının mədəni həyatda iştirak etmək, mədəniyyət təsisatlarından və mədəni sərvətlərdən istifadə etmək hüququ vardır.

II. Hər bir qadın tarixi, mədəni və mənəvi irsə hörmətlə yanaşmalı, ona qayğı göstərməli, tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaqlıdır.

Maddə 37. Qadının cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında iştirak etmək hüququ

I. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadının cəmiyyətin və dövlətin siyasi həyatında maneəsiz iştirak etmək, ictimai və dövlət vəzifələri tutmaq, siyasi və ictimai fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququ vardır.

II. Dövlətə qarşı qiyama və ya dövlət çevrilişinə, müstəqil müqavimət göstərmək Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan hər bir qadının borcudur.

Maddə 38. dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ

I. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadının dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ vardır. Bu hüququ o bilavasitə və ya nümayəndələri vasitəsilə həyata keçirə bilər.

II. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan qadının dövlət orqanlarında qulluq etmək hüququ vardır. Dövlət orqanlarında müəyyən vəzifələrə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan qadın kişi ilə bərabər statusda təyin edilə bilər. Əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan qadın dövlət qulluğuna qanunla müəyyənləşdirilmiş xüsusi qaydada qəbul edilə bilər.

Maddə 39. Qadının azad seçki hüququ

I. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadının dövlət orqanlarına seçmək və seçilmək, habelə referendumda iştirak etmək hüququ vardır.

II. Məhkəmənin qərarı ilə fəaliyyət qabiliyyətsizliyi təsdiq olunmuş qadının seçkidə və referendumda iştirak etmək hüququ yoxdur.

III. Qadın olan hərbi qulluqçuların, hakimlərin, dövlət məmurlarının, din xadimlərinin, məhkəmənin hökmü ilə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərin, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və qanununda nəzərdə tutulan digər şəxslərin seçkilərdə iştirak etmək hüququ qanunla məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 40. Qadının vətəndaşlıq hüququ

Azərbaycan dövlətinə mənsub olan, onunla siyasi və hüquqi bağlılığı, habelə qarşılıqlı hüquqları və vəzifələri olan qadın Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarından doğulmuş qadın Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Valideynlərindən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan qadın Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Qadının vətəndaşlıq statusu qanunla müəyyən edilir.

Maddə 41. Qadının vətəndaşlıq hüququnun təminatı

I. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan qadın heç bir halda Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından məhrum edilə bilməz.

II. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan qadın heç bir halda Azərbaycan Respublikasından qovula və ya xarici dövlətə verilə bilməz.

III. Azərbaycan Respublikası onun ərazisindən kənarda müvəqqəti və ya daimi yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadının hüquqi müdafiəsinə təminat verir və ona həmillik göstərir.

Maddə 42. Qadının milli mənsubiyyət və ana dilindən istifadə etmək hüququ

I. Hər bir qadının milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq hüququ vardır. Heç bir qadın milli mənsubiyyətini dəyişdirməyə məcbur edilə bilməz.

II. Hər bir qadının ana dilindən istifadə etmək hüququ vardır. Hər bir qadının istədiyi dildə tərbiyə və təhsil almaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ vardır.

III. Heç bir qadın ana dilindən istifadə hüququndan məhrum edilə bilməz.

Maddə 43. Əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan qadının hüquqları

I. Əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan qadın Azərbaycan Respublikasında olarkən, qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar

çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə, başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər hüquqlarda istifadə edə bilər.

II. Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayan və ya müvəqqəti qalan əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan qadının hüquq və azadlıqları yalnız beynəlxalq hüquq normalarına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 44. Qadının siyasi sığınacaq hüququ

I. Həmilləqlə qəbul edilmiş beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan qadına siyasi sığınacaq verir.

II. Siyasi əqidəsinə görə, habelə Azərbaycan Respublikasında cinayət sayılmayan əmələ görə təqib edilən qadını başqa dövlətə verilməsinə yol vermir.

Maddə 45. Bərabərlik hüququ

I. Hər bir qadın qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir.

II. Qadının kişi ilə eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Qadın hüquqlarından və azadlıqlarından istifadə cins, irq, mənşə, rəng, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli, sosial və etnik mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti və digər hər hansı əlamətə görə ayrı seçkilik olmadan təmin edilməlidir.

III. Dövlət, irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir qadının hüquqlarının və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. Qadının insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşə, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

IV. Bu maddənin III hissəsində göstərilən əsaslara görə qadına zərər vurula bilməz, güzəştlər və ya imtiyazlar verilə bilməz, yaxud

güzəştlərin və ya imtiyazların verilməsindən imtina oluna bilməz.

V. Hüquqlarla və vəzifələrlə bağlı olan qərarlar qəbul edən dövlət orqanları ilə və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin daşıyıcıları ilə münasibətlərdə qadının bərabər hüquqları təmin edilir.

Maddə 46. Qadının şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi hüququ

I. Hər bir qadının öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Hər bir qadın ona qarşı irəli sürülmüş ittihamın xarakteri və əsasları haqqında onun başa düşdüyü dildə, dərhal və ətraflı məlumatlandırmaq, öz müdafiəsini hazırlamaq üçün kifayət qədər vaxta və imkana malik olmaq, şəxsən və ya özünü seçdiyi müdafiəçi vasitəsilə özünü müdafiə etmək, zəruri hallarda müdafiədən pulsuz istifadə etmək, onun əleyhinə ifadə vermiş şahidləri dindirmək hüququna malik olmaq və tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə etmək hüquqlarına malikdir.

III. Hər bir qadının şəxsi ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal qadın ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

IV. Heç bir qadına işgəncə və əzab verilə bilməz. Qadına qarşı zorakılıq məsuliyyət yaradır. Heç bir qadın insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç bir qadının üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.

Maddə 47. Müraciət hüququ

I. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadının dövlət orqanlarına şəxsən müraciət etmək, habelə fərdi və kollektiv yazılı müraciətlər göndərmək hüququ vardır. Hər bir müraciətə qanunla müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə yazılı cavab verilməlidir.

II. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan qadın dövlət orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin, siyasi partiyaların, həmkarlar ittifaqlarının və digər ictimai birliklərin, habelə

ayrı-ayrı vətəndaşların fəaliyyətini və ya işini tənqid etmək hüququ vardır. Qadının tənqiddə görə təqib edilməsi qadağandır. Təhqir və böhtan tənqid sayıla bilməz.

Maddə 48. Qadının təqsirsizlik prezumpsiyası

I. Hər bir qadının təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir qadın, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz hesab edilir.

II. Heç bir qadın törədildiyi zaman milli və beynəlxalq hüquqa görə cinayət sayılmayan əməllərə görə təqsirli hesab edilə bilməz, qadına cinayət əməli törədildiyi zaman tətbiq edilməli olan cəzadan daha ağır cəza verilə bilməz.

II. Qadının təqsirli olduğuna əsaslı şübhələr varsa, onun təqsirli bilinməsinə yol verilmir.

III. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən qadın özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir.

IV. Ədalət mühakiməsi həyata keçirilərkən qanunu pozmaqla əldə edilmiş sübutlardan istifadə oluna bilməz.

V. Məhkəmənin hökmü olmadan heç bir qadın cinayətdə təqsirli sayıla bilməz.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL QADIN AZADLIQLARI

Maddə 49. Qadının azadlıq hüququ

I. Hər bir qadının azadlıq hüququ vardır.

II. Qadının azadlıq hüququ, yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda tutulma, həbsə alma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

III. Qadın Azərbaycan Respublikasının ərazisində sərbəst hərəkət edə bilər, özünə yaşayış yeri seçə bilər və Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənara gedə bilər.

IV. Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan hər bir qadının hər zaman maneəsiz olaraq öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ vardır.

Maddə 50. Qadının fikir və söz azadlığı

I. Hər bir qadının fikir və söz azadlığı vardır.

II. Heç bir qadın öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz.

III. Qadınlar arasında irqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik oyadan təşviqata və təbliğata yol verilmir.

Maddə 51. Qadının vicdan azadlığı

I. Hər bir qadının vicdan azadlığı vardır.

II. Hər bir qadının dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

III. Qadının dini mərasimləri yerinə yetirməsi, ictimai qaydanı pozmursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyildirsə, sərbəstdir.

IV. Qadının dini etiqadı və əqidəsi hüquq pozuntusuna bəraət qazandırmır.

V. Heç bir qadın öz dini etiqadını və əqidəsini ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz.

Maddə 52. Qadının sərbəst toplaşmaq azadlığı

I. Hər bir qadının başqaları ilə birlikdə sərbəst toplaşmaq azadlığı vardır.

II. Hər bir qadının başqaları ilə birlikdə müvafiq dövlət orqanlarını qabaqcadan xəbərdar etməklə dinc, silahsız yığılmaq, yığıncaqlar, mitinqlər, nümayişlər, küçə yürüşləri keçirmək, piketlər düzəltmək hüququ vardır.

Maddə 53. Qadının məlumat azadlığı

I. Hər bir qadının qanuni yolla istədiyi məlumatı axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır.

II. Qadının kütləvi informasiya azadlığına təminat verilir. Kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda dövlət senzurası qadağandır.

III. Hər bir qadının kütləvi informasiya vasitələrində dərc edilən və onun hüquqlarını pozan və ya mənaflərinə xələl gətirən məlumatı təkzib etmək və ya ona cavab vermək hüququna təminat verilir.

Maddə 54. Qadının yaradıcılıq azadlığı

I. Hər bir qadının yaradıcılıq azadlığı vardır.

II. Dövlət qadının ədəbi-bədii, elmi-texniki və başqa yaradıcılıq növlərini azad həyata keçirməsinə təminat verir.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL QADININ VƏZİFƏLƏRİ

Maddə 55. Qadının vəzifələrinin əsası

I. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan hər bir qadın dövlət və cəmiyyət qarşısında onun hüquqlarından və azadlıqlarından bilavasitə irəli gələn vəzifələr daşıyır. Hər bir qadının üzərinə vəzifələr yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə bu qanunla qoyula bilər.

II. Hər bir qadın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etməli, başqa şəxslərin hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət bəsləməli, qanunla müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirməlidir.

III. Qanunu bilməmək qadını məsuliyyətdən azad etmir.

Maddə 56. Qadının vergi və başqa dövlət ödənişləri

I. Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər bir qadının borcudur.

II. Heç bir qadın qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əlavə vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini ödəməyə məcbur edilə bilməz.

Maddə 57. Qadının vətənə sədaqəti

I. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan hər bir qadının Vətənə – Azərbaycan

Respublikasına sədaqəti müqəddəs mahiyyət daşıyır.

II. Vəzifəyə seçilmə və ya təyinat yolu ilə qanunvericilik, icra və ya məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında işləyən qadın öz vəzifələrini dürüst və layiqincə yerinə yetirməməyə görə məsuliyyət daşıyır və qanunla müəyyən edilmiş hallarda and içir.

III. Vəzifəyə seçilmə və ya təyinat yolu ilə qanunvericilik, icra və ya məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında işləyən qadın, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına sadıq qalacağına and içmiş, dövlətə qarşı cinayətdə, o cümlədən dövlətə qarşı qiyamda və ya dövlət çevrilişində ittiham edilibsə və bu ittiham əsasında məhkum olunubsa, həmin vəzifədən getmiş sayılır və bir daha bu vəzifəni tuta bilməz.

Maddə 58. Qadının dövlət rəmzlərinə hörməti

I. Hər bir qadın Azərbaycan Respublikasının dövlət rəmzlərinə – bayrağına, gerbinə və himninə hörmət etməlidir.

II. Qadının dövlət rəmzlərinə hörmətsizliyi nümayiş etdirməsi qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 59. Qadının vətəni müdafiə vəzifəsi

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan hər bir qadının Vətəni – Azərbaycan Respublikasını müdafiə etməsi müqəddəs borcudur. Qanunla müəyyən edilmiş qaydada qadın, lazım gəldikdə hərbi xidmət keçə bilər.

Maddə 60. Qadının tarix və mədəniyyət abidələrinin qoruması vəzifəsi

Tarix və mədəniyyət abidələrini qorumaq hər bir qadının borcudur.

Maddə 61. Qadının ətraf mühiti qoruması vəzifəsi

Ətraf mühit qorumaq hər bir qadının borcudur.

Maddə 62. Qadının qanuna zidd vəzifələrin icrasına yol verməməsi

Hər bir qadın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və ya qanunlarına zidd və-

zifələrin icrasına məcbur edilə bilməz. Qanuna əməl etmək qadının borcudur.

Maddə 63. Qadının məsuliyyəti

Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə etməsi və ya vəzifələrini yerinə yetirməməsi qadının qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur.

BEŞİNCİ FƏSİL.

YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 64. Qadın hüquqlarına əməl edilməsi üzərində dövlət nəzarəti

I. Qadın hüquqlarına əməl edilməsi üzərində dövlət nəzarəti Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Ailə, qadın və uşaq problemləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir. Qadın hüquqlarının və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsinə təminat verilir.

Maddə 65. Bu qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu qanunun tələblərinin pozulmasında təqsirli olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyinə müvafiq olaraq intizam, inzibati, cinayət və ya mülki qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 66. Beynəlxalq aktların hüquqi qüvvəsi

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlarla (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktlar istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının tərəfdaş çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyətlər yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Layihənin müəllifi:
hüquq üzrə elmlər doktoru
Səidə Həsənzadə.

YENİ KİTABLAR

Prezident İlham Əliyev: Cənubi Qafqaz integrasiya edilmiş təhlükəsizlik, əməkdaşlıq və ümumi rifah məkanı olmalıdır*“İlham Əliyev. İnkişaf – məqsədimizdir” çoxcildliyinin 119-cu kitabı çapdan çıxıb.*

Çoxcildliyin yeni kitabındakı materiallar 2022-ci ilin aprel-may aylarını əhatə edir.

O dövrün mühüm hadisələrindən biri ADA Universitetində “Cənubi Qafqaz: inkişaf və əməkdaşlıq” mövzusunda beynəlxalq konfransın keçirilməsi olub. Həmin konfransda İsveçin Təhlükəsizlik və İnkişaf Siyasəti İnstitutunun direktoru Svante Kornelin sualını cavablandıran Prezident İlham Əliyev deyib: “Biz gələcəyə baxmalıyıq və Cənubi Qafqaz integrasiya edilmiş təhlükəsizlik və əməkdaşlıq, eləcə də ümumi rifah məkanı olmalıdır. Bu halda, Ermənistanın siyasəti heç bir məntiqə sığmır. Ola bilsin, onlara bir az vaxt lazımdır. Bəlkə də onlar öz fikirləri əsasında ola biləcək riskləri qiymətləndirməlidirlər. Lakin hesab edirəm ki, bu, qaçılmazdır. Biz hazırıq. Gürcü həmkarlarımız da hazırdır. Fikrimcə, bu, birinci addım ola bilərdi”.

Aprelin 28-də Şuşada işinə başlamış və Bakıda davam etmiş beynəlxalq konfransda dövlətimizin başçısının çıxışının mətni, suallara cavabları, həmçinin konfrans barədə materiallar yeni kitabda daxil edilib.

Kitabda Azərbaycan Prezidentinin işğaldan azad edilmiş bölgələrə səfərləri də əksini tapıb. Mayın 10-da Prezident İlham Əliyev Füzuli Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının təmələqoyma mərasimində iştirak edib. Dövlətimizin başçısı, həmin gün Şuşaya da gedib, məşhur tarzən, bəstəkar və sənətkar Sadıqcanın vaxtilə yaşadığı evdə, Mehmandarovların malikanə kompleksində aparılan bərpa işləri, “Shusha Boutique Hotel”in yerləşəcəyi ərazi, Şuşa Real məktə-

bində həyata keçiriləcək təmir-bərpa işləri ilə tanış olub, “Azərişiq” ASC-nin Şuşa Rəqəmsal İdarəetmə Mərkəzinin açılış mərasimində çıxış edib. Bu səfərlərdən, habelə mayın 12-də Prezidentin Şuşada V “Xarıbülbül” Beynəlxalq Folklor Festivalının açılışında iştirakından bəhs edən materiallar çoxcildliyin 119-cu kitabında toplanıb.

Azərbaycan Prezidentinin Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarına səfəri, o cümlədən, Horadiz–Cəbrayıl–Zəngilan–Ağbənd avtomobil yolunun (Zəngəzur dəhlizi) tikintisi ilə tanışlığı, “Cəbrayıl” enerji qovşağının təmələqoyma mərasimində iştirakı, Zəngilanda “Ağıllı kənd” layihəsinin birinci mərhələsinin açılışı zamanı kənd sakinləri ilə görüşü haqqında informasiyalarla, həmin görüşdəki çıxışının mətni ilə də yeni kitabda tanış olmaq mümkündür.

Nəsrə Azərbaycan Prezidentinin Türkiyəyə işgüzar səfəri çərçivəsində Rize-Artvin Hava Limanının açılışında iştirakına dair xəbərlər, iki qardaş ölkənin liderlərinin açılış mərasimində çıxışlarının mətni daxil edilib. Kitabda dövlətimizin başçısının Belçikaya işgüzar səfəri haqqında informasiyalar da verilib.

Kitaba Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana səfər etmiş Litva Respublikasının Prezidenti Gitanas Nausėda ilə görüşü barədə məlumat, liderlərin mətbuata bəyanatlarının, Azərbaycan-Litva biznes-forumunda çıxışlarının mətnləri daxil edilib.

“Azərnəşr” tərəfindən buraxılan 119-cu kitabın hazırlanmasında Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin (AZƏRTAC) materiallarından istifadə olunub.

RƏSMİ SƏNƏDLƏR**QIDA TƏHLÜKƏSİZLİYİ HAQQINDA****AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU**

Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 11-ci, 20-ci və 26-cı bəndlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının ərazisində insanların, həmçinin heyvanların həyat və sağlamlığının, habelə istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üçün qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyir.

*1-ci fəsil***Ümumi müddəalar****Maddə 1. Əsas anlayışlar**

1.1. Bu Qanunun məqsədləri üçün aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə edilir:

1.1.1. qida məhsulları – insanların qidalanması üçün nəzərdə tutulan emal olunmamış, yarıməmal olunmuş və ya tam emal olunmuş məhsullar, o cümlədən qida əlavələri, bioloji aktiv qida məhsulları, qida xammalı, içkilər (alkoqollu və alkoqolsuz), içməli su (qablaşdırılmış), duz və saqqız. Bu anlayışa yem məhsulları, istehlak üçün hazır olmayan diri heyvanlar, toxum, məhsulun yığılmasına qədər bitkilər, dərman vasitələri, ətriyyat-kosmetik vasitələr, tütün və tütün məhsulları, narkotik və psixotrop maddələr və çirkləndirici maddələr daxil deyil;

1.1.2. qida xammalı – qida məhsullarının emalı üçün istifadə olunan bitki, heyvan, mikrobioloji, mineral, süni və biotexnoloji mənşəli maddələr və qida məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı və emalı zamanı onlara əlavə edilən su;

1.1.3. sub məhsul – heyvan və quş kəsimi zamanı əldə edilən və qida üçün yararlı olan

ət məhsulları (dil, böyrəklər, beyin, ürək, qaraciyər, ağciyər, işgənbə, kitabça, dalaq, diafragma, ətraflar, quyruc, yelin, pətənek və s.);

1.1.4. heyvan mənşəli qida məhsulu – insanların qidalanması üçün istifadə olunan heyvan əti, quş əti, heyvan və quş ətinin sub məhsulları, balıq və balıq kürüsü, molyuska, xərçəngkimilər və digər su onurğasızları, yumurta, bal və digər arıçılıq məhsulları (vərəmum, arı südü), süd və emal yolu ilə onlardan alınan qida məhsulları;

1.1.5. bitki mənşəli qida məhsulu – insanların qidalanması üçün istifadə olunan yığılmış göbələk, meyvə, tərəvəz, qida üçün istifadə olunan digər bitki mənşəli məhsullar və emal yolu ilə onlardan alınan qida məhsulları;

1.1.6. zənginləşdirilən (fortifikasiya olunan) qida məhsulları – məhsulların qida dəyərinin yüksəldilməsi və nutriyent (vitamin, mineral, zülal, yağ, karbohidratlar) çatışmazlığı səbəbindən yaranan xəstəliklərin profilaktikası məqsədilə məhsullara müəyyən xüsusiyyətlərin verilməsi üçün onlarda əvvəlcədən olmayan və ya yetərinə olmayan, yaxud emal prosesində (mərhələsində) itirilmiş bir və ya daha artıq inqrediyentin və digər maddələrin əlavə olunduğu qida məhsulları;

1.1.7. yeni növ qida məhsulları – yeni texnologiyalar tətbiq edilməklə (o cümlədən, nano-texnologiyalar) emal nəticəsində yeni və ya dəyişdirilmiş molekulyar struktura malik olan, əvvəllər istifadə olunmayan xammaldan istehsal edilən və Azərbaycan Respublikasının ərazisində insanların qidalanması üçün əvvəllər istifadə olunmamış qida məhsulları;

1.1.8. qida əlavələri – qida məhsuluna hər hansı bir texnoloji (o cümlədən, orqanoleptik) məqsədlə əlavə olunan, qida dəyərinin olub-olmamasından asılı olmayaraq ayrıca olaraq

qida şəklində və ya qida məhsullarının səciyyəvi tərkib hissəsi kimi istehlak olunmayan, birbaşa və həmçinin dolaylı yolla qida məhsullarının tərkib hissəsi ola biləcək və ya onun xüsusiyyətlərinə (rənginə, dadına və s.) təsir edə biləcək hər hansı maddə;

1.1.9. bioloji aktiv qida məhsulları – qida rasionunu zənginləşdirmək məqsədilə nəzərdə tutulmuş, qidalandırıcı və fizioloji təsirə malik olan nutriyent və digər bioloji aktiv maddələrin birindən və ya bir neçəsindən ibarət, gündəlik qəbul etmə dozası müəyyənləşdirilmiş və dozalaşdırılmış (kapsul, tablet, ampul, damcı və digər analogi formada) qida məhsulu;

1.1.10. inqrediyent – qida məhsullarının hazırlanmasında istifadə olunan, yaxud hazır məhsulun tərkibində ilkin və ya dəyişilmiş formada mövcud olan maddələr, heyvan, bitki, mikrobioloji, mineral mənşəli maddələr, o cümlədən qida əlavələri;

1.1.11. qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar – qida məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası mərhələlərində istifadə edilən, qida məhsulu ilə birbaşa təmasda olan material və məmulatlar, o cümlədən tara və qablaşdırma materialları. Bu anlayışa istehlakçıları içməli su ilə təmin edən su təchizatı sistemi daxil deyil;

1.1.12. ilkin istehsal – heyvanların kəsiminə qədər heyvan mənşəli məhsulların əldə edilməsi də daxil olmaqla ilkin istehsal məhsullarının yığılması, becərilməsi, çeşidlənməsi, habelə çöl heyvanlarının, balıqların və dəniz məhsullarının ovlanması və yabanı bitki məhsullarının yığılması;

1.1.13. ilkin istehsal məhsulları – ilkin istehsaldan, o cümlədən torpaqdan və diri heyvandan, habelə arıdan alınan qida və yem məhsulları, dəniz məhsulları, o cümlədən balıq və balıq kürüsü, ovlanmış çöl heyvanları və yığılmış yabanı bitki məhsulları;

1.1.14. qida və yem məhsullarının istehsalı – emala məruz qalmadan ilkin istehsal məh-

sulunun təmizlənməsi, kəsilməsi (heyvan kəsimi daxil olmaqla), doğranması, parçalanması, dilimlənməsi, cilalanması, üyüdülməsi, dərisinin soyulması, tükünün yolunması, soyudulması, dondurulması və ya onların kombinasiyasından ibarət hər hansı proses, bununla bağlı çəkilib bükülməsi, qablaşdırılması, etiketlənməsi, habelə qida və yem məhsullarının istehsaldaxili saxlanması və daşınması;

1.1.15. qida və yem məhsullarının emalı – ilkin istehsal məhsullarının və istehsal nəticəsində əldə edilmiş məhsulların isidilməsi, qurudulması, bişirilməsi, hissə verilməsi, marinad edilməsi, ekstraksiyası, sıxlaşdırılması və ya onların kombinasiyasından ibarət hər hansı proses, habelə qida və yem məhsulunun emala hazırlanması, çəkilib bükülməsi, qablaşdırılması, etiketlənməsi, qida və yem məhsulunun emal ərazisində saxlanması və daşınması;

1.1.16. qida və yem məhsullarının dövriyyəsi – qida və yem məhsullarının saxlanması, daşınması, idxalı və ixracı, tədarükü, topdan və pərakəndə ticarət obyektləri tərəfindən satışı, barteri, hər hansı formada (kommersiya və ya qeyri-kommersiya məqsədləri üçün) ötürülməsi, habelə qida məhsullarının istehlakı;

1.1.17. qida və yem məhsullarının utilizasiyası – qida təhlükəsizliyi sahəsində mövcud olan tələblərə cavab verməyən qida və yem məhsullarının ilkin nəzərdə tutulmuş təyinatından başqa bir təyinat üçün istifadə etmək məqsədilə texnoloji emalı, yaxud digər məqsədlərlə istifadəsi;

1.1.18. qida və yem məhsullarının məhv edilməsi – istifadəyə yararsız və təhlükəli qida və yem məhsullarının hər hansı formada istifadəsini mümkünsüz edən insan və heyvan həyatına və sağlamlığına (bundan sonra – həyat və sağlamlıq), ətraf mühitə zərərli təsirini istisna edən vəziyyətə gətirilməsi;

1.1.19. qida və yem məhsulunun bazara yerləşdirilməsi – qida və yem məhsulunun kommersiya və qeyri-kommersiya məqsədləri

ilə satışı və ya hər hansı formada ötürülməsi, satış üçün saxlanması və paylanması;

1.1.20. qida zənciri – qida və (və ya) yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi mərhələlərinin məcmusu;

1.1.21. qida zəncirində fəaliyyət – qida və (və ya) yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən fəaliyyət;

1.1.22. qida zənciri subyektləri (bundan sonra – qida subyektləri) – qida zəncirində fəaliyyətlə məşğul olan fiziki və ya hüquqi şəxslər, bələdiyyə, dövlət orqanları (qurumları);

1.1.23. qida zənciri obyektı (bundan sonra – qida obyektı) – qida zəncirində fəaliyyətin həyata keçirildiyi məkan, sahə, bina, nəqliyyat vasitəsi və digər modul tipli (daşına bilən) obyekt;

1.1.24. məhsulların izlənilməsi – qida zəncirinin bütün mərhələlərində qida və yem məhsulunun, qida məhsulları əldə edilən heyvanların, yaxud qida və yem məhsullarına əlavə edilməsi nəzərdə tutulan maddələrin hərəkətinin izlənilməsi;

1.1.25. qida təhlükəsizliyi – qida zəncirinin bütün mərhələlərində, habelə qida məhsullarının istehlakı zamanı qida məhsullarının insanların həyat və sağlamlığına zərər vurmasını tam istisna edən vəziyyəti;

1.1.26. qida təhlükəsizliyi göstəriciləri – sanitar-gigiyenik normalar, qalıqların və çirkləndirici maddələrin yolverilən maksimum miqdarı, gündəlik qəbul hədləri və digər parametrlər də daxil olmaqla, insan həyatının və sağlamlığının qorunmasını təmin edən göstəricilər;

1.1.27. minimum keyfiyyət göstəriciləri – qida məhsullarının insanların istifadəsinə yararlı olmasına və insan orqanizmi üçün zəruri olan nutriyentlərin minimum həddə qəbuluna zəmanət verən fiziki, kimyəvi, orqanaleptik və digər xüsusiyyətləri;

1.1.28. qida və yem məhsullarının partiyası – eyni istehsal növbəsində və yerdə ilkin istehsal, istehsal və emal olunan, qablaşdırılan, eyni texnoloji şərtlərlə əldə edilən, identifikasiya olunmuş məhsulların bir qrupu və ya dəsti;

1.1.29. çirkləndirici maddə – qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə və ya minimum keyfiyyətinə təhlükə yarada bilən, qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı və dövriyyəsi zamanı məhsulların tərkibinə məqsədli şəkildə daxil edilməyən və ya ətraf mühitdən keçən maddə;

1.1.30. qalıqlar – baytarlıq preparatlarının, aqrokimyəvi maddələrin, bitki mühafizə vasitələrinin, ağır metalların və çirkləndirici maddələrin qida və yem məhsullarındakı qalıqları;

1.1.31. yararlılıq müddəti – saxlanma şərtlərinə əməl edilməklə, qida məhsullarının qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilən təhlükəsizlik tələblərinə uyğunluğunun tam saxlanması müddəti;

1.1.32. risk – qida və yem məhsulunun həyat və sağlamlığa mənfi təsir ehtimalı və həmin təsirin ağırlıq dərəcəsi;

1.1.33. risklərin təhlili – həyat və sağlamlığın qorunmasını təmin etmək məqsədilə riskin qiymətləndirilməsi, idarə edilməsi və risk haqqında məlumatlandırma;

1.1.34. riskin qiymətləndirilməsi – təhlükənin müəyyən edilməsi, təhlükənin xarakterizə edilməsi, təhlükəyə məruzqalma ehtimalının qiymətləndirilməsi və riskin xarakterizə edilməsi kimi 4 (dörd) mərhələdən ibarət olan proses;

1.1.35. riskin idarə edilməsi – riskin qiymətləndirilməsi nəticələri əsasında və maraqlı şəxsləri cəlb etməklə riskin qarşısının alınması, azaldılması (məhdudlaşdırılması) və aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin müəyyən olunması və həyata keçirilməsi;

1.1.36. risk haqqında məlumatlandırma – riskin təhlili çərçivəsində mövcud və potensial təhlükələr və risklər haqqında qida subyektləri, istehlakçılar, dövlət orqanları və qurumları,

habelə digər maraqlı şəxslər arasında məlumat mübadiləsi;

1.1.37. kritik nəzarət nöqtəsi – qida və yem məhsullarında təhlükə amillərinin əvvəlcədən qarşısının alınması, məqbul səviyyəyə qədər azaldılması (məhdudlaşdırılması) və ya aradan qaldırılması üçün nəzarət tədbirlərinin tətbiq edilə biləcəyi mərhələ;

1.1.38. təhlükə – qida və yem məhsullarının tərkibində həyat və sağlamlığa zərər vermək gücündə olan bioloji, kimyəvi və fiziki maddələrin mövcudluğu;

1.1.39. Təhlükənin Analizi və Kritik Nəzarət Nöqtələri (HACCP) – qida və yem məhsullarında təhlükə amillərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi və onlara nəzarət olunması sistemi;

1.1.40. etiketlənmə – qida və yem məhsullarının üzərinə, qablaşdırma materialına, qida və yem məhsulunu müşayiət edən və ya ona aid olan sənədlərə, yaddaş vəərəqlərinə (içlik vəərəqləri), yapışdırılan vəərəqlərə (stikerlərə) vurulan, istehlakçı üçün məhsul və istehsalçı barəsində informasiya verən mətn, nişan (əmtəə və digər), simvol, şərti işarələr və rəsmlər;

1.1.41. qablaşdırma materialı – məhsullara əmtəə görünüşü verən, məhsulun tam və ya qismən örtülməsini təmin edən, məhsulun tərkibini açılmamış və tamlığı pozulmamış vəziyyətdə qoruyan vasitə, daşınma məqsədilə istifadə olunan tara;

1.1.42. yem məhsulları – heyvanların qidalanmasında istifadə olunan emal olunmamış, yarımemal olunmuş və tam emal olunmuş məhsullar, maddələr və yem əlavələri;

1.1.43. yem əlavələri – yem məhsuluna və suya məqsədli şəkildə əlavə olunan, heyvanların rasionunda çatışmayan maddələrin, mineralların və vitaminlərin mənbəyi kimi istifadə olunan üzvi, mineral və (və ya) sintetik mənşəli maddələr;

1.1.44. genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər – müasir biotexnoloji və ya gen mühəndisliyi üsulları ilə yaradılan, ənənəvi

seleksiyada alınması mümkün olmayan, genetik materialın yeni kombinasiyasına malik və bu kombinasiyanı irsən nəslə ötürmək qabiliyyətinə qadir olan canlı orqanizmlər (bitki, heyvan və mikroorqanizmlər);

1.1.45. təbii mineral su – mikrobioloji gös-təriciləri baxımından təmiz, hər hansı çirklənməyə məruz qalmayan, yeraltı yataqlardan hasil edilən və ya təbii yolla süxurlardan çıxan mineral komponentlərlə zəngin olan (sonradan tərkibinə əlavə mineral komponentlər əlavə edilməyən) təbii su;

1.1.46. qida və yem məhsulunun geri çağırılması – bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və (və ya) təhlükəli qida və yem məhsulunun istehlakçılardan götürülməsi, habelə bazarlardan və digər satış obyektlərindən çıxarılması üçün həyata keçirilən tədbir;

1.1.47. qida və yem məhsulunun yığışdırılması – müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və (və ya) təhlükəli qida və yem məhsulunun dövrüyədən çıxarılması.

1.2. Bu Qanunda istifadə olunan digər anlayışlar Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları ilə müəyyən olunmuş mənalara ifadə edir.

Maddə 2. Qida təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

2.1. Qida təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, habelə qida və yem məhsullarına və qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara dair tələbləri müəyyən edən Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

2.2. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə bu Qanun arasında ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Maddə 3. Qanunun tətbiq dairəsi

3.1. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında ilkin istehsal, istehsal və emal edilən, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal olunan qida məhsullarına, habelə qida məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi mərhələlərinə şamil olunur.

3.2. Bu Qanun qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalı mərhələlərinə şamil olunur.

3.3. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında ilkin istehsal, istehsal və emal edilən, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal olunan yem məhsullarına, o cümlədən qida məhsulları əldə edilən və qida məhsulları əldə edilməyən heyvanlar üçün nəzərdə tutulan yem məhsullarına, yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi mərhələlərinə şamil olunur.

3.4. Bu Qanun şəxsi istehlak üçün hazırlanan, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən miqdarda fiziki şəxslərin özləri tərəfindən və ya poçt göndərişləri vasitəsilə ölkəyə gətirilən qida məhsullarına şamil olunmur.

3.5. Ölət azad iqtisadi zonasında qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı münasibətlər "Ölət azad iqtisadi zonası haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq tənzimlənir.

2-ci fəsil**Qida təhlükəsizliyi sahəsində
dövlət tənzimlənməsi****Maddə 4. Qida təhlükəsizliyi sahəsində
dövlət tənzimlənməsinin məqsədləri**

4.1. Qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət tənzimlənməsinin məqsədləri aşağıdakılardır:

4.1.1. həyat və sağlamlığın, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi;

4.1.2. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində qanunvericiliyin Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq standartlara, norma və qaydalara uyğunlaşdırılması;

4.1.3. yerli qida və yem məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin və ixrac potensialının artırılması;

4.1.4. qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası sahəsində sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

**Maddə 5. Qida təhlükəsizliyi sahəsində
dövlətin vəzifələri**

5.1. Qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlətin vəzifələri aşağıdakılardır:

5.1.1. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılması və dövlət tənzimlənməsinin, o cümlədən qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində normativ tənzimlənmənin həyata keçirilməsi;

5.1.2. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə dövlət proqramlarının, elmi-texniki proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi;

5.1.3. Azərbaycan Respublikasının qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi;

5.1.4. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində risklərin elmi cəhətdən əsaslandırılmış təhlili üzrə işlərin təşkili və həyata keçirilməsi;

5.1.5. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində qeydiyyat, təsdiq və sertifikatlaşdırmanın həyata keçirilməsi;

5.1.6. bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə riayət olunmasına dövlət nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsi;

5.1.7. qida təhlükəsizliyi nəzarətinə aid edilən malların xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının kodları üzrə siyahısının müəyyən edilməsi.

3-cü fəsil

Qida təhlükəsizliyinin əsas prinsipləri

Maddə 6. Risklərin elmi sübutlarla təhlili

6.1. Həyat və sağlamlığın mühafizəsini təmin etmək məqsədilə qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət tənzimlənməsi elmi sübutlardan və Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş standartlardan, tövsiyələrdən və qaydalardan istifadə etməklə, risklərin təhlili prinsipinə əsaslanır.

6.2. Risklərin təhlili qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

6.3. Qida və yem məhsulunun həyat və sağlamlığa yarada biləcəyi təhlükələrə dair risklərin qiymətləndirilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həyata keçirilir.

6.4. Risklərin qiymətləndirilməsi mövcud elmi məlumatlardan, müvafiq ilkin istehsal, istehsal və ya emal üsullarından, yoxlama, monitorinq və auditin nəticələrindən, laboratoriya tədqiqatı üsullarından, konkret xəstəliklərin yayılma dərəcəsi ilə bağlı məlumatlardan istifadə etməklə müstəqil, qərəzsiz və şəffaf şəkildə aparılır.

6.5. Risklərin qiymətləndirilməsi aşağıdakı mərhələlərlə həyata keçirilir:

6.5.1. qida məhsullarının insan orqanizminə yarada biləcəyi təhlükələrin müəyyən edilməsi;

6.5.2. bioloji, kimyəvi və fiziki təsirlərlə əlaqədar qida məhsullarının, habelə qida mənbəyi olan heyvanların və bitkilərin insan orqanizminə yarada biləcəyi təhlükələrin xarakterizə edilməsi;

6.5.3. müəyyən olunmuş hər bir mümkün təhlükəyə məruzqalma ehtimalının qiymətləndirilməsi;

6.5.4. müəyyən olunmuş risklərin xarakterizə edilməsi, eləcə də risklərin qarşısının alınması, azaldılması (məhdudlaşdırılması) və aradan qaldırılması tədbirlərinə dair təkliflərin verilməsi.

6.6. Risklərin idarə edilməsi tədbirləri çərçivəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən risklərin qarşısının alınması, azaldılması (məhdudlaşdırılması) və aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir.

6.7. Risklər haqqında məlumatlandırma tədbirləri çərçivəsində qida və yem məhsulları ilə bağlı mövcud və potensial təhlükələr barədə istehlakçılara, qida subyektlərinə, dövlət orqanlarına (qurumlarına), habelə digər maraqlı şəxslərə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən vaxtında, düzgün və ətraflı məlumat verilməlidir.

Maddə 7. Həyat və sağlamlığa mümkün təhlükənin qarşısının alınması üçün müvəqqəti tədbirlərin tətbiqi

7.1. Mövcud məlumatların təhlilindən sonra həyat və sağlamlığa təhlükə ehtimalı müəyyən olunduqda, lakin elmi qeyri-müəyyənlik davam etdikdə, daha ətraflı risk qiymətləndirilməsinin aparılması üçün əlavə elmi məlumatların əldə edilməsinə qədər, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həyat və sağlamlığın qorunması məqsədilə risklərin idarə edilməsi üzrə qeyri-müəyyən subyektlər dairəsinə münasibətdə aşağıdakı müvəqqəti tədbirlər həyata keçirilə bilər:

7.1.1. qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsi;

7.1.2. qida təhlükəsizliyi sahəsində əlavə tələblərin müəyyən edilməsi;

7.1.3. qida və yem məhsullarının geri çağırılması, yığışdırılması, utilizasiyası və məhv edilməsi.

7.2. Bu Qanunun 7.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan tədbirlər risklərin səviyyəsinə mütənasib olmalı, həyat və sağlamlığın qorunması məqsədilə zəruri olduğundan daha artıq həcmdə ticarət fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalı və həmin tədbirlərin tətbiqi nəzərdən keçirilərkən texniki və iqtisadi imkanlar və amillər, habelə zəruri olan digər aidiyyəti hallar nəzərdən keçirilməlidir.

7.3. Həyat və sağlamlığa müəyyən olunmuş riskin xarakterindən, habelə elmi qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması və daha ətraflı risk qiymətləndirilməsinin aparılması üçün zəruri olan elmi məlumatların növündən asılı olaraq bu Qanunun 7.1-ci maddəsi əsasında tətbiq edilən tədbirlər əgəlabatan müddət ərzində, lakin hər bir halda 6 ay müddətindən gec olmayaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

7.4. Bu Qanunun 7.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan tədbirlərin tətbiqi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 8. Qida təhlükəsizliyi sahəsində istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi

8.1. Bu Qanun "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində aşağıdakı münasibətləri tənzimləyir:

8.1.1. qida məhsullarının təhlükəsizliyi və keyfiyyəti sahəsində istehlakçıların hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxaran və ya gətirib çıxara bilən hərəkətlərin qarşısının alınması;

8.1.2. istehlakçıları aldatmaqla barəsində saxta və (və ya) yalan məlumat verilən qida

məhsullarının ilkin istehsalının, istehsalının, emalının və dövriyyəsinin qarşısının alınması;

8.1.3. qida məhsullarının istehlak xüsusiyyətinə və ya keyfiyyətinə dair istehlakçını aldadan hər hansı digər fəaliyyətin qarşısının alınması.

4-cü fəsil

Qida təhlükəsizliyi sahəsində normativ tənzimləmə

Maddə 9. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların hazırlanması və qəbulu

9.1. Qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə və qida məhsullarının minimum keyfiyyətinə, o cümlədən qida və yem məhsullarında qalıqların maksimum miqdarına, məhsulların tərkibində istifadəsinə yol verilən maddələr və onların müəyyən edilmiş hədlərinə, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara, qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası proseslərinə dair tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla (sanitariya-gigiyena, baytarlıq, fitosanitar norma və qaydalar ilə) müəyyən edilir.

9.2. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən bu Qanunla müəyyən olunmuş tələblər və qida təhlükəsizliyinin prinsipləri nəzərə alınmaqla hazırlanır və qəbul edilir.

9.3. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar bu Qanunun 9.4-cü maddəsində göstərilən hal istisna olmaqla, müvafiq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq standartlar, təlimatlar və tövsiyələr əsasında hazırlanır.

9.4. Beynəlxalq standart, təlimat və tövsiyələrin Azərbaycan Respublikasının sanitar və baytarlıq xüsusiyyətlərinə görə, habelə xəstəliklərin yayılması səbəbindən sanitar mühəfizənin zəruri səviyyəsini təmin etmək üçün

qənaətbəxş hesab edilməməsinə və ya sanitar mühafizənin daha yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi zərurətinə dair elmi sübutlar vardırsa, qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar həmin beynəlxalq standart, təlimat və tövsiyələrin tələblərindən fərqli tələblər müəyyən edə bilər.

9.5. Beynəlxalq standart, təlimat və tövsiyələr mövcud olmadıqda və ya sanitar mühafizənin zəruri səviyyəsini təmin etmək üçün onların qənaətbəxş hesab edilməməsi səbəbindən həmin beynəlxalq standart, təlimat və tövsiyələrdən istifadə olunmadıqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar hazırlayarkən mövcud elmi sübutları nəzərə almaqla, risklərin qiymətləndirilməsini aparır və texniki normativ hüquqi aktlarda risklərin qiymətləndirilməsinin nəticələrini nəzərə alır.

9.6. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, həmin müqavilələrə üzv olan ölkələrə qida təhlükəsizliyi sahəsində hazırlanan yeni texniki normativ hüquqi aktlar haqqında bildiriş aşağıdakı hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanının (qurumun) məlumat və bildiriş mərkəzi vasitəsilə göndərilir:

9.6.1. qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar mövcud olan müvafiq beynəlxalq standartlara, təlimatlara, tövsiyələrə uyğun olmadıqda;

9.6.2. qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların hazırlanmasında istifadə etmək üçün müvafiq beynəlxalq standartlar, təlimatlar, tövsiyələr mövcud olmadıqda;

9.6.3. qida təhlükəsizliyi sahəsində hazırlanan texniki normativ hüquqi aktlar ticarət tərəfdaşlarının ixrac imkanlarına təsir etdikdə.

9.7. Hər hansı xarici və yerli qida subyektinin və ya Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət tərəfdaşının müraciətinə əsasən, məlumat və bildiriş mərkəzi qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində aşağıdakılara dair mə-

lumatın ödənişsiz olaraq verilməsini təmin edir:

9.7.1. qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar və ya texniki normativ hüquqi aktların layihələri;

9.7.2. qida təhlükəsizliyi ilə bağlı nəzarət prosedurları, qeydiyyat, təsdiq və sertifikatlaşma qaydaları;

9.7.3. qida məhsulunun insan sağlamlığı üçün yaratdığı riskin təhlili üzrə prosedurlar və metodlar;

9.7.4. sanitar mühafizənin zəruri səviyyəsini müəyyən edərkən nəzərə alınan amillər.

9.8. Bu Qanunun 9.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatlar xarici qida subyektinə və ya Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət tərəfdaşına Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş dillərdən birində verilir.

9.9. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlar hazırlanarkən onların xarici ticarəti sanitar mühafizənin zəruri səviyyəsini təmin etmək üçün tələb olunan həddən artıq məhdudlaşdırmaması və qida subyektlərinin fəaliyyətinə əsassız maneə yaratmaması nəzərə alınmalıdır.

9.10. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət tərəfdaşı olan ölkənin qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarının Azərbaycan Respublikasında tələb edilən sanitar mühafizənin eyni və ya daha yüksək səviyyəsini təmin etdiyi müəyyən edilərsə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu halda, bu cür texniki normativ hüquqi aktların Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən eyni texniki normativ hüquqi aktlara ekvivalentliyi tanınır.

9.11. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulduğu halda, Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət tərəfdaşı olan ölkənin qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarının Azərbaycan Respublikasında tətbiq

edilən eyni texniki normativ hüquqi aktlara ekvivalentliyinin tanınması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

5-ci fəsil

Qida təhlükəsizliyi sahəsində tələblər

Maddə 10. Qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dair ümumi tələblər

10.1. Təhlükəli qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı və dövriyyəsi qadağandır.

10.2. Aşağıdakı hallarda qida məhsulları təhlükəli hesab edilir:

10.2.1. qida məhsullarının təhlükəsizlik göstəriciləri üzrə indiki, habelə gələcək nəsillərin həyat və sağlamlığı üçün qısamüddətli və ya uzunmüddətli (kumulyativ toksik təsiri daxil olmaqla) dövrdə zərərli olduğuna dair sübutlar olduqda;

10.2.2. qida məhsullarında aşkar korlanma, dağılma, çürümə əlamətlərinin olması, habelə tərkibindəki maddələrin qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlara uyğun olmaması səbəbindən istehlak üçün yararsız olduqda;

10.2.3. qida məhsullarının tərkibində qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla qadağan olunmuş inqrediyentlər aşkarlandıqda.

10.3. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən bu Qanunun 10.2-ci maddəsində göstərilən qida məhsullarının təhlükəli hesab edilməsinə əsas verən halların (bu Qanunun 10.2.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qida məhsullarında aşkar korlanma, dağılma, çürümə əlamətlərinin olması halları istisna olmaqla) istifadəçilər üçün açıq reyestri aparılır.

10.4. Bu Qanunun 10.3-cü maddəsində göstərilən reyestrin aparılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

10.5. Aşağıdakı hallarda yem məhsulları təhlükəli hesab edilir:

10.5.1. heyvan sağlamlığına zərərli olmasına dair sübutlar olduqda;

10.5.2. heyvan mənşəli qida məhsulunu insan istehlakı üçün yararsız etdikdə.

10.6. Təhlükəli hesab edilən qida və yem məhsulu bir bağlamanın, partiyanın, yaxud eyni sinfə və ya təsvirə malik yükün hissəsi olduqda və həmin bağlamada, partiyada və yüklə olan digər qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi barədə sübut tapmaq mümkün olmadıqda, həmin bağlamada, partiyada və yaxud yüklə olan bütün qida və yem məhsulları təhlükəli hesab edilir.

Maddə 11. Xüsusi təyinatlı qida məhsullarının və bioloji aktiv qida məhsullarının təhlükəsizliyinə dair tələblər

11.1. Xüsusi təyinatlı qida məhsullarına aşağıdakılar aiddir:

11.1.1. uşaq orqanizminin fizioloji tələbatlarına cavab verən və üç yaşına qədər uşaqların qidalanması üçün nəzərdə tutulmuş qida məhsulları;

11.1.2. gündəlik qida rasionunun tam dəyişdirilməsini təmin edən, bədən kütləsinin azaldılması baxımından enerjinin məhdudlaşdırılması üçün istifadə edilən diyetik qida məhsulları;

11.1.3. insan orqanizmində zərərli amillərin xroniki təsiri ilə şərtlənən pozuntuların qarşısının alınması məqsədilə xüsusi qida rasionlarında istifadə olunan, həkim göstərişi ilə qəbul edilən, tibbi məqsədlər üçün hazırlanan qida məhsulları.

11.2. Xüsusi təyinatlı qida məhsulları aşağıdakı tələblərə uyğun istehsal edilməlidir:

11.2.1. müvafiq istehlakçı qruplarının fizioloji tələbatlarını təmin etmək;

11.2.2. tərkibinə yalnız qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilən vitaminləri, mineralları və

amin turşularını onların yol verilən hədləri çərçivəsində qatmaq.

11.3. Xüsusi təyinatlı qida məhsullarının təhlükəsizliyinə dair tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

11.4. Qida subyektləri bioloji aktiv qida məhsullarının emalı zamanı yalnız qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş vitaminlərdən və minerallardan istifadə edə bilərlər.

11.5. Bioloji aktiv qida məhsullarının emalına və dövriyyəsinə həmin maddələrin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən bu Qanunun 25.1-ci maddəsinə əsasən qeydiyyatı aparıldıqdan sonra icazə verilir.

11.6. Bioloji aktiv qida məhsullarının emalı və dövriyyəsinə dair tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Maddə 12. Zənginləşdirilən (fortifikasiya olunan) qida məhsullarının təhlükəsizliyinə dair tələblər

12.1. Qida məhsulları zənginləşdirilə (fortifikasiya oluna) bilər. Qida məhsullarının zənginləşdirmə tələbləri, metodları və zənginləşdirmə (fortifikasiya) prosesində istifadə olunan inqrediyentlər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlara uyğun olmalıdır.

12.2. Qida məhsullarının zənginləşdirilməsi (fortifikasiya olunması) haqqında qərar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) elmi əsaslandırılmış təklifləri əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən verilir. Qida məhsullarının zənginləşdirilməsi haqqında qərar qida subyektləri üçün məcburi xarakter daşıyır.

12.3. Qida məhsullarının zənginləşdirilməsi (fortifikasiya) haqqında qərarın qəbul edilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 13. Genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərə və yem məhsullarına dair tələblər

13.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən yem üçün istifadəsi nəzərdə tutulan genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərin, habelə yalnız genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərdən ibarət olan və ya tərkibində genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər olan və ya tərkibində genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərdən əldə edilmiş məhsul olan yem məhsullarının istehsalına, emalına və dövriyyəsinə həmin məhsullar bu Qanunun 25.8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada qeydiyyata alındıqdan sonra icazə verilir.

13.2. Bu Qanunun 13.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş orqanizmlərin və yem məhsullarının qeydiyyata alınmadan istehsalı, emalı və dövriyyəsi qadağandır.

13.3. Bu Qanunun 13.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş orqanizmlərin və yem məhsullarının ilkin istehsalı qadağandır.

13.4. Bu Qanunun 13.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş orqanizmlər və yem məhsulları bu Qanunun 25-ci maddəsinə əsasən qeydiyyata alınması üçün aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

13.4.1. həyat və sağlamlığa zərərli olmamalı;

13.4.2. istehlak xüsusiyyətləri ilə bağlı istifadəçiləri aldatmamalı;

13.4.3. heyvanların normal qidalanması üçün əvəz etdiyi məhsullardakı zəruri inqrediyentlərə malik olmalıdır.

Maddə 14. İcməli suyun (qablaşdırılmış) və qida məhsullarının emalı prosesində istifadə olunan suyun təhlükəsizliyinə dair tələblər

14.1. İcməli su (qablaşdırılmış) və qida məhsullarının emalı prosesində istifadə edilən su qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ

hüquqi aktlarla müəyyən olunan tələblərə uyğun olmalıdır.

14.2. İçməli suyun (qablaşdırılmış) və qida məhsullarının emalı prosesində istifadə edilən suyun qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğuna dövlət nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həyata keçirilir.

14.3. Təbii mineral suların (qablaşdırılmış) istehsalı, emalı və dövriyyəsi həmin sular müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən bu Qanunun 25.1-ci maddəsinə əsasən qeydiyyatdan alındıqdan sonra yol verilir.

Maddə 15. İlk istehsal məhsullarının təhlükəsizliyinə dair tələblər

15.1. İlk istehsalla məşğul olan qida subyektləri istehsal etdikləri məhsulların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı tələbləri yerinə yetirməlidirlər:

15.1.1. ilkin istehsal məhsullarının təhlükəsizliyinə təhlükə yarada bilən ətraf mühit amillərinin zərərli təsirlərindən kənar ərazilərdə fəaliyyət göstərmək;

15.1.2. ilkin istehsalla məşğul olan qida subyektləri tərəfindən istehsal etdikləri ilkin istehsal məhsullarının hava, torpaq, su, baytarlıq preparatları, aqrokimyəvi maddələr və bitki mühafizəsi vasitələri ilə çirklənməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək;

15.1.3. qidalanma üçün aşkar yararsız olan məhsulları ayırmaq üçün onların çeşidlənməsini təşkil etmək və belə məhsulların sanitariya normalarına uyğun olaraq utilizasiyasını, yaxud məhv edilməsini təmin etmək;

15.1.4. ilkin istehsalla əlaqəli olan infrastruktur, saxlama anbarlarını və digər obyektləri, ilkin istehsal məhsulu ilə təmasda olan avadanlıqları, konteynerləri, nəqliyyat vasitələrini və digər daşıyıcıları təmiz saxlamaq və dövrü olaraq dezinfeksiya etmək;

15.1.5. kəsim üçün aparılan heyvanların təmizliyini təmin etmək;

15.1.6. ilkin istehsal zamanı yaranan tullantıların qida və yem məhsulunu çirkləndirməsinin qarşısını almaq və zərərli maddələrin etibarlı və təhlükəsiz saxlanması üçün tədbirlər görülməsini təmin etmək;

15.1.7. qida məhsulunda yoluxucu xəstəlik aşkarlandıqda, xəstəliyin insanlara keçməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək və dərhal müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) məlumat verilməsini təmin etmək;

15.1.8. heyvanlardan, bitkilərdən, heyvan və bitki mənşəli məhsullardan götürülən nümunələr üzərində aparılmış sınaqların nəticələrini öz fəaliyyətində nəzərə almaq;

15.1.9. yem əlavələrindən, baytarlıq preparatlarından, bitki mühafizə vasitələrindən və aqrokimyəvi maddələrdən qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun istifadə etmək.

15.2. İlk istehsala dair sanitar-gigiyenik tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Maddə 16. Qida və yem məhsullarının istehsalı və emalı zamanı onların təhlükəsizliyinə dair tələblər

16.1. Qida və yem məhsullarının istehsalı və emalı zamanı qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi sahəsində müəyyən edilmiş tələblərə cavab verən qida və yem xammalından, ilkin istehsal məhsullarından, inqrediyentlərdən və qeydiyyatdan keçmiş qida və yem əlavələrindən istifadə olunmalıdır.

16.2. Qida və yem məhsullarının istehsalı və emalı ilə məşğul olan qida subyektləri öz qida obyektlərində HACCP-a əsaslanan prosedurları tətbiq etməli və buna əsaslanan qida təhlükəsizliyinə daxili nəzarət sisteminə malik olmalıdırlar.

16.3. Qida və yem məhsullarının istehsalı, emalı, saxlanması, satışı üçün istifadə edilən binaların, habelə yardımçı və sanitar-məişət binalarının avadanlığı, ərazisi, su təchizatı və kanalizasiya sistemi, qızdırılması, ventilyasiyası (havalandırılması), işıqlandırılması və işçi heyətinin iş şəraiti qida təhlükəsizliyinə dair normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmalıdır.

16.4. HACCP-a əsaslanan prosedurlar qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Maddə 17. Qida və yem məhsullarının qablaşdırılması və etikətlənməsi zamanı onların təhlükəsizliyinə dair tələblər

17.1. Qida və yem məhsulları qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun olaraq onların dövriyyəsi zamanı təhlükəsizliyini təmin edəcək üsullarla qablaşdırılmalıdır.

17.2. Qida məhsullarının etikətlənməsi aşağıdakı tələblərə uyğun həyata keçirilməlidir:

17.2.1. istehlakçıya qida məhsullarının adı, qida və enerji dəyəri, tərkibi, miqdarı, keyfiyyət göstəriciləri, istehsal tarixi, yararlılıq müddəti, saxlanma şəraiti, tərkibindəki allergenlər, mənşəyi, istehsalçının adı və ünvanı, istehsal üsulu və istifadə qaydaları barədə dolğun məlumatlar verilməli;

17.2.2. məhsulların etikətlənməsi dəqiq, aydın və istehlakçılar üçün tam başa düşülən formada həyata keçirilməli;

17.2.3. həmin qida məhsullarına xas olmayan təsir və ya xassələri göstərilməməli;

17.2.4. eynixassəli oxşar qida məhsullarının hər birinə məxsus xassələri xüsusi xassələr kimi təqdim etməməli;

17.2.5. hər hansı bir qida məhsulunun etiketində həmin məhsulun insan xəstəliklərinin qarşısını alması, müalicəvi xüsusiyyətlərə malik olması haqqında məlumatlar verilməməli;

17.2.6. kimyəvi və bioloji preparatlarla işlənmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının taraları üzərində müvafiq xəbərdarlıq yazılarının və nişanlarının olması təmin edilməlidir.

17.3. Azərbaycan Respublikasına idxal olunan və Azərbaycan Respublikasında istehsal və emal olunan yem məhsullarının tərkibində genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərin mövcud olduğu hallarda, həmin malların etiketlərində genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər haqqında məlumat əks etdirilməlidir.

17.4. Azərbaycan Respublikasına idxal olunan qida məhsullarının üzərindəki etikətlər və adlar, məhsulun tərkibi və istifadəyə yararlılıq müddəti, məhsuldan istifadə qaydaları barədə izahat vərəqələri başqa dillərdə olarsa, onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi də təmin edilməlidir.

17.5. Qida və yem məhsullarının qablaşdırılması və etikətlənməsinə dair tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Maddə 18. Qida və yem məhsullarının saxlanması və daşınması zamanı onların təhlükəsizliyinə dair tələblər

18.1. Qida və yem məhsullarının saxlanması və daşınması onların təhlükəsizliyini təmin edən və ilkin xüsusiyyətlərini qoruyan şəraitdə, qida təhlükəsizliyi sahəsində müəyyən olunmuş tələblərə uyğun həyata keçirilməlidir.

18.2. Qida və yem məhsulları qida təhlükəsizliyinə dair texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun xüsusi quraşdırılmış yerlərdə, tikililərdə və qurğularda saxlanılmalıdır.

18.3. Qida və yem məhsulları xüsusi olaraq bu məqsəd üçün nəzərdə tutulmuş, yaxud bu məqsədin tələblərinə uyğunlaşdırılmış, qida məhsuluna dair gigiyenik və temperatur tələblərini təmin edən nəqliyyat vasitələrində daşınmalıdır.

18.4. Qida və yem məhsullarının saxlanması və daşınmasına dair tələblər qida təhlükəsizliyi

sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

Maddə 19. Qida və yem məhsullarının satışı və istehlakı zamanı onların təhlükəsizliyinə dair tələblər

19.1. Ticarət (xidmət) obyektlərində qida və yem məhsullarının satışına həmin obyektlər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən olunmuş tələblərə cavab verdiyi və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qeydiyyatdan alındığı və ya təsdiq edildiyi halda yol verilir.

19.2. Qida məhsullarının istehlak olunduğu ictimai iaşə obyektləri qida təhlükəsizliyi sahəsində nəzərdə tutulmuş tələbləri yerinə yetirdikdən və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qeydiyyatdan alındıqdan və ya təsdiq edildikdən sonra qida məhsullarını istehlakçılara təqdim edə bilərlər.

19.3. Qida subyektləri qida məhsullarının istehlak olunduğu ictimai iaşə və xidmət obyektlərində HACCP-a əsaslanan prosedurları tətbiq etməli və bu prinsiplərə əsaslanan qida təhlükəsizliyinə daxili nəzarət sisteminə malik olmalıdırlar.

Maddə 20. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunan qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların təhlükəsizliyinə dair tələblər

20.1. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunan qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyi bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən olunmuş tələblərə və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həmin tələblərə ekvivalentliyi tanınmış digər dövlətlərin qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun olmalıdır.

20.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) ixracatçı ölkələrdə yayılmış xəstəliklərdən və həmin xəstəliklərin həyata və sağlamlığa yaratdığı təhlükə riskinin səviyyəsindən asılı olaraq həmin ölkələrdən idxal olunan qida və yem məhsullarına münasibətdə fərqli tələblər müəyyənləşdirə bilər.

20.3. Bu Qanunun 24.5-ci maddəsinə əsasən müəyyən edilən qida və yem məhsullarının Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunması üçün həmin məhsulların istehsal və emal edildiyi qida obyektləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həmin maddəyə uyğun olaraq təsdiq edilməlidir.

20.4. Təsdiq sisteminin ekvivalentliyi tanınan ölkənin səlahiyyətli qurumu tərəfindən qida obyektlərinin təsdiq olunmasına dair müvafiq rəsmi məlumatlar olduğu halda onların bu Qanunun 20.3-cü maddəsinə əsasən yenidən təsdiqi tələb edilmir.

20.5. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən qida obyektlərinin təsdiqi və xarici ölkələrin təsdiq sisteminin ekvivalentliyinin tanınması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

20.6. Risk dərəcəsi nəzərə alınmaqla siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən qida və yem məhsullarının Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunması üçün həmin məhsullar onların təhlükəsizliyini təsdiq edən müvafiq sənədlə müşayiət olunmalıdır.

20.7. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) ayrı-ayrı ölkələr üzrə qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyini təsdiq edən sənədlərin nümunələrini elektron qaydada gömrük orqanına göndərir.

20.8. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qida və yem məhsulu, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və mə-

mulatlar idxal etmək istəyən idxalatçı və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi həmin məhsullar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq edilmiş formada müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) elektron qaydada bildiriş göndərməlidir. Bildirişin göndərilməməsi idxalatçının inzibati məsuliyyətinə səbəb olur, lakin bu Qanunun 20.9-cu maddəsində nəzərdə tutulan hal istisna olmaqla qida və yem məhsulunun, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların gömrük sərhədindən keçirilməsinə mane olmur.

20.9. Xarici ölkələrdə xüsusi təhlükəli xəstəliklər qeydə alındıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) həmin ölkələrdən qida və yem məhsullarının idxalının dayandırılması və ya məhdudlaşdırılması ilə bağlı qərar qəbul edir. Həmin xarici ölkələrin ərazilərindən qida və yem məhsulunun idxalı ilə bağlı bildiriş daxil olduqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) bildiriş göndərən idxalatçıyı və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsini, habelə gömrük orqanını idxaldan imtina barədə real vaxt rejimində məlumatlandırır.

20.10. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) bu Qanunun 20.9-cu maddəsi nəzərə alınmaqla qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların gömrük sərhədindən keçirilməsini təmin etmək məqsədilə həmin məhsullar üzrə məlumatları real vaxt rejimində gömrük orqanına göndərir.

20.11. İdxalatçı və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən qida və yem məhsulunun, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların idxalından əvvəl bildirişin verilməsi ilə bağlı müddətlər idxal üçün istifadə olunan nəqliyyat vasitələri nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

20.12. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların idxalı qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 21. Azərbaycan Respublikasından ixrac və ya təkrar ixrac edilən qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dair tələblər

21.1. İxrac və ya təkrar ixrac edilən qida və yem məhsulları Azərbaycan Respublikasının qida təhlükəsizliyinə dair normativ hüquqi aktların, idxalatçı ölkənin qida və yem məhsulları sahəsində milli qanunvericiliyinin, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin prinsip və tələblərinə uyğun olmalıdır.

21.2. Xarici ölkələrə ixrac edilən qida və yem məhsulları idxalçı ölkələr tələb etdiyi hallarda, bu Qanunun 26.1-ci maddəsinə əsasən verilmiş sağlamlıq sertifikatına malik olmalıdır.

21.3. Aşağıdakı hallarda qida və yem məhsullarının Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit daşınmasına müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən icazə verilmir:

21.3.1. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən xüsusi təhlükəli insan və heyvan xəstəliklərinin, zərərverici orqanizmlərin yayılması səbəbindən xarici ölkələrdən idxal olunan qida və yem məhsullarına dair qadağa və digər məhdudlaşdırıcı tədbirlər barədə qərarlar qəbul edildikdə;

21.3.2. məhsulların daşındığı nəqliyyat vasitələrinin yük yerləri üzərində gömrük plombları toxunulmaz və bütöv olmadıqda;

21.3.3. məhsullara dair Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrinə və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlərə əsasən

tərtib olunmuş nümunəvi formaya uyğun sənədlər (sertifikatlar) təqdim edilmədikdə.

21.4. Qida və yem məhsulları gətirildiyi nəqliyyat vasitəsindən boşaldılaraq gömrük anbarında saxlandıqda, digər bir və ya bir neçə nəqliyyat vasitəsinə yükləndikdə, həmin məhsulların tranzit daşınması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilməlidir.

Maddə 22. Qida subyektlərinin əməkdaşlarına dair tələblər

22.1. Qida subyektlərinin qida məhsulları ilə bilavasitə təmasda olan əməkdaşları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada ilkin və dövrü tibbi müayinələrdən keçirilməli, habelə gigiyenik təlimlərə cəlb olunmalıdırlar.

22.2. Qida məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası proseslərinə ilkin və dövrü tibbi müayinələrdən keçməmiş, habelə müxtəlif yoluxucu xəstəliklərin daşıyıcıları olan və ya infeksiyon xəstəliklərə yoluxmuş əməkdaşların buraxılması qadağandır.

22.3. Qida subyektlərinin qida məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası prosesləri ilə məşğul olan əməkdaşları fəaliyyətləri zamanı qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə və şəxsi gigiyena qaydalarına əməl etməlidirlər.

Maddə 23. Qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara dair tələblər

23.1. Qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

23.1.1. qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun olmalı;

23.1.2. qida məhsulları ilə təmasda olarkən qida məhsulunun tərkibini dəyişməməli və təhlükəsizlik göstəricilərinə təsir etməməli;

23.1.3. yalnız təyinatı üzrə istifadə ediləməlidir.

23.2. Nəqliyyat tutumlarının (sisternlər, tankerlər və s.), boru kəmərlərinin, nasosların, şlanqların, nəqliyyat vasitələrinin və avadanlıqların qida məhsulları ilə təmasda olan bütün hissələri qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq tətbiqinə icazə verilmiş materiallardan hazırlanmalıdır.

23.3. Qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara dair tələblər qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilir.

23.4. Qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının kodları üzrə siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

6-cı fəsil

Qida təhlükəsizliyi sahəsində qeydiyyat, təsdiq, sertifikatlaşdırma və izləmə

Maddə 24. Obyektlərin (subyektlərin) qeydiyyat və təsdiqi, qida təhlükəsizliyi reyestrinin aparılması

24.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası həyata keçirilən qida obyektləri (müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən siyahıya əsasən qeydiyyatı tələb olunmayan və bu Qanunun 24.5-ci maddəsi ilə tənzimlənən qida obyektləri istisna olmaqla) və ya qida obyektləri olmadan fəaliyyət göstərən qida subyektləri, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlər qeydiyyat üçün tələb olunan məlumatlar təqdim edildiyi halda, müvafiq

icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğu qiymətləndirilmədən “Lisensiyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq qeydiyyatla alınır.

24.2. Qida zəncirinin müxtəlif mərhələlərində fəaliyyət göstərən qida obyektlərinin və ya qida obyektləri olmadan fəaliyyət göstərən qida subyektlərinin, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlərin qeydiyyatı üçün tələb olunan məlumatları əldə etmək üçün dövlət orqanlarının və digər qurumların elektron informasiya ehtiyatlarından (məlumat bazaları, məlumat – axtarış sistemləri, reyestrlər və digər informasiya resursları) istifadə edilir.

24.3. Qeydiyyatla alınmış qida subyektləri və ya qida obyektləri, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlər Qida Təhlükəsizliyi Reyestrinə (bundan sonra – Reyestr) daxil edilir və onlara Reyestrdən elektron və ya yazılı çıxarış verilir. Reyestr Azərbaycan Respublikasının informasiya ehtiyatıdır. Reyestrə daxil edilən kommersiya və (və ya) vergi sirri təşkil etməyən məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilir və istifadəçilər üçün açıqdır.

24.4. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğu qiymətləndirilmədən qeydiyyatla alınan qida obyektlərinin və qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlərin qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğu dövlət nəzarəti tədbirləri çərçivəsində qiymətləndirilir.

24.5. Siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərə-

findən müəyyən edilən heyvan və bitki məhsulları qida məhsullarının və yem məhsullarının istehsalı, emalı, dövriyyəsi və utilizasiyası ilə məşğul olan qida obyektləri həmin obyektlərə cavabdeh qida subyektlərinin müraciəti əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən 30 (otuz) iş günü müddətində qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğunluğu qiymətləndirilməklə “Lisensiyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq təsdiq olunur və ya təsdiqdən imtina edilir.

24.6. Bu Qanunun 24.5-ci maddəsinə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən təsdiq olunmuş qida obyektləri Reyestrə daxil edilir və onlara Reyestrdən elektron və ya yazılı çıxarış verilir. Təsdiq olunan obyekt qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların tələbləri ilə bağlı həyat və sağlamlıq üçün təhlükə riski yaradan pozuntulara yol verdikdə və bu pozuntuları aradan qaldırmadıqda “Lisensiyalar və icazələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həmin obyektin təsdiqi ləğv olunur.

24.7. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) təsdiq olunmuş xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən qida obyektlərinə dair Reyestrdən çıxarışları elektron qaydada gömrük orqanına təqdim edir.

24.8. Xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən qida obyektlərinin təsdiq olunması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qiymətləndirmənin aparılması ilə bağlı xərclər həmin obyektlərə cavabdeh olan qida subyektlərinin və ya səlahiyyətli nümayəndəsinin vəsaiti hesabına ödənilir.

24.9. Təsdiqi nəzərdə tutulan qida obyektlərində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən aparılan qiymətləndirmələrin nəticələrinə əsasən uyğunsuzluqlar aşkar edildikdə, həmin obyektlər

aşkar edilmiş uyğunsuzluqların xüsusiyyəti və yaratdığı riskin səviyyəsi nəzərə alınmaqla, qida obyektlərinin təsdiq qaydasında müəyyən edilmiş müddətdə aradan qaldırılması şərtlə təsdiq edilir.

24.10. Aşkar edilmiş uyğunsuzluqlar müəyyən edilmiş müddətdə aradan qaldırılmadıqda həmin obyektlərin təsdiqi ləğv olunur. Bu obyektlərdə uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üçün verilmiş müddətdə əlavə nəzarət tədbirləri həyata keçirilə bilər.

24.11. Bu Qanunun 24.1-ci və 24.5-ci maddələrində qeyd edilən obyektlərin (subyektlərin) həmin maddələrə əsasən qeydiyyatı alınmadan və ya təsdiq olunmadan qida sahəsində fəaliyyət göstərməsi qadağandır.

24.12. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qida obyektlərinin bu Qanunun 24.5-ci maddəsinə əsasən təsdiq olunması ilə bağlı Reyestrdən çıxarış verilməsinə görə qida subyektlərindən dövlət rüsumunun tutulması və dövlət rüsumundan azadolmalar "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir.

24.13. Qida obyektlərinin təsdiq olunması məqsədilə aparılan qiymətləndirmələr zamanı götürülən məhsul nümunələrinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) tabeliyində olan akkreditasiya edilmiş sınaq laboratoriyalarında tədqiqi (sınağı) aparıldığı halda, həmin tədqiq (sınaq) üçün qida subyektlərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilmiş xidmət haqqı tutulur.

24.14. Qida subyektlərinin və ya onların obyektlərinin, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlərin fəaliyyəti dövründə qeydiyyat və təsdiq mərhələsində verilmiş məlumatlarda dəyişiklik olduqda, habelə onların fəaliyyət sahəsi dəyişdikdə və ya öz fəaliyyətini dayandırdıqda, onlar bu haqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən

etdiyi orqanı (qurumu) məlumatlandırılmalıdır.

24.15. Qida təhlükəsizliyi sahəsində sahəlikarlıq fəaliyyətinə xitam verdikdə və ya bir ildən artıq bu fəaliyyətini dayandırdıqda qida obyektlərinin və ya qida subyektlərinin, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlərin qeydiyyatı və ya qida obyektlərinin təsdiqi ləğv olunur.

24.16. Qida obyektlərinin və qida subyektlərinin, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların istehsalı və emalını həyata keçirən obyektlərin qeydiyyatı, qida obyektlərinin təsdiqi və Reyestrin aparılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 25. Məhsulların qeydiyyatı

25.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal və emal edilməmişdən, dövriyyəyə buraxılmamışdan əvvəl aşağıdakı məhsulların həyat və sağlamlığa təsirinin qiymətləndirilməsi, təhlükəsizliyinin və minimum keyfiyyətinin, etiketlənmə və qida təhlükəsizliyi sahəsində normativ hüquqi aktlarla müəyyənləşdirilmiş digər tələblərə uyğunluğunun müəyyən edilməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən tədqiqi (sınağı) aparılır və məhsulların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq bu Qanunun 25.8-ci maddəsinə uyğun olaraq qeydiyyatı alınır:

25.1.1. yeni növ qida məhsulları;

25.1.2. genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlər və yem məhsulları;

25.1.3. qida əlavələri;

25.1.4. yem əlavələri;

25.1.5. bioloji aktiv qida məhsulları;

25.1.6. təbii mineral sular.

25.2. Bu Qanunun 25.1.1-25.1.6-cı maddələrində göstərilən məhsulların qeydiyyatının qüvvədəolma müddəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

25.3. Qeydiyyatata alınmış məhsullar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən Reyestrə daxil edilir. Reyestr axtarış apararı bütün şəxslər üçün açıqdır.

25.4. Qeydiyyatı tələb olunan, lakin qeydiyyatata alınmamış məhsulların istehsalı, emalı və dövriyyəsi qadağandır.

25.5. Qeydiyyatata alınmış məhsulların qeydiyyatının dayandırılması, bərpa edilməsi, ləğvi və yenidən rəsmiləşdirilməsi qaydaları həmin məhsulların xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

25.6. Məhsulların qeydiyyatının aparılması məqsədilə götürülmüş nümunələrin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanının (qurumun) tabeliyində olan akkreditasiya edilmiş sınaq laboratoriyalarında tədqiqi (sınağı) aparıldığı halda, həmin tədqiq (sınaq) üçün qida subyektlərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilmiş xidmət haqqı tutulur.

25.7. Bu Qanunun 25.1.1-25.1.6-cı maddələrində göstərilən məhsulların xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının kodları üzrə siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

25.8. Bu Qanunun 25.1.1-25.1.6-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş məhsulların qeydiyyatının aparılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 26. Qida və yem məhsullarının sertifikatlaşdırılması

26.1. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən xarici ölkələrə ixrac edilən qida və yem məhsullarına idxalçı ölkələr tələb etdiyi hallarda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən idxalçı ölkələrin tələbləri nəzərə alınmaqla sağlamlıq sertifikatı verilir.

26.2. İdxalçı ölkələr tələb etdiyi hallarda ixrac olunan heyvan mənşəli qida məhsullarına müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən verilən sağlamlıq sertifikatı həmin məhsulların qida təhlükəsizliyi göstəriciləri ilə yanaşı, heyvan sağlamlığı göstəricilərinə uyğunluğunu da təsdiq edə bilər.

26.3. Sağlamlıq sertifikatının verilməsinə görə "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu tutulur.

26.4. Sağlamlıq sertifikatının verilməsi məqsədilə götürülmüş nümunələrin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanının (qurumun) tabeliyində olan akkreditasiya edilmiş sınaq laboratoriyalarında tədqiqi (sınağı) aparıldığı halda, həmin tədqiq (sınaq) üçün qida subyektlərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilmiş xidmət haqqı tutulur.

26.5. Sağlamlıq sertifikatı kağız və elektron formada verilir. Sağlamlıq sertifikatının qüvvədə olma müddəti məhsulun yararlılıq müddətindən çox olmamaqla bir aydır və bu müddət ərzində qida və yem məhsulu ixrac edilməzsə sertifikat qüvvədən düşmüş sayılır.

26.6. Qida və yem məhsullarına sağlamlıq sertifikatlarının verilməsi qaydası və forması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 27. Məhsulların izlənilməsi

27.1. Qida subyektləri onları qida və yem məhsulları, qida məhsulları əldə edilən heyvanlar, yaxud qida və yem məhsullarına əlavə edilməsi nəzərdə tutulan maddələrlə təchiz edən və ya onların qida və yem məhsulları ilə təchiz etdiyi subyektləri müəyyən etməyə imkan verən izləmə sistemində və prosedurlarına malik olmalıdır. Qida subyektləri bu məqsədlə məhsulların izlənilməsi qaydası ilə müəyyən olunan sənədlərin kağız üzərində və (və ya)

elektron daşıyıcılarda tərtib olunmasını və saxlanılmasını təmin etməlidir.

27.2. Qida subyektləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) tələbi əsasında həmin sənədləri, habelə malik olduğu izləmə sistemi və prosedurları haqqında məlumatları həmin orqana təqdim etməlidirlər.

27.3. Qida subyektləri bazara yerləşdirdikləri və ya yerləşdirilməsi nəzərdə tutulan qida və yem məhsulunun, qida məhsulları əldə edilən heyvanların, yaxud qida və yem məhsullarına əlavə edilməsi nəzərdə tutulan maddələrin asanlıqla izlənilməsinə təmin etmək məqsədilə həmin məhsulların bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydada etikətlənməsini, identifikasiyasını və tələb olunan sənədlərlə müşayiət olunmasını təmin etməlidirlər.

27.4. Məhsulların izlənilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

7-ci fəsil

Qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dövlət nəzarəti

Maddə 28. Qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dövlət nəzarətinə dair ümumi tələblər

28.1. Qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dövlət nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən məhsulun daşdığı riskin səviyyəsi nəzərə alınmaqla, qida zəncirinin bütün mərhələlərində həyata keçirilir.

28.2. Qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların təhlükəsizliyi sahəsində yoxlamalar "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən aparılır.

28.3. Qida təhlükəsizliyinə risk əsaslı dövlət nəzarətinin aparılması qaydası "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 29. Qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət nəzarəti tədbirləri

29.1. Qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət nəzarəti tədbirləri aşağıdakılardan ibarətdir:

29.1.1. qida təhlükəsizliyi sahəsində vəziyyətin öyrənilməsi və riskin qiymətləndirilməsi məqsədilə qida obyektlərində monitorinqlərin aparılması;

29.1.2. aşağıdakıların təftiş edilməsi:

29.1.2.1. qida obyektləri, maşın və avadanlıqlar, daşınma vasitələri və digər infrastruktur obyektləri;

29.1.2.2. qida və yem məhsulları, qida və yem əlavələri, qida xammalı, yarımfabrikatlar, inqrediyentlər və qida istehsalında və emalında istifadə olunan digər maddələr;

29.1.2.3. qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar;

29.1.2.4. qida və yem məhsulunda qalıqların miqdarı;

29.1.2.5. qida və yem məhsullarının etikətlənməsi;

29.1.2.6. qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı HACCP-a əsaslanan daxili nəzarət sistemlərinin tətbiqi vəziyyəti;

29.1.3. qida təhlükəsizliyi ilə əlaqəli yazılı materialların və sənədlərin araşdırılması;

29.1.4. qida məhsulları ilə təmasda olan işçilərin tibbi müayinəsi, sağlamlıq və gigiyenik vəziyyətinin yoxlanılması;

29.1.5. qida və yem məhsulundan nümunələrin götürülməsi və tədqiqi (sınağı).

29.2. Qida təhlükəsizliyi sahəsində dövlət nəzarəti aparılarkən qida subyekti ilə bağlı aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

29.2.1. qida və yem məhsulları ilə bağlı müəyyən edilmiş risklər;

29.2.2. qida subyektlərinə dair qeydiyyat, təsdiq, sertifikatlaşma və əvvəlki nəzarət tədbirləri çərçivəsində toplanmış məlumatlar və aparılmış sınaqların nəticələri;

29.2.3. qida subyektlərinin cavabdeh olduqları qida obyektlərində qida təhlükəsizliyi tələblərinin yerinə yetirilməsinə dair apardıqları daxili nəzarət (audit) tədbirlərinin nəticələrinə dair qeydlər.

29.3. Dövlət nəzarəti tədbirləri nəticəsində pozuntular aşkarlandıqda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş məhdudlaşdırıcı tədbirləri tətbiq edir.

Maddə 30. Qida və yem məhsullarının geri çağırılması, yığışdırılması, utilizasiyası və məhv edilməsi

30.1. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və (və ya) təhlükəli qida və yem məhsulları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) dövlət nəzarəti tədbirləri çərçivəsində qəbul etdiyi qərar və ya qida subyektlərinin öz təşəbbüsü əsasında həmin subyektlər tərəfindən istehlakçılardan, bazardan və digər satış obyektlərindən geri çağırılmalı və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) bu haqda dərhal məlumatlandırılmalıdır.

30.2. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və (və ya) təhlükəli qida və yem məhsullarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) qəbul etdiyi qərar əsasında geri çağırılması nəzərdə tutulduqda və bu qərar qida subyektləri tərəfindən verilmiş müddətdə icra edilmədikdə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) həmin

məhsulların istehlakçılardan, bazardan və digər satış obyektlərindən yığışdırılması ilə bağlı qərar qəbul edir və həyata keçirir. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan qida və yem məhsullarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) tələbi əsasında geri çağırılmasına və ya yığışdırılmasına yalnız həmin məhsulların təhlükə riski sübut olunduqda yol verilir.

30.3. İstehlakçılardan, bazardan və digər satış obyektlərindən geri çağırılmış və ya yığışdırılmış qida və yem məhsulu müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həmin məhsul haqqında qərar verilənədək digər qida və yem məhsullarına təhlükə yaratmayan və istehlakçıların həmin məhsullarla təmasına imkan verməyən yerlərdə saxlanmalıdır.

30.4. Bu Qanunun 30.1-ci və 30.2-ci maddələrinə uyğun olaraq geri çağırılmış və ya yığışdırılmış qida və yem məhsulları aparılmış tədqiqin (sınağın) nəticələrinə əsasən həyat və sağlamlıq üçün təhlükəsiz hesab edildikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) qərarı əsasında qida təhlükəsizliyi sahəsində qanunvericiliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmaqla birbaşa təyinatı üzrə təkrar dövriyyəyə buraxılır.

30.5. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və aparılmış tədqiqin (sınağın) nəticəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli hesab edilən qida və yem məhsulları bu Qanunun 30.9-cu maddəsinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydada utilizasiya və ya məhv edilməlidir.

30.6. Bu Qanunun 30.5-ci maddəsinə əsasən qida və yem məhsullarının utilizasiyası və ya məhv edilməsi barədə qərar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən verilir.

30.7. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və təhlükəli məhsulların tədqiqi (sınağı), saxlanması, daşınması, utilizasiyası və ya məhv edilməsi ilə bağlı xərclər həmin məhsula cavabdeh olan qida subyektlərinin vəsaiti hesabına ödənilir.

30.8. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən verilmiş qərara əsasən utilizasiya və ya məhv edilən qida və yem məhsullarının həyat və sağlamlığa təhlükə yaratmaması üçün həmin məhsulların utilizasiya və ya məhv edilməsi prosesinə bu Qanunun 30.9-cu maddəsinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydada nəzarət edilir.

30.9. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olmayan və (və ya) təhlükəli qida və yem məhsullarının geri çağırılması, yığışdırılması, utilizasiyası və məhv edilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 31. İdxal olunan qida və yem məhsullarına, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara dövlət nəzarəti

31.1. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunmuş qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən risklərin qiymətləndirilməsi nəticələri əsasında Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların idxalı qaydasına uyğun olaraq dövlət nəzarəti tədbirləri həyata keçirilir.

31.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunmuş qida və yem məhsullarına, habelə

qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara nəzarət tədbirləri aşağıdakılardan ibarətdir:

31.2.1. qida və yem məhsulunun, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə dövriyyəsinə icazə verilməsi üçün əsas olan və idxal olunmuş məhsul partiyasını müşayiət edən qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların idxalı qaydası ilə müəyyən olunan sənədlərin, sertifikatların və digər hüquqmüəyyənedici sənədlərin mövcudluğunun və düzgünlüyünün yoxlanılması (bundan sonra – sənəd nəzarəti);

31.2.2. idxal olunmuş qida və yem məhsulu, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar partiyasının tərkibinin, etiketinin, daşındığı nəqliyyat vasitəsinin həmin məhsula verilən sertifikatda, sınaq aktında və digər sənədlərdə göstərilən məlumatlarla eyniliyinin və uyğunluğunun yoxlanılması (bundan sonra – eynilik nəzarəti);

31.2.3. idxal olunmuş qida və yem məhsulu, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatları nümunəsinin sınağı, onu daşıyan nəqliyyat vasitəsinin, saxlanma temperaturunun və bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş digər göstəricilərin yoxlanması (bundan sonra – fiziki nəzarət).

31.3. Sənəd nəzarəti Azərbaycan Respublikasının ərazisinə idxal olunmuş bütün qida və yem məhsullarına, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara, eynilik nəzarəti və fiziki nəzarət isə məhsulun risk səviyyəsindən asılı olaraq, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilən qaydada digər məhsullara şamil edilir.

31.4. Fiziki nəzarət çərçivəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən götürülən məhsul nümunələrinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) tabeliyində

olan akkreditasiya edilmiş sınaq laboratoriyalarında tədqiqi (sınağı) aparıldığı halda, həmin tədqiq (sınaq) üçün qida subyektlərindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən edilmiş xidmət haqqı tutulur.

31.5. Gömrük orqanı tərəfindən idxal olunmuş qida və yem məhsullarına, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlara “Yaşıl dəhliz” və digər buraxılış sistemlərini tətbiq etmək məqsədilə məhsulların idxalatçıların risk qruplaşdırılması aparılarkən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) həmin idxalatçılara dair təqdim etdiyi risk informasiyası da nəzərə alınır.

31.6. Sənəd nəzarəti, eynilik nəzarəti və fiziki nəzarət müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparıldığı gömrük sahəsində yerləşən qida təhlükəsizliyi nəzarəti məntəqələrində və ya idxalatçıların məhsullarının saxlanma yerlərində həyata keçirilir.

31.7. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunmuş qida və yem məhsulu, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar qida təhlükəsizliyi sahəsində tələblərə cavab verdikdə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) idxal sağlamlıq aktı tərtib edir və məhsul üzərində sərəncam vermək üçün idxalatçıya təqdim edir.

31.8. İdxal sağlamlıq aktının verilməsinə görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu tutulur.

31.9. Aparılan nəzarət tədbirləri nəticəsində Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə idxal olunmuş qida və yem məhsulları, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə cavab vermədikdə və təhlükəli hesab edildikdə, müvafiq icra hakimiyyəti or-

qanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən həmin qida və yem məhsulunun, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların utilizasiyası, Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara çıxarılması və ya məhv edilməsi haqqında qərar qəbul edilir və idxalatçıya və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə, habelə gömrük orqanına bu barədə bir gün müddətində kağız və ya elektron formada məlumat verilir.

31.10. Bu Qanunun 31.9-cu maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara çıxarılması haqqında qərar qəbul edilmiş qida və yem məhsulları, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar 10 (on) gün müddətində idxalatçı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara çıxarılmalıdır. Bununla bağlı yaranan xərclər idxalatçı tərəfindən ödənilir.

31.11. Bu Qanunun 31.10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş müddətdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara çıxarılması haqqında qərar qəbul edilmiş təhlükəli qida və yem məhsulları, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinin hüdudlarından kənara çıxarılmadıqda, həmin qida və yem məhsullarının, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatların məhv edilməsi haqqında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qərar qəbul olunur və bu qərar əsasında həmin qida və yem məhsulları, habelə qida məhsulları ilə təmasda olan material və məmulatlar 10 (on) gün müddətində məhv edilir.

Maddə 32. Dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədilə istifadə olunan sınaq və istinad (referens) laboratoriyaları

32.1. Dövlət nəzarəti və tənzimlənməsi tədbirləri çərçivəsində, habelə bu Qanunla

müəyyən edilmiş icazələrin verilməsi üçün götürülmüş nümunələrin tədqiqi (sınağı) yalnız “Uyğunluğun qiymətləndirilməsi sahəsində akkreditasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş qaydada akkreditasiyadan keçmiş laboratoriyalarda aparılmalıdır.

32.2. Laboratoriyalar arası müqayisəli və səriştəlilik sınaqlarının təşkili və sınaq metodlarının tətbiqi ilə bağlı əlaqələndirmənin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) tabeliyində istinad (referens) laboratoriyaları yaradılır.

Maddə 33. Qida təhlükəsizliyi sahəsində böhran vəziyyətlərinin idarə edilməsi

33.1. Yerli və idxal olunmuş qida və yem məhsulları insan sağlamlığı və həyatı üçün ciddi təhlükə yaratdıqda, həmin təhlükənin geniş yayılma riski olduqda, bu hal böhran vəziyyəti hesab edilir və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən böhran vəziyyəti elan edilir.

33.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən böhran vəziyyətinin idarə edilməsi məqsədilə qabaqlayıcı, məhdudlaşdırıcı və qadağanedici tədbirlər həyata keçirilir.

33.3. Qida və yem məhsulları ilə bağlı böhran vəziyyəti üçün əsaslar yarandıqda, müvafiq dövlət orqanları və qurumları, bələdiyyələr, qida subyektləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanı (qurumu) bu barədə dərhal məlumatlandırmalıdır.

33.4. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) aidiyyəti dövlət orqanlarının (qurumlarının) iştirakı ilə böhran vəziyyətinin idarə edilməsinə dair plan hazırlamalıdır.

33.5. Böhran vəziyyətinin idarə edilməsinə dair planda qida və yem məhsulunun həyat və sağlamlıq üçün yaratdığı təhlükə riskinin qar-

şısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması üçün görülməli tədbirlər və həmin tədbirlərə cavabdeh subyektlər əhatə olunmalıdır.

33.6. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) qida və yem məhsullarının yaratdığı təhlükənin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması ilə bağlı görülmüş tədbirlər səmərə vermədikdə, həmin riskin mənbəyi olan məhsulların ilkin istehsalı, istehsalı, emalı və dövriyyəsinin məhdudlaşdırılması, qadağan edilməsi və ya məhv edilməsi ilə bağlı qərar qəbul edə bilər.

33.7. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qida təhlükəsizliyi riskləri üzrə erkən xəbərdarlıq sistemləri yaradılır.

33.8. Bu Qanunun 33.1-ci maddəsinə uyğun olaraq elan edilmiş böhran vəziyyəti aradan qalxdıqda bu barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən qərar qəbul edilir.

8-ci fəsil

Qida subyektlərinin hüquq və vəzifələri

Maddə 34. Qida subyektlərinin hüquqları

34.1. Qida subyektləri aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

34.1.1. bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərin yerinə yetirilməsi məqsədilə dövlət orqanlarından və qurumlarından metodiki köməklik, məsləhət almaq və vəziyyəti qiymətləndirmək üçün dövlət orqanlarına və qurumlarına müraciət etmək;

34.1.2. bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş qaydada qida təhlükəsizliyi sahəsində normativ hüquqi aktların işlənilib hazırlanmasında iştirak etmək;

34.1.3. qida və yem məhsullarının emalının təhlükəsizliyi tələbləri ilə bağlı proseslər həyata keçirilərkən hər hansı beynəlxalq idarəetmə

sistemlərinin prinsiplərinə əsaslanan prosedurları işləyib hazırlamaq, tətbiq etmək və dəstəkləmək;

34.1.4. inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət etmək;

34.1.5. bu Qanunla müəyyən edilən digər hüquqlara malik olmaq.

Maddə 35. Qida subyektlərinin vəzifələri

35.1. Qida subyektləri “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərini nəzərə alaraq, aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

35.1.1. ilkin istehsal, istehsal, emal, dövriyyə və utilizasiya etdikləri qida və yem məhsulunun təhlükəsizliyini təmin etmək;

35.1.2. bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərə əməl olunmasına dair vəziyyəti yoxlamaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) qida və yem məhsullarının təhlükəsizliyinə dövlət nəzarətini həyata keçirən əməkdaşların qida obyektlərinə maneəsiz girişinə, obyektə baxış keçirmələrinə və məhsullardan nümunələr götürmələrinə şərait yaratmaq və qanunvericiliyə uyğun olaraq tələb etdikləri sənədləri onlara təqdim etmək;

35.1.3. işçilərin ilkin və dövrü tibbi müayinəsinə, habelə onlara gigiyenik təlimlərin keçirilməsini təmin etmək;

35.1.4. qida və yem məhsullarının dövriyyəsi və utilizasiyası proseslərində təhlükə yaranmasına gətirib çıxarmış pozuntular, bazara yerləşdirilmiş təhlükəli qida və yem məhsulları və yaranmış böhran vəziyyəti haqqında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) məlumat vermək;

35.1.5. təhlükəli qida və yem məhsullarının dövriyyəsini, o cümlədən ilkin istehsalını, istehsalını, emalını və ya onun ayrı-ayrı proseslərini dayandırmaq, həmin məhsulların ticarət obyektlərindən (satışdan), istehlakçılardan geri çağırılmasını və bu haqda istehlakçıların mə-

lumatlandırılmasını, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) qərarları əsasında onların utilizasiyasını və ya məhv edilməsini təşkil etmək;

35.1.6. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) istehsal və ya emal etdikləri, satdıqları, yaxud utilizasiya etdikləri qida və yem məhsulları ilə bağlı risklərin qarşısının alınmasında, azaldılmasında (məhdudlaşdırılmasında) və aradan qaldırılmasında köməklik göstərmək;

35.1.7. qida və yem məhsullarının ilkin istehsalı, istehsalı, emalı, dövriyyəsi, utilizasiyası və məhv edilməsi proseslərində onların izlənilməsini təmin etmək, bu məqsədlər üçün tələb olunan sənədləri saxlamaq və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) təqdim etmək;

35.1.8. qida və yem məhsullarının istehsal və emal olunduğu qida obyektlərində daxili nəzarəti (auditi) həyata keçirmək və nəzarətin nəticələrinin uçotunu aparmaq.

9-cu fəsil

Yekun müddəalar

Maddə 36. Bu Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun tələblərinin pozulması Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində və Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 37. Bu Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilmiş tələblərin pozulmasına görə tətbiq edilən cərimələrdən daxilolmalar

37.1. Bu Qanunun tələblərinin pozulmasına görə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əsasən müvafiq icra ha-

kimiyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən tətbiq olunan cərimələrdən toplanan vəsaitin 50 faizi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqanın (qurumun) hesabına köçürülür.

37.2. Bu Qanunun 37.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş vəsaitin bölgüsü və ondan istifadə qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

Maddə 38. Keçid müddəaları

38.1. Bu Qanun qüvvəyə minənədək aparılmış qida təhlükəsizliyi qeydiyyatı bu Qanuna əsasən qeydiyyata alınmalı qida obyektlərinə və qida obyekti olmadan fəaliyyət göstərən qida subyektlərinə münasibətdə öz qüvvəsini saxlayır.

38.2. Bu Qanun qüvvəyə minənədək aparılmış qida təhlükəsizliyi qeydiyyatı bu Qanuna əsasən təsdiq edilməli olan qida obyektlərinə münasibətdə həmin obyektlərin bu Qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluğu yenidən qiymətləndirilməklə təsdiq edilənədək öz qüvvəsini saxlayır.

38.3. Bu Qanun qüvvəyə minənədək (Qanunun 38.7-ci maddəsi nəzərə alınmaqla) dövrriyyəyə buraxılmış bu Qanunun 25-ci maddəsinə əsasən qeydiyyata alınmalı olan məhsulların dövrriyyəsinə yol verilir.

38.4. Bu Qanunun 31.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş qida təhlükəsizliyi nəzarəti məntəqələri formalaşana qədər sənəd nəzarəti, eynilik nəzarəti və fiziki nəzarət gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparıldığı gömrük sahəsində və ya idxalatçıların məhsullarının saxlanma yerlərində həyata keçirilir.

38.5. Bu Qanun Qanunun 38.6-cı, 38.7-ci və 38.8-ci maddələri nəzərə alınmaqla, 2023-cü il yanvarın 1-dən qüvvəyə minir.

38.6. Bu Qanunun 16.2-ci və 19.3-cü maddələri “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən iri sahibkarlıq subyekti hesab edilən qida subyektləri üçün bu Qanun dərc olunduğu gündən iki il, orta və kiçik sahibkarlıq subyektləri hesab edilən qida subyektləri üçün dörd il, mikro sahibkarlıq subyektləri hesab edilən qida subyektləri üçün altı il sonra qüvvəyə minir.

38.7. Bu Qanunun 25.1-ci maddəsi yeni növ qida məhsullarına, təbii mineral sulara və genetik modifikasiya olunmuş orqanizmlərə və yem məhsullarına münasibətdə bu Qanun dərc olunduğu gündən bir il sonra qüvvəyə minir.

38.8. Bu Qanunun 27-ci maddəsi bu Qanun dərc olunduğu gündən iki il sonra qüvvəyə minir.

38.9. Bu Qanunun qüvvəyə mindiyi gündən “Yeyinti məhsulları haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 18 noyabr tarixli 759-IQ nömrəli Qanunu (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, № 1, maddə 8; 2001, № 12, maddə 736; 2003, № 1, maddə 7; 2004, № 1, maddə 6; 2007, № 6, maddə 560; 2009, № 2, maddələr 49, 55; 2011, № 4, maddə 257; 2013, № 11, maddə 1290; 2014, № 11, maddə 1365; 2015, № 11, maddə 1252; 2017, № 5, maddələr 718, 747; 2018, № 4, maddə 642, № 12 (I kitab), maddə 2492; 2019, № 6, maddələr 993, 995, № 8, maddə 1383; 2020, № 5, maddə 521, № 7, maddə 838; Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il 15 aprel tarixli 511-VIQD nömrəli Qanunu) ləğv edilir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 5 may 2022-ci il
№ 523-VIQ

Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla hüququn müxtəlif sahələri üzrə islahatların həyata keçirilməsi, normayaratma fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə **qərara alıram**:

1. “Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi” publik hüquqi şəxs yaradılsın.

2. “Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin Nizamnaməsi” təsdiq edilsin (əlavə olunur).

3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının strukturuna daxil olan Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu “Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin (bundan sonra – Mərkəz) tabeliyində “Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu” publik hüquqi şəxsə (bundan sonra – İnstitut) çevrilməklə yenidən təşkil edilsin.

4. Müəyyən edilsin ki:

4.1. Mərkəz normayaratma fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dövlət orqanları (qurumları) əməkdaşlarının hüquq normalarının tətbiqi sahəsində bilik, bacarıq və səriştələrinin inkişaf etdirilməsi, hüquqi maarifləndirmə, hüquqi ekspertizasının keçirilməsi və hüquqi tənzimləmənin təsirinin qiymətləndirilməsi, habelə qabaqcıl beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə dair təkliflər hazırlanması və bunlarla bağlı işlərin səmərəli əlaqələndirilməsi sahəsində (bundan sonra – müvafiq sahə) fəaliyyət göstərən publik hüquqi şəxsdir;

4.2. Mərkəzin fəaliyyətinə ümumi rəhbərliyi və nəzarəti həyata keçirmək üçün sədr də daxil

olmaqla 5 (beş) üzvdən ibarət Müşahidə Şurası yaradılır;

4.3. Mərkəzin fəaliyyətinə cari rəhbərliyi Mərkəzin Müşahidə Şurasının vəzifəyə təyin və vəzifədən azad etdiyi İcraçı direktor həyata keçirir;

4.4. Mərkəzin Nizamnamə Fondu 100,0 (yüz) min manatdır və dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına formalaşır;

4.5. Mərkəzin saxlanma xərcləri və fəaliyyəti dövlət büdcəsi və qanunla qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşir;

4.6. Mərkəzin tabeliyindəki İnstitut Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının strukturuna daxil olan Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun hüquqi varisidir, onun əmlakı, hüquq və öhdəlikləri İnstituta keçir;

4.7. Mərkəzin tabeliyindəki İnstitutun təsisçisinin “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərini Mərkəz həyata keçirir.

5. Mərkəzin təsisçisinin səlahiyyətləri aşağıdakılara həvalə edilsin:

5.1. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə:

5.1.1. nizamnamənin təsdiq olunması və nizamnamə fondunun miqdarının müəyyən edilməsi, onların dəyişdirilməsi;

5.1.2. idarəetmə orqanlarının yaradılması;

5.1.3. Müşahidə Şurasının sədrinin və 3 (üç) üzvünün vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi;

5.1.4. Mərkəzin ləğvi və yenidən təşkili;

5.1.5. “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.3-cü

maddəsində nəzərdə tutulmuş qərarın qəbul edilməsi;

5.2. Mərkəzə:

5.2.1. Mərkəzin strukturunun, əməyin ödənişi fondunun, işçilərinin say həddinin və onların əməkhaqlarının (vəzifə maaşının, vəzifə maaşına əlavələrin, mükafatların və digər ödənişlərin) məbləğinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla təsdiqi;

5.2.2. bu Fərmanın 5.1-ci bəndində nəzərdə tutulanlar istisna olmaqla, “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.2-ci maddəsində publik hüquqi şəxsin təsisçisinin səlahiyyətlərinə aid edilmiş digər məsələlərin həlli.

6. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

6.1. Mərkəzin yaradılması ilə əlaqədar normativ hüquqi aktların bu Fərmana uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.2. Mərkəz “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alındığı gündən bir ay müddətində:

6.2.1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının strukturuna daxil olan Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun balansındakı dövlət əmlakının Mərkəzin tabeliyindəki İnstitutun balansına verilməsini təmin etsin;

6.2.2. bu Fərmanın 3-cü hissəsi nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının strukturunda və işçilərinin say həddində dəyişiklik edilməsini təmin etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

6.2.3. Mərkəzin inzibati bina ilə, nəqliyyat vasitələri ilə təmin edilməsi və maddi-texniki təminat məsələlərinin həlli üçün zəruri tədbirlər görsün;

6.3. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

7. Mərkəz:

7.1. Mərkəzin dövlət qeydiyyatına alınması üçün bu Fərman qüvvəyə mindiyi tarixdən 3 (üç) gün müddətində “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinə müraciət etsin;

7.2. Mərkəz dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra Mərkəzin işçilərinin say həddi və onların əməkhaqlarının (vəzifə maaşının, vəzifə maaşına əlavələrin, mükafatların və digər ödənişlərin) məbləğini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla bir ay müddətində təsdiq etsin;

7.3. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələlərin həlli üçün zəruri tədbirlər görsün.

8. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi:

8.1. bu Fərmanın 4.4-cü bəndində nəzərdə tutulan maliyyələşməni təmin etsin;

8.2. Mərkəzin saxlanması və fəaliyyəti üçün tələb olunan vəsaiti hər il dövlət büdcəsinin layihəsində nəzərdə tutsun.

9. Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslər Mərkəzin Nizamnaməsinin 3.1.10-cu və 3.1.11-ci yarımbəndlərinə uyğun olaraq, hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən əməkdaşlarının normayaratma fəaliyyəti və hüquq normalarının təbii sahəsində təlimlərə cəlb edilməsi üçün zəruri tədbirlər görsünlər.

10. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə tövsiyə edilsin ki, Mərkəzin Müşahidə Şurasında təmsil olunacaq nümayəndəsini müəyyən etsin.

İlham ƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 19 may 2022-ci il

№ 1685

*Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il
19 may tarixli 1685 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir*

Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin NİZAMNAMƏSİ

1. Ümumi müddəalar

1.1. Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzi (bundan sonra – Mərkəz) normayaratma fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dövlət orqanları (qurumları) əməkdaşlarının hüquq normalarının tətbiqi sahəsində bilik, bacarıq və səriştələrinin inkişaf etdirilməsi, hüquqi maarifləndirmə, hüquqi ekspertizanın aparılması və hüquqi tənzimləmənin təsirinin qiymətləndirilməsi, habelə qabaqcıl beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasında hüquqi islahatların həyata keçirilməsinə dair təkliflər hazırlanması və bunlarla bağlı işlərin səmərəli əlaqələndirilməsi sahəsində (bundan sonra – müvafiq sahə) fəaliyyət göstərən publik hüquqi şəxsdir.

1.2. Mərkəz öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarını, bu Nizamnaməni, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin digər fərmanlarını, həmçinin sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, digər normativ hüquqi aktları rəhbər tutur.

1.3. Mərkəz öz vəzifələrini yerinə yetirərkən və hüquqlarını həyata keçirərkən dövlət orqanları (qurumları) ilə, yerli özünüidarəetmə orqanları ilə, beynəlxalq və qeyri-hökumət təşkilatları ilə, digər hüquqi və fiziki şəxslərlə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir.

1.4. Mərkəz ümumdövlət və ictimai əhəmiyyət daşıyan fəaliyyətlə məşğul olur. Mərkəz bu Nizamnamədə qarşıya qoyulmuş məqsəd-

lərə nail olmaq üçün sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər.

1.5. Mərkəzin müstəqil balanslı, əmlakı, xəzinə və bank hesabları, üzərində öz adı həkk olunmuş möhürü, müvafiq ştampları və blankları vardır.

1.6. Qanuna uyğun olaraq, Mərkəzin əqdlər bağlamaq, öz adından əmlak və qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək hüququ, həmçinin vəzifələri vardır, o, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh qismində çıxış edir.

1.7. Mərkəz Bakı şəhərində yerləşir.

2. Mərkəzin fəaliyyətinin istiqamətləri

2.1. Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

2.1.1. normativ hüquqi aktların, inkişaf konsepsiyalarının və məqsədli dövlət proqramlarının layihələrinin hazırlanması və hüquqi ekspertizasının aparılmasında iştirak etmək;

2.1.2. hüquqi boşluqların və qanunvericilikdə kolliziyaların aşkar edilməsi və aradan qaldırılması üçün qanunvericiliyin inkişafında və təkmilləşdirilməsində iştirak etmək;

2.1.3. normayaratma fəaliyyətinin effektivliyinin artırılması məqsədilə mövcud normativ hüquqi bazanın monitorinqinin aparılmasında iştirak etmək;

2.1.4. normativ hüquqi tənzimləmənin təsirinin qiymətləndirilməsinin aparılmasında iştirak etmək;

2.1.5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırığı ilə və ya dövlət orqanlarının (qurumlarının) sifarişi əsasında hüquqi islahatlar aparılmasına dair təkliflər vermək;

2.1.6. hüquqi maarifləndirmə sahəsində tədbirlər görmək;

2.1.7. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş digər istiqamətlərdə fəaliyyət göstərmək.

3. Mərkəzin vəzifələri və hüquqları

3.1. Bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq Mərkəzin vəzifələri aşağıdakılardır:

3.1.1. normativ hüquqi aktların, inkişaf konsepsiyalarının və məqsədli dövlət proqramlarının layihələrinin hazırlanması və hüquqi ekspertizasının aparılmasında iştirak etmək, bu sahədə dövlət orqanlarına (qurumlarına) müqavilə əsasında xidmətlər göstərmək;

3.1.2. hüquqi aktların hazırlanmasında dövlət orqanlarına (qurumlarına) müqavilə əsasında məsləhət xidmətləri göstərmək;

3.1.3. hazırlanan hüquqi akt layihələrinin və qüvvədə olan hüquqi aktların qanunvericiliyin təsirinin qiymətləndirilməsinin aparılmasında iştirak etmək;

3.1.4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırığı ilə və ya dövlət orqanlarının (qurumlarının) sifarişi əsasında hüquqi islahatlar aparılmasına dair təkliflər hazırlamaq və aidiyyəti üzrə təqdim etmək;

3.1.5. hüququn müxtəlif sahələri üzrə qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni ətraflı araşdırmaq və nəticəsi nəzərə alınmaqla, mövcud normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər vermək;

3.1.6. Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin qanunvericiliyinin müqayisəli hüquqi tədqiqatını aparmaq və nəticəsi nəzərə alınmaqla, hüququn ayrı-ayrı sahələri üzrə inkişaf konsepsiyaları hazırlamaq və aidiyyəti üzrə təqdim etmək;

3.1.7. məcəllələrin və digər normativ hüquqi aktların elmi-praktiki kommentariyasının hazırlanmasını təşkil etmək;

3.1.8. məhkəmə-hüquq islahatları sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılmasına və həyata keçirilməsinə dair təkliflər vermək;

3.1.9. normativ xarakterli aktlar və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununun tələbləri gözlənilməklə qəbul edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsində iştirak etmək;

3.1.10. dövlət orqanlarının (qurumlarının) sifarişi əsasında həmin dövlət orqanlarının (qurumlarının) hüquq sahəsində fəaliyyət göstərən əməkdaşlarının hüquqi biliklərinin və təcrübələrinin artırılması üçün normayaratma fəaliyyəti və hüquq normalarının tətbiqi sahəsində təlimlər keçirmək;

3.1.11. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərini təhlil etmək və nəticəsindən asılı olaraq təkliflər vermək, habelə aidiyyəti dövlət orqanlarının (qurumlarının) əməkdaşları üçün bu sahədə müqavilə əsasında təlimlər keçirmək;

3.1.12. hüquqi maarifləndirmə işinin aparılmasında, o cümlədən hüquqi islahatların məzmunu və mahiyyəti barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasında iştirak etmək;

3.1.13. hüquqi aktların Azərbaycan dilindən xarici dillərə və xarici dillərdən Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi üzrə xidmətlər göstərmək;

3.1.14. elmi müəssisələr və ali təhsil müəssisələri ilə əlaqələr yaratmaq;

3.1.15. hüquqi aktlardan, elmi-hüquqi materiallardan ibarət olan çoxfunksiyalı axtarış imkanını nəzərdə tutan elektron informasiya sistemini yaratmaq və həmin sistemdəki məlumatların müntəzəm olaraq yenilənməsini təmin etmək və bu məlumatları müqavilə əsasında dövlət orqanlarına (qurumlarına), yerli özünüidarəetmə orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə təqdim etmək;

3.1.16. hüquq sahəsində peşəkar mütəxəssislər hazırlanması və tədris proqramlarının

tərtibi ilə bağlı təkliflər vermək və onların həyata keçirilməsində iştirak etmək;

3.1.17. dövlət və kommersiya sirrinin, habelə məxfilik rejiminin qorunması üçün tədbirlər görmək;

3.1.18. öz fəaliyyəti haqqında əhalinin məlumatlandırılmasını, internet saytının yaradılmasını, malik olduğu və siyahısı “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş açıqlanmalı olan ictimai informasiyanın həmin saytda yerləşdirilməsini və bu informasiyanın daim yenilənməsini təmin etmək;

3.1.19. müvafiq sahədə dövlət orqanlarının (qurumlarının), yerli özünüidarəetmə orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin fəaliyyətini əlaqələndirmək;

3.1.20. Mərkəzin fəaliyyəti ilə bağlı daxil olan müraciətlərə “Vətəndaşların müraciətləri haqqında”, “İnzibati icraat haqqında” və “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq baxmaq və qanunla müəyyən edilmiş qaydada tədbirlər görmək;

3.1.21. kargüzarlığı və vətəndaşların qəbulunu müvafiq normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun təşkil etmək, Mərkəz əməkdaşlarının əlavə təhsili və peşəkarlığının yüksəldilməsi üçün tədbirlər görmək;

3.1.22. Mərkəzə ayrılan büdcə vəsaitindən, kredit, qrant və digər maliyyə vəsaitindən təyinatı üzrə səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək;

3.1.23. Mərkəzin informasiya təminatını təşkil etmək və onun təhlükəsizliyini təmin etmək;

3.1.24. qabaqcıl beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla, müvafiq sahədə elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqini təmin etmək;

3.1.25. Mərkəzin strukturunun və fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər görmək;

3.1.26. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

3.2. Öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün Mərkəzin aşağıdakı hüquqları vardır:

3.2.1. müvafiq sahədə normativ hüquqi aktın layihəsinin qəbul olunması, aktda dəyişiklik edilməsi, aktın şərh edilməsi, qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğv edilməsi haqqında aidiyyəti üzrə təkliflər vermək;

3.2.2. müvafiq sahədə beynəlxalq müqavilələrə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxması barədə təkliflər vermək;

3.2.3. beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının araşdırılması məqsədilə beynəlxalq təşkilatlarla, xarici dövlətlərin aidiyyəti dövlət orqanları (qurumları) ilə əməkdaşlıq etmək, xarici dövlətlərin müvafiq təcrübəsini öyrənmək;

3.2.4. “İctimai iştirakçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, hüquqi islahatlar aparılmasına dair təkliflərlə bağlı ictimai müzakirələr və ictimai dinləmələr təşkil etmək, həmin təkliflərə dair ictimai rəyi öyrənmək və müvafiq hüquqi aktların layihələrinə dair ictimai müzakirələr təşkil etmək və keçirmək;

3.2.5. hüququn müxtəlif sahələri üzrə tədqiqatlar, sorğular aparmaq və nəticələrini dövlət orqanlarına (qurumlarına) təqdim etmək;

3.2.6. fəaliyyət istiqamətlərinə aid məsələlərlə bağlı araşdırmalar aparmaq, işçi qruplar və komissiyalar yaratmaq;

3.2.7. dövlət orqanlarına (qurumlarına), yerli özünüidarəetmə orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə zəruri məlumatlar (sənədlər) barədə sorğu vermək və onlardan belə məlumatları (sənədləri) almaq;

3.2.8. fəaliyyət istiqamətləri üzrə rəy və təkliflər vermək, təhlillər və ümumiləşdirmələr aparmaq, analitik materiallar hazırlamaq;

3.2.9. müstəqil ekspertləri və mütəxəssisləri öz fəaliyyətinə cəlb etmək;

3.2.10. fəaliyyət istiqamətlərinə aid məsələlərlə bağlı konfranslar, müşavirələr və digər tədbirlər təşkil etmək;

3.2.11. əməkdaşlarını dövlət təltiflərinə və digər mükafatlara təqdim etmək, onların həvəsləndirilməsi üçün tədbirlər görmək;

3.2.12. sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin razılığı ilə təsərrüfat cəmiyyətləri yaratmaq və ya onlarda iştirak etmək;

3.2.13. xüsusi bülletenlər və digər nəşrlər buraxmaq;

3.2.14. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş digər hüquqları həyata keçirmək.

4. Mərkəzin idarə olunması

4.1. Mərkəz öz fəaliyyətində və idarəetmədə mütərəqqi korporativ idarəetmə standartlarını tətbiq edir.

4.2. Mərkəzin idarəetmə orqanları Müşahidə Şurası və İcraçı direktordur.

4.3. Mərkəzin Müşahidə Şurası (bundan sonra – Şura) Mərkəzə ümumi rəhbərliyi və nəzarəti həyata keçirir.

4.4. Şura sədr də daxil olmaqla 5 (beş) üzvdən ibarətdir. Müşahidə Şurasının tərkibinə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin vəzifəyə təyin və vəzifədən azad etdiyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının Qanunvericilik və hüquq siyasəti şöbəsinin müdiri (sədr olmaqla), Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının rektoru, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti Aparatının Hüquq və qanunvericilik şöbəsinin müdiri və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının rəhbəri daxildir.

4.5. Şura ictimai (ödənişsiz) əsaslarla fəaliyyət göstərir.

4.6. Şura qərar qəbul etməkdə müstəqildir.

4.7. Şuranın vəzifələri aşağıdakılardır:

4.7.1. təsisçinin səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təkliflər vermək və müvafiq sənədlər (o cümlədən Mərkəzin maliyyə hesa-

batını və fəaliyyətinə dair illik hesabatı) təqdim etmək;

4.7.2. Mərkəzin inkişaf istiqamətlərini, strateji məqsədlərini və planlarını müəyyən etmək;

4.7.3. Mərkəzin fəaliyyətinə nəzarət etmək;

4.7.4. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla Mərkəzin strukturunu, əməyin ödənişi fondunu, işçilərinin say həddini və onların əməkhaqlarının (vəzifə maaşının, vəzifə maaşına əlavələrin, mükafatların və digər ödənişlərin) məbləğini təsdiq etmək, o cümlədən Mərkəzin əldə etdiyi vəsait (dövlət büdcəsindən və dövlətə məxsus digər fondlardan ayrılan vəsait istisna olmaqla) hesabına işçilərə əlavə ödənilən həvəsləndirmə sistemini müəyyənləşdirmək;

4.7.5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin razılığı ilə Mərkəzin təsərrüfat cəmiyyətlərinin yaradılması və ya onlarda iştirak barədə, həmçinin Mərkəzin idarə, filial və nümayəndəliklərinin yaradılması barədə qərar qəbul etmək;

4.7.6. Mərkəzin maliyyə planlaşdırmasını və büdcəsini təsdiq etmək;

4.7.7. Mərkəzin fəaliyyətinə dair daxili qaydaları (o cümlədən maraqlar münaqişəsinin istisna olunması qaydasını), habelə idarə, filial və nümayəndəliklərinin əsasnamələrini, təsərrüfat cəmiyyətlərinin nizamnamələrini təsdiq etmək;

4.7.8. İcraçı direktorun fəaliyyətinə nəzarət etmək və onun fəaliyyətini yoxlamaq;

4.7.9. Şura üzvlərinin və İcraçı direktorun müraciətlərinə baxmaq və qərar qəbul etmək;

4.7.10. Mərkəzin fəaliyyətinə dair illik hesabatı dinləmək;

4.7.11. Mərkəzin kənar auditorunu təyin etmək və audit hesabatını qəbul etmək;

4.7.12. kənar auditorun yoxlamalarının, habelə digər yoxlamaların nəticələrinə dair tədbirlər görmək;

4.7.13. Mərkəzin xalis aktivlərinin dəyərinin 25 faizindən artıq məbləğdə olan əqdin (xüsusi əhəmiyyətli əqdin) və aidiyyəti şəxslə dəyəri Mərkəzin aktivlərinin 5 faizini və daha çox hissəsini təşkil edən əqdin bağlanması haqqında qərar qəbul etmək;

4.7.14. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş digər vəzifələri həyata keçirmək.

4.8. Şuranın sədri ildə azı bir dəfə Şuranın iclasını çağırır və iclaslara sədrlik edir. Şuranın iclaslarının keçirilməsi təşəbbüsü ilə Şuranın üzvü və ya İcraçı direktor çıxış edir. Şuranın iclasları Şura üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətlidir. Şuranın iclasında qərarlar hər üzvün bir səsi olmaqla sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Səsvermə zamanı üzvlərin bitərəf qalmasına icazə verilmir. Səslər bərabər olduqda, iclasa sədrlik edən səs həlledicidir.

4.9. Şuranın üzvlərinə, İcraçı direktora, habelə Şuranın iclaslarına dəvət olunan şəxslərə iclasın keçiriləcəyi yer və vaxt, habelə gündəliyə daxil edilmiş məsələlər barədə iclasa azı 3 (üç) iş günü qalmış, zəruri sənədlər əlavə edilməklə yazılı məlumat verilir.

4.10. Şuranın iclasında İcraçı direktor da iştirak edə bilər.

4.11. İclasın gündəliyinə Şuranın hər hansı üzvünün maraqlarına toxunan məsələ çıxarıldıqda, həmin üzv bununla bağlı maraqları haqqında ətraflı məlumat verməli, bu məsələnin müzakirəsində və həmin məsələyə dair səsvermədə iştirak etməməlidir.

4.12. Gündəliyə daxil edilməmiş və ya tələb olunan aidiyyəti sənədləri iclasdan qabaq təqdim edilməmiş məsələlər barədə, bütün iştirakçı üzvlərin razılıq verdiyi hallar istisna olmaqla, qərar qəbul edilə bilməz.

4.13. Şura iclasının nəticəsi Şuranın üzvlərinin və katibinin imzaladıqları protokolda əks olunmaqla rəsmiləşdirilir. Şuranın katibi Şuranın iclasında iştirak edə bilmədikdə, Şuranın sədri onu əvəz edəcək şəxsi təyin edir.

Şura protokolu təsdiq edərək İcraçı direktora göndərir.

4.14. Şuranın katibini Şuranın üzvü olmayan əməkdaşlar sırasından Şuranın sədri təyin edir və Şuranın katibi Şuranın sədrinə hesabat verir.

4.15. Şuranın katibi:

4.15.1. Şuranın iclaslarını təşkil edir;

4.15.2. bu Nizamnamənin 4.9-cu bəndində nəzərdə tutulan vəzifəni icra edir;

4.15.3. Şuranın iclaslarının protokollarını tərtib edir və imzalanmaq üçün Şura üzvlərinə təqdim edir;

4.15.4. Şuranın qərarlarının layihələrini hazırlayır, baxılmaq və imzalanmaq üçün Şuranın sədrinə təqdim edir;

4.15.5. Şuranın qəbul etdiyi qərarların aidiyyəti üzrə göndərilməsini təmin edir.

4.16. Şuranın sədri:

4.16.1. Şuranın işini təşkil edir və onun fəaliyyətinə rəhbərlik edir, habelə özünün və Mərkəzin İcraçı direktorunun qanunvericiliyə zidd olan qərarlarını ləğv edir;

4.16.2. Şuranın iclaslarının gündəliyini müəyyənləşdirir, iclasları çağırır və iclaslara sədrlik edir;

4.16.3. öz təşəbbüsü ilə, habelə Şuranın hər hansı digər üzvünün və ya İcraçı direktorun müraciəti əsasında digər şəxsləri Şuranın iclasında iştirak etməyə dəvət edir;

4.16.4. Şuranın fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı digər tədbirlər görür.

4.17. Şuranın üzvləri:

4.17.1. Şuranın səlahiyyətlərinə aid məsələlərin həllində iştirak edirlər;

4.17.2. Şuranın iclasının gündəliyi ilə və baxılması nəzərdə tutulan materiallarla əvvəlcədən tanış olurlar;

4.17.3. Şurada qəbul ediləcək qərarlara dair fikir bildirirlər;

4.17.4. Şuranın səlahiyyətlərinə aid məsələlərə Şuranın iclaslarında baxmaq barədə təklif verirlər;

4.17.5. Şuranın qərarları ilə, iclas protokolları ilə və digər sənədlərlə tanış olurlar.

4.18. Şura üzvləri Şuranın iclaslarında baxılan məsələlərə qərəzsiz yanaşmalı, Şura üzvünün adına xələl gətirə biləcək hərəkətlərə və çıxışlara yol verməməlidirlər, həmçinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49-cu maddəsində müəyyən edilmiş digər tələbləri yerinə yetirməlidirlər.

4.19. İcraçı direktor Mərkəzin fəaliyyətinə cari rəhbərliyi həyata keçirir. İcraçı direktor Mərkəzin Müşahidə Şurası tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilir. İcraçı direktorun onun təqdimatı əsasında Müşahidə Şurası tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilən bir müavini vardır.

4.20. İcraçı direktor müvəqqəti olmadıqda, onun səlahiyyətlərini müvafiq əmrlə onun müavini icra edir.

4.21. İcraçı direktor və onun müavini adlarına xələl gətirə biləcək hərəkətlərə və çıxışlara yol verməməlidirlər, həmçinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 49-cu maddəsində müəyyən edilmiş digər tələbləri yerinə yetirməlidirlər.

4.22. İcraçı direktorun vəzifələri aşağıdakılardır:

4.22.1. Mərkəzin fəaliyyətini təşkil etmək;

4.22.2. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün Şuraya təkliflər vermək və sənədlər təqdim etmək;

4.22.3. Şuranın qərarlarını icra etmək;

4.22.4. Şura ilə razılaşdırmaqla aidiyyəti şəxslə dəyəri Mərkəzin aktivlərinin 5 faizədək hissəsini təşkil edən əqdin bağlanması haqqında qərar qəbul etmək;

4.22.5. Mərkəzin strateji məqsədlərinin və planlarının, habelə büdcəsinin icrasına nəzarət etmək;

4.22.6. bu Nizamnamənin 3.1.22-ci yarımbəndində nəzərdə tutulan vəsaitdən təyinatı üzrə səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək;

4.22.7. cari və operativ məsələlər barədə Şuranı məlumatlandırmaq;

4.22.8. bu Nizamnamənin 3.1.1-ci və 3.2.1-ci yarımbəndlərində nəzərdə tutulmuş məsələlərin həlli üçün tədbirlər görmək;

4.22.9. Mərkəzin cari fəaliyyətinə rəhbərlik və onu təmsil etmək;

4.22.10. Mərkəzin fəaliyyətinin təşkili ilə əlaqədar icrası məcburi olan daxili sərəncam və əmrlər vermək;

4.22.11. Mərkəzin fəaliyyət istiqamətlərinə dair qəbul olunmuş aktların icrasını təşkil etmək, yoxlamaq və buna nəzarəti həyata keçirmək;

4.22.12. özünün və Mərkəzin struktur bölmələrinin qanunvericiliyə zidd olan qərarlarını ləğv etmək;

4.22.13. müəyyən edilmiş struktur, əməyin ödənişi fondu və işçilərin say həddi daxilində Mərkəzin Aparatının və digər struktur bölmələrinin strukturunu, ştat cədvəlini və xərclər smetasını təsdiq etmək;

4.22.14. Mərkəz işçilərinin vəzifə maaşlarının, vəzifə maaşlarına əlavələrin, mükafatların və digər ödənişlərin verilməsini əməyin ödənişi fondu çərçivəsində təşkil etmək;

4.22.15. bu Nizamnamədə müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, Mərkəzin, o cümlədən onun idarə, filial və nümayəndəliklərinin, habelə tabeliyindəki digər qurumların işçilərinin (təsərrüfat cəmiyyətlərində isə yalnız rəhbərlərin) vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilməsi, onlar barəsində həvəsləndirmə və intizam tənbehi tədbirləri görülməsi barədə Şura ilə razılaşdırmaqla qərarlar qəbul etmək;

4.22.16. Mərkəzin əmlakından bu Nizamnamədə nəzərdə tutulmuş məqsədlərə uyğun istifadə olunmasına nəzarət etmək;

4.22.17. bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində Mərkəzin adından əməliyyatlar aparmaq, müqavilələr bağlamaq və onların yerinə yetirilməsini təmin etmək;

4.22.18. Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri ilə bağlı məşvəətçi komitələr və işçi qruplar yaratmaq;

4.22.19. Mərkəzin fəaliyyət istiqamətləri üzrə dövlət sirtinin və məxfilik rejiminin, habelə qanunla qorunan digər məlumatların mühafizəsi üçün zəruri tədbirlər görmək;

4.22.20. Mərkəzdə kargüzarlıq və arxiv işinin aparılmasını təmin etmək;

4.22.21. Mərkəzdə müraciətlərə baxılmanı və vətəndaşların qəbulunu təmin etmək;

4.22.22. Şuranın səlahiyyətlərinə aid edilməyən bütün digər məsələlər barədə qərar vermək.

5. Mərkəzin nizamnamə fondu, əmlakı və mənfəəti

5.1. Mərkəzin nizamnamə fondu 100,0 (yüz) min manatdır.

5.2. Mərkəzin əmlakı nizamnamə fondundan, təsisçinin verdiyi əmlakdan, həmçinin dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitdən, fəaliyyətindən əldə olunmuş gəlirdən, ianələrdən, qrantlardan, cəlb edilən investisiyalardan və qanunla qadağan edilməyən digər vəsaitdən formalaşır.

5.3. Mərkəz öz əmlakından yalnız bu Nizamnamə ilə müəyyən olunmuş məqsədlərə uyğun istifadə edir, balansında olan dövlət əmlakına münasibətdə səlahiyyətlərini "Dövlət əmlakının qorunub saxlanması və səmərəli istifadə edilməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 6 iyun tarixli 586 nömrəli Fərmanı ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirir.

5.4. Mərkəz qanunla nəzərdə tutulmuş vergiləri və digər məcburi ödənişləri müəyyən edilmiş qaydada ödədikdən sonra Mərkəzin, onun idarə, filial, nümayəndəlik və təsərrüfat cəmiyyətlərinin, habelə tabeliyindəki digər qurumların fəaliyyətindən əldə edilmiş vəsait üzərində müstəqil sərəncam vermək hüququna malikdir.

5.5. Mərkəzin mənfəəti bu Nizamnamədə nəzərdə tutulmayan məqsədlər üçün yalnız Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərarı ilə dövlət büdcəsinə köçürülür.

5.6. Mərkəzin məhsulları tənzimlənən qiymətlərə aid deyildir.

6. Mərkəzin fəaliyyətinə nəzarətin forması və əhatə dairəsi

6.1. Mərkəzin fəaliyyətinə nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, həmçinin bu Nizamnamə ilə müəyyən edilmiş qaydada Mərkəzin idarəetmə orqanları həyata keçirirlər.

6.2. Mərkəzin fəaliyyətinə dair illik hesabat Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilir.

7. Mərkəzdə uçot və hesabat

7.1. Mərkəz "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə publik hüquqi şəxslər üçün müəyyən edilmiş qaydada mühasibat uçotu aparır, maliyyə hesabatlarını tərtib, təqdim və dərc edir.

7.2. Mərkəz "Rəsmi statistika haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq statistik hesabatları tərtib və təqdim edir.

7.3. Mərkəz idarə, filial, nümayəndəlik və təsərrüfat cəmiyyətlərinin, habelə tabeliyindəki digər qurumların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasını təmin edir.

7.4. Mərkəz öz fəaliyyətinin müstəqil surətdə yoxlanılması üçün kənar auditor cəlb edir.

8. Mərkəzin ləğvi və yenidən təşkil

Mərkəzin ləğvini və yenidən təşkilini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasında elm və təhsil sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, elm və təhsilin qarşılıqlı əlaqəsinin möhkəmləndirilməsi və bu sahələrdə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi məqsədilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi (bundan sonra – Nazirlik) adlandırılınsın.

2. Elm sahəsində dövlət siyasətinin və tənzimlənmənin həyata keçirilməsi, elmi müəssisə və təşkilatların elmi fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və istiqamətləndirilməsi ilə bağlı səlahiyyətlər Nazirliyə həvalə edilsin.

3. Nazirliyin yanında aşağıdakı Agentliklər yaradılsın:

3.1. Elm və Ali Təhsil üzrə Dövlət Agentliyi;

3.2. Məktəbəqədər və Ümumi Təhsil üzrə Dövlət Agentliyi.

4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verilən elmi müəssisə və təşkilatlarının, habelə digər qurumlarının siyahısı təsdiq edilsin (əlavə edilir).

5. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi və Hüseyn Cavidin Ev Muzeyi əmlakları ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verilsin.

6. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

6.1. üç ay müddətində:

6.1.1. Nazirliyin yeni əsasnaməsinin və strukturunun, habelə bu Fərmanın 3.1-ci və 3.2-ci bəndləri ilə yaradılan Agentliklərin əsasnamələrinin layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.1.2. bu Fərmanın 1–5-ci hissələri nəzərə alınmaqla, elm və təhsil sahəsində normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

6.1.3. Nazirliyin Aparatının və strukturuna daxil olan qurumların işçilərinin ümumi say həddini, habelə Nazirliyin strukturuna daxil olmayan tabeliyindəki qurumların siyahısını təsdiq etsin

və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

6.2. bu Fərmanın 4-cü hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nazirliyin tabeliyinə verilən elmi müəssisə və təşkilatlarının, habelə digər qurumlarının balansında olan dövlət əmlakının Nazirliyin balansına verilməsi ilə bağlı tədbirlər görsün;

6.3. bu Fərmanın 4-cü və 5-ci hissələri nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yeni strukturunu və işçilərinin say həddini üç ay müddətində təsdiq etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

6.4. bu Fərmanın 3.1-ci və 3.2-ci bəndləri, 4-cü və 5-ci hissələri nəzərə alınmaqla zəruri maliyyə və maddi-texniki təminat məsələlərini həll etsin;

6.5. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

7. Nazirlik:

7.1. bu Fərmanın 4-cü hissəsinə uyğun olaraq tabeliyinə verilən qurumların sayının optimallaşdırılması və fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində təkliflərini altı ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin;

7.2. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

8. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası:

8.1. bu Fərmanın 2-ci, 4-cü və 5-ci hissələri nəzərə alınmaqla, Ümumi Yığıncağında qəbul edilmiş yeni Nizamnaməsini üç ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

8.2. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

9. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi bu Fərmandan irəli gələn məsələlərin həlli üçün zəruri tədbirlər görsün.

İlham ƏLİYEV,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 iyul 2022-ci il

№1769

*Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il
28 iyul tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir*

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Respublikasının
Elm və Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verilən elmi müəssisə və
təşkilatlarının, habelə digər qurumlarının**

SİYAHISI

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının büdcədən maliyyələşdirilən elmi müəssisələri:

- 1.1. Fizika İnstitutu;
- 1.2. Riyaziyyat və Mexanika İnstitutu;
- 1.3. İdarəetmə Sistemləri İnstitutu;
- 1.4. Radiasiya Problemləri İnstitutu;
- 1.5. İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu;
- 1.6. Biofizika İnstitutu;
- 1.7. Nəsrəddin Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanası;
- 1.8. Akademik Yusif Məmmədəliyev adına Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu;
- 1.9. Akademik Murtuza Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu;
- 1.10. Akademik Əli Quliyev adına Aşqarlar Kimyası İnstitutu;
- 1.11. Polimer Materialları İnstitutu;
- 1.12. Geologiya və Geofizika İnstitutu;
- 1.13. Akademik Həsən Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu;
- 1.14. Təbiət Tarixi Muzeyi;
- 1.15. Neft və Qaz İnstitutu;
- 1.16. Botanika İnstitutu;
- 1.17. Zoologiya İnstitutu;
- 1.18. Akademik Abdulla Qarayev adına Fiziologiya İnstitutu;
- 1.19. Mikrobiologiya İnstitutu;
- 1.20. Dendrologiya İnstitutu;
- 1.21. Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutu;

1.22. Genetik Ehtiyatlar İnstitutu;

1.23. Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu;

1.24. İqtisadiyyat İnstitutu.

2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan bölməsinin tabeliyində olan elmi müəssisələr:

2.1. Təbii Ehtiyatlar İnstitutu;

2.2. Bioresurslar İnstitutu;

2.3. Batabat Astrofizika Rəsədxanası.

3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Gəncə bölməsinin tabeliyində olan elmi müəssisələr:

3.1. Ekologiya və Təbii Ehtiyatlar İnstitutu;

3.2. Bioresurslar İnstitutu;

3.3. Aqrar Problemlər İnstitutu;

3.4. Nəbatat Bağı.

4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təsərrüfat-hesablı elmi xidmət müəssisələri:

4.1. Təcrübə-Sənaye Zavodu;

4.2. "Kibernetika" Elmi İstehsalat Birliyi;

4.3. "Nafta" Elmi İstehsalat Birliyi;

4.4. "Aşqar" Elmi İstehsalat Birliyi;

4.5. "Kompozit" Elmi İstehsalat Birliyi.

5. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyində "AMEA Yüksək Texnologiyalar Parkı" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti.

MÜNDƏRİCAT

<i>Ziyad Səmədzadə.</i> Heydər Əliyevin milli iqtisadi inkişaf modeli	3
<i>Bəhram Zahidov, Üzeyir Həsənzadə.</i> Müasir Azərbaycan Respublikası – Ulu Öndər Heydər Əliyevin şah əsəridir	11
<i>Elman Nəsirov.</i> Milli Qurtuluşdan Hərbi Zəfərə gedən yolun başlanğıcı	23
<i>Əvəz Ələkbərov.</i> İmzalar içində imzamızı ucalara qaldıran qaydışın sosial-iqtisadi aspektləri	31
<i>Habil Qurbanov.</i> Xilaskarlıq və quruculuq missiyası	35
<i>Bəhram Zahidov, Üzeyir Həsənzadə.</i> İnformasiya Təhlükəsizliyi – milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi	38
<i>Etibar Əliyev.</i> Azərbaycanda “Elektron dövlət” quruculuğunun Hüquqi əsasları: elektron hüququn əsasları və internet şəbəkəsində hüquqi tənzimləmə	48
<i>Aynurə Əliyeva, Fatimə Hüseynova, Elvin Əzizov.</i> Beynəlxalq Hərbi Tibb Komitəsi: anlayışı, tibbi və hüquqi aspektlər	60
<i>Səidə Həsənzadə.</i> Qadın cinayətkarlığının profilaktikası	71
<i>Xanımana Qafarova.</i> Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent təcrübəsinin vərəsəlik münasibətlərinin tənzimlənməsində yeri	82
<i>Aytən Pənəliyeva.</i> Bank fəaliyyəti: anlayışı və nizamasalma predmeti	92
<i>Aysel Həsənli.</i> Psixologiya: anlayışı və predmeti	97
<i>Октай Эфендиев.</i> «Зодчий –творец, хранитель вечности и его печальная история...»	103

LAYİHƏ

<i>Etibar Əliyev.</i> Hörmətli oxucular!	110
Azərbaycan Respublikasında qadın hüquqları və azadlıqları haqqında Qanun	111

YENİ KİTABLAR

Prezident İlham Əliyev: Cənubi Qafqaz integrasiya edilmiş təhlükəsizlik, əməkdaşlıq və ümumi rifah məkanı olmalıdır	123
---	-----

RƏSMİ SƏNƏDLƏR

Qida təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	124
Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin Yaradılması və fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	149
Hüquqi Ekspertiza Və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin Nizamnaməsi	151
Azərbaycan Respublikasında elm və təhsil sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	158
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Respublikasının Elm Və Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verilən elmi müəssisə və təşkilatlarının, habelə digər qurumlarının Siyahısı	159

**Jurnal Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyində
19 fevral 2020-ci il tarixdə qeydə alınmışdır (Şəhadətnamə № 11479)**

**JURNALDA ÇAP OLUNAN ELMİ MƏQALƏLƏRƏ
DAİR ƏLAVƏ TƏLƏBLƏR**

Word proqramı

Səhifənin formatı – A4

**Azərbaycan, rus və ingilis dillərində mətnlər «Times New Roman»,
Az_Times_lat şriffləri ilə verilsin**

Əsas mətn – 14 pt

Sətirlərarası məsafə – 1,5 interval

**Vərəqin sağ və sol hissəsindən 2 sm, yuxarı və aşağıdan isə 3 sm ölçüdə
zolaq ayrılınsın**

Məqalənin həcmi – 10 səhifəyədək

Məqalə fiziki kağız və elektron versiyada verilməlidir.

“Hüquqi müstəvi” elmi-nəzəri, təcrübi jurnalın
Redaksiyası” MMC-nin direktoru:
Faiq HÜSEYNOV, hüquqşünas.

Əlaqə telefonları:

+ 99450-210-24-42

+ 99455-210-24-42

“SkyE” nəşriyyatı.

e-mail: az.unico@yahoo.com

Tel.: 050 647 46 35

Ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Formatı 70×100 1/16.

Şərti çap vərəqi 27. Tirajı 300.

